

17

2025

**SLOVENSKI
JEZIK**
SLOVENE
LINGUISTIC
STUDIES

Slovenski jezik • Slovene Linguistic Studies

ISSN tiskane izdaje: 1408-2616, ISSN spletne izdaje: 1581-127

<https://ojs.zrc-sazu.si/sjsls>

Urednika • Editors: Mija Michelizza (ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša) in • and Grant H. Lundberg (Department of German and Russian, Brigham Young University)

Tehnična urednica • Technical editor: Duša Divjak Race (ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša)

Uredniški odbor • Editorial Board: Kozma Ahačič (ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša), Gašper Beguš (Department of Linguistics at University of California, Berkeley), David Blažek (Oddělení slovanské jazykovědy, Slovanský ústav AV ČR), Duša Divjak Race (ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša), Tanja Fajfar (ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša), Januška Gostenčnik (ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša), Marc L. Greenberg (Department of Slavic, German and Eurasian Studies, University of Kansas), Nataša Gliha Komac (ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša), Domen Krvina (ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša)

Oblikovanje in prelom • Design: Jernej Kropelj

Izdajata • issued by: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija • Slovenia in • and Brigham Young University, College of Humanities, Provo, Utah, USA • ZDA

Založila • Published by: Založba ZRC

Glavni urednik založbe • Editor-in-Chief: Aleš Pogačnik

Izdaja je navedena v naslednjih zbirkah povzetkov • This periodical is cited by the following abstracting services: DOAJ, Scopus, Elsevier B.V., Cabells; Linguistics and Language Behavior Abstracts (LLBA), Sociological Abstracts, Inc.; MLA International Bibliography, the Modern Language Association of America, COBISS.

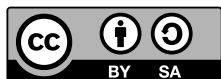
Tisk • Printed by: Collegium Graphicum d. o. o.

Naklada • Pressrun: 100

Revija izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 4.0, ki ob priznavanju avtorstva omogoča deljenje pod enakimi licenčnimi pogoji kot izvirnik (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.sl>).

17

2025

**SLOVENSKI
JEZIK
SLOVENE
LINGUISTIC
STUDIES**

Znanstevnoraziskovalni center Slovenske
akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Ljubljana, Slovenija

in • and

Brigham Young University
College of Humanities
Provo, Utah, USA

Vsebina / Contents

- 5 **Alenka Jelovšek, Andreja Legan Ravnikar**
Posredniška vloga slovarskih del 16. stoletja pri ohranjanju besedne
zapuščine čakavca Jurija Juričiča v slovenskem knjižnem jeziku
- 23 **Alenka Vrbinc, Donna M. T. Cr. Farina, Marjeta Vrbinc**
Izbira iztočnic v angleško-slovenskih in slovensko-angleških slovarjih
za slovenske priseljence v ZDA
- 43 **David Blažek**
Metodologija ponazarjanja z zgledi v Slovensko-češkem slovarju
- 59 **Matic Pavlič, Andrej Perdih**
Lexical processing of morphologically complex Slovene words in a
lexical decision task: the role of pseudowords
- 93 **Karin Kavčič Hvala, Tatjana Marvin Derganc**
Slovenian Expressive Suffixes: Variation in the Manner of Attachment
in Diminutive Suffixes and in Attitude Suffixes with a Positive
Connotation
- 115 **Kaja Dobrovoljc**
Pregled raziskav skladenjskih posebnosti govorjene slovenščine
- 137 **Анастасия Сергеевна Кузьмина, Арсений Владимирович Манусов,
Михаил Николаевич Саенко**
Классификация славянских языков на материале Общеславянского
лингвистического атласа: пробный шар
- 161 **Barbara Jurša Potocco, Matej Plevnik**
Slovenski kineziološki termini s pridevniško sestavino *gibalni* ali
motorični in njihovi angleški ustrezniki

Ocene • Reviews

- 187 **Metod Čepar**
Kozma Ahačič, Stati inu obstati. Prvih petdeset slovenskih knjig.

Alenka Jelovšek

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik, Slovenija
alenka.jelovsek@zrc-sazu.si | <https://orcid.org/0000-0003-3818-096X>

Andreja Legan Ravnikar

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik, Slovenija
andreja.legan-ravnikar@zrc-sazu.si | <https://orcid.org/0000-0002-1334-1360>

Posredniška vloga slovarskih del 16. stoletja pri ohranjanju besedne zapuščine čakavca Jurija Juričiča v slovenskem knjižnem jeziku

V prispevku je analizirano vprašanje posredniške vloge Registra v Dalmatinovi Bibliji in Megiserjevih večjezičnih slovarjev pri kontinuiteti besed, v slovenščini prvič izpričanih v Juričičevi postili, v slovenskem knjižnem jeziku. Pregled gradiva starejših slovenskih slovarjev je pokazal, da Register v Dalmatinovi Bibliji ni odigral posebne vloge niti pri vključitvi Juričičevih besed v Megiserjeva slovarja niti pri njihovi vključitvi v slovarje iz kasnejših obdobjev jezikovne zgodovine; besede, ki so izpričane tudi v Megiserjevih slovarjih, pa izkazujejo večjo kontinuiteto.

KLJUČNE BESEDE: Jurij Juričič, Register v Dalmatinovi Bibliji, Hieronymus Megiser, starejši slovenski slovarji, leksikalna kontinuiteta

This paper discusses the mediating role of the Register in Dalmatin's Bible and Megiser's multilingual dictionaries in the continuity of the words that were first attested in Juričič's Postilla (1578) in the Slovenian literary language. An examination of the material in older Slovenian dictionaries shows that the Register in Dalmatin's Bible did not play a special role either in the inclusion of Juričič's words in Megiser's dictionaries or in their inclusion in dictionaries from later periods of linguistic history, whereas the words that also appear in Megiser's dictionaries show greater continuity.

KEYWORDS: Jurij Juričič, Register in Dalmatin's Bible, Hieronymus Megiser, older Slovenian dictionaries, lexical continuity

1 O J. JURIČIČU IN NJEGOVEM VPLIVU NA RAZVOJ SLOVENSKEGA JEZIKA

Prevajalec in protestantski pridigar Jurij Juričič, rojen na čakavskem jezikovnem območju (Vinodol), se je s slovenskim prevodom Spangenbergove postile (*Postilla*, 1578), ki je po obsegu tretje najobsežnejše protestantsko delo, pridružil uspešni knjižni produkciji slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Juričič, ki je govoril več tujih jezikov, je po preselitvi na Kranjsko v tesnem poklicnem in osebnem sodelovanju s slovenskimi protestanti hitro usvojil jezikovne zakonitosti knjižne slovenščine, utemeljene na dolenski narečni osnovi, kot jo je v svojih delih uveljavil Primož Trubar. Njegovo usvajanje slovenščine je verjetno olajšalo dejstvo, da je prihajal iz obmejnega, čakavskega jezikovnega področja, ki se v nekaterih jezikovnih prvinah prekriva s slovenskimi govori, po drugi strani pa so v njegovem delu opazne čakavske interference.¹ Juričičeva knjižna slovenščina v marsičem odstopa od Trubarjevega in Kreljevega jezikovnega koncepta.² Toda prav genetska sorodnost dveh zahodnojužnoslovanskih jezikov³ je v Juričičevi slovenščini dodatno sprožila mešanje prvin dveh sistemov na vseh jezikovnih ravneh. V Juričičevih besedilih⁴ so tako izpričane: a) glasovne

¹ Obstajata dva osnovna mehanizma jezikovnega vpliva enega jezika na drugega: importacija, tj. sprejemanje in vnašanje tujih jezikovnih prvin v jezik prejemnik, in substitucija, tj. zamenjava teh prvin v procesu jezikovne izposoje s podobnimi, ki so značilne za jezik prejemnik (Filipović 1986: 68). Substitucija lahko poteka na vseh ravneh jezikovnega sistema (Filipović 1986: 69–152; Ajduković 2004: 101–216).

² O Trubarjevem in Kreljevem jezikovnem nazoru podrobneje gl. Orožen 1996b in Orožen 1987. Nasprotujoče ugotovitve podaja K. Ahačič (2024: 155), ki Kreljevi postili (prevod I., zimskega dela Spangenbergove postile, 1567) daje bistveno manjši pomen, kot poskus teoretične in praktične utemeljitve novega načina zapisovanja knjižne slovenščine in nove izhodiščne osnove za njeno ubeseditev. Že pri naslednjih delih, Dalmatinovem Jezusu Sirahu (DJ 1575), Pasijonu (DPa 1576), Pentatevhu (DB 1578) in tudi Juričičevi *Postili* (JPo 1578), ni več razlike med rabo u in v ali doslednega razlikovanja med sičniki in šumevci niti njegovih nadčrkovnih znamenj (podrobneje Ahačič 2024: 152–155). Izdaja celotnega prevoda Spangenbergove postile pa predstavlja »dokončni obračun ljubljanske protestantske skupnosti s Kreljevim jezikovnim načrtom« (prav tam, 182). Podobno tudi Ahačič 2022.

³ Toporišič (2000: 775) kot jezikovne značilnosti, skupne slovenščini in čakavščini, med drugim navaja *d' > j*, *-q < -ojq*, daj. mn. *grobom*, *ženam*, obliko *kri*, predpono *vy-*, ajevski odraz prvotnega polglasnika, ponavljalnike na *-evati* in besedna ujemanja. Po mnenju M. Šeklija (2018: 293–387), ki je na osnovi teorije in metodologije genetskega jezikoslovja pripravil genetskojezikoslovno klasifikacijo slovenskih in osrednjejužnoslovanskih narečij, je slovensko-osrednjejužnoslovansko jezikovno mejo najtežje določiti, saj gre za dva ozko sorodna jezika (prav tam, 373). To velja zlasti za geolekte, kot so narečja, ki so se po T. Kamusseli (2021: 188) »pred oblikovanjem knjižnih jezikov spreminjali od vasi do vasi, od regije do regije in od države do države, pri čemer so se oblikovale »narečne verige«. Medsebojna razumljivost, čeprav z naraščajočo razdaljo vse bolj nepopolna, se je v takšnih narečnih verigah ohranila od enega konca do drugega.«

⁴ Delo, ki je leta 1578 izšlo pod Juričičevim imenom, je imelo sicer nekoliko bolj zapleteno zgodovino. Izvorno Juričičevo besedilo, ki je združevalo Juričičevo delno predelavo Kreljevega prvega dela Spangenbergove postile in lasten prevod drugega in tretjega dela, je bilo namreč pred natisom pregledano in predelano, pri čemer je šlo najverjetneje za prepis v smislu prečrkovanja. Prevod drugega in tretjega dela postile je namreč Juričič dokončal v letu 1568 ali vsaj do 1571, ko ga je v pregled dobil A. Bohorič, ki se je vrnil k Trubarjevi smeri; kdo pa je opravil končno redakcijo celotnega prevoda, lahko samo ugibamo. Juričič ni bil več v Ljubljani, ni pa dokazano, da bi bil redaktor Bohorič, kot se je nekdaj domnevalo (prim. Jelovšek 2022: 116–121); po mnenju K. Ahačiča je bil to morda Janž Tulščak, s pridržkom, da njegov prevod molitev (TkM 1579) kaže enak pravopis, a bistveno drugačen jezik (Ahačič 2024: 152–155, 183–184). J. Rigler je nasprotno na podlagi številnih

različice (npr. čakavski ijevski odraz jata v določenih položajih), b) oblikovne različice (npr. glagolska pripona *-nu-* ob slovenski *-ni-*), c) besedotvorne različice (*posejati* : *vsejati seme*), č) leksikalne inovacije, ki so lahko novotvorjenke znotraj slovenske besedne družine, prevzete besede iz neslovanskih jezikov, hrvaške čakavske ali iz skupne slovanske dediščine,⁵ po vsej verjetnosti tudi posebnosti na še neraziskanem področju Juričičeve besedne in povedne skladnje. Zanimivo je opažanje J. Kopitarja z začetka 19. stoletja, da se slovenski knjižni jezik 16. stoletja, ki je izpričan v JPo 1578, v glasovnih in oblikovnih odrazih v večji meri kot pri kranjskih piscih ujema z enotnim slovenskim knjižnim jezikom, ki je bil normiran ob uvedbi novih oblik sredi 19. stoletja.⁶

O posebnem vplivu Juričičevega jezikovnega udejstvovanja na razvoj slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju ne moremo govoriti (gl. Ahačič 2020: 11), gradivska analiza 100 izbranih leksemov, ki so v 16. stoletju izpričani samo v Juričičevi *Postilli* (1578),⁷ pa je pokazala na določeno kontinuiteto besed v izbranih slovarskih virih do začetka 20. stoletja.⁸ Pregled starejših slovarjev je nedvoumno dokazal, da je vsaj eden

ohranjenih jezikovnih posebnosti, ki jih lahko pripišemo Juričiču, domneval, da je spremembo iz Kreljevega črkopisa opravil kar sam stavec v tiskarni Janža Mandelca: »Mnenje, da ga je razen Bohoriča popravljaj še nekdo drug, ki naj bi spremenil Kreljev pravopis v Trubarjevega, ni verjetno, saj gre tu kot v tedanjih Dalmatinovih tiskih v glavnem za zamenjavo tistih znakov, ki po tiskarskih navadah niso mogli stati v določenih pozicijah. Razen tega so opuščeni naglasni znaki in apostrof. Opuščen pa je tudi Kreljev *ch* in nadomeščen z *zh*, kar pa bi bil lahko storil že Juričič, ki je, kot se vidi iz popravkov v prvem delu postile, skušal jezik nekoliko približati centralnim narečjem, a glasu *c* (= Kreljev *ch*) tu niso poznali. Analogno je zamenjan *c* z *z*, razen pred *i* in *e*. Če je *zh* in *z* že Juričičev, potem prevoda pravopisno sploh ni bilo treba popravljati, ampak je zadoščalo, da je stavec postavljaj črke po udomačenih pravilih, v ostalem je namreč *f* in *s* pravilno razporejen« (Rigler 1986: 37).

⁵ Natančneje so pojavi predstavljeni v Legan Ravninar, Jelovšek 2025: 188–190.

⁶ Tu imamo v mislih (ne povsem dosledno) nadomestitev ujevkega odraza dolgega padajočega in nenaglašenega izglasnega *u* z *o* (čudo, dobru : čudo, dobro) (Kopitar 1808: 238), ki se ujema s sodobno knjižno normo. Pojav je ostal neopažen pri prizadevanjih za uveljavitev enotnega novoslovenskega knjižnega jezika, vsaj kot prvi poskus uveljavljanja jezikovnih prvin izven osrednjeslovenskega prostora. Po Kopitarju Juričičeve postile niso več uporabljali kot argument za predlagane spremembe (Orel 2002: 204).

⁷ Pri tem so upoštevani vsi trije deli Juričičeve postile, tudi prvi, ki ga je prevedel že Krelj, saj so v analizo vključene samo besede, ki se prvič pojavijo v JPo 1578, torej jih v KPo 1567 še ni bilo. Iz prvega dela je tako vključena npr. beseda *razkriž*, ki je bila kot sinonim za Kreljevo besedo *razpot* v besedilo dodana v JPo 1578. Zaradi historiat besedila (prim. op. 5) seveda ni mogoče z gotovostjo trditi, da je za spremembo v Kreljevem besedilu odgovoren Juričič, ker Juričičev rokopis ni ohranjen (Ahačič 2024: 183), vendar enako velja za celotno besedilo, zato je ob pomanjkanju nasprotnih dokazov v tem prispevku privzeta domneva, da gre za Juričičevo besedje.

⁸ Pregledani so bili: Kastelec-Vorenčev latinsko-slovenski slovar (1680–1710), Hipolitov latinsko-nemško-slovenski slovar (1711–1712), Gutsmanov (1789) in Vodnikov (1804–1806) nemško-slovenski slovar ter Pleteršnikov slovensko-nemški slovar (1894–1895); prva dva (kot obrnjena slovarja) in zadnji so dostopni na slovarskem portalu Fran, za Gutsmanov slovar je bil uporabljen obrnjeni slovar Ludvika Karničarja (1999), za Vodnikov slovar pa rokopisno gradivo za obrnjeni slovar, ki ga je pripravil Jože Stabej in ga hrani Oddelek za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU; v analizo je bil vključen tudi avtorski zgodovinski Slovar Pohlinovega jezika Marka Snoja, ki med drugim prinaša gradivo iz Pohlinovega trijezičnega slovarčka (1781). Izbrano besedje je bilo primerjano s stanjem v sodobnem knjižnem jeziku, kot je izpričan v SSKJ2. Gl. Legan Ravninar, Jelovšek 2025.

od avtorjev Kastelec-Vorenčevega slovarja poznal Juričićevo postilo in jo uporabljal kot vir za svoj slovar, izkazana pa je tudi velika posredniška vloga Hipolitovega slovarja za njihovo rabo do konca 19. stoletja. Manj je verjetno, da bi Juričičev tekst kot vir uporabljali Gutsman, Pohlin in Vodnik. Na primer, hrvaške besede v Vodnikovem rokopisnem slovarju (skupaj s poznejšimi pripisi) so lahko rezultat novega vala slavizacije v začetku in sredi 19. stoletja (*občen : gmajn*) ali upoštevanja besedja iz severovzhodnih slovenskih narečij.⁹ Gotovo je postilo kot vir uporabljal Pleteršnik, a je njegovo besedje pripisal Krelju. Ugotovljeno je bilo tudi, da Pleteršnikova navedba Juričičevih besed, ki ne izkazujejo kontinuitete s predhodnimi slovarji in ki se niso uveljavile v drugih virih 19. stoletja, ni prinesla njihove oživitve v 20. stoletju (povzeto po: Legan Ravnikar, Jelovšek 2025: 201–202).

Pričujoči prispevek predstavlja dopolnitev predhodne analize, in sicer z besedami, ki so v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja poleg pri Juričiču izpričane samo še v enem ali več slovarskih virih, in sicer v Registru Dalmatinove Biblije ter v obeh Megiserjevih večjezičnih slovarjih. Njen namen je ugotoviti, ali je njihova vključitev v slovarske vire povečala možnost za njihovo ohranitev v slovenskih slovarjih v prihodnjih stoletjih.¹⁰ Primerjavo sicer otežuje dejstvo, da je celotni nabor teh besed bistveno manjši (samo pri Juričiču je bilo izpričanih več kot 1500 besed, pri Juričiču in v slovarskih virih pa zgolj nekaj deset). V analizo je bilo vključenih 20 besed, ki so izpričane zgolj pri Juričiču in Megiserju, in 20 besed, ki so bile poleg pri Juričiču izpričane tudi v Registru, nekatere od njih pa je navedel tudi Megiser.¹¹

⁹ V prvopisu, med letoma 1804 in 1806, je Vodnik zapisal okrog 105 tisoč slovenskih besed, od 20 do 25 tisoč jih je pripisoval do svoje smrti (zadnjič 2017). Tretjo vrsto besed (9500) so v rokopis slovarja vnašali po Vodnikovi smrti tisti, ki so ga prebirali in uporabljali, in sicer iz hrvaščine, Murkovega in Janežičevega slovarja. Pripisi so iz leta 1850 (Stabej 1966: 42). Po vsej verjetnosti je na izbor besed v slovarju vplival tudi Vodnikov puristični jezikovni nazor, namreč pri oblikovanju najstarejšega strokovnega izrazja se kaže, da je Vodnik strokovne izraze po potrebi sprejemal iz najbolj sorodnih slovanskih jezikov s podobno jezikovno strukturo, npr. iz hrvaščine, ruščine ali stare cerkvene slovanščine (Legan Ravnikar 2011: 300, 302). Gl. vire za Vodnikov slovar v opombi 16.

¹⁰ Gl. opombo 8.

¹¹ Pri tem sicer ni nujno, da je Megiser besede prevzel iz Juričičevega dela, lahko je šlo tudi za neodvisen vir. Prim. značilnosti besedja postil, tudi Juričičeve, v 16. stoletju v Merše 2013: 161–178. Pri Megiserjevih slovarjih M. Merše (2006: 42–60) posebej izpostavlja način pridobivanja besedja: zbiranje besedja na terenu (koroški narečni prostor) in v literaturi ter iskanje slovenskih ustreznice na osnovi vzorčnih slovarjev z latinskim (v MTh 1603) oz. nemškim izhodiščem (v MD 1592) kakor tudi vpliv večjega števila vključenih jezikov. A za glavno temo tega prispevka – ali je izpričanost v Megiserjevem slovarju povečala možnost ohranitve besede v naslednjih stoletjih – je vprašanje, ali jo je Megiser v slovar privzel iz Juričičeve postile ali iz drugega vira, pravzaprav nerelevantno.

2 JURIČIČEVE BESEDE V REGISTRU DALMATINOVE BIBLIJE

Od 2067 besed, ki jih je Juričič kot prvi v slovenski knjižni jezik uvedel v svoji postili (Ahačič 2020: 14), jih v tretjem (*Slovenſki, Besjazhki*) in četrtem stolpcu (*Harvazhki, Dalmatinſki, Ifirianſki, Craſhki*) Registra¹² Dalmatinove Biblije najdemo 39.¹³ Prese- netljiva pa je njihova razporeditev: 27 jih najdemo v tretjem stolpcu (Reg3) in le 12 v četrtem stolpcu (Reg4), kamor bi pričakovali, da se bodo uvrščale besede rojenega čakavca. Podobno razmerje se odraža tudi v izboru 20 besed, vključenih v to analizo: 13 jih je izpričanih v tretjem stolpcu (*fundati, obečanje, običaj, posvetiliſče, potovanje, tujin, svetnjak, zavideti, račun, dota, lakomec, naskočiti, pogibelnost*), sedem pa v četrtem (*muka, zakasniti, mrzota, očitovanje, trgovac, zboriſče, nenavidost*).¹⁴

Od 13 analiziranih besed, izpričanih v tretjem stolpcu, jih osem najdemo tudi vsaj v enem Megiserjevem slovarju; samo v MD 1592 so navedeni *običaj, potovanje* in *svetnjak*, samo v MTh 1603 *račun*, v obeh slovarjih pa *fundati* (pod oznako *Sclau.*) ter *zavideti, dota* in *pogibelnost*, ki so v MTh (*dota* pa tudi v MD 1592) izrecno označene kot hrvaške (*Croat., Cr.*). Od sedmih besed iz četrtega stolpca so pri Megiserju izpričane samo tri, ki so vse vsaj v enem primeru označene kot hrvaške: v obeh slovarjih najdemo besedi *muka* in *zakasniti*, samo v MD 1592 pa *mrzota*.

Analiza pojavljanja navedenih 20 besed v starejših slovenskih slovarjih od konca 17. do konca 19. stoletja in v sodobnem slovarju je pokazala, da so vse izpričane vsaj v enem slovarju, čeprav je delež takšnih, ki se pojavljajo tudi v SSKJ2, nekoliko manjši. Medtem ko je delež pri Juričičevih besedah, ki v 16. stoletju niso imele izpričane kontinuitete, predstavljal okoli 60 odstotkov, je pri besedah, ki so izpričane tudi v Registru, nekaj manj kot polovičen (devet od 20, gl. tabelo 1, poleg tega pa je kot zastarel izpričan tudi glagol *nenavideti*, ne pa iz njega izpeljani samostalniki *nenavidost*).

¹² Besedje v Registrih DB 1584 je Dalmatin razporedil po poimenovanjih tedanjih deželnih jezikov oz. njihovih tradicij: kranjska (Reg1) in koroška tradicija (Reg2). Reg3 »*Slovenſki, Besjazhki.*« zajema predvsem tisto besedje, ki je še danes znano iz štajerskih govorov in delno panonske narečne skupine; t. i. panonizmi so skupni slovenskim prekmurskim in hrvaškim kajkavskim govorom, deloma tudi čakavskim, le v glasovnih različicah se razlikujejo (Orožen 1996a: 204, 206). Četrty stolpec (Reg4) je neslovenski in prinaša sopomenke iz geografsko bližnjih pokrajin »*Hervazhki, Dalmatinſki, Ifirianſki, Craſhki.*« Najbolj podrobno in sistematično je zgradbo Registra, deloma tudi njegovo večnarečnost, obravnaval V. Gjurin (1984: 187–188), predvsem z deležem hrvaških besed pa se ukvarjajo raziskovalci od Kopitarja do sodobnosti.

¹³ Število se zdi na prvi pogled majhno, a primerjava kaže, da je npr. delež glede na celotno na novo uvedeno besedje pri Juričiču (39 od 2.067, 1,9 odstotka) nekoliko večji kot pri Kraševcu Krelju (20 od 1425, 1,4 odstotka). Kot pri Juričiču je tudi pri Krelju njegovo besedje kar v treh četrtninah primerov uvrščeno v tretji stolpec in le v eni četrtnini v četrty stolpec, ki se pokriva z njegovim domačim narečjem. 25 besed (20 v tretjem in 5 v četrtem stolpcu, 2,2 promila od 10.916 na novo uvedenih besed) je prvič izpričanih v enem od Trubarjevih del. Podatki o na novo uvedenih besedah po avtorjih so navedeni po Ahačič 2020: 14.

¹⁴ Glagol *nenavideti* pa se nasprotno pojavlja v tretjem stolpcu.

Kastelec	Hipolit	Gutsman	Pohlin	Vodnik	Pleteršnik	SSKJ2
fundati					✓ zugrunde richten, Dict., fundati in končati, Krelj	
obečanje	✓	✓		(obečati – poznejši pripis)	✓	(Besedišče)
posvetilišče					✓	
potovanje	✓		✓	✓	✓	✓
zakasniti	✓	✓		✓	✓	✓
zavideti	✓	(zavid)	(zavid)	(zavidati)	✓ missgönnen, beneiden, Meg., Dict., Mur., Cig., Jan., Met.	✓ (star.)
račun	✓	✓	✓	✓ (poznejši tuji pripis)	✓	✓
dota	✓		✓	✓	✓	✓
očitovanje	✓			(očitovati) (poznejši tuji pripis)	✓	(Besedišče)
nenavidost					nenavidnost (nenavidost, die Eifer- sucht, Dict.).	(nenavide- ti, zastar.)
običaj					✓	✓
	naskočiti			✓ poznejši tuj pripis	✓	✓
		muka		✓	✓	✓
				trgovec (poznejši tuji pripis)	✓	✓
				zborišče	✓	✓ (knjiž.)
				lakomec	✓ ein habgieriger Mensch, Jan., Krelj; —čas- tilákomæc -mca, m. der Ehrgeizige, Krelj.	(Besedišče)
					mrzota der Ekel, der Abscheu, Meg.-C., Krelj.	
					pogibelnost	(Besedišče)
					tujin (der Fremdling, C., Krelj)	(Besedišče: tujinka)
					svetnjak der Leuchter, Meg.; luč se postavi na svetnjak, Krelj.	

TABELA 1: Izpričanost besed, ki se v 16. stoletju pojavijo pri Juričiču in v Registru, v analiziranih slovarjih

Kar 11 besed je izpričanih že v Kastelec-Vorenčevem slovarju, kar je nekoliko večji delež kot v predhodni raziskavi (Legan Ravnikar, Jelovšek 2025: 201), podrobnejši pregled pa kaže, da jih je Kastelec¹⁵ v svoj slovar vključeval ne glede na to, ali so bile izpričane v tretjem ali četrtem stolpcu Registra in ali jih je v svojih slovarjih zabeležil tudi Megiser (gl. tabelo 2). Ob tem v Kastelec-Vorenčevem slovarju najdemo tudi več besed, ki so v Megiserjevih slovarjih izrecno označene kot hrvaške, zato lahko morda ob upoštevanju rezultatov predhodne raziskave domnevamo, da je Kastelec tudi te besede prevzel neposredno iz Juričičeve postile, brez posredovanja slovarskih virov iz 16. stoletja.

	3. stolpec Registra	4. stolpec Registra
ni v Megiserjevih slovarjih	obečanje posvetilišče	očitovanje nenavidost
MD 1592	običaj potovanje	
MTh 1603	račun	
v obeh slovarjih	fundati zavideti (Croat.) dota (Cr./Croat.)	zakasniti (Cr., Croat.)

TABELA 2: Besede, prvič izpričane pri Juričiču in prevzete v Kastelec-Vorenčev slovar, glede na uvrščenost v Registru in v Megiserjevih slovarjih

Prav tako je analiza pokazala, da označevanje nekranjske ali neslovenske rabe besede v slovarskih virih 16. stoletja ni vplivalo na njihovo nadaljnjo kontinuiteto v slovarjih: pri Hipolitu najdemo sedem od enajstih besed, ki jih je zabeležil že Kastelec (v tabeli 2 so označene s polkrepkim tiskom), med njimi so tri, ki so v Megiserju označene kot hrvaške (*dota*, *zakasniti*, *zavideti*), ter še ena, ki je v Registru uvrščena v četrti stolpec (*očitovanje*). Od sedmih pri Hipolitu izpričanih besed najdemo v vseh naslednjih analiziranih slovarjih *račun*, *potovanje* in *dota* manjkata samo pri Gutsmanu, *zakasniti* samo pri Pohlinu, *obečanje* je izpričano še pri Gutsmanu in Pleteršniku, v Vodnikovem slovarju pa najdemo samo glagol *obečati* (kot poznejši pripis). *Zavideti* in *očitovanje* sta po Hipolitu izpričana samo še pri Pleteršniku, medtem ko se pri Gutsmanu in Pohlinu pojavi samostalnik *zavid*, pri Vodniku pa glagola *zavidati* in *očitovati*.

Analizirane besede, ki od Kastelec-Vorenčevega slovarja nimajo kontinuitete, so do Pleteršnikovega slovarja redke: Hipolit je na novo uvedel le besedo *naskočiti* (v 16. stoletju izpričana samo pri Juričiču in v tretjem stolpcu Registra, pozneje pri Vodniku in Pleteršniku), najverjetneje neodvisno od virov 16. stoletja; Gutsman izraz

¹⁵ O avtorstvu Kastelec-Vorenčevega slovarja gl. Stabej 1997: 565–575.

muka (ob Juričiču še v obeh registrih (v DB 1584 v četrtem stolpcu) in obeh slovarjih, pozneje pa v Vodniku in Pleteršniku), v Vodnikovem slovarju najdemo izraza *lakomec* (tretji stolpec v Registru) in *zborišče* (četrty stolpec v Registru), kot poznejši tuji pripis pa še *trgovec* z ejevskim zapisom polglasnika (pri Juričiču in v četrtem stolpcu *trgovac*). Ni jasno, ali je Vodnik leksema vnesel iz virov 16. stoletja ali ju je prevzel iz hrvaških virov,¹⁶ skoraj gotovo pa ne gre za izraza, širše rabljena v sočasni knjižni slovenščini; v Korpusu starejše knjižne slovenščine IMP namreč *lakomec* in *zborišče* sploh nista izpričana, *trgovec* pa se prvič pojavi v viru iz leta 1835. Vse tri lekseme ima tudi Pleteršnik, ki za *lakomec* med viri navaja »Krelja«, za *zborišče* in *trgovec* pa navaja samo vire iz 19. stoletja.

Pri Pleteršniku najdemo tudi *nenavidost*, *fundati*, *posvetilišče* in *običaj*, pred tem izpričane v Kastelec-Vorenčevem slovarju, ki ga pri prvih treh navaja tudi kot vir (*Dict.*), pri *fundati* in *posvetilišče* je dodatno kot vir naveden »Krelj«, pri *običaj* pa Pleteršnik starejših virov ne navaja, čeprav je beseda izpričana tudi v MD 1592. Na novo so od analiziranih leksemov izpričani *mrzota* (četrty stolpec v Registru, MD 1592), *pogibelnost* in *svetnjak* (tretji stolpec, MD 1592) ter *tujin* (tretji stolpec). Pri *mrzota* in *svetnjak* sta kot vira navedena tako Megiser (pri *mrzota* z oznako Meg.-C.) kot »Krelj«, pri *tujin* samo »Krelj«, pri *pogibelnost* pa virov iz 16. stoletja ne navaja, čeprav je beseda prav tako izpričana v MD 1592.

3 JURIČIČEVE BESEDE, KI SE V 16. STOLETJU POJAVLJAJO SAMO ŠE V MEGISERJEVIH SLOVARJIH

Od Juričičevih besed, izpričanih v Registru, jih je Megiser v svojih slovarjih navedel nekaj več kot polovico (22 od 39), še več kot dvakrat toliko (51) pa je leksemov, ki so v slovenskem knjižnem jeziku prvič izpričani pri Juričiču in nato le še v enem ali obeh slovarjih. Tudi iz tega nabora je bilo izbranih 20 besed, od katerih jih je 13 izpričanih

¹⁶ Od domačih slovaropiscev je Vodnik upošteval Pohlina slovar (Tu malu besedishe treh jesikov, 1781), Ožbalt Gutsmana (Deutsch-windisches Wörterbuch, 1789) in nekatere slovanske slovarje, zlasti kajkavske: Ivana Belostenca (Gazophylacium, seu Latino-Illyricorum onomatum ærarium, 1760) in Andrije Jambrešića (Lexicon latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples, 1742). A. Breznik (1926: 169) navaja, da je v Vodnikovem slovarskem gradivu, ki obsega več zbirk, s krajšavami navedenih več slovaropisnih virov: poleg Pohlina (M: Marcus) in Gutsmana (Gts. ali G) tudi Debevec (Db), Kumerdej in Popovič. Poleg slovenskega jezikovnega gradiva s Kranjske, Koroške in Štajerske je Vodnik v slovar vključil tudi besedje z Goriške, iz Bele krajine in celo Rezije (Legan Ravnikar 2019 po Modic 1909: 416). Gradiva s SV slovenskega jezikovnega prostora v svojem slovarju slovenskega jezika (Slowenisches Wörterbuch / Slowensek Besednjak, Deutsch-Slowenisch-Lateinisches Wörterbuch / Slovar němshko-slovénsko-latinski, 1813) ne navaja, kar je s skladu z zavedanjem slovenskih prarodnih piscev o skupnem jeziku v zgolj treh notranjeavstrijskih deželah (gl. naslov Kopitarjeve slovnice: Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark).

tako v MD 1592 kot v MTh 1603: *bradavica* (MTh 1603 *bradavika*), *grah*, *jadriti*, *kmetički*, *kopun*, *poraziti*, *razkriž*, pod oznakama *Carniol.* in *Carn.* najdemo *ploh*, *plug* in *ribati*, tri besede pa imajo oznako *Croat.* (v MD 1592 *Cr.*): *gospodin*, *juha* in *robida* (zadnja je v MD 1592 neoznačena, v MTh 1603 pa ima oznako *Croat.* pod iztočnico *Rubus*, a oznako *Sclav.* pod iztočnico *Dumus*). Samo v MD 1592 najdemo leksema *rožen* in *skruniti*, samo v MTh 1603 pa *kimel*, *kraf*, *osoliti*, *otročje* (oznaka *Carinth.*) in *smiljenje*.

Kastelec	Hipolit	Gutsman	Pohlin	Vodnik	Pleteršnik	SSKJ2
rožen	✓	✓		✓	✓	✓
(bradovica)	✓	bradavica	✓	✓	✓	✓
grah	✓	✓	✓	✓	✓	✓
(jadriti – Pohlinov pripis)			✓	✓	✓	(Besedišče)
kmetički					✓ = kmetiški, Meg., Dict., Danj., Volk.-M.	(Besedišče)
ploh	✓	✓	✓	✓	✓	✓
plug	✓	✓	✓		✓	✓
razkriž	✓				✓ = razkrižje, Meg., Dict.	(Besedišče)
ribati	✓	✓		✓	✓	✓
rubida	✓	robida	robida		✓	✓
	kimel					
	osoliti	✓		✓	✓	✓
	kopun	✓	✓		✓	✓
		juha	✓	✓	✓	✓
			otročje		✓	✓
				smiljenje	✓	
					gospodin	(Besedišče)
					skruniti	✓
					poraziti p. ali udariti kamen v puščavi, <i>Krelj</i> ; (fig.) s slepoto in okornostjo poraženi, <i>Krelj</i> ; — verletzen, verwunden, <i>Meg.</i> ; z roko ali dejanjem p., <i>Krelj</i>	✓ (zastar.)

TABELA 3: Izpričanost besed, ki se v 16. stoletju pojavijo pri Juričiču in v Megiserjevih slovarjih, v analiziranih slovarjih

V starejših slovenskih slovarjih od navedenih besed ni bila izpričana le ena, in sicer oblika *kraf* v pomenu 'golša', ki je v 16. stoletju nastopala ob različici *krof*, izpričani v DB 1578, DB 1584 in MD 1592. V naslednjih slovarjih je izpričana samo različica z o, ki je v SSKJ2 označena kot nižje pogovorna. Sicer pa je delež Juričičevih leksemov, ki so potrjeni tudi v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku, nekoliko večji kot pri Juričičevih besedah, ki se pojavljajo tudi v Registru, saj jih v SSKJ2 najdemo trinajst od dvajsetih, še dodatne štiri pa so izkazane v Besedišču slovenskega knjižnega jezika. To je deloma odraz njihove večje kontinuitete v starejših slovenskih slovarjih, saj jih je kar deset izpričanih v štirih ali več slovarjih (v primerjavi s petimi od dvajsetih, ki so bile analizirane v razdelku 2).

Pri tem jih je nekoliko manj najdenih v Kastelec-Vorenčevem slovarju, in sicer devet. Samostalniki *grah*, *ploh* in *bradavica* (pri Kastelcu in za njim Hipolitu v glasovni različici *bradovica*) so izpričani v vseh šestih zgodovinskih slovarjih, *rožen* in *ribati* manjkata le pri Pohlinu, *plug* in *robida* (v 16. stoletju in do Hipolita v različici *rubida*) pa pri Vodniku. Samostalnik *razkriž* najdemo še pri Hipolitu in nato spet pri Pleteršniku, ki kot vira navaja Megiserja in Kastelec-Vorenčev slovar, ne pa tudi Juričiča (»Krelja«). Besedotvorna različica *kmetički* ob pogostejšem *kmetiški* (v 16. stoletju rabljena v različnih Trubarjevih delih, nato v različnih glasovnih različicah v starejših slovarjih do Pleteršnika) pa se pojavi le še v Pleteršnikovem slovarju, prav tako s sklicem na Megiserja in Kastelec-Vorenca. Izpostaviti velja, da je od naštetih le *rubida* pri Megiserju označena kot hrvaški izraz, a samo pri eni od dveh latinskih iztočnic; drugih dveh leksemov, označenih kot hrvaških, Kastelec v svojem slovarju ni navedel. Vendar je vzorec premajhen, da bi to lahko opredelili kot nameren izpust.

Vse navedene lekseme razen pridevnika *rožen*, ki je izpričan samo v MD 1592, najdemo v obeh Megiserjevih slovarjih, zato zgolj na podlagi teh podatkov ni mogoče ugotoviti, ali so Juričičeve besede prišle v Kastelčev rokopis s posredovanjem enega ali obeh Megiserjevih slovarjev ali neodvisno od njiju iz same Juričičeve postile. Tudi če pritegnemo širše podatke in primerjamo geslovnike vseh treh slovarjev,¹⁷

¹⁷ Primerjava je bila opravljena na geslovniki vseh treh slovarjev v redaktorskem programu Ilex, kamor so bili vneseni za potrebe izdelave slovarjev na slovarskem portalu Fran in za zgodovinske podatke na portalu Franček. Podatki za oba Megiserjeva slovarja temeljijo na Besedju 16, a je v primerjavi z njim lahko prišlo do združevanja posameznih glasovnih različic za gesla, ki so že pripravljena za (e)SSKJ16, zato niso več zabeležena kot samostojne iztočnice (npr. iztočnici *cveška* (JPo 1578) in *čbečka* (MTh 1603) sta bili v Besedju 16 dve samostojni iztočnici, v SSKJ16 pa sta združeni kot različici iztočnice v geslu *cveška*, saj gre za glasovni različici besede, prevzete iz nem. *die Zwetscke* (SSKJ16: geslo *cveška*, avtorja K. Ahačič in J. Narat)). Izločene so bile tudi nekatere iztočnice, ki so bile v Besedju 16 označene kot hrvaške. Pri MTh 1603 se tako podatek precej razlikuje od navedenega števila novih iztočnic pri K. Ahačiču (2020: 13), ki jih je na podlagi Besedja 16 naštel 685. Prav tako lahko prihaja do odstopanj zaradi različnih načel določanja iztočnic, zlasti pri kalkih nemških glagolov in samostalniških zloženkov s prislovno sestavino v vlogi predpone, ki so bili v Kastelec-Vorenčevem slovarju ob zapisu narazen obravnavani pod eno ali obema sestavinama (prim. Jelovšek 2022: 208), zato niso zabeleženi v geslovniku, v Besedju 16 pa so obravnavani kot samostojne iztočnice. Poleg tega ni bila opravljena

ugotovimo relativno visok odstotek prekrivnosti s Kastelec-Vorencem pri besedah, ki so izpričane samo v MD 1592 (30 %) ali samo v MTh 603 (22 %), najvišji pa je pri besedah, ki so v 16. stoletju izpričane samo v obeh slovarjih (47 %). Za primerjavo, pri besedah, ki se v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja pojavljajo samo pri Juričiču, delež prekrivnosti znaša 18 %, pri besedah, ki jih je prvi zapisal Jurij Dalmatin, pa 35 %.

	Št. iztočnic	Od tega v Kastelec-Vorenčevem slovarju	Delež prekrivnih besed
samo MD 1592	292	89	30 %
samo MTh 1603	633	140	22 %
MD 1592 in MTh 1603	569	270	47 %

TABELA 4: Prekrivnost iztočnic v Megiserjevih in v Kastelec-Vorenčevem slovarju

V Hipolitovem slovarju najdemo poleg osmih že v Kastelec-Vorencu navedenih besed še prevzeta leksema *kimel* in *kopun*¹⁸ ter domačo glagolsko sestavljenko *osoliti*. *Kimel*, ki je bil v 16. stoletju poleg pri Juričiču naveden samo v MD 1592, nima izpričane kontinuitete (le pri Vodniku najdemo pridevnik *kimlinov*, ki pa ima drugačno besedotvorno podstavo); nasprotno *kopuna*, ki se pojavi v obeh Megiserjevih slovarjih, najdemo tudi v vseh obravnavanih slovarjih za Hipolitom (pri Vodniku sicer v različici *kapun*), *osoliti* (JPo 1578, MD 1592) pa manjka le pri Pohlinu.

Pri Gutsmanu se na novo pojavi leksem *juha*, ki je bil v obeh Megiserjevih slovarjih označen kot hrvaški izraz. Najdemo ga tudi v celovski izdaji Megiserjevega slovarja iz leta 1744, medtem ko je bil leksem *gospodin*, ki je bil pri Megiserju prav tako označen kot hrvaški, v tej izdaji izločen. Pri Pohlinu se prvič ponovno pojavi manjšalnica *otroče*, ki je bila v MTh 1603 označena kot koroška, a je ni navedel ne Gutsman ne pred njim celovski prireditelj Megiserjevega slovarja (1744). Prav tako je dodal glagol *jadriti*, ki je sicer naveden tudi v Stabejevem obrnjenem Kastelec-Vorenčevem slovarju, a kot poznejši Pohlinov pripis; najdemo ga še pri Vodniku in Pleteršniku.

Pri Vodniku je nov leksem *smiljenje*, ki je bil dodan tudi v celovsko priredbo Megiserjevega štirijezičnega slovarja (v 16. stoletju je bil izpričan samo v JPo 1578 in MTh 1603).

natančna pomenska primerjava, zato je možno, da gre v določenih primerih v različnih slovarjih za homonime ali homografe (v osnovni analizi je bil npr. odkrit primer homonima *mrzost*, ki je pri Juričiču in Megiserju rabljen v pomenu 'gnus, odpor', v Kastelec-Vorenčevem slovarju pa v pomenu 'mrzlost'). V tabeli 4 navedene številke so zato zgolj ilustrativne.

¹⁸ Ob različici *kapun*, ki jo pred tem najdemo v Kastelec-Vorencu (in že pred njim pri Svetokriškem, prim. Snój 2014). Ta različica, ki je glasovno bliže izvorni it. *cappone* (ESSJ, geslo *kopun*), je izpričana tudi pri Vodniku, kot kazalko jo navaja tudi Pleteršnik.

Pleteršnik je v svojem slovarju poleg petnajstih že prej izpričanih dodal še tri lekseme: *gospodin* (v obeh Megiserjevih slovarjih označen kot hrvaški izraz), *skruniti* (MD 1592) in *poraziti*. Pri nobenem od njih ni navedel vira iz 16. stoletja.

4 VPLIV REGISTRA IN MEGISERJEVIH SLOVARJEV NA OHRANITEV JURČIČEVEGA BESEDJA V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU 16. STOLETJA

Na podlagi primerjave pojavljanja besed, ki so bile v 16. stoletju izpričane samo pri Juričiču (Legan Ravnikar, Jelovšek 2025), in tistih, ki so bile uporabljene najprej v JPo 1578, nato pa še v Registru in/ali enem ali obeh Megiserjevih slovarjih, lahko sklepamo, da Register v Dalmatinovi Bibliji ni odigral posebne vloge niti pri vključitvi Juričičevih besed v Megiserjeva slovarja (Megiser je od Juričičevih besed, izpričanih v Registru, v svojih slovarjih navedel nekaj več kot polovico, več kot dvakrat toliko pa jih je izpričanih pri Juričiču in Megiserju, ne pa v Registru) niti pri njihovi vključitvi v naslednje obravnavane slovarje. Prav tako ni videti, da bi Megiserjeva slovarja bistveno vplivala na delež besed, ki so bile vključene v Kastelec-Vorenčev slovar: pri besedah, v 16. stoletju izpričanih samo v JPo 1578, je delež 44-odstoten, pri besedah, navedenih tudi v Registru, 55-odstoten, pri besedah, ki jih je vključil tudi Megiser, pa 45-odstoten. Kastelec je Juričičeve besede vključil v svoj slovar ne glede na to, v katerem stolpcu v Registru so se pojavljale, med njimi so tudi takšne, ki so bile v Megiserjevih slovarjih izrecno označene kot hrvaške, kar bi lahko napeljalo na sklep, da jih je prevzel neposredno iz Juričičeve postile brez posredovanja slovarjev. Zaradi precejšnjega deleža prekrivnosti besedja njegovega in obeh Megiserjevih slovarjev (če upoštevamo samo besede, ki so v 16. stoletju izpričane le v enem od njiju ali obeh) se zdi verjetno, da je uporabljal vsaj enega (verjetneje MD 1592 zaradi višjega odstotka prekrivnosti), če ne obeh. Vendar je pregled besed, ki so v obeh Megiserjevih slovarjih označene kot hrvaške, pokazal, da v Kastelec-Vorenčev slovar praviloma niso vključene: od 135 v MTh 1603 jih v njem najdemo 16 (med njimi tudi v tem prispevku analizirani *dota* in *zavideti*), od 192 v MD 1592, ki so označene s Cr., pa 26 (tudi *zakasniti*); v obeh primerih gre večinoma za besede, ki se pojavljajo tudi pri drugih protestantskih avtorjih v neslovarskih delih,¹⁹ kar dodatno dokazuje, da je avtor Juričičevo postilo obravnaval enakovredno z deli drugih slovenskih protestantskih piscev.

¹⁹ Npr. *bronec* (DB 1578, DB 1584, MD 1592, MTh 1603), *darovati* (TA 1550, TT 1557, TR 1558, *P 1563, TO 1564, KB 1566, KPo 1567, TC 1574, TC 1575, DJ 1575, DPa 1576, TT 1577, JPo 1578, DB 1578, TkM 1579, DC 1579, TT 1581-82, DB 1584, DC 1584, DM 1584, DAg 1585, MD 1592, TPo 1595, TİM 1595, TİC 1595, ZK 1595, MTh 1603), *klada* (TT 1557, TAr 1562, TPš 1566, TC 1575, DJ 1575, TT 1581-82, DB 1584,

V splošnem lahko pri Juričičevih besedah, ki jih najdemo tudi v Megiserjevih slovarjih, v primerjavi s tistimi, ki v slovarjih niso izpričane, opazimo večjo kontinuiteto skozi zgodovino slovenskega knjižnega jezika: če je pri slednjih v štirih ali več analiziranih slovarjih izpričana tretjina analiziranih besed, je ta delež pri besedah, ki jih je zabeležil Megiser, skoraj polovičen (15 od 31, če upoštevamo tako tiste besede, ki se pojavijo samo v obeh slovarjih, kot tiste, ki so navedene tudi v Registru; če upoštevamo še Besedje 16, pa je ta delež še večji). Vendar lahko tudi za to gradivo, podobno kot v predhodni analizi, ugotovimo, da je glavno posredniško vlogo odigral Kastelec-Vorenc, v poznejših slovarjih do Pleteršnika je na novo izpričano le majhno število Juričičevih besed, ki so vanje lahko prišle tudi iz drugih virov. Več jih spet najdemo v Pleteršnikovem slovarju, ki je med viri pogostejše navajal Juričiča (»Krelj«) kot Megiserja; v primerih, ko je bila beseda izpričana tudi v Kastelec-Vorencu, pa sta kot vira pogostejše navedena oba slovarja (*zavideti*, *kmetički*, *razkriž*), izjemoma »Krelj« in Kastelec-Vorenčev slovar (*fundati*). Tudi v teh primerih Pleteršnikova vključitev Juričičevih besed, ki v vmesnih dveh stoletjih v slovarjih niso bile izpričane, ni pomenila njihove revitalizacije. Izjema sta *skruniti*, ki pa ima v predhodnih slovarjih dobro izpričan vidski par *oskruniti*, in *poraziti*, ki je v SSKJ2 v pomenu 'porušiti' označen kot zastarel.

5 SKLEP

Pregled besed, ki jih je v slovenskem knjižnem jeziku prvič zapisal Jurij Juričič in so nato v 16. stoletju izpričane še v Registru in/ali v Megiserjevih slovarjih, je potrdil, da jih precejšen delež izkazuje kontinuirano rabo v slovenskih slovarjih do sodobnosti. Analiza je vsaj deloma potrdila tudi posredniško vlogo Megiserjevih slovarjev pri ohranjanju Juričičevih leksemov, čeprav je ključno vlogo pri tem – kot pri tistih, ki so bili v 16. stoletju izpričani samo pri Juričiču – odigral Kastelec-Vorenčev slovar. Hkrati pa označitev Juričičevih leksemov kot hrvaških v Megiserjevem slovarju ni imela negativnega vpliva na njihovo kontinuiteto, saj jih je Kastelec v svoj slovar vključeval enakovredno z besedami drugih slovenskih protestantskih piscev, ki so imele v slovarju enako oznako.

Zdi se, da Register v Dalmatinovi Bibliji ni odigral posebne vloge niti pri vključitvi Juričičevih besed v Megiserjeva slovarja niti pri njihovi vključitvi v naslednje obravnavane slovarje. Megiserjeva slovarja nista bistveno vplivala na delež besed, ki je bil vključen v Kastelec-Vorenčev slovar.

MD 1592). Izjemi sta *obedovati* in *mozelj* (samo MTh 1603), še nekaj pa se jih pojavi tudi v MD 1592 in v enem ali obeh Dalmatinovih registrih (DB 1578 ali/in DB 1584): *naslednik*, *svitice* (v Kastelec-Vorencu prevladujoče *cvitice*), *zora*, *vižel* (MD 1592, MTh 1603). Krajšave so razvezane v Besedju 2011: 25–28.

ZAHVALA

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnih programov P6-0437 in P6-0038, ki ju sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

Članek temelji na arhivskih virih, ki so navedeni v razdelku Viri.

BIBLIOGRAFIJA

VIRI

- Besedje 16 = Ahačič, Kozma, Legan Ravnikar, Andreja, Merše, Majda, Narat, Jožica, Novak, France. 2011, 2014. *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <<https://fran.si/140/besedje-slovenskega-knjiznega-jezika-16-stoletja>> (28. 2. 2025).
- DB 1584 = Dalmatin, Jurij. 1584. *BIBLIA*. Wittenberg.
- ESSJ = Bezljaj, France. 1976–2007. *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5. Ljubljana: Mladinska knjiga (1–3), Založba ZRC (4–5).
- eSSKJ16: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. <<https://www.fran.si/206/esskj16-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika-16-stoletja>> (28. 2. 2025).
- Jelovšek, Alenka, Čepar, Metod, Legan Ravnikar, Andreja, Trivunović, Eva, Trojar, Mitja (ur.). 2022. *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712): z listkovnim gradivom Jožeta Stabeja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <https://fran.si/224/hipolit_novomeski_slovensko_nemsko_latinski_slovar> (28. 2. 2025).
- IMP = Tomaž Erjavec, 2014. *Digital library and corpus of historical Slovene IMP 1.1*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI <<http://hdl.handle.net/11356/1031>>.
- JPo 1578 = Jurčič, Jurij. 1578. *POSTILLA*. Ljubljana.
- Karničar, Ludwig. 1999. *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter von Oswald Gutschmann, Klagenfurt 1789, auf Slowenisch-Deutsch umgekehrt und bearbeitet*. Graz: Institut für Slawistik der Universität.
- MD 1592 = Megiser, Hieronymus. 1592. *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.
- Miklavc, Anton (ur.). 1744. *Dictionarium quatuor linguarum*. Klagenfurt.
- MTh 1603 = Megiser, Hieronymus. 1603. *Thefaurus Polyglottus*. Frankfurt.
- Pleteršnik, Maks. 1894–1895, 2014. *Slovensko-nemški slovar*. <<https://www.fran.si/136/maks-pletersnik-slovensko-nemski-slovar>> (28. 2. 2025).
- Snoj, Marko. 2006, 2014. *Slovar jezika Janeza Svetokriškega* 1–2. Ljubljana: SAZU, Založba ZRC. <<https://www.fran.si/139/slovar-jezika-janeza-svetokriskega>> (28. 2. 2025).
- Snoj, Marko. 2020, 2021. *Slovar Pohlinovega jezika : na osnovi njegovih jezikoslovnih del*. Ljubljana: Založba ZRC. <https://www.fran.si/215/slovar_pohlinovega_jezika> (28. 2. 2025).

- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. 2014. <<https://www.fran.si/133/sskj2-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika-2>> (28. 2. 2025).
- Stabej, Jože. 1997, 2014. *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*. < <https://www.fran.si/138/katelec-vorenc-slovensko-latinski-slovar>> (28. 2. 2025).
- Stabej, Jože. 1977, 2023. *Hieronymus Megiser: Slovensko-latinsko-nemški slovar po Thesaurus polyglottus (1603). Dopolnjena in popravljena izdaja*. Ljubljana: Založba ZRC. <<https://www.fran.si/226/megiserjev-slovar>> (28. 2. 2025).
- Kartoteka gesel obrnjenega slovensko-nemškega slovarja Valentina Vodnika; pripravil Jože Stabej; gradivo hrani Oddelek za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

LITERATURA

- Ahačič, Kozma. 2020. Razvoj slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju v številkah. *Slavistična revija*, 68/1. [3]–19.
- Ahačič, Kozma. 2022. Adam Bohorič, Jurij Dalmatin, Sebastijan Krelj in bohoričica. V: M. Jesenšek, (ur.): *Novi pogledi na Adama Bohoriča*. Razprave 26. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 83–110.
- Ahačič, Kozma, Harlamov, Aljoša (ur.). 2024. *Stati inu obstati : prvih petdeset slovenskih knjig*. 2., dopolnjena in popravljena izdaja. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ajduković, Jovan. 2004. *Uvod u leksičku kontaktologiju. Teorija adaptacije rusizama*. Beograd: Futura.
- Breznik, Anton. 1926. Slovenski slovarji. *Razprave znanstvenega društva za humanistične vede* 3. 110–174.
- Filipović, Rudolf. 1985. *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: JAZU, Školska knjiga.
- Gjurin, Velemir. 1984. Register 1584 kot slovaropisni dosežek. *Slavistična revija*, 32/3. 183–208.
- Jelovšek, Alenka. 2022. Jurij Juričič – Hrvat in slovenski knjižni jezik 16. stoletja. V: V. Kočevar (ur.): *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja*. Ljubljana: Založba ZRC. 105–130.
- Kamusella, Tomasz. 2021. *Words in Space and Time : A Historical Atlas of Language Politics in Modern Central Europe*. Budapest, Vienna, New York: Central European University Press.
- Kopitar, Jernej. 1808–1809. *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach.
- Legan Ravninar, Andreja. 2011. Strokovno izrazje v Vodnikovem nemško-slovenskem rokopisnem slovarju in njegovih tiskanih virih. *Slavistična revija*, 59/3. 293–305. <<https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-5DP88JKM>>.
- Legan Ravninar, Andreja. 2019. Vodnik kot leksikograf: večbesedni leksemi v rokopisnem nemško-slovenskem slovarju. V: A. Legan Ravninar, I. Orel, A. Jelovšek (ur.): *Oživiljeni Vodnik: razprave o Valentinu Vodniku*. *Linguistica et philologica* 39. Ljubljana: Založba ZRC. 57–73.
- Legan Ravninar, Andreja. 2021. Hrvaško besedje v Megiserjevih slovarjih in delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. V: I. Eterović, M. Žagar (ur.): *Jezik hrvatskih protestantskih izdanja i književnojezične koncepcije 16. stoljeća: zbornik radova*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Staroslavenski institut. 233–249.

- Legan Ravnikar, Andreja, Jelovšek, Alenka. 2025. Ali je vpliv čakavca Jurija Juričiča na razvoj slovenskega knjižnega jezika podcenjen? *Slavistična revija*, 73/2. 185–206. <<https://doi.org/10.57589/srl.v73i2.4242>>.
- Merše, Majda. 2013. Prepoznavnost in značilnosti besedja postil. V: *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja*. *Linguistica et philologica* 29. Ljubljana: Založba ZRC SAZU. 161–178.
- Merše, Majda. 2014. Megiserjeva slovarja 1592 in 1603 v slovenski jezikoslovni zavesti ter prekrivnost besedja v njih. *Stati in obstatu*, X/19–20. 42–66.
- Orožen, Martina. 1987. Kreljev jezikovni koncept. V: A. Šivic Dular (ur.): *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 23: *Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 19–40.
- Orožen, Martina. 1996a. Pomenska in stilistična izraba »Registra« v sobesedilu Dalmatinove Biblije. V: *Poglavja iz zgodovine slovenskega jezika: Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 200–218.
- Orožen, Martina. 1996b. Trubarjev jezikovni nazor in njegov knjižni sistem v obrednih besedilih. V: *Poglavja iz zgodovine slovenskega jezika: Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 114–129.
- Orel, Irena. 2002. Historizem v sinhronih oblikoslovnih opisih 19. in 20. stoletja. V: A. Derganc (ur.): *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri oddelku za slovanske jezike in književnosti FF. 201–217.
- Stabej, Jože. 1965/66. Nekaj ugotovitev ob popolnem izpisu Vodnikovega rokopisnega nemško-slovenskega slovarja. *Jezik in slovstvo*, XI/1–2. 42–44.
- Stabej, Jože. 1997. O Kastelec-Vorenčevem slovarju. *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*. Ljubljana: Založba ZRC. 563–589.
- Šekli, Matej. 2018. *Tipologija lingvogeneze slovanskih jezikov*. *Linguistica et philologica* 37. Ljubljana: Založba ZRC. <<https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-9CJDDFJY>>.
- Toporišič, Jože. 2000. *Slovenska slovnica*. 4., prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.

POVZETEK

V prispevku je predstavljena analiza vpliva slovarskih virov 16. stoletja – Registra v Dalmatinovi *Bibliji* in Megiserjevih večjezičnih slovarjev (1592, 1603) – na prevzem besed, ki so bile v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja poleg v njih izpričane samo še v Juričičevem prevodu Spangenbergove postile (*POSTILLA*, 1578), v poznejše slovarje. V analizo so bili vključeni Kastelec-Vorenčev latinsko-slovenski slovar (1680–1710), Hipolitov latinsko-nemško-slovenski slovar (1711–1712), Gutsmanov (1789) in Vodnikov (1804–1806) nemško-slovenski slovar, Pleteršnikov slovensko-nemški slovar (1894–1895) ter *Slovar Pohlinovega jezika* Marka Snoja (2020), ki med drugim prinaša gradivo iz Pohlinovega trijezičnega slovarčka (1781). Analiziranih je

bilo 20 besed, ki so izpričane zgolj pri Juričiču in Megiserju, ter 20 besed, ki so bile poleg pri Juričiču izpričane tudi v Registru, nekatere od njih pa je navedel tudi Megiser.

Pregled pojavljanja analiziranih besed v mlajših slovarjih je pokazal, da jih precejšen delež izkazuje kontinuirano rabo vsaj do konca 19. stoletja. Analiza je vsaj deloma potrdila posredniško vlogo Megiserjevih slovarjev pri ohranjanju Juričičevih leksemov, čeprav je ključno vlogo pri tem odigral Kastelec-Vorenčev slovar (pri čemer Megiserjeva slovarja nista bistveno vplivala na delež besed, ki so bile vključene v Kastelec-Vorenčev slovar). Hkrati označitev Juričičevih leksemov kot hrvaških v Megiserjevem slovarju ni imela negativnega vpliva na njihovo kontinuiteto, saj jih je Kastelec v svoj slovar vključeval enakovredno z besedami drugih slovenskih protestantskih piscev, ki so imele v slovarju enako oznako. Register v Dalmatinovi Bibliji ni odigral posebne vloge niti pri vključitvi Juričičevih besed v Megiserjeva slovarja niti pri njihovi vključitvi v naslednje obravnavane slovarje.

THE MEDIATING ROLE OF 16TH-CENTURY LEXICOGRAPHIC WORKS IN PRESERVING JURIJ JURIČIČ'S ČAKAVIAN LEXICAL CONTRIBUTIONS TO THE SLOVENE LITERARY LANGUAGE

This article presents an analysis of the influence of 16th-century dictionary sources – the Register in Dalmatin's *Bible* and Megiser's multilingual dictionaries (1592, 1603) – on the use of words that were in the Slovenian literary language of the 16th century limited to Juričič's translation of Spangenberg's postil (*POSTILLA*, 1578) in addition to the dictionary sources mentioned above, in later Slovenian dictionaries. The analysis included Kastelec-Vorenčev's Latin-Slovenian dictionary (1680–1710), Hipolit's Latin-German-Slovenian dictionary (1711–1712), Gutsman's (1789) and Vodnik's (1806) German-Slovene dictionaries, Pleteršnik's Slovene-German dictionary (1894–1895), and Marko Snoj's *Slovar Pohlinovega jezika* (Dictionary of Pohlin's Language, 2020), which, among other things, includes material from Pohlin's trilingual dictionary (1781). Twenty words were analyzed that are attested only in Juričič and Megiser's works, and 20 words that were attested in Juričič's *Postilla* as well as in the Register, some of which were also used by Megiser.

A review of the occurrence of the analyzed words in more recent dictionaries showed that a significant proportion of them continued to be used at least

to the end of the 19th century. The analysis also confirmed, at least in part, the mediating role of Megiser's dictionaries in preserving Juričič's lexemes, although the Kastelec-Vorenc dictionary played a key role in this (Megiser's dictionaries did not significantly influence the proportion of words included in Kastelec-Vorenc dictionary). At the same time, the designation of Juričič's lexemes as Croatian in Megiser's dictionary did not have a negative impact on their continuity, as Kastelec included them in his dictionary in proportion with the words of other Slovenian Protestant writers, which had the same designation in the dictionary. The register in Dalmatin's Bible did not play a special role either in the inclusion of Juričič's words in Megiser's dictionary or in their inclusion in the following dictionaries discussed.

Alenka Vrbinc

Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, Slovenija
alenka.vrbinc@ef.uni.lj.si | <https://orcid.org/0000-0002-7330-4158>

Donna M. T. Cr. Farina

New Jersey City University, Department of Multicultural Leadership, ZDA
dfarina@njcu.edu | <https://orcid.org/0000-0001-5695-7782>

Marjeta Vrbinc

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija
marjeta.vrbinc@ff.uni.lj.si | <https://orcid.org/0000-0002-6866-6023>

Izbira iztočnic v angleško-slovenskih in slovensko-angleških slovarjih za slovenske priseljence v ZDA

V prispevku analiziramo štiri angleško-slovenske oz. slovensko-angleške slovarje, ki so jih sestavili Viktor/Victor Kubelka, Silvester Košutnik in Frank (Javh-)Kern, namenjeni pa so bili slovenskim priseljencem v ZDA. Slovarji so izšli v obdobju od leta 1904 do leta 1919, torej v času, ko je bilo izseljevanje Slovencev v ZDA na vrhuncu. V prispevku preučujemo podobnosti in razlike v geslovnikih analiziranih slovarjev in geslovnikih slovarjev, ki so bili takrat že na trgu. Osredotočamo se predvsem na izbor iztočnic, ki so si jih avtorji (predvidoma) izposodili iz obstoječih slovarjev. Ugotoviti skušamo, ali lahko opazimo določen trend ali vzorec in ali so bile njihove odločitve v skladu s potrebami ciljnih uporabnikov – slovenskih priseljencev v ZDA, oz. ali so ciljni uporabniki prišli do informacij o novem družbenokulturnem kontekstu. S pomočjo analize primerov smo ugotovili, da od analiziranih slovarjev Kubelkov slovar iz leta 1912 in Kernov slovar iz leta 1919 v največji meri vključujeta primerne ustreznike za iztočnice, ki izražajo družbenokulturno specifiko dežele priseljevanja, in si zaradi tega najbolj zaslužita, da ju poimenujemo slovarja za priseljence.

KLJUČNE BESEDE: dvojezični slovar, slovar za priseljence, izbor iztočnic, izposojanje iztočnic, informacije o družbi in kulturi dežele priseljevanja

This article analyzes four English–Slovenian and Slovenian–English dictionaries compiled by Viktor/Victor Kubelka, Silvester Košutnik, and Frank (Javh-)Kern, intended for Slovenian immigrants in the USA. These dictionaries were published between 1904 and 1919, a period when Slovenian emigration to the USA was at its peak. The study examines similarities and differences between the word lists of the analyzed dictionaries and those of dictionaries already available on the market at the time. The focus is primarily on the selection of entries, which were presumably borrowed from existing dictionaries. We aim to determine whether a specific trend or pattern can be observed, whether the compilers' decisions aligned with the needs of the target users—Slovenian immigrants in the USA, and whether the users could access information about the new sociocultural context. Through case analysis, we found that Kubelka's 1912 dictionary and Kern's 1919 dictionary most comprehensively include appropriate sociocultural equivalents; therefore, they most deserve to be called immigrant dictionaries.

KEY WORDS: bilingual dictionary, immigrant dictionary, lemma choice, borrowed lemmata, information about society and culture in the country of immigration

1 Uvod

Slovarje za priseljence Xue in Tarp (2018: 386) definirata kot »različico ali podvrsto slovarjev za tujejezične govorce, ki je posebej prilagojena potrebam priseljenčev in begunčev, ki živijo na geografskem področju, kjer se govori njihov novi drugi jezik«. Številni raziskovalci (Fjeld 2012; Grønvik 2016; Kavanagh 2000; Vacalopoulou idr. 2011) se osredotočajo na informacije o družbi in kulturi dežele priseljevanja, ki jih priseljenci v novem okolju nujno potrebujejo in ki bi morale biti vključene v slovarje za priseljence. K. Kavanagh (2000: 104) ugotavlja, da si ljudje, ki prihajajo iz različnih kulturnih okolij, lahko različno predstavljajo preproste pojme, kot je hiša ali taksi, in predpostavlja, da lahko s skrbno izbranimi iztočnicami velikokrat bolje posredujemo kulturno specifične vsebine kot na kakšen drug način (npr. v neslovarskih razdelkih slovarja, kot so priloge, sezname, razpredelnice, slike). Slovar lahko poimenujemo slovar za priseljence le, če vključuje relevantne informacije o družbi in kulturi tako v neslovarskih razdelkih (npr. poimenovanja bankovcev in kovancev, ki so v rabi v državi priseljevanja, navodila za naturalizacijo, opis zdravstvenega in pokojninskega

sistema ter načina vključitev vanj) kot tudi v slovarskem delu. V slovarski del morajo biti med drugim vključene tudi iztočnice, ki opisujejo pojme, s katerimi se ciljni uporabnik seznani v deželi priseljevanja, temu ustrezno pa mora biti prilagojena tudi njihova obravnava (npr. opisni ustreznik, dodatna razlaga pojma).

V prispevku bomo analizirali štiri angleško-slovenske oz. slovensko-angleške slovarje,¹ ki so jih sestavili Viktor/Victor Kubelka, Silvester Košutnik in Frank (Javh-) Kern, namenjeni pa so bili slovenskim priseljencem v ZDA. Slovarji so izšli v obdobju od leta 1904 do leta 1919, torej v času, ko je bilo izseljevanje Slovencev v ZDA na vrhuncu. Kubelka, ki je bil tudi sam priseljenec v ZDA, je sestavil dva slovarja. Njegov prvi slovar iz leta 1904 je sestavljen precej amatersko. Po našem védenju je bil v tistem času ta slovar poleg prve izdaje Košutnikovega slovarja iz istega leta edini slovensko-angleški slovar. Kubelka je leta 1912 izdal obsežnejši in bistveno kvalitetnejši slovar, ki je obsegal tako slovensko-angleški kot tudi angleško-slovenski del. Tudi Košutnik je leta 1912 izdal drugo izdajo svojega dvorelacijskega slovarja, ki je bil kot edini od preučevanih slovarjev natisnjen v Ljubljani in ne v ZDA. Kernov angleško-slovenski slovar je izšel leta 1919, slovensko-angleški slovar, ki ga je tudi načrtoval, pa ni bil nikoli dokončan. Ugotavljali bomo naslednje: ali so si avtorji pri sestavljanju slovarjev pomagali z že obstoječimi slovarji; ali so si iz njih »izposojali« iztočnice; ali so bili pri morebitnem izposojanju iztočnic uspešni v smislu vključevanja informacij o družbi in kulturi dežele priseljevanja ali ne.

2 OBSTOJEČI SLOVARJI KOT GRADIVNI VIRI ZA NOVI SLOVAR

Pri sestavljanju slovarjev je povsem običajno, da sestavljavci uporabljajo iztočnice in druge informacije iz obstoječih slovarjev.² V literaturi se za jemanje informacij iz obstoječih slovarjev z namenom sestavljanja novega slovarja uporabljajo različna poimenovanja: plagiatorstvo, piratstvo, kopiranje, izposojanje. Starnes in Noyes (1946: 183) poudarjata, da je plagiatorstvo v določeni meri zaslužno za napredek leksikografskega dela, saj »je najboljši leksikograf pogosto najbolj kritičen plagiator«;

¹ Če upoštevamo, da so bili ciljni uporabniki preučevanih slovarjev rojeni govorniki slovenščine, v naši raziskavi analiziramo tako pasivne (angleško-slovenske) kot tudi aktivne (slovensko-angleške) slovarje. Prvi so namenjeni razumevanju besedila v tujem jeziku, drugi pa aktivni rabi tujega jezika, to pomeni, da je njihova primarna funkcija pomoč pri tvorjenju besedil v tujem jeziku. Dejstvo je, da avtorji slovarjev s teoretično delitvijo na pasivne in aktivne slovarje niso bili seznanjeni oz. ta delitev v času nastanka slovarjev ni obstajala, zato se mikrostrukturno preučevani slovarji med seboj ne razlikujejo. V pričujočem prispevku te tematike ne obravnavamo.

² Še vedno je aktualno vprašanje zaščite avtorskih pravic v primeru, ko je delo sestavljeno s pomočjo obstoječih gradivnih virov (prim. Hugenholtz 2012: 46).

to pomeni, da plagiatorstvo pravzaprav pozitivno prispeva h kakovosti končnega izdelka. Tudi McConchie (2013: 107, 111) priznava, da je plagiatorstvo del leksikografske prakse, a hkrati ugotavlja, da mora leksikograf glede na vrsto slovarja in ciljne uporabnike informacije iz drugega slovarja ustrezno prirediti oz. prilagoditi, ne pa nekritično prevzeti oz. prepisati. Kadar leksikograf uporablja večji slovar kot vir iztočnic za manjšega, se mora pri izboru iztočnic opirati na svoje znanje in kritično presojo (prav tam: 112), tako da je izbor iztočnic v različnih slovarjih velikokrat težko primerjati. To je tudi razlog, zakaj Dolezal (1996: 207) raje govori o »besedilni podobnosti«, ki jo lahko opazimo, če primerjamo različne slovarje ali slovarje in druga neslovarska besedila.

Spears (1987) preučuje angleške slovarje argoja odvisnikov od drog in ugotavlja, da je v njih veliko primerov prepisovanja, za kar uporablja izraz piratstvo. Opazil je, da so se podatki iz slovarja argoja iz leta 1700 pojavili tudi v slovarjih, natisnjenih proti koncu 18. stoletja, podatkih iz teh slovarjev pa so se znašli tudi v slovarjih argoja na začetku 19. stoletja. Na podlagi izsledkov svoje raziskave (prav tam: 127) opozarja, da se zaradi piratstva napake iz prvotnega vira prenašajo v nove slovarje, v katerih se lahko pojavijo tudi nove napake, zaradi česar se poslabša kakovost novega slovarja.

V prispevku bomo pri preučevanju podobnosti in razlik v geslovnikih analiziranih slovarjev in geslovnikih slovarjev, ki so bili takrat že na trgu, za podobnosti uporabljali izraz izposojanje. V obdobju, ko so nastajali preučevani slovarji, se je povpraševanje po dvojezičnih slovarjih z angleščino povečevalo, ker se je povečevalo tudi število Slovencev, ki so se izseljevali v ZDA. Amaterski sestavljavci slovarjev so imeli na voljo le malo slovenskih virov, iz katerih bi si lahko izposojali iztočnice ali kakšne druge podatke. Predpostavljamo, da so pri svojem delu uporabljali obstoječe vire, čeprav jih niso nikjer navedli.

Osredotočili se bomo predvsem na izbor iztočnic, ki so si jih (predvidoma) izposodili iz obstoječih slovarjev. Skušali bomo ugotoviti, ali lahko opazimo določen trend ali vzorec in ali so bile njihove odločitve v skladu s potrebami ciljnih uporabnikov – slovenskih priseljencev v ZDA, oz. ali so ciljni uporabniki prišli do informacij o novem družbenokulturnem kontekstu. Z drugimi besedami, ugotavljali bomo, ali so bili ti slovarji pravi slovarji za priseljence.

2.1 ANGLEŠKO-NEMŠKI SLOVARJI KOT GRADIVNI VIR

Avtorji preučevanih slovarjev so bili za začetek 20. stoletja dobro izobraženi (Kubelka je zaključil klasično gimnazijo v Ljubljani, Košutnik je bil učitelj in prevajalec, Kern je bil zdravnik) in so zagotovo znali nemško, tako da lahko predpostavljamo, da so si pri sestavljanju slovarjev pomagali z nemškimi viri, vključno z angleško-nemškimi slovarji, ki so za razliko od slovarjev z angleščino in slovenščino že bili na trgu.

Ugotavljali smo, ali so Kubelka, Košutnik in Kern uporabljali geslovnike obstoječih angleško-nemških slovarjev. Primerjali smo iztočnice na *be-* v Rothwellovem angleško-nemškem slovarju³ iz leta 1880 (272 iztočnic) in v preučevanih slovarjih, ki vključujejo angleško-slovenski del (Kubelka 1912; Košutnik 1912; Kern 1919). Čeprav ni mogoče z gotovostjo ugotoviti, katerega od angleško-nemških slovarjev so uporabljali, pa je bil Rothwellov slovar takrat že na trgu in dostopen tudi našim avtorjem. Kot smo že omenili (gl. 2. poglavje), so se sestavljavci slovarjev vedno opirali na že obstoječe slovarje, vendar zgolj prekrivanje iztočnic nikakor ne dokazuje, da je bil kot slovarski vir uporabljen točno določeni slovar. V Kubelki 1912 se z *be-* začne 68 iztočnic, od teh je 61 (89,7 %) enakih kot v Rothwellovem slovarju. V Košutniku 1912 se z *be-* začne 112 iztočnic, 90 (80,4 %) jih najdemo tudi v Rothwellovem slovarju. V Kernu 1919 se z *be-* začne 197 iztočnic, od teh je 168 iztočnic (85,3 %) tudi v Rothwellovem slovarju. Rothwellov slovar je veliko obširnejši od treh angleško-slovenskih slovarjev, kar pomeni, da so morali Kubelka, Košutnik in Kern pri izbiranju iztočnic opraviti temeljito selekcijo.

2.2 PLETERŠNIKOV SLOVENSKO-NEMŠKI SLOVAR KOT GRADIVNI VIR

Z veliko verjetnostjo lahko predvidevamo, da sta se Kubelka (v slovarjih iz leta 1904 in 1912) in Košutnik (v slovarju iz leta 1912) pri izboru iztočnic za slovensko-angleški slovar opirala na Pleteršnikov slovensko-nemški slovar (1894–1895). M. Furlan (2006) ugotavlja:

Slovenščina ne bi bila to, kar je, če ne bi imeli Pleteršnikovega slovarja. Odkar ga od konca 19. stoletja imamo, so se nanj oslanjali in iz njega črpali vsi, ki so se doma in drugje ukvarjali z vprašanji slovenščine. Še vedno ostaja največja, najbolj izčrpna slovarsko urejena zbirka slovenskega besedja. [...] Pleteršnikov slovar je veliko več kot slovensko-nemški slovar, je zlata knjiga slovenskega besedja in slovenističnega slovaropisja [...].

Ugotavljali smo, koliko iztočnic je v treh slovensko-angleških slovarjih enakih kot v Pleteršnikovem slovarju.⁴ Primerjali smo iztočnice od *dninar* do *dopoldan*;

³ Rothwellov splošni dvorelacijski slovar je po obsegu precej večji od katerega koli slovarja, ki smo ga preučevali v naši raziskavi, vendar podatka o številu iztočnic ni možno dobiti. V predgovoru k drugi izdaji je avtor zapisal, da je dodal »znatno število (900) novih in koristnih terminov«, v prvi izdaji pa je po njegovih besedah slovar vključeval 30.000 nemških besed (Rothwell 1880: VIII), pri čemer pa ni specificiral, ali se navedeno število iztočnic nanaša na cel slovar ali samo na en del.

⁴ Pri preučevanju števila iztočnic, ki so v preučevanih slovarjih enake kot v Pleteršniku, se nismo osredotočali na enakost na pisni ravni, vendar je že na prvi pogled moč ugotoviti, da iztočnice v preučevanih slovarjih niso zapisane enako kot v Pleteršniku. V preučevanih slovarjih so iztočnice zapisane brez diakritikov in polglasnikov.

v Pleteršnikovem slovarju je v tem segmentu 869 iztočnic. V Kubelki 1904 je od 51 iztočnic v tem segmentu 47 iztočnic (92,2 %) enakih kot v Pleteršniku, v Kubelki 1912 je od 78 iztočnic 74 iztočnic (94,9 %) enakih kot v Pleteršniku, v Košutniku 1912 pa je iztočnic le 38, od teh pa je 37 iztočnic (96,9 %) enakih kot v Pleteršniku. Zdi se, da sta Kubelka in Košutnik zelo skrbno pretehtala, katere iztočnice bosta izbrala iz obsežnega Pleteršnikovega geslovnika.

2.3 KUBELKA 1904: SLOVENIAN–ENGLISH POCKET DICTIONARY TO FACILITATE THE STUDY OF

BOTH LANGUAGES, SLOVENSKO–ANGLEŠKI ŽEPNI REČNIK V OLAJŠAVO NAUČENJA OBEH JEZIKOV

Kubelka je svoj prvi slovar (1904) izdal pri 25 letih, le dve leti po svojem prihodu v ZDA, ko njegovo znanje angleščine še ni bilo najboljšo. Poleg tega ni imel nobenih leksikografskih izkušenj, kar je opazno tudi pri izboru iztočnic. V Kubelki (1904) najdemo iztočnice, ki jih v takšni obliki ni mogoče najti v Pleteršniku ali drugih slovenskih slovarjih, vključno s SSKJ. Kot primer take iztočnice lahko navedemo iztočnico *brzn*,⁵ ki jo v oklepaju razloži kot 'hiter' (slika 1), besede *hiter*⁶ pa ne vključi kot iztočnice. V slovarju iz leta 1912 kot iztočnico vključi *hiter*, besede *brzn* pa ni več.

<i>brzn</i> (<i>hīter</i>)	{	<i>quick</i>	<i>kvik</i>
		<i>fast</i>	<i>fast</i>

SLIKA 1: *brzn* (Kubelka 1904: 30)

Kubelka je v slovar iz leta 1904 vključil tudi prislov *brzo*, ki ga je v oklepaju razložil kot 'kmalo' (slika 2). *Brzo* je iztočnica v Pleteršniku, v SSKJ2 pa je izpridevniški prislov *brzo* vključen kot podiztočnica pri pridevniku *brz*. Pleteršnik za *brzo* ponudi dva ustreznika (*schnell* in *sogleich*); Kubelkov ustreznik *soon* je pomensko blizu Pleteršnikovemu ustrezniku *sogleich*.⁷ V slovarju iz leta 1912 Kubelka za iztočnico *brzo* ponudi ustreznik *quick*, ki ustreza Pleteršnikovemu ustrezniku *schnell*. Zapisa 'kmalo' nismo našli v nobenem slovenskem slovarju, v korpusu IMP (Erjavac 2014) pa je skoraj 2000 zadetkov s to obliko, kar pomeni, da je bil rabljen v 19. in v začetku 20. stoletja. Zanimivo je, da je Kubelka v slovarju iz leta 1912 uporabil zapis 'kmalu'.⁸

⁵ Pleteršnik vključuje iztočnico *brzan*, ki jo Kubelka zapiše kot *brzn*. Zagotovo gre za isto besedo, zapis brez polglasnika pa kaže na neizkušenost avtorja. Enak zapis kot pri Pleteršniku najdemo tudi v Bezlaju (1976–2007: I: 50).

⁶ Možno je, da je raba pridevnika *hiter* narečno pogojena. Razlog za ne vključitev pridevnika *hiter* kot iztočnice je lahko različna distribucija po različnih narečjih.

⁷ Zanimiva je primerjava ustreznikov, navedenih pri iztočnici *sogleich* v Rothwellu (1880). Kot ustreznika avtor navaja *immediately* in *directly*, ne pa tudi *soon*.

⁸ Vzorednice s Kubelko najdemo v eSSKJ16, kjer ima *brzo* naslednja dva pomena: 1. izraža, da se dejanje zgodi v kratkem času, SODOBNA USTREZNICA hitro 2. izraža, da se dejanje zgodi brez odlašanja.

brzo (kmalo) soon sun

SLIKA 2: *brzo* (Kubelka 1904: 32)

Vprašljivo je, ali je vključitev besed *brzn* in *brzo* v slovar iz leta 1904 dobro premišljena in ali ni bolj posledica Kubelkove neizkušenosti ali pa narečnega vpliva, saj je *brzo* v določenih narečjih popolnoma nevtralen izraz. Prav tako je vprašljivo, ali so si slovenski priseljenci v ZDA s tovrstnimi iztočnicami lahko pomagali. V obsežnejšem slovarju iz leta 1912 je Kubelka te napake odpravil.

Za *hujšati* v pomenu 'delati hujše, slabše' navaja Kubelka ustreznik 'make, bad', ki je (vsaj zaradi rabe vejice) popolnoma napačen (slika 3). Ta pomen glagola najdemo tako v Pleteršniku kot tudi v SSKJ2, v Kubelki 1912 pa ga ni.

hujšati make, bad mek, bed

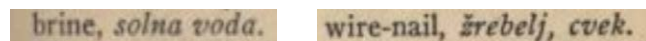
SLIKA 3: *hujšati* (Kubelka 1904: 50)

Kubelkov slovar iz leta 1904 je zelo osnoven ter makrostrukturno in mikrostrukturno ne ustreza kriterijem slovarjev za priseljence. Vendar pa najdemo v Kubelki 1904 poleg slovarskega dela tudi informacije o angleški abecedi z izgovorom vseh črk in o slovenski abecedi, razložen je izgovor angleških samoglasnikov, dvoglasnikov in soglasnikov, vključene so informacije o družbi in kulturi dežele priseljevanja (npr. vsakodnevni pogovori, imena ameriških zveznih držav, denar ZDA, slovenska osebna imena z ustrezniki v angleščini), zaradi česar slovar pogojno uvrstimo med slovarje za priseljence.

2.4 KUBELKA 1912: SLOVENSKO-ANGLEŠKA SLOVNICA, TOLMAČ, SPISOVNIK IN NAVODILO ZA NATURALIZACIJO. ANGLEŠKO-SLOVENSKI IN SLOVENSKO-ANGLEŠKI SLOVAR. SLOVENIAN-ENGLISH GRAMMAR, INTERPRETER, LETTERWRITER AND INFORMATION ON NATURALIZATION

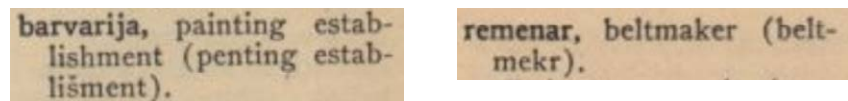
Za razliko od slovarja iz leta 1904, ki obsega samo slovensko-angleški del, je Kubelka v slovar iz leta 1912 vključil tudi angleško-slovenski del. Odpravil je številne napake iz slovarja iz leta 1904, pa tudi izbor iztočnic je predvsem z vidika tematske ustreznosti primernejši. V angleško-slovenskem delu slovarja je precej iztočnic s področja industrije in tovarniškega dela. Slovenski priseljenci so po prihodu v ZDA delali v industriji, rudarstvu, kamnolomih, železarnah, jeklarnah itd. (Prisland 1950; Žugel 1987), tako da izbor iztočnic odraža dejavnosti in potrebe novih priseljencev. Primer take iztočnice je *brine* 'solna voda' (slika 4), ki je vključena tudi v Rothwellov angleško-nemški slovar iz leta 1880. Nordahl (b. d.) opisuje pomen industrije soli v zvezni državi Ohio; Cleveland v Ohio je bil na začetku 20. stoletja po številu slovenskega prebivalstva drugo največje mesto (Trst je bil na prvem, Ljubljana pa na tretjem mestu)

(Klemenčič 2002). Med tovrstne iztočnice sodi tudi *wire-nail* (ni v Rothwellovem slovarju) z ustreznikoma 'žrebelj, cvek' (slika 4); gre za besedo, rabljeno v gradbeništvu, torej na področju, kjer so bili zaposleni tudi številni slovenski priseljenci. Med iztočnice, povezane z industrijo in tovarniškim delom, sodijo tudi *anvil* 'nakovalo', *blastfurnace* 'plavž' in *camphor* 'kafra' (vse tri so tudi v Rothwellovem slovarju).

SLIKA 4: *brine* in *wire-nail* (Kubelka 1912: 221, 293)

Tudi v slovensko-angleškem delu najdemo iztočnice, povezane z industrijo in tovarniškim delom, na primer *barvarija* 'painting establishment' in *remenar* 'beltmaker' (slika 5). Teh dveh iztočnic v Kubelki 1904 ni, sta pa v Pleteršnikovem slovarju. Angleška ustreznika nista najboljša, kar kaže na (relativno pogoste) avtorjeve težave z iskanjem primernih ustreznikov.⁹ Vključitev tovrstnih iztočnic je primerna in dokazuje, da je Kubelka poznal delovna področja slovenskih priseljencev in njihove potrebe po poznavanju izrazov z zgoraj navedenih področij.

SLIKA 5: *barvarija* in *remenar* (Kubelka 1912: 297, 394)

V angleško-slovenskem delu bi pričakovali iztočnice, ki so potrebne za razumevanje navodil v industriji, medtem ko bi morale biti iztočnice v slovensko-angleškem delu besede, ki so jih priseljenci potrebovali za tvorjenje besedil v novem okolju. Če primerjamo oba dela slovarja, je jasno razvidno, da Kubelka pri sestavljanju geslovnika slovensko-angleškega slovarja ni nujno vključeval ustreznikov, navedenih v angleško-slovenskem delu. Ustrezniki v angleško-slovenskem delu (npr. *solna voda*, *nakovalo*, *plavž*, *kafra*) niso iztočnice v slovensko-angleškem delu; ustreznik *cvek* je iztočnica v slovensko-angleškem delu, ustreznik *žrebelj* pa je v slovensko-angleškem delu zapisan kot *žebelj*.

Če upoštevamo družbenokulturni kontekst in potrebe ciljnih uporabnikov, je izbor iztočnic v Kubelki 1912 ustrezen. Ta slovar je dober primer slovarja za priseljenke tako zaradi sestave geslovnika kot tudi zaradi vključevanja informacij o družbi in kulturi dežele priseljevanja in drugih pomembnih informacij v neslovarski del

⁹ Pleteršnik vključuje iztočnico *barvarija* s kazalko na *barvarstvo* z dvema ustreznikoma: *Färbegewerbe* in *Färberei*. Prav tako vključuje tudi iztočnico *remenar* z ustreznikom *Riemer*. Rothwell (1880) ne vključuje iztočnice *Färbegewerbe*, iztočnico *Färberei* prevaja z *dye-house*, iztočnico *Riemer* pa s *harness-maker*.

(npr. angleška slovnica, vsakdanji razgovori, slovensko-angleški spisovnik, navodila za naturalizacijo z vprašanji, na katera so morali odgovarjati priseljenci na Ellis Islandu, in možnimi odgovori). Kubelka se je dobro vključil v ameriško družbo in kulturo in je tudi na podlagi svojih izkušenj¹⁰ izbiral angleške oz. slovenske iztočnice. Če se je pri izbiranju angleških iztočnic opiral na katerega od angleško-nemških slovarjev, ga je s pridom uporabil, enako pa velja tudi za potencialno rabo Pleteršnikovega geslovnika pri izbiranju iztočnic za slovensko-angleški del.

2.5 KOŠUTNIK 1912: ROČNI SLOVENSKO-ANGLEŠKI IN ANGLEŠKO SLOVENSKI SLOVAR: ZLASTI NAMENJEN IZSELJENCEM V AMERIKO

V angleško-slovenskem delu Košutnikovega slovarja najdemo precej angleških iztočnic, ki so bile glede na *Oxford English Dictionary* (OED) že v času nastanka slovarja zastarele ali pa je bila njihova raba omejena (npr. *dehort*, *garboil*, *ingeny*, *unvisard*).¹¹ Če si podrobneje pogledamo zastarelo iztočnico za pridevnik *begored* ('okrvavljen') (slika 6), vidimo, da je njegova raba v OED ponazorjena le z enim zgledom iz leta 1683 (iztočnica je tudi v Rothwellovem slovarju iz leta 1880).¹² Vprašljivo je, ali so to iztočnico slovenski priseljenci potrebovali; tudi za zaposlene v klavnicah bi bila koristnejša iztočnica *bloody* (tudi vključena v Košutnikov slovar). Prav tako je vprašljiva uporabnost iztočnice *begnaw* ('oglodati') (slika 6), katere raba je v času sestavljanja Košutnikovega slovarja upadala (OED in Google Ngram Viewer za angleščino na splošno kot tudi posebej za ameriško angleščino), čeprav beseda še ni bila popolnoma zastarela (*begnaw* je iztočnica tudi v Rothwellovem slovarju iz leta 1880). Veliko uporabnejša je pogosteje rabljena iztočnica *gnaw* ('glodati, razgrizti'), ki jo je Košutnik tudi vključil v slovar.

¹⁰ Po prihodu v ZDA je Kubelka delal kot knjigovodja pri časnikarju, uredniku, tiskarnarju, podjetniku in bančniku Franku Sakserju (Kristan 2013). Služboval je tudi kot uradnik in zastopnik za Avstro-amerikansko parobrodarsko družbo (Amerikanski Slovenec 23. 8. 1912), potovalni zastopnik Holland American prekmorske proge (Ameriška domovina 15. 4. 1921) ter kot ataše čehoslovaške trgovske komisije v New Yorku (Ameriška domovina 5. 12. 1919). Med ameriškimi Slovenci je slovel kot odličen prosvetni in gospodarski delavec (Slovenec: političen list za slovenski narod 13. 8. 1935). V različnih službah je prihajal v stik s slovenskimi priseljenici, hkrati pa se je dobro seznanil tudi s kulturnim okoljem v ZDA.

¹¹ Med kvalifikatorji in kvalifikatorskimi pojasnili, s katerimi so v OED označene številne angleške iztočnice, ki jih najdemo tudi v Košutniku, so *obsolete* (zastarelo), *archaic* (starinsko), *rare* (redko), *regional in later use* (kasneje rabljeno regionalno), *regional* (regionalno) ali pa križ [†], s katerim je označen zastareli pomen.

¹² Če pogledamo, kako pogosto rabljena je bila beseda *begored* v ameriških časopisih, opazimo, da je v sredini prvega desetletja 20. stoletja raba nenavadno narastla (leta 1906 je bilo 75 pojavitev, leto prej 6 pojavitev, leto kasneje pa 10 pojavitev) (Newspapers.com: <<https://www.newspapers.com/search/results/?keyword=begored>>). Če bi imel Košutnik dostop do ameriškega časopisja, kar je malo verjetno, ker ni bil nikoli v ZDA, bi lahko predvideval, da je bila beseda pogosteje rabljena, kot je dejansko bila.

begnaw, beno' - oglodati.
begone, begon' - spravi se proč!
begored, begord' - okrvavljen.

SLIKA 6: *begnaw* in *begored* (Košutnik 1912: 70)

Če so med angleškimi iztočnicami tudi besede, katerih izbor in vključitev nista najbolj smiselna, pa najdemo v slovensko-angleškem delu osnovno besedišče, ki ga govorci slovenščine potrebujejo v praksi. Če si je Košutnik pri izbiri slovenskih iztočnic pomagal z obsežnejšim Pleteršnikovim slovarjem, mu je uspelo izbrati iztočnice, ki so jih ciljni uporabniki dejansko potrebovali v vsakodnevni komunikaciji v novi deželi. Tako v svoj geslovnik ni vključeval narečnih besed iz Pleteršnikovega slovarja (npr. *dnjača* in *dojača*), ker jih vsi Slovenci ne bi razumeli. Prav tako se je izogibal vključevanju terminov (npr. *trikotnik*) in zastarelih besed (npr. *dniti* in *dnišče*).

Košutnik za razliko od Kubelke in Kerna ni emigriral v ZDA in ni nikoli obiskal nobene angleško govoreče države (Rahten 2019), tako da je težko oceniti njegovo znanje angleščine v času, ko so v avstro-ogrski monarhiji le redki znali angleško. Poleg učiteljskega dela se je ukvarjal tudi s prevajanjem iz različnih jezikov, vendar je na primer *Kočo strica Toma* prevedel v slovenščino iz nemščine in ne iz angleščine. Njegove težave z izbiranjem angleških iztočnic lahko razložimo z nepoznavanjem ameriške družbe in kulture ZDA in (slabšim?) znanjem angleščine, pri izbiri slovenskih iztočnic pa je imel veliko bolj srečno roko, verjetno tudi zaradi svojih pedagoških in prevajalskih izkušenj.

Kot smo že omenili, je upoštevanje družbenokulturnega konteksta bistven kriterij za slovar za priseljence, ta kontekst pa v Košutnikovem slovarju ni upoštevan ali pa le v zelo majhni meri. V slovarju tudi ni neslovarskih delov z informacijami o družbi in kulturi dežele priseljavanja. Povsem možno je, da se Košutnik ni zavedal pomena tovrstnih informacij in da o ameriški družbi in kulturi ZDA tudi sam ni veliko vedel. V uvodu slovarja iz leta 1912 je omenil, da je bila prva izdaja njegovega slovarja iz leta 1904 hitro razprodana, ker so slovar izseljenci nujno potrebovali, zaradi česar je tudi pripravil drugo izdajo. Pri vključevanju angleških iztočnic imamo vtis, da jih je (iz obstoječih angleško-nemških slovarjev) izbiral povsem poljubno, ne da bi upošteval potrebe slovenskih priseljencev v ZDA. Potrebe ciljnih uporabnikov je veliko bolj upošteval pri izboru slovenskih iztočnic (verjetno tudi iz Pleteršnikovega slovarja). Kljub vsemu pa ne moremo trditi, da je Košutnikov slovar pravi slovar za priseljence.

2.6 KERN 1919: A COMPLETE PRONOUNCING DICTIONARY OF THE ENGLISH AND SLOVENE LANGUAGES FOR GENERAL USE, POPOLN ANGLEŠKO-SLOVENSKI BESEDNJAK Z ANGLEŠKO IZGOVARJAVO

Kern je v angleškem uvodu v slovar (str. III) napisal, da se je pri sestavljanju slovarja opiral na angleške enojezične slovarje, še posebej na *New Standard Dictionary*. V slovenskem uvodu (str. V) je vsem uporabnikom z boljšim znanjem angleščine svetoval, naj uporabljajo *New Standard Dictionary* ali »Webster«. To jasno kaže, da je Kern dobro poznal enojezične angleške slovarje za rojene govorce. Nikjer pa ni omenil, ali je uporabljal tudi angleško-nemške slovarje, čeprav je to zelo verjetno (gl. 2.1).

Zdravniški poklic je močno vplival na Kernovo leksikografsko delo in v svojih spominih (Javh-Kern 1937) je omenil, da mu je uspelo izdati slovar šele leta 1919, ker je imel kot zdravnik veliko dela med izbruhom španske gripe. V njegovem slovarju najdemo številne medicinske izraze, vprašanje pa je, ali je povprečni uporabnik dejansko potreboval tako strokovne besede. Kot primer lahko navedemo iztočnico *slough* (vključena je tudi v Rothwellov slovar) (slika 7); Kern je vključil dva samostalniška in tri glagolske ustrezniške. Pri samostalniških ustreznikih je zanimiv vrstni red, saj je na prvem mestu 'odgnitje (pri rani)', torej izraz z medicinskega področja, ki je v OED označen s kvalifikatorjem »pathology«. Na drugem mestu je 'kačji olevek', ki sodi v splošni jezik in je v OED prvi pomen te iztočnice.

**slough, (slāf), odgnitje (pri rani);
kačji olevek; odgniti, odpasti; ole-
viti se.**

SLIKA 7: *slough* (Kern 1919: 218)

Beseda *slough* se še vedno uporablja, čeprav poredko, zato je izbira te iztočnice mogoče povsem na mestu glede na potrebe ciljnih uporabnikov na začetku 20. stoletja, le vključitev medicinskega pomena na prvo mesto je bolj vprašljiva.

Naslednji primer iztočnice z medicinskega področja je *tertian* z ustreznikom 'tretjedneven' (slika 8). Pravilni ustreznik je *terciana*, ki je v SSKJ2 označena s kvalifikatorjem *med.* in razložena kot 'malarija z napadi na tri dni'. Podatka o tem, kdaj se je ta termin pojavil v slovenščini, nismo našli (možno je, da ga v času, ko je Kern sestavljal slovar, še ni bilo). Na prvi pogled se zdi, da gre za nepotrebno iztočnico, če pa preučimo zgodovino malarije v ZDA in na Slovenskem¹³ in kampanje za izboljšanje življenjskih pogojev, s čimer je bil Kern kot zdravnik zagotovo seznanjen, pa postane

¹³ Bukkuri (2016: 85) omenja, da so Američani na priseljence iz vzhodne in južne Evrope, ki so se začeli bolj množično priseljevati v ZDA v 80. letih 19. stoletja, gledali kot na grožnjo, ker naj bi s seboj prinesli številne nalezljive bolezni in tudi malarijo, posledica tega pa so bile kampanje za izboljšanje stanovanjskih pogojev, nadzor nad nalezljivimi boleznimi, higiena v šolah itd. D. Dobaja (2024) govori o razširjenosti malarije na Slovenskem v času med obema vojnama.

vklučitev te iztočnice razumljivejša. Tudi če pogledamo pogostnost rabe termina *tertian*, ugotovimo, da se je pogostnost rabe na začetku 20. stoletja precej povečala, zlasti v kolokaciji *tertian malaria* (Google Ngram Viewer in Newspapers.com).

tertian, (tršn), tretjedneven.

SLIKA 8: *tertian* (Kern 1919: 240)

Poleg medicinskih terminov najdemo v Kernovem slovarju tudi iztočnice, ki so na prvi pogled nenavadne za priseljence, ki so delali v jeklarnah in rudnikih (npr. *piano* z ustreznikoma *klavir* in *glasovir*). V ameriški družbi sta v času največjega priseljevanja Slovencev igrala pomembno vlogo klavir in klavirska glasba (Rothstein 1995). Slovenski priseljenci najverjetneje v revnih in kmečkih okoljih v domovini niso poznali tega pojma, v Ameriki pa so lahko delali v tovarnah klavirjev oz. so klavirsko glasbo spoznavali v vsakdanjem življenju, kar je še posebej veljalo za Cleveland (Alexander b. d.).

Prvo mesto na Slovenskem, ki je leta 1883 dobilo elektriko, je bil Maribor; sledili so tudi drugi kraji na Kranjskem, na podeželju pa na prelomu 19. in 20. stoletja elektrike niso imeli, kar pomeni, da slovenski priseljenci v ZDA hladilnika niso poznali, zato je bila Kernova odločitev za vključitev iztočnice *refrigerator* z ustreznikoma *hladilnica* in *ledenica* povsem na mestu. Priseljenci so morali razumeti, kaj pomeni *refrigerator*, saj so hladilnike spoznali v ameriških gospodinjstvih. Slovenski ustrezniki angleške iztočnice so bili neke vrste razlagalni ustrezniki, ki so izseljencem pomagali narediti povezavo med pojmom in poimenovanjem. Pleteršnik v svojem slovarju vključuje iztočnice *hladilnik*, *hladilnica* in *ledenica*, torej so poimenovanja v slovenščini v tistem času obstajala.

Kern je dobro obvladal angleščino, ker se je šolal v ZDA.¹⁴ Kot zdravnik je delal v Clevelandu, kjer je bilo veliko slovenskih priseljencev, in je bil dobro seznanjen z družbeno in kulturno realnostjo svojih rojakov. V uvodu v svoje spomine (Javh-Kern 1937) je izpostavil svojo slovensko in jugoslovansko usmerjenost ter poudaril, da je bila dobrobit Slovencev v ZDA in stari domovini vedno glavni cilj njegovega javnega udejstvovanja. To se je odražalo tudi pri izboru angleških iztočnic, čeprav mogoče ne vedno najbolj posrečeno. Ali lahko torej Kernov slovar imenujemo slovar za priseljence? Da, vendar z nekaj pridržki. Kern v slovarju nima neslovarskega dela z informacijami o družbi in kulturi dežele priseljevanja, ker si je prizadeval sestaviti sodoben jezikovno usmerjeni dvojezični slovar. Vendar pa je njegovo poznavanje družbenokulturnega okolja, v katerem so živeli slovenski priseljenci v ZDA, razvidno tako iz izbora iztočnic (npr. *piano* in *refrigerator*) kot tudi iz prikaza v slovarskih sestavkih.

¹⁴ V ZDA je prišel pri 16 letih po zaključenem 5. razredu gimnazije, prva tri leta po prihodu v ZDA je v Saint Paulu v Minnesoti obiskoval Seminar svetega Pavla, medicino je študiral v Clevelandu.

3 ZAKLJUČEK

Slovarji za priseljence morajo vključevati tudi iztočnice, ki nudijo informacije o družbi in kulturi dežele priseljevanja. Iztočnice, ki veljajo za primerne v splošnih dvojezičnih slovarjih in v dvojezičnih ali enojezičnih slovarjih za uporabnike, ki se učijo tuji jezik, niso vedno najustreznejše v slovarjih za priseljence. V prispevku smo ugotovili, da od analiziranih slovarjev Kubelkov slovar iz leta 1912 in Kernov slovar iz leta 1919 v največji meri vključujeta primerne ustreznike za iztočnice, ki izražajo družbenokulturno specifiko dežele priseljevanja, in si zaradi tega najbolj zaslužita, da ju poimenujemo slovarja za priseljence.

Po drugi strani pa najdemo v Kubelki 1904 in Košutniku 1912 več pomanjkljivosti. Kubelka je imel v svojem slovarju iz leta 1904 težave z izborom angleških ustreznikov, kar je lahko posledica pomanjkanja izkušenj z leksikografskim delom, slabšega znanja angleščine in mogoče tudi posledica njegovega narečja ali idiolekta. Vendar pa zaradi vključevanja informacij o družbi in kulturi dežele priseljevanja ta slovar lahko imenujemo slovar za priseljence. Košutnikov slovar iz leta 1912 ni slovar za priseljence, kajti Košutnik zaradi nepoznavanja ali nerazumevanja družbenokulturnega konteksta, v katerem so živeli Slovenci v ZDA, ni vključil informacij o družbi in kulturi dežele priseljevanja, pa tudi pri izboru iztočnic ni imel najbolj srečne roke (gl. tudi Vrbinc idr. 2025).

ZAHVALA

Projekt, katerega izsledki so predstavljeni v pričujočem članku, je finančno podprla Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije, in sicer v okviru bilateralnih projektov »Stare besede, nove besede, novi svet: Življenje slovenskih leksikografov – priseljencev v ZDA« (BI-US/22-24-030) ter »Slovarji in izkušnje Slovencev – emigrantov v Združenih državah Amerike (konec 19. in začetek 20. stoletja)« (BI-US/22-24-042).

Članek temelji na raziskovalnih podatkih iz že obstoječih in javno dostopnih virov (besedilni viri, podatkovne baze), ki so navedeni v razdelku Bibliografija.

BIBLIOGRAFIJA

Med viri je Kern naveden pod Kern ali pod Javh-Kern glede na to, s katerim priimkom je bil naveden v viru.

SLOVARJI

Kern, Frank J. 1919. *A complete pronouncing dictionary of the English and Slovene languages for general use. Popoln angleško-slovenski besednjak z angleško izgovarjavo*. Cleveland, Ohio: Tisk ameriške domovine.

[Košutnik, Silvester]. 1904. *Ročni slovensko-angleški in angleško slovenski slovar: Zlasti namenjen izseljencem v Ameriko*. Ljubljana: Anton Turk.

Košutnik, Silvester. 1912. *Ročni slovensko-angleški in angleško slovenski slovar: Zlasti namenjen izseljencem v Ameriko*. Ljubljana: Anton Turk.

Kubelka, Victor J. 1904. *Slovenian-English pocket dictionary to facilitate the study of both languages. Slovensko-angleški žepni rečnik v olajšavo naučenja obeh jezikov*. New York. <<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=loc.ark:/13960/t4qj8p026&view=1up&seq>> (15. 7. 2024).

Kubelka, Viktor J. 1912. *Slovensko-angleška slovnica, tolmač, spisovnik in navodilo za naturalizacijo. Angleško-slovenski in slovensko-angleški slovar. Slovenian-English grammar, interpreter, letterwriter and information on naturalization. English-Slovenian and Slovenian-English dictionary*. New York: Viktor J. Kubelka.

OED = *Oxford English Dictionary*. <<https://www.oed.com/?tl=true>> (15. 7. 2024).

Pleteršnik, Maks. 1894–1895 (digitalizirana verzija 2006, 2014). *Slovensko-nemški slovar*. <<https://www.fran.si/136/maks-pletersnik-slovensko-nemski-slovar>> (5. 6. 2024).

Rothwell, J. J. S. 1880. *Neues praktisches Taschen-Wörterbuch. Englisch-Deutsch und Deutsch-Englisch*. Stuttgart: Verlag von Paul Neff.

SSKJ 2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. 2014. <<https://www.fran.si/133/sskj2-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika-2>> (12. 7. 2024).

eSSKJ16: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. <<https://www.fran.si/206/esskj16-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika-16-stoletja>> (12. 7. 2024).

DRUGI VIRI

Alexander, J. Heywood. b. d. Music. *Encyclopedia of Cleveland history*. <<https://case.edu/ech/articles/m/music>> (30. 6. 2024).

Amerikanski Slovenec (23. 8. 1912), 21/38. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-IHI2KR0L>> (24. 9. 2024).

Ameriška domovina (5. 12. 1919), 22/141. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PQH4XRJI>> (24. 9. 2024).

Ameriška domovina (15. 4. 1921), 24/44. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ED3JVZSY>> (24. 9. 2024).

Bezljaj, France. 1976–2007. *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

- Bukkuri, Anuraag. 2016. The history of malaria in the United States: How it spread, how it was treated, and public responses. *MOJ Anatomy & Physiology*, 2/3. 82–87. <<https://medcraveonline.com/MOJAP/MOJAP-02-00048.pdf>>.
- Dobaja, Dunja. 2024. Prisotnost malarije v Sloveniji v obdobju med svetovnimi vojnami. V: K. Keber, U. Bratož (ur.): *Epidemije in zdravstvo: zgodovinski pogled*. 1. izd. Ljubljana: Založba ZRC. 327–348. <https://doi.org/10.3986/9789610508090_12>.
- Dolezal, Fredric. 1996. Review: Tracing the early history of English lexicography. *American Speech*, 71/2. 205–210.
- Erjavec, Tomaž. 2014. *Digital library and corpus of historical Slovene IMP 1.1*. Slovenian language resource repository CLARIN.SI. <<http://hdl.handle.net/11356/1031>>.
- Fjeld, Ruth. Valtvedt. 2012. Et forsømt kapittel i leksikografiens historie: Leachman's Norsk-Engelsk Lomme-Ordbog/Norwegian-English pocket dictionary. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 30/2. 151–164. <<https://ojs.novus.no/index.php/NLT/article/view/205>> (17. 8. 2024).
- Furlan, Metka. 2006. K transliterirani izdaji Pleteršnikovega slovarja: O Pleteršnikovem slovarju skozi čas. V: M. Pleteršnik. *Slovensko-nemški slovar*. <https://fran.si/136/maks-pletersnik-slovensko-nemski-slovar/datoteke/Plettersnik_Uvod.pdf> (17. 8. 2024).
- Google Ngram Viewer. <<https://books.google.com/ngrams>> (20. 8. 2024).
- Grønvik, Oddrun. 2016. The lexicography of Norwegian. V: P. Hanks, G.-M. de Schryver (ur.): *International handbook of modern lexis and lexicography*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag. 1–34. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-45369-4_44-1> (17. 8. 2024).
- Hughenoltz, Bernt. 2012. Works of Literature, Science and Art. V: D. J. G. Visser, P. B. Hugenholtz, A. A. Quaedvlieg (ur.): *A century of Dutch Copyright Law*. Amsterdam: deLex. 33–55. <<https://hdl.handle.net/1887/20593>>.
- Javh-Kern, Frank. 1937. *Memoirs on the occasion of the thirtieth anniversary of arrival in America*. [Govor na Slovenskem mednarodnem rodoslovnem združenju].
- Kavanagh, Kathryn. 2000. Words in a cultural context?. *Lexikos* 10. 99–118. <<https://doi.org/10.5788/10-0-889>>.
- Klemenčič, Matjaž. 2002. Slovenes in Cleveland. V: D. C. Hammack, D. L. Grabowski, J. J. Grabowski (ur.): *Identity, Conflict, & Cooperation: Central Europeans in Cleveland, 1850–1930*. Cleveland: The Western Reserve Historical Society. 307–344.
- Kristan, Cvetko Anton. 2013. Sakser, Frank (1859–1937). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ZRC SAZU. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi532721/#slovenski-biografski-leksikon>>. Izvirna objava v: A. Gspan idr. (ur.): 1960. *Slovenski biografski leksikon*, 9. zv. Raab–Schmid. Ljubljana: SAZU.
- McConchie, Roderick W. 2013. »The most discriminating plagiarist«: The unkindest cut (and paste) of all. V: R. W. McConchie idr. (ur.): *Selected proceedings of the 2012 symposium on new approaches in English historical lexis (HEL-LEX 3)*. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project. 107–119. <www.lingref.com, document #2840> (12. 10. 2024).
- Newspapers.com. <<https://www.newspapers.com>> (8. 5. 2025).
- Nordahl, Beverly R. b. d.. Rock salt. V: *Encyclopedia of Cleveland history*. <<https://case.edu/ech/articles/r/rock-salt>> (12. 10. 2024).
- Prisland, Marie. 1950. The Slovenians, most recent American immigrants. *The Wisconsin Magazine of History*, 33/3. 265–80.

- Rahten, Andrej. 2019. Šentiljska šola med dvema državama. Prevrat v luči šolske kronike Silvestra Košutnika. *Acta Histriae*, 27/2. 279–296. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-A9BLTSL2>> (12. 10. 2024).
- Rothstein, Edward. 1995. Made in the U.S.A., once gloriously, now precariously. *The New York Times*. 28. maj 1995. 1, 36. <<https://www.nytimes.com/1995/05/28/arts/made-in-the-usa-once-gloriously-now-precariouly.html>>; <<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1995/05/28/issue.html>> (30. 6. 2024).
- Slovenec: političen list za slovenski narod. 13. 8. 1935. 58/184a. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-K556PW8G>> (8. 9. 2024).
- Spears, Richard A. 1987. Piracy in argot dictionaries. *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America* 9. 124–132. <<https://doi.org/10.1353/dic.1987.0015>> (8. 9. 2024).
- Starnes, De Witt T., Noyes, Gertrude Starnes. 1946. *The English dictionary from Cawdrey to Johnson 1604–1755*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Vacalopoulou, Anna, Gioulou, Voula, Giagkou, Maria, Efthimiou, Eleni. 2011. Online dictionaries for immigrants in Greece: Overcoming the communication barriers. V: I. Kosem, K. Kosem (ur.): *Electronic lexicography in the 21st century: New applications for new users. Proceedings of eLex 2011, 10–12 November 2011, Bled, Slovenia*. Ljubljana: Trojina, Institute for Applied Slovene Studies. 274–279.
- Vrbinc, Alenka, Vrbinc, Marjeta, Farina, Donna M. T. Cr. 2025. “For the benefit of my countrymen”: Cultural context and lemma choice in early 20th-century dictionaries for immigrants. *International Journal of Lexicography*, 38/3. 238–256.
- Xue, Mei, Tarp, Sven. 2018. Towards Chinese learner’s dictionaries for foreigners living in China: Some problems related to lemma selection. *Lexikos* 28. 384–404. <<https://doi.org/10.5788/28-1-1470>>.
- Žugel, Franc. 1987. Ameriški Slovenci. V: M. Javornik, D. Voglar, A. Dermastia (ur.): *Enciklopedija Slovenije*, 1. zv. (A–Ca). Ljubljana: Mladinska knjiga. 58–62.

POVZETEK

V prispevku analiziramo štiri angleško-slovenske oz. slovensko-angleške slovarje, ki so jih sestavili Viktor/Victor Kubelka, Silvester Košutnik in Frank (Javh-)Kern, namenjeni pa so bili slovenskim priseljencem v ZDA. Slovarji so izšli v obdobju od leta 1904 do leta 1919, torej v času, ko je bilo izseljevanje Slovencev v ZDA na vrhuncu.

Pri sestavljanju slovarjev je povsem običajno, da sestavljavci uporabljajo iztočnice in druge informacije iz obstoječih slovarjev. V prispevku preučujemo podobnosti in razlike v geslovnikih analiziranih slovarjev in geslovnikih slovarjev, ki so bili takrat že na trgu. Osredotočamo se predvsem na izbor iztočnic, ki so si jih avtorji (predvidoma) izposodili iz obstoječih slovarjev. Ugotoviti skušamo, ali lahko opazimo določen trend ali vzorec in ali so bile njihove odločitve v skladu s potrebami ciljnih uporabnikov – slovenskih

priseljencev v ZDA, oz. ali so ciljni uporabniki prišli do informacij o novem družbenokulturnem kontekstu. Z drugimi besedami, v članku ugotavljamo, ali so bili ti slovarji pravi slovarji za priseljence.

V prvi vrsti nas je zanimalo, ali so Kubelka, Košutnik in Kern uporabljali geslovnike obstoječih angleško-nemških slovarjev. Primerjali smo iztočnice na *be-* v Rothwellovem angleško-nemškem slovarju iz leta 1880 (272 iztočnic) in v preučevanih slovarjih, ki vključujejo angleško-slovenski del (Kubelka 1912; Košutnik 1912; Kern 1919). Čeprav ni mogoče z gotovostjo ugotoviti, katerega od angleško-nemških slovarjev so uporabljali, pa je bil Rothwellov slovar takrat že na trgu in dostopen tudi našim avtorjem. V Kubelki 1912 se z *be-* začne 68 iztočnic, od teh je 61 (89,7 %) enakih kot v Rothwellovem slovarju. V Košutniku 1912 se z *be-* začne 112 iztočnic, 90 (80,4 %) jih najdemo tudi v Rothwellovem slovarju. V Kernu 1919 se z *be-* začne 197 iztočnic, od teh je 168 iztočnic (85,3 %) tudi v Rothwellovem slovarju. Rothwellov slovar je veliko obširnejši od treh angleško-slovenskih slovarjev, kar pomeni, da so morali Kubelka, Košutnik in Kern pri izbiranju iztočnic opraviti temeljito selekcijo.

Z veliko verjetnostjo lahko predvidevamo, da sta se Kubelka (v slovarjih iz leta 1904 in 1912) in Košutnik (v slovarju iz leta 1912) pri izboru iztočnic za slovensko-angleški slovar opirala na Pleteršnikov slovensko-nemški slovar (1894–1895). Ugotavljali smo, koliko iztočnic je v treh slovensko-angleških slovarjih enakih kot v Pleteršnikovem slovarju. Primerjali smo iztočnice od *dninar* do *dopoldan*; v Pleteršnikovem slovarju je v tem segmentu 869 iztočnic. V Kubelki 1904 je od 51 iztočnic v tem segmentu 47 iztočnic (92,2 %) enakih kot v Pleteršniku, v Kubelki 1912 je od 78 iztočnic 74 iztočnic (94,9 %) enakih kot v Pleteršniku, v Košutniku 1912 pa je iztočnic le 38, od teh pa je 37 iztočnic (96,9 %) enakih kot v Pleteršniku. Očitno je, da sta Kubelka in Košutnik zelo skrbno pretehtala, katere iztočnice bosta izbrala iz obsežnega Pleteršnikovega geslovnika.

V drugem delu članka predstavimo primere iztočnic iz prej omenjenih slovarjev in jih presojamo z vidika (ne)primernosti glede na to, da so bili slovarji namenjeni zelo specifični ciljni publiki.

Zaključimo lahko, da morajo slovarji za priseljence vključevati iztočnice, ki nudijo informacije o družbi in kulturi dežele priseljevanja. Iztočnice, ki veljajo za primerne v splošnih dvojezičnih slovarjih in v dvojezičnih ali enojezičnih slovarjih za uporabnike, ki se učijo tuji jezik, niso vedno najustreznejše v slovarjih za priseljence. V prispevku smo ugotovili, da od analiziranih slovarjev Kubelkov slovar iz leta 1912 in Kernov slovar iz leta 1919 v največji meri vključujeta primerne ustreznike za iztočnice, ki izražajo družbenokulturno

specifiko dežele priseljevanja, in si zaradi tega najbolj zaslužita, da ju poimenujemo slovarja za priseljence.

**LEMMA CHOICE IN ENGLISH-SLOVENIAN AND SLOVENIAN-ENGLISH
DICTIONARIES FOR SLOVENIAN IMMIGRANTS IN THE USA**

In this article, we analyze four English–Slovenian and Slovenian–English dictionaries compiled by Viktor/Victor Kubelka, Silvester Košutnik, and Frank (Javh-)Kern, which were intended for Slovenian immigrants in the USA. These dictionaries were published between 1904 and 1919, a period when Slovenian emigration to the USA was at its peak.

It is common practice in dictionary compilation for lexicographers to use entries and other information from already-existing dictionaries. This study examines the similarities and differences between the word lists of the analyzed dictionaries and those of dictionaries already available on the market at the time. We focus primarily on the selection of entries, which were presumably borrowed from other dictionaries. We aim to identify trends or patterns and determine whether the decisions made by the compilers aligned with the needs of the target audience—Slovenian immigrants in the USA, or whether these users were able to access information about their new sociocultural context. In other words, we evaluate whether these dictionaries could truly be considered immigrant dictionaries.

Our primary interest was to determine whether Kubelka, Košutnik, and Kern used the word lists of existing English–German dictionaries. We compared entries beginning with *be-* in Rothwell's *English–German Dictionary* from 1880 (272 entries) with those in the analyzed dictionaries that include an English–Slovenian section (Kubelka 1912; Košutnik 1912; Kern 1919). Although it is impossible to determine with certainty which English–German dictionaries were used, Rothwell's dictionary was available and accessible to these authors. In Kubelka 1912, 68 entries begin with *be-*, of which 61 (89.7%) match those in Rothwell's dictionary. In Košutnik 1912, there are 112 *be-* entries, of which 90 (80.4%) are also found in Rothwell. In Kern 1919, there are 197 *be-* entries, of which 168 (85.3%) appear in Rothwell. Rothwell's dictionary is much larger than the three English–Slovenian dictionaries, and it is unclear whether Kubelka, Košutnik, and Kern used this dictionary as a basis for their own works.

It is also highly probable that Kubelka (in his 1904 and 1912 dictionaries) and Košutnik (in his 1912 dictionary) relied on Pleteršnik's Slovenian–German dictionary (1894–1895) when selecting entries for their Slovenian–English dictionaries. We analyzed how many entries in the three Slovenian–English dictionaries match those in Pleteršnik's dictionary. Comparing entries from *dninar* to *dopoldan* in Pleteršnik's dictionary, which contains 869 entries in this segment, we found the following: in Kubelka 1904, 47 out of 51 entries (92.2%) match those in Pleteršnik; in Kubelka 1912, 74 out of 78 entries (94.9%) match; and in Košutnik 1912, 37 out of 38 entries (96.9%) match. This suggests that Kubelka and Košutnik carefully considered which entries to select if they used Pleteršnik's extensive vocabulary at all. In the second part of the article, we present examples of entries from the aforementioned dictionaries and evaluate their (in)appropriateness, given the dictionaries' specific target audience.

We conclude that immigrant dictionaries must include entries that provide information about the society and culture of the country of immigration. Entries considered appropriate for general bilingual dictionaries or for bilingual or monolingual dictionaries for language learners are not always the most suitable for immigrant dictionaries. Our analysis revealed that among the dictionaries studied, Kubelka's 1912 dictionary and Kern's 1919 dictionary most comprehensively include appropriate sociocultural equivalents; therefore, they most deserve to be called dictionaries for immigrants.

David Blažek

Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., Češka

david.blazek@slu.cas.cz | <https://orcid.org/0000-0002-9597-0223>

Metodologija ponazarjanja z zgledi v Slovensko-češkem slovarju

Prispevek obravnava metodologijo ponazarjanja z zgledi v tiskani različici Slovensko-čškega slovarja (Blažek 2025) z več kot 25.000 iztočnicami in predstavlja zglede kot pomemben del geselskega sestavka, v katerem so splošne informacije o slovarskih iztočnicah umeščene v konkreten kontekst. Za ponazoritev načel, ki so jih avtor in uredniki upoštevali pri izbiri zgledov za slovar, so izbrani konkretni primeri zgledov, ki niso bili vključeni v končno različico slovarja ali so bili razširjeni, skrajšani oziroma drugače spremenjeni.

KLJUČNE BESEDE: dvojezična leksikografija, dvojezični slovar, slovarski zgledi, slovenščina, češčina

The article deals with the methodology of exemplification in the printed version of the Slovenian-Czech Dictionary, which contains more than 25,000 entries, and presents the exemplification section as an important part of the entry, in which general information about the lemma is placed in a specific context. To illustrate the principles followed by the author and editors in selecting examples for the dictionary, specific cases of examples that were not included in the final version of the dictionary or had to be expanded, shortened, or otherwise modified have been presented.

KEYWORDS: bilingual lexicography, bilingual dictionary, dictionary examples, Slovenian, Czech

1 Uvod

Pri pripravi¹ novega Slovensko-češkega slovarja (v nadaljevanju SČS) srednjega obsega, ki vsebuje več kot 25.000 iztočnic, na Slovanskem inštitutu Akademije znanosti Češke republike (2002–2024) je bil velik poudarek namenjen zadostni ponazoritvi slovarskih iztočnic z zgledi, ki naj bi uporabniku slovarja pomagali pri umestitvi splošnih informacij iz geselskega sestavka v konkreten kontekst in nakazali možne vključitve leksema v besedne kombinacije ali večje sintaktične celote. Kot kaže vse večje zanimanje za vprašanja zgledov v metaleksikografski literaturi, zgledov ni več mogoče obravnavati kot zgolj dodatek k iztočnici, ampak kot sestavni in nepogrešljiv del geselskega sestavka.² Za delo z zgledi se uporabljajo tudi posebni programi, npr. Pramat oz. Pralex (glej Opavská in Štěpánková 2008) ali orodje GDEX oziroma Good Dictionary Examples, ki v programu Sketch Engine prikazuje stavčne konstrukcije, ki jih na podlagi njihove nazornosti in reprezentativnosti ocenjuje kot stavke, primerne za uporabo v slovarju.

Upoštevati je treba, da je bil koncept SČS zasnovan v času, ko je bil dostop do korpusnih virov še omejen, spletnih prevajalnikov še ni bilo in je bilo za uporabnika (papirnatih) slovarjev težko preveriti pojav konkretnega izraza v širšem kontekstu. Vendar je hkrati treba opozoriti, da je vloga zgledov nepogrešljiva tudi v času, ko je delo z elektronskimi jezikovnimi orodji povsem običajno in postopoma nadomešča delo s tiskanimi leksikografskimi viri. Z zgledi, ki se jih uporablja za namene ponazoritve možne umestitve leksema v sobesedilo, se srečujemo tudi v sodobnih večjezičnih elektronskih slovarjih ali v obliki dodatnih informacij v nekaterih spletnih prevajalnikih.

V tem prispevku govorimo izključno o zgledih v tiskani različici slovarja,³ ki je v primerjavi z načrtovano prihodnjo elektronsko različico »prostorsko« omejena, kar pomeni, da količina ilustrativnega gradiva ne sme presegati meje, sprejemljive za tiskano izdajo (zadnja različica slovarja pred tiskom je obsegala skoraj 800 fizičnih strani formata A4 v razmeroma drobnem tisku, kar je določen kompromis med uporabniško prijaznostjo in obsežnostjo izdaje). Nekateri »odvečni«, vendar še vedno relevantni zgledi so bili zaradi varčevanja s prostorom v knjigi izključeni iz gradiva

¹ Več o pripravi Slovensko-češkega slovarja glej npr. Blažek 2010. Avtor članka je o slovarju poročal tudi v okviru predavanja *Preteklost, sedanjost in prihodnost slovensko-češkega in češko-slovenskega slovaropisja* ob priložnosti Mednarodnega dneva slovarjev 2022, ki ga vsakoletno prireja Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.

² Kosem (2015: 321): »Upoštevajoč dejstvo, da (je) večina jezikovnega opisa v slovarju dekontekstualiziranega, so zgledi kot kontekstualizirani primeri rabe besed za slovarske uporabnike ključnega pomena.«

³ O smiselnosti izdaje tiskane različice slovarja v današnjem času glej Blažek (2024b). O spremembah glede načina objave slovarjev v zadnjem desetletju glej tudi Nesi (2015).

za tiskano različico in bodo vključeni šele v elektronsko različico.⁴ »Ekonovski« vidik slovarskega zapisa pa ne bi smel biti nikoli popolnoma podrejen informativni vrednosti zgledov: iz njih mora biti za uporabnika vedno jasno razvidna raba danega izraza v sobesedilu, funkcionalne povezave in aktualna semantična veljavnost obravloženih iztočnic.

2 PONAZARJANJE Z ZGLEDI V DVOJEZIČNEM SLOVARJU⁵

Tako kot v enojezičnih razlagalnih slovarjih je tudi namen dvojezičnega slovarja uporabniku predstaviti (poleg informacij o pomenu, pravopisu, izgovoru, oblikoslovju, stilski pripadnosti, frazeologiji, morebiti tudi o izvoru, frekvenci rabe itd.) funkcionalen niz zgledov, ki mu pojasnjujejo širši kontekst uporabe obravnavane iztočnice. Eksemplifikacija je vedno povezana s konkretno formalno obliko in tako prikazuje realno delovanje variantnih oblik leksikalne enote. To se zdi še posebej pomembno pri sinsemantičnih besedah, ki lahko odražajo npr. razlike v tvorjenju povedi v izhodiščnem in ciljnem jeziku.⁶

SČS je dekodirni slovar⁷ oziroma je primarno namenjen češkemu uporabniku za dekodiranje slovenskega besedila ali govorne besede. Njegova primarna funkcija je torej receptivna. Vendar pa ni mogoče izključiti niti njegove produktivne vloge (pri ustvarjanju pisnih ali govornih konstrukcij v ciljnem jeziku), npr. če bi slovar uporabljali govorci, katerih materni jezik je slovenščina (ta funkcija bo postala še bolj pomembna v trenutku, ko bo slovar objavljen v elektronski obliki). V dvojezičnih slovarjih so zato nepogrešljiv del zgledov tudi njihovi ekvivalenti v ciljnem jeziku. Kot bo navedeno v nadaljevanju, je treba v večjezični leksikografiji pozornost posvetiti

⁴ Za tiskano različico slovarja je bilo določeno pravilo najmanj dveh zgledov za vsako iztočnico. Pravilo ni bilo upoštevano v primerih, ko je glede na pogostost pojavljanja ali zaradi drugih razlogov v poštevek prišel en sam zgled.

⁵ Več o temi tudi: Caballero, Alfonso Rascón. 2024. The theory and practice of examples in bilingual dictionaries. *Lexicographica. Series Maior. Volume 165*. Berlin/Boston: De Gruyter. – Toope, Michael. 1996. Examples in the Bilingual Dictionary. Unpublished M.A. Thesis. Ottawa: University of Ottawa. – Jacobsen, J. R. idr. 1991. Examples in the Bilingual Dictionary. V: F. J. Hausmann, idr. (ur.): *Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography. Volume 3*. Berlin/New York: De Gruyter. 2782–2789. – Vrbinc, Alenka, Vrbinc, Marjeta. 2016. Illustrative examples in a bilingual decoding dictionary: An (un)necessary component? *Lexikos*, 26/1.

⁶ Sinsemantiki včasih zahtevajo sobesedilo, ki presega okvir stavka. Pogosto je treba uporabniku slovarja približati, na kaj se odziva stavek v zgledu – v SČS, na primer, pri iztočnici *pač*: *Nas nisi pričakoval, kajne? – Pač, pač. ≈ Nas jsi nečecal, co? – Ale ano.*

⁷ Opredelitev dekodirnega slovarja npr. v: Svensén, Bo. 1993. *Practical lexicography*. Oxford/New York: Oxford University Press, str. 11. – Hannay, Mike. 2003. Types of bilingual dictionaries. V: P. van Sterkenburg (ur.): *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 145–153.

ne le izbiri primernih in reprezentativnih zgledov, ampak tudi njihovemu pravilnemu prevodu v ciljni jezik (v slovensko-češkem slovarju med drugim tudi zaradi sorodnosti obeh jezikov in s tem povezanih tveganj medjezikovne homonimije ali paronimije ali drugih negativnih interferenc, povzročenih z napačno interpretacijo besednih oblik ali sintaktičnih konstrukcij).

Večjezični slovarji imajo poleg osnovne interpretacijske vloge tudi pragmatično funkcijo. Prek besed uporabniku posredujejo tudi informacije o zunajjezikovnih dejstvih v okolju običajne rabe izhodiščnega jezika, ki se ne ujemajo z zunajjezikovnim svetom v okolju ciljnega jezika (npr. drugačna gastronomija, naravni pojavi, prazniki, izobraževalni sistem itd.).⁸ Tu je vloga zgledov prav tako nenadomestljiva, vendar je za razumevanje konteksta pogosto potrebna še opomba ali dodatna razlaga,⁹ ki je v SČS napisana z manjšo pisavo neposredno ob zgledu.¹⁰

3 PONAZARJANJE Z ZGLEDI V SLOVENSKO-ČEŠKEM SLOVARJU

Zgledi so v SČS navedeni za podpičjem za razlago pomena. Zgledi so zapisani z enako velikostjo pisave kot iztočnice in ustrezniki. Morebitni metajezikovni opis (dopolnilna razlaga in kvalifikatorji) je natisnjen z manjšo pisavo. Iztočnice, uporabljene v zgledih, so zapisane v krepkem tisku in v celotni obliki, niso pa več označene z mestom in kakovostjo naglasa (ta informacija je vsebovana samo v iztočničnem položaju). V SČS imajo zgledi obliko prostih in fiksnih besednih zvez oziroma polstavčnih ali stavčnih konstrukcij. Od zgledov, ki ponazarjajo uporabo leksemov v njihovem osnovnem pomenu, se prehaja k primerom uporabe v prenesenem pomenu (npr. terminološke ali frazeološke zveze).¹¹ Posamezni nestavčni zgledi se ločijo s podpičjem (vejica se

⁸ Primerljivo funkcijo opravljajo morda še slovarji novega besedja, ki uporabnikom približujejo uporabo neologizmov v novih kontekstih (glej npr. Tichá 2001: 144).

⁹ Moon (2015: 124): "Glossed examples [...] provide information about particular contexts of use; other examples, whether demonstrating structures or lexical collocates, provide models for appropriate encoding, rather like the translated examples in bilingual dictionaries." (»Komentirani primeri [...] nudijo informacije o konkretnih kontekstih uporabe; drugi primeri, ki prikazujejo strukture ali leksikalne povezave, nudijo modele za ustrezno kodiranje, podobno kot prevedeni primeri v dvojezičnih slovarjih.« – Prevod D. B.)

¹⁰ V SČS je na primer pod iztočnico *bralni* naveden zgled *bralna značka*. Ker se nanaša na dejstvo, ki je značilno za slovenski izobraževalni sistem, ustreznik *čtenářský odznak* češkemu uporabniku ne daje dovolj informacij za razumevanje pomena te besedne zveze in je potrebna dodatna informacija oziroma opomba *ocenění žáků ve Slovinsku za čtení (nagrajevanje učencev v Sloveniji za branje)*.

¹¹ Čeprav se terminološke in frazeološke zveze v sodobni slovenski leksikografiji pojmujejo kot večbesedne leksikalne enote in se jim večinoma pripisuje drug status (za opombo se avtor prispevka zahvaljuje recenzentu), so za poenostavitev problematike v tem prispevku tudi terminološke in frazeološke zveze pojmovane kot zgledi.

uporablja le pri razvijanju posameznega zgleda ali njegovih ustreznikov).¹² Stavčni zgledi so za razliko od besednih zvez navedeni v kurzivi in ločeni s piko.

3.1 VIRI ZGLEDÓV

Glavni vir zgledov v SČS so slovenski in češki jezikovni korpusi¹³ in enojezični razlagalni slovarji.¹⁴ Z njihovo uporabo je bilo najlažje zagotoviti relevantnost (na podlagi pogostosti pojavljanja) in avtentičnost uporabljenih zgledov. Kot pa bo razvidno iz primerov v nadaljevanju, frekvenčni vidik ni bil edini imperativ pri izbiri zgledov za geselske sestavke. Pogosto je bilo pomembno tudi jezikovno znanje avtorja in urednikov ter drugi dejavniki, kot na primer predvideni krog uporabnikov slovarja.¹⁵

V začetni fazi izbora zgledov je bilo preverjeno, ali najpogostejše kolokacije iztočnice v slovenskem jeziku ustrezajo kolokacijam ekvivalenta iztočnice v češkem korpusu. Če je bila pogostnost posameznih kolokacij v slovenskem in češkem korpusu primerljiva, so te najpogostejše kolokacije postale vir zgledov v geselskih sestavkih. V primeru različnih kolokacij v slovenščini in češčini so bili proučeni vzroki razlik. Pripisati jih je mogoče bodisi izražanju označevanega dejstva z drugimi jezikovnimi sredstvi (pogosto npr. pri frazemih: *metati (koga, kaj) v isti lonec* nasproti *házet (někoho, něco) do jednoho pytle*) bodisi odsotnosti označevanega dejstva v češkem okolju (zadeva predvsem zunajjezikovno stvarnost – glej primer z *bralno značko* v opombi 10).

V nadaljnjih fazah leksikografskega dela je bilo preverjeno, ali so izbrani zgledi dovolj reprezentativni, ilustrativni, razumljivi za uporabnike in ali zadostno pokrivajo največje možno število lastnosti leksema glede na funkcijo, vezljivost, kontekst in semantiko (prim. Čermák 1995: 243).

Čeprav ima slovar le enega glavnega avtorja, končna izbira zgledov ni bila le v njegovi pristojnosti. Med sprotnimi in končnimi korekturami so sodelavci, ki so navedeni v uvodu slovarja, dopolnjevali, odstranjevali ali spreminjali zglede, ki po mnenju korektorjev in urednikov niso ustrezno izpolnjevali katerega od spodaj naštetih namenov.

¹² Npr. *brenkati na drugačne strune* $\approx$ *hrát na jinou notu*, *hrát podle jiných not*.

¹³ Slovar temelji predvsem na zgledih, izhajajočih iz korpusov GigaFida (prej FidaPLUS) in Nova beseda, češki ustrezniki so bili iskani v korpusih ČNK ob uporabi orodja Word Sketch.

¹⁴ V izhodiščnem jeziku predvsem eSSKJ, SSKJ² in SSKJ.

¹⁵ Avtor je v slovar vključil tudi nekaj zgledov, s katerimi se je srečal med svojo pedagoško, prevajalsko in tolmaško prakso, in njihova uporaba se mu je zdela za uporabnike slovarja smiselna in praktična. Od terminoloških zgledov pa so bili vključeni samo tisti, s katerimi se lahko sreča običajni jezikovni uporabnik, ne pa zgledi, ki so blizu samo ozkemu krogu oseb, ki so podrobno seznanjene z danim področjem. V prihodnosti pa ni izključeno, da bodo nastali še specializirani dvojezični slovensko-češki slovarji oz. slovarčki, ki bodo bolj poglobljeno usmerjeni v področja, kot so ekonomija, pravo, računalništvo itd.

3.2 OSNOVNA NAČELA PONAZARJANJA Z ZGLEDI

Da bi dosegli cilj ponazarjanja z zgledi, tj. približanje uporabe iztočnice uporabniku, morajo zgledi izpolnjevati nekaj osnovnih načel, ki jih bomo podrobneje opisali v nadaljevanju.

3.2.1 Avtentičnost

Zahteva po avtentičnosti oz. pristnosti je v SČS zagotovljena z uporabo zgledov iz korpusnih virov. V starejših leksikografskih delih so bili zgledi sestavljeni tudi iz citatov (npr. iz literarnih ali strokovnih del),¹⁶ ker enostavno ni bilo drugih virov, vendar pa ta možnost v SČS ni bila več izkoriščena, saj gre pri citiranju običajno za edinstvene primere,¹⁷ medtem ko je SČS upošteval čim večjo frekvenco uporabe konkretnih zgledov.¹⁸ Če za posamezno iztočnico ali katerega od pomenov iztočnice v korpusu ni bilo mogoče najti nobenega ustreznega zgleda, iztočnica (oziroma kateri od njenih pomenov) ni bila vključena v slovar. Vidik avtentičnosti mora biti zagotovljen pri slovenskem izvirniku, vendar niti češki ustreznik ne sme delovati umetno ali nenaravno. Treba je upoštevati tudi spremembe avtentičnosti zgledov v času glede na spremembe v jezikovni rabi (glej tudi vidik aktualnosti spodaj).

Primeri prilagoditev zgledov v slovarju za zagotovitev vidika avtentičnosti:

- *Zdaj grem namesto v službo na obisk k mami.* > *Namesto v službo grem zdaj na obisk k mami.*
- *Boji se, da ga bodo napak razumeli.* > *Boji se, da ga bodo narobe razumeli.*
- *O tem je bilo prelito že veliko črnila.* > *O tem je bilo prelitega že veliko črnila.*

3.2.2 Tipičnost

Tipičnost (ali tudi reprezentativnost oz. prepoznavnost) zgledov naj bi bila še ena od nujnih zahtev pri izbiri zgledov za geselske sestavke.¹⁹ Ta vidik je bil pri sestavljanju slovarja upoštevan v povezavi z najpogostejšimi kolokacijami v virih. S tem je leksikograf hkrati upošteval tudi vidik avtentičnosti zgledov in se izognil vključitvi umetnih oziroma povsem teoretičnih primerov. Vidik tipičnosti bi moral biti upoštevan tako v izhodiščnem kot v ciljnem jeziku.

Primer spremembe ponazoritve z zgledom v slovarju za zagotovitev vidika tipičnosti:

- *bahati se s pavjim perjem* > *kititi se s tujim perjem* ≈ *chlubit se cizím peřím*

¹⁶ Citatni zgledi so še posebej primerni za ponazarjanje sinsemantik ali medmetov in nekaterih prislovov glede na njihovo funkcijo v besedilu, v dvojezičnem slovarju pa pogosto zadostuje le njihov ustreznik v ciljnem jeziku.

¹⁷ Čermák (1992: 254) govori o idiosinkratični avtorski rabi.

¹⁸ Funkcionalnost konstruiranih tipičnih minimalnih kontekstov pred citatno avtentičnostjo je prednostno upošteval tudi *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991), ki je med drugim temeljil na praksi, uveljavljeni v *Slovarju češkega knjižnega jezika* (*Slovník spisovného jazyka českého* 1960–1971).

¹⁹ Samo v elektronski različici slovarja je mogoče navajati manj tipične zglede z ustreznim komentarjem, ki lahko uporabniku slovarja prinesejo, na primer, dodatno pragmatično informacijo.

Med tipičnost zgledov lahko uvrstimo tudi pokrivanje največjega možnega števila oblik leksema in upoštevanje dejanske rabe v jezikovni praksi. V SČS se tako npr. pri pridevniških iztočnicah uslovarjajo zgledi z različnimi spoli (*rumen*: *rumen cvet*, *rumena barva*), v stavčnih zgledih pa različni časi (*razsajati*: *Nevihta razsaja*. *Gripa je spet razsajala.*) in druge dokazane možnosti vezljivosti.

Tu je treba opozoriti še na tveganje izbiranja zgledov samo na podlagi kolokabilnosti z visoko frekvenco pojavnosti. Pri lemi *gnezdo* ima v korpusu GigaFida visoko pogostnost kolokacija *kukavičji*. Navedba zgleda *kukavičje gnezdo* pa je sporna, saj kukavica ne spleta gnezda. Visoka pojavnost te besedne zveze je posledica njene uporabe v naslovu filma *Let nad kukavičjim gnezdом*. V tem primeru bi bilo treba v eksemplifikaciji navesti celoten naslov filma z ustreznim kvalifikatorjem ali pojasnilom. Prav tako je bil na priporočilo korektorja SČS pod iztočnico *gorniški* izpuščen zgled *festival gornškega filma* $\approx$ *festival horolezeckých filmů* z visoko frekvenco pojavljanja. Za uporabnike v češkem okolju bi imel ta zgled minimalno pojasnjevalno vrednost, zato so bile izbrane kolokacije z višjo pojavnostjo v čeških korpusnih virih.

3.2.3 Aktualnost

V metaleksikografski literaturi se aktualnost uporabljenih zgledov ne omenja prav pogosto. To je do neke mere posledica dejstva, da so bila tiskana leksikografska dela izdana z namenom dolgoročne veljavnosti in se niso mogla sproti odzivati na spremembe v leksikonu, povzročene na primer z družbenim ali tehnološkim razvojem. Ta pristop se je s prihodom elektronskih leksikografskih virov popolnoma spremenil. Ker pa SČS izhaja najprej v tiskani obliki, je bil izbor zgledov usmerjen tudi v njihovo trajnejšo veljavnost v času. Tudi to je bil v nekaterih primerih vzrok za odstopanje od izbora na podlagi najpogostejših kolokacij in najbolj frekvenčne pojavnosti (npr. glede na aktualni politični ali družbeni razvoj v posamezni državi). Tako je bil na primer zgled *jemenski uporniki*, ki ima trenutno zaradi dogajanja v Jemnu visoko frekvenco v korpusu, nadomeščen s časovno manj pogojeno besedno zvezo *jemenska prestolnica*. Iz istega razloga v slovar niso bili vključeni zgledi, povezani s pandemijo koronavirusa, čeprav so v določeni fazi sestavljanja slovarja predstavljali zelo pogost in produktiven del splošnega leksikona.

3.2.4 Jezikovna pravilnost

Jezikovna pravilnost (v izhodiščnem in ciljnem jeziku) se pri zgledih v tiskanem dvojezičnem slovarju šteje za samoumevno. Ker slovar obdeluje jezikovno gradivo dveh sorodnih jezikov, se je bilo treba izogniti tveganju neželenih jezikovnih interferenc. Pri sestavljanju dokončnega nabora zgledov so tako imeli veliko vlogo lektorji in uredniki, ki niso bili pod vplivom enega ali drugega jezika.

Jezikovna pravilnost je seveda zelo širok pojem, ki zajema veliko pojavov, ndr. tudi stilistiko ali besedni red. Navedeno širino najboljše ponazarjajo naslednje konkretne spremembe zgledov med pripravo slovarja (tu gre za spremembe v ciljnem jeziku, pogosto pogojene le z različno stopnjo reprezentativnosti v izhodiščnem in ciljnem jeziku):

- *zastopati barve države* $\approx$ *zastupovat barvy země* > *hájit národní barvy*
- *(komu) srce ne dovoli, da bi ...* $\approx$ *(někomu) srdce nedovolí, aby...* > *(někdo) nemá to srdce, aby...*
- *držati (koga) za vrat* $\approx$ *držet (někoho) za krk* > *držet (někoho) pod krkem*
- *(koga) se drži smola* $\approx$ *(někomu) se smůla lepí na paty* > *smůla se (někomu) lepí na paty*
- *ubog na duhu* $\approx$ *chudý na duchu* > *chudý duchem*
- *přitrditi (kaj) z bucikami* $\approx$ *přípevnit (něco) špendlíky* > *přišpendlit (něco)*
- *ostati buden* $\approx$ *zůstat bdělý* > *zůstat vzhůru*
- *napadi epilepsije* $\approx$ *záchvaty epilepsie* > *epileptické záchvaty*
- *biti s (kom) na isti valovni dolžini* $\approx$ *být s (někým) na stejné vlnové délce* > *být naladěn na stejnou notu jako (někdo)*
- *obiskovati fitness* $\approx$ *navštěvovat fitness* > *chodit do posilovny, fitka*
- *Čuvaj se prehlada.* $\approx$ *Střež se nachlazení.* > *Dávej pozor, ať nenachladneš.*

S temo jezikovne pravilnosti je povezana tudi izbira ustreznikov v ciljnem jeziku s stilsko vrednostjo, ki ustreza zgledu v izhodiščnem jeziku,²⁰ in dodajanje ustreznih stilskih kvalifikatorjev posameznim zgledom (v tem primeru se je avtor praviloma naslanjal na slovenske razlagalne slovarje, sistem kvalifikatorjev pa je bil v primerjavi z njimi nekoliko poenostavljen):

- *šibkejši spol* > ekspr. *šibkejší spol*

3.2.5 Vsebinska pravilnost

Vsebinsko pravilnost je bilo treba zagotoviti predvsem pri ustreznikih zgledov v ciljnem jeziku. Primerna izbira češkega ekvivalenta je pogosto zahtevala širše zunajjezikovno znanje. V mnogih primerih so bile vsebinske pomanjkljivosti ekvivalentov zgledov odkrite šele med lektoriranjem in uredniškim delom. Spodaj navajamo primere potrebnih popravkov na področju vsebinske pravilnosti z morebitnimi uredniškimi komentarji.

- *decimalni sistem* $\approx$ *desetinná soustava* > *desítková soustava*
- *potopna črpalka* $\approx$ *podvodní čerpadlo* > *ponorné čerpadlo*
- *plastični eksploziv* $\approx$ *plastická výbušnina* > *plastická trhavina*

²⁰ Več o tej temi glej v Blažek 2024a.

- *udomačiti: udomačiti kozo* ≈ *domestikovat kozu*; *udomačiti srno* ≈ *ochočít srnu*²¹
- *Evropska teniška federacija* ≈ *Evropská tenisová federace*: Na podlagi komentarja urednice²² je bil ta zgled odstranjen in nadomeščen z besedno zvezo *Svetovna šahovska federacija* ≈ *Mezinárodní šachová federace*.
- *keltsko pleme*: Na podlagi komentarja urednika²³ je bil ta zgled odstranjen in nadomeščen z drugim (*keltska mitologija*).
- *zool. beloroki gibbon* ≈ *gibbon běloruký* > *gibbon lar* (bolj pogosta uporaba)
- *geol. tektonski premik* ≈ *tektonický pohyb* > *pohyb tektonických desek*

Vprašanje vsebinske pravilnosti vključuje tudi pravilno distribucijo strokovnih kvalifikatorjev. Glede na trenutno klasifikacijo v naravoslovju gobe ne spadajo več v rastlinski svet, temveč predstavljajo samostojno kategorijo. V slovarju jim je bil zato dodeljen kvalifikator *biol.* (biologija), ne pa *bot.* (botanika).

3.2.6 Razumljivost

Naslednji vidik, upoštevan pri izboru zgledov, je bila njihova razumljivost za uporabnike. Avtor slovarja si je zato prizadeval za izločitev zgledov, ki bi bili za uporabnike v omejenem kontekstu lahko zavajajoči ali dvoumni. Pri tem je bilo treba posebno pozornost posvetiti izhodiščnemu jeziku, saj bi se lahko morebitna nejasnost zgleda prenesla na ustreznik v ciljnem jeziku.

V naslednjih primerih so predstavljeni zgledi, katerih nerazumljivost ali nejasnost za uporabnika je bila povzročena s prekomerno okrnitvijo konteksta ali čezmerno abstrakcijo:

- *preživeti (kaj) delovno* > *preživeti dan delovno*
- *(kaj) je presenetilo komunalce* > *Prvi sneg je presenetil komunalce*.
- *dobiti dvojko* > *dobiti dvojko (iz matematike)*
- *beraška palica* (kot predmet ni več aktualen, vendar je besedna zveza še vedno produktivna v frazemu) > *spraviti (koga) na beraško palico*
- *četrti krog* > *četrti krog kvalifikacij*
- *zaradi brezvetrja* (zaradi nezadostnega sobesedila je bil ta zgled odstranjen)

²¹ Komentar urednika: »Domestikacija je tisočletni evolucijski proces. Pri smi je bolj primeren izraz *ochočít*. Ali je slovenski pojem enak češkemu *ochočít* ali pa je treba spremeniti primer *živali* – na primer *domestikovat kozu*.« (prevod D. B.)

²² »*Evropská tenisová federace* je starejše ime organizacije, ki se je preimenovala v *Tennis Europe*, Češka teniška zveza pa novega imena ne prevaja. Uporablja zvezo *evropska federacija Tennis Europe* ali *organizacija Tennis Europe*. Menim, da to za namene slovarja ni pomembno, vendar sem vas na to želela opozoriti, če bi se vendarle odločili za poseg.« (prevod D. B.)

²³ »Današnje pojmovanje je takšno, da Kelti niso bili pleme, ampak je šlo za celoten sklop evropskih narodov iz Velike Britanije, Francije, Nizozemske, morda celo iz Male Azije. Obstaja celo več teorij o tem, kje so Kelti živeli in kaj jih je povezovalo. Zato je zveza keltsko pleme napačna. Je pa običajna, razširjena, splošno znana in zakoreninjena. Zato prepuščam vam, kaj z njo storiti.« (prevod D. B.)

- *večina ljudi*²⁴ (v tej skrčeni obliki odstranjeno iz slovarja)
- *Ti si prva duša, ki sem jo srečal.* > *Ti si prva duša, ki sem jo tu srečal.*

Razumljivost pa lahko motijo tudi preveč zapleteni zgledi, v katerih se izgubi pregled nad enoto, na katero naj bi bila usmerjena pozornost (iztočnica, na katero se nanaša zgled, je v naslednjih primerih podčrtana). Navedeni zgledi vsebujejo preveč t. i. slovarskega balasta. Tovrstni zgledi so bili iz geselskega sestavka odstranjeni ali nadomeščeni s preprostejšimi konstrukcijami.

- *Čeravno je bilo sredi noči, je zahteval od njega, da skuša zvedeti še kaj več.*
> *Vse je mogoče, čeravno o tem nočejo govoriti.*
- *... kakor ujeti tekočo reko v en sam, bodisi še tako velik sod.*
- *Čim manjše je podjetje, tem bolj pestra mora biti ponudba.*²⁵ > *Čim mlajši je otrok, tem več časa zahteva.*

Drugi primeri zgledov, ki bi lahko bili za uporabnike zavajajoči in so bili zato nadomeščeni z drugimi:

- *več kot desetkrat manj*
- *sline se pocedijo (komu) ob pogledu na (koga, kaj)* > *Ob pogledu na rdeča jabolka so se mu pocedile sline.* Kot bolj uporabniku prijazna od zapletene posplošujoče konstrukcije se je za slovar na koncu izkazala stavčna konstrukcija s konkretno vsebino.
- *dvig glave nad gladino* > *dvigniti glavo nad gladino*²⁶

V nekaterih primerih je bilo treba razumljivost za uporabnike poiskati na druge načine:

- *za malo denarja malo muzike:* v češčini obstaja samo frazem *za hodně peněz málo muziky* (za veliko denarja malo muzike), zato je bilo treba v češčini uporabiti opis: *kdor malo plača, malo dobi*
- *južnoslovanski jezik* > *južnoslovanski jeziki:* Množina je tu v skladu s priporočilom korektorja za uporabnike bolj nazorna (obstaja namreč več južnoslovanskih jezikov).
- *blizu dve kili* > *blizu dva metra*²⁷

Za boljšo uvrstitev iztočnic v konkretno sobesedilo so bili med delom na SČS nekateri zgledi razširjeni:

- *boriti se za obstanek* ≈ *bojovat o udržení existence* > *sport. boriti se za obstanek* ≈ *bojovat o udržení v lize, soutěži*
- *čez nekaj časa* > *čez nekaj časa, čez čas*

²⁴ Komentar korektorja: »Deluje prazno. Dodati glagol? Npr. *večina ljudi meni, da ...*« (prevod D. B., velja tudi za ostale prevode komentarjev korektorja v naslednjih opombah).

²⁵ Komentar korektorja: »Jezikovno je v redu, vsebinsko pa morda ne najbolj primeren zgled.«

²⁶ Stilistično okorna imenska konstrukcija je bila nadomeščena z bolj razumljivo glagolsko konstrukcijo.

²⁷ Komentar korektorja: »Kila je pogovorno. Bolje: dva metra (kilogrami mi zvenijo nenavadno).«

Nekateri zgledi so bili nasprotno odstranjeni, ker so se zdeli odvečni (iztočnica, na katero se zgled nanaša, je v naslednjih primerih podčrtana):

- *obiranje hmelja; obirati hmelj*: ohranjena je bila samo glagolska zveza
- *jesensko obarvan; jesensko obarvati*: ohranjena je bila samo glagolska zveza

V nekaterih geselskih sestavkih so bili med leksikografskim procesom za večjo nazornost obstoječim zgledom dodani še novi:

- *brat*: náb. *bratje frančiškani* $\approx$ *bratři františkáni*²⁸
- *losos*: *prekajeni losos; rezina lososa* > po pripombi korektorja, da losos ni samo jed, ampak (predvsem) žival, so bili dodani še drugi zgledi: *loviti losose*; zool. *atlantski losos*
- *oster* (v smislu »v visoki stopnji, v močni obliki«): Zgledoma *ostra hrana* in *ostra omaka* je bila dodana še zveza *ostra luč*, da bi bilo jasno, da ne gre samo za »ostrino« v zvezi z okusom, ampak tudi z drugimi čuti.

Ponekod je bilo treba dodatno razlikovati pomene na strani ustreznikov, kot na primer:

- *imeti dolg jezik* $\approx$ *mít proříznutou pusu, šířit klepy* > 1. *mít proříznutou pusu (veliko govoriti)*; 2. *šířit klepy (biti opravlјiv)*. Sprememba (distribucija pomena v ciljnem jeziku) je bila izvedena na podlagi opozorila korektorja, da navedena pomena v češčini nista enaka.

3.2.7 Družbena občutljivost

Pri izbiri ilustrativnega jezikovnega gradiva v geselskih sestavkih je bila nenazadnje upoštevana tudi družbena občutljivost zgledov (Lišková 2018: 27). Avtor SČS se je zato pri zgledih trudil izogibati negativnim družbenim stereotipom (spolnim, narodnim, etničnim, verskim, starostnim itd.), če je zanje obstajala dovolj avtentična in pogosta alternativa.

Primeri obravnave družbeno občutljivih zgledov:

- *despot*: *arabski despot* – visoka pojavnost (v korpusu se o arabskih despotih govori na splošno, v množini), vendar je zveza brez konteksta precej konfuzna, zato je bila ohranjena le zveza *okrutni despot*.
- *pren. garati kot zamorec* $\approx$ *dřít jako barevnej*: V današnji dobi vsestranske korektnosti se ta besedna zveza – v izvorniku in prevodu – lahko šteje za žaljivo, vendar se je avtor odločil, da jo pusti v slovarju, ker gre za frazeološko enoto, torej del leksikona, ki ga slovar opisuje.²⁹

²⁸ Komentar korektorja: »Tu bi dodal še splošno poimenovanje za posameznega člana kakega meniškega reda, npr. *brat frančiškan*. Če je problem s prostorom, bi dal prednost zvezi *brat frančiškan* pred zvezo *usmilјeni bratje*.«

²⁹ Komentar urednice: »Popolnoma se strinjam, da je to zelo znana in običajna konstrukcija, vendar se bojim, da v današnjem času ni več sprejemljiva in menim, da ta zgled tukaj ne bi smel biti naveden. Osebo ne vztrajam posebej pri politični korektnosti, vendar menim, da je to za današnji čas precej močna izjava. To je težka odločitev, prosim, razmislite o tem.«

- *šale o blondinkah*: Čeprav gre za (negativni) družbeni stereotip, je bila pogostost pojavljanja v korpusu tako visoka, da je bil ta zgled v slovarju ohranjen.
- *mične hostese* – urednica založbe je priporočila bolj nevtralen zgled, ta je bil odstranjen.

Pri uredniškem delu na slovarju je bilo opozorjeno, da v slovarju ni zaželeno prekomerno kopičenje zgledov z negativnimi konotacijami ali pomeni.

- Zgledi s pretežno negativnimi konotacijami so se pojavili npr. pri iztočnici *iraški*: *iraška vojna*; *iraška kriza*; *iraški diktator*; zato je bila zveza *iraška kriza* na priporočilo urednice spremenjena v *iraška zgodovina* (na podobno kopičenje zgledov z negativnimi konotacijami je bilo opozorjeno tudi pri iztočnicah *iranski*, *črnogorski*, *kolumbijski* in *neapeljski*).
- Pri enem od pomenov iztočnice *iti* ('biti izvedljiv') je bilo pri urejanju geselskih sestavkov opozorjeno, da so vsi (stavčni) zgledi navedeni z negacijo: *To ne gre tako enostavno. Tako ne gre naprej. Tega ne gre podcenjevati. Po mojem ne gre dvomiti o tem*. Priporočeno je bilo, da se zgledi popravijo tako, da bo jasno razumljiv tudi osnovni pomen. Zato je bil dodan stavek *Vse je šlo zelo enostavno*.
- *povožen jazbec*: Ta besedna zveza ni dovolj dobro izražala pomena besede *jazbec*. Zato so bili izbrani drugi zgledi: *vrsta jazbeca*; *opazovati jazbece*.
- *kapitalisti izkoriščajo (koga)*: zgled je bil izpuščen, ker bi lahko deloval ideološko zastarelo.³⁰
- *vojaki plenijo* > *pirati plenijo*: V komentarju urednice je bilo navedeno, da vojaki v slovarju ne bi smeli biti prikazani kot primer plenjenja in ropanja, zato je bil vršilec dejanja spremenjen.
- *podjarmiti narod* > *Čisto si ga je podjarmila*. Sprememba je bila izvedena na priporočilo lektorice, da naj se uporabi »nepolitičen zgled«.

Med družbeno občutljiva izrazna sredstva spadajo tudi tabu besede.³¹ Tabu se v slovarju dotika dveh osnovnih ravni: na ravni teme gre za (ne)vklučitev tabuiziranih besed v slovar, na ravni jezikovnega sredstva za izbor ustreznikov, zgledov in stilno označevanje. SČS se ne izogiba tabu temam in besedam,³² vendar to počne v meri, ki ustreza pogostosti njihovega pojavljanja v virih iztočnic in zgledov. Slovar mora

³⁰ Komentar urednice: »Ta zgled deluje zastarelo, kot iz časa pred letom 1989. Ker ima *kapitalist* v naši družbi resnično negativne konotacije, bi izbrala zgled, ki vsaj ustreza sodobnemu izražanju: *kapitalisti s pravljičnimi dobički, monopoli kapitalistov* ... Predlagam tudi nevtralne zglede: *podjetni kapitalisti, kapitalisti, ki vlagajo dobičke* ...«

³¹ Več o tabu besedah glej v Šemelík in Lišková 2009.

³² V primerjavi z enojezičnimi razlagalnimi slovarji ima SČS prednost, ker ni a priori namenjen za uporabo pri poučevanju na nižjih stopnjah šol, kjer je vprašanje vključitve tabuiziranih besed in tem zelo relevantno zaradi starosti učencev.

namreč zajeti jezik v njegovih različnih oblikah in odtenkih, tudi v tistih, ki jih mnogi dojemajo kot nizke ali v nasprotju z dobrim okusom ali moralo (Šemelík in Lišková 2009: 49).

4 ZAKLJUČEK

Čeprav smo navedli vrsto vidikov in pravil, po katerih so se zgledi za slovar izbirali, se pri končni izbiri zgledov in iskanju ustreznih ekvivalentov v ciljnem jeziku ni mogoče izogniti individualni, subjektivni vlogi avtorja slovarja (tudi metaleksikografska literatura sicer dopušča določeno stopnjo subjektivnosti pri izbiri in oblikovanju zgledov). Zaradi različnih okoliščin slovar večino časa ni nastajal kot skupinsko delo mešane ekipe, ampak kot delo enega avtorja, zato pa je bilo toliko več pozornosti posvečeno sprotnim in zaključnim korekturam ter lektoriranju geselskih sestavkov.

Medtem ko so se korekture, ki so jih opravili kolegi s Slovanskega inštituta Akademije znanosti Češke republike ter Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, osredotočale predvsem na jezikovno pravilnost in razumljivost, po potrebi pa tudi na avtentičnost in tipičnost, so se korekture, ki jih je izvedla založba Academia,³³ v večji meri posvetile tudi vidiku družbene občutljivosti.

Uredniški oz. lektorski postopki so potekali v obliki dialoga med avtorjem in uredniškim kolektivom. Lahko torej sklenemo, da je ostala pri izbiri in končnem oblikovanju zgledov poleg postopno pridobljenih leksikografskih izkušenj in prakse ohranjena tudi avtorjeva leksikografska intuicija, empatija in »zdrava pamet«. Med sestavljanjem slovarja pa je bila ves čas v ospredju tudi zavest o njegovi funkciji in prizadevanje za uporabniško prijaznost slovarja,³⁴ da bi uporabnik tudi v njegovi tiskani obliki enostavno in hitro prišel do iskanih informacij.

Članek temelji na raziskovalnih podatkih, ki se hranijo pri avtorju in niso javno dostopni oziroma so dostopni pri avtorju na osnovi utemeljene prošnje.

³³ Academia je češka založba, ki jo je leta 1953 ustanovila Čecoslovaška akademija znanosti (ČSAV). Academia izdaja izvirne znanstvene monografije in dela čeških ter klasičnih znanstvenikov, prevode tujih avtorjev, poljudnoznanstveno literaturo, enciklopedije, slovarje, jezikovne učbenike, priročnike in visokošolske učbenike, pa tudi kakovostno češko in prevodno leposlovje. Založba izdaja tudi poljudnoznanstveno revijo Živa. Tradicionalna ciljna skupina založbe so visokošolski študenti, pedagogi, strokovna, pa tudi laična javnost.

³⁴ Vachková (2014: 68): »Zato je treba čim bolj upoštevati sodobnega uporabnika, njegov način dojemanja slovarskega besedila in njegove zahteve glede informacijske strukture slovarja nasploh« (prevod D. B.). Lišková (2018: 30): »Pri slovarskih zgledih je izbira možnih rešitev še posebej široka. Praviloma ne obstaja samo ena ustrežna oblika ponazarjanja z zgledi, nasprotno, ustreznih rešitev je po navadi več. Najprej pa je treba upoštevati potrebe jasno opredeljenega uporabnika slovarja [...]« (prevod D. B.).

BIBLIOGRAFIJA

- Blažek, David. 2025. *Slovinsko-český slovník. Slovensko-češki slovar*. Praha: Academia.
- Blažek, David. 2024a. Jezikovna sorodnost slovenščine in češčine ter z njo povezana možnost stilnega neravnovesja leksikalnih enot (s poudarkom na primerih iz *Slovensko-českega slovarja*). V: S. Štumberger (ur.): *Predpis in norma v jeziku*. Obdobja 43. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 21–28.
- Blažek, David. 2024b. Ali v 21. stoletju še potrebujemo dvojezične slovarje? (Ob nastanku novega slovensko-českega slovarja na Češkem). V: M. Jesenšek (ur.): *Pleteršnikova dediščina: Ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika*. Zora 154. Maribor: Univerzitetna založba. 187–198.
- Blažek, David. 2011. Příprava nového slovinsko-českého slovníku. *Jazykovědné aktuality*, XLVI/3–4. 131–132.
- Čermák, František. 1995. Překladová lexikografie. V: F. Čermák, R. Blatná (ur.): *Manuál lexikografie*. Jinočany: H&H. 230–248.
- Čermák, František. 1992. Paradigmatika a syntagmatika slovníku: problémy a možnosti. *Slovo a slovesnost*, 53/4. 249–264.
- Kosem, Iztok. 2015. Slovarski zgledi. V: V. Gorjanc et al. (ur.): *Slovar sodobne slovenščine: Problemi in rešitve*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 321–338.
- Lišková, Michaela. 2018. Exemplifikace v Akademickém slovníku současné češtiny. V: B. Niševa idr. (ur.): *Slovanská lexikografie počátkem 21. století*. Praha: Slovanský ústav. 25–31.
- Moon, Rosamund. 2015. Explaining meaning in learners' dictionaries. V: P. Durkin (ur.): *The Oxford Handbook of Lexicography*. Oxford: Oxford University Press. 123–143.
- Nesi, Hilary. 2015. The Demands of Users and the Publishing World: Printed or Online, Free or Paid For? V: P. Durkin (ur.): *The Oxford Handbook of Lexicography*. Oxford: Oxford University Press. 579–589.
- Opavská, Zdeňka, Štěpánková, Barbora. 2008. Práce s lexikálním materiálem a možnosti exemplifikace v lexikální databázi LEXIKON 21. V: A. Rangelova idr. (ur.): *Lexikografie v kontextu informační společnosti*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. 33–40.
- Šemelík, Martin, Lišková, Michaela. 2009. K lexikografickému zpracování tabuových slov. *Slovo a slovesnost*, 80/1. 39–57.
- Tichá, Zdeňka. 2001. Funkce příkladů v slovníku neologizmů. V: S. Ondrejovič, M. Považaj (ur.): *Lexicographica '99*. Bratislava: Veda. 141–145.
- Vachková, Marie. 2014. Z lexikografické dílny Velké německo-české lexikální databáze: Slovníkový příklad. *Jazykovědné aktuality* LI. 58–70.

POVZETEK

V besedilu so našeta načela za izbor zgledov, po katerih se je ravnal avtor tiskane različice Slovensko-českega slovarja. Orisani so bili vidiki avtentičnosti, tipičnosti ter aktualnosti izbranih zgledov, nadalje pa tudi vidiki njihove jezikovne in vsebinske pravilnosti, razumljivosti ter družbene občutljivosti.

Vsak vidik je bil opremljen s komentarjem in konkretiziran s primeri iz leksikografskega dela na slovarju. Zgledi, ki niso izpolnjevali nekaterih vidikov in niso bili vključeni v slovar ali so morali biti dopolnjeni ali drugače spremenjeni, so bili dopolnjeni s primeri ustrežnejših leksikografskih rešitev.

Besedilo opozarja na neizogibno mero avtorske subjektivnosti in individualnosti pri izbiri in oblikovanju zgledov ter na glavno vodilo pri oblikovanju končne podobe zgledov v geselskem sestavku, tj. funkcijo konkretnega slovarja (v tem primeru dvojezičnega in dekodirnega) ter potrebo po uporabniški prijaznosti slovarja.

METHODOLOGY OF EXEMPLIFICATION IN THE SLOVENIAN-CZECH DICTIONARY

The text lists the principles for selecting examples used by the author of the printed version of the Slovenian-Czech Dictionary. The aspects of authenticity, typicality, and topicality of the selected examples were outlined, as well as aspects of their linguistic and content-related correctness, comprehensibility, and social sensitivity. Each aspect was accompanied by a commentary and illustrated with examples from the lexicographical work on the dictionary. Examples that did not meet certain criteria and were not included in the dictionary or had to be supplemented or otherwise modified were accompanied by examples of more appropriate lexicographical solutions.

The text points out the inevitable degree of authorial subjectivity and individuality in the selection and formulation of examples, as well as the main guideline for the final formulation of examples in the dictionary entry, i.e., the function of the specific dictionary (in this case, a bilingual and decoding dictionary) and the need for user-friendliness.

Matic PavličUniversity of Ljubljana, Faculty of Education, Slovenia
matic.pavlic@pef.uni-lj.si | <https://orcid.org/0000-0001-8248-8860>**Andrej Perdih**ZRC SAZU, Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, Slovenia
andrej.perdih@zrc-sazu.si | <https://orcid.org/0000-0002-2248-9666>

Lexical processing of morphologically complex Slovene words in a lexical decision task: the role of pseudowords

This study investigates how the structure of pseudowords influences the lexical decision accuracy and response time in morphologically complex Slovene words. We tested three methods of constructing pseudowords: manual modification with preserved suffixes, manual modification with altered suffixes, and algorithmic generation with preserved suffixes, using the Wuggy application (Keuleers and Brysbaert 2010) adapted to Slovene. The pseudoword types did not differ significantly by accuracy, only by response time. However, these differences did not affect the accuracy rate or response time of existing Slovene words, suggesting that morphological complexity and manual/algorithmic construction of pseudowords are not relevant factors in lexical decision.

KEYWORDS: pseudowords, lexical decision task, lexicography, Slovene, psycholinguistics

Ta študija raziskuje, kako struktura psevdobesed vpliva na pravilnost leksikalne odločitve in reakcijski čas pri slovenskih izpeljankah. Preizkusili smo tri načine tvorjenja: ročno spreminjanje z ohranjenimi priponami, ročno spreminjanje s spremenjenimi priponami in algoritemsko tvorjenje z ohranjenimi priponami; za slednje smo prilagodili in uporabili aplikacijo Wuggy (Keuleers and Brysbaert 2010). Posamezne vrste psevdobesed so se razlikovale v odzivnih časih, ne pa tudi v pravilnosti leksikalne odločitve. Vendar te razlike niso vplivale na pravilnost leksikalne odločitve in odzivni čas pri obstoječih slovenskih besedah, zato lahko rečemo, da morfološka kompleksnost oziroma ročno/algoritemsko tvorjenje prevdobesed nista ključni za leksikalno odločanje.

KLJUČNE BESEDE: psevdobesede, leksikalno odločanje, leksikografija, slovenščina, psiholingvistika

1 INTRODUCTION

Linguistics focuses primarily on the study of grammatical linguistic expressions, but native speakers may also encounter and judge expressions that are not grammatical either because of their illicit form or meaning. Native speakers judge ungrammatical expressions based on their linguistic intuition by comparing the uttered expression with expressions constructed according to the rules of their internal (i.e. mental) grammar. These judgments often prove helpful in exploring mental grammar. Moreover, such expressions are necessary in many linguistic procedures or psycholinguistic experiments to balance the task. For example, depending on the estimated grammaticality of the target construction in the traditional grammaticality judgment task, researchers try to balance the experimental responses by inserting filler expressions with different grammaticality. Similarly, in many psycholinguistic procedures, experiments must include not only grammatical stimuli, but also an approximately equal number of meaningless filler stimuli or filler stimuli with degraded grammaticality. Finally, the entries in a mental lexicon are organized according to linguistic features (meaning and form) and non-linguistic features (imaginability, familiarity, age of acquisition and frequency, etc.), so that entries that are similar in one or more of these properties are likely to be activated together or processed in a similar way. Since these features are often confounding factors in psycholinguistic experiments, researchers try to avoid them by using meaningless expressions that allow better control over the morphological, semantic and syntactic properties of the stimuli. Thus, a particular advantage of using meaningless expressions in linguistic research is that they facilitate control over a variety of other potentially interfering features of linguistic expressions that are difficult to manipulate, manage and account for. Especially in lexical decision tasks and many other research methods, it is not sufficient to simply use random meaningless sequences of sounds or letters, because it is important that the human brain does not reject these stimuli out of hand for non-linguistic reasons, but processes them as if they were part of a language. In such cases, the stimuli must be constructed in such a way that the corresponding linguistic rules are observed.

This article reports on the compilation of a list of meaningless (i.e. non-existent) but phonologically and phonotactically grammatical sound or grapheme sequences (i.e. pseudowords) for Slovene. As for the structure of pseudowords in the psycholinguistic literature for Slovene, they were investigated in the three studies listed below using grammaticality judgment and lexical decision tasks. In a pilot study, Marjanovič et al. (2013) investigated how Slovene native speakers ($N = 20$, mean age = 27.3 years) perceive pseudowords that either conform to or violate the Slovene agentive word formation rules in agentive nouns derived from verbs. The stimulus

set comprised pseudowords with various morphological violations, well-formed pseudowords, non-words and existing Slovene words. The participants performed an offline grammaticality judgement task. The study showed that while speakers clearly distinguished between legal and illegal forms, they did not distinguish between types of violations – they rejected all malformed pseudowords equally.

Manouilidou et al. (2016) conducted an offline grammaticality judgment task and an online lexical decision task based on the above-mentioned pilot study for Slovene (Marjanovič et al. 2013). Three groups of stimuli that violate certain word formation constraints in Slovene were used: well-formed pseudowords, existing words and non-words, all formed with a masculine nominal suffix *-ec*. 21 healthy subjects (mean age = 67.8) and 23 subjects with mild cognitive impairment (mean age = 68.6) took part in the study. Compared to the former, the latter were slower only in online lexical decision, which shows that the time pressure plays an important role: offline tasks mask some effect that online tasks reveal.

Finally, Pavlič et al. (2022) examined whether knowledge of Italian as a second language influences how Slovene speakers process non-existent words (pseudowords and non-words) in their native language, Slovene. Specifically, they showed that the Italian helps Slovenians to better distinguish between Slovene and non-Slovene phonology when they hear stimuli, especially those containing phonemes that exist in Italian but not in Slovene.

While pseudowords have already been used in psycholinguistic experiments for Slovene to investigate their morphological (Marjanovič et al. 2013, Manouilidou et al. 2016) and phonological structure (Pavlič et al. 2022), our list of pseudowords was created to obtain word prevalence data for a large part of the Slovene vocabulary (80,000 words) in a megastudy. Similar megastudies based on lexical decision experiments have already been conducted for some European languages, including Dutch (Brysbaert et al. 2016), English (Brysbaert et al. 2019), Spanish (Aguasvivas et al. 2018) and Catalan (Guasch et al. 2022). In these mega-studies, the authors used computerized algorithms to create lists of pseudowords containing several thousand elements, but without observing the internal morphological structure of the words that served as models for their pseudowords. This decision might be problematic since, in English, for example, recognizing a suffix *-er* might contribute to a higher likelihood that participants would list both the word *reporter* and the pseudoword *tiporter* as English words, compared to the morphologically simple word *report* and the pseudoword *tiport*. Consequently, the retention of word formation suffixes in pseudoword generation could contribute to the list being more word-like.

The issue of retention of internal morphological structure has been raised in Slavic languages, especially in the context of megastudies: Polish researchers (Imbir et al. 2015;

Dołżycka et al. 2022) have recently compared different aspects of pseudoword generation. They were interested in the effect of manual versus computerized algorithmic generation of pseudowords and in the effect of word class on the rating of pseudowords. They prepared two lists of stimuli and had two groups of participants rate them. Note that this was not a lexical decision task, but a grammaticality judgment study in which pseudowords were to be rated (without mixing them with existing words) on a four-point Likert scale (“*Estimate the probability that X can be a Polish word*”). They also compared pseudowords where the word ending was retained with those where the word ending was not. However, they retained the last syllable, which does not match the ending or suffix in morphologically complex words. In the Slovene words *oškodovanec*-Ø ‘victim’ and *pravnik*-Ø ‘lawyer’, for example, the ending is zero, the last syllable is *nec* and *nik*, and the suffix is *-ec* and *-nik* respectively. In the Slovene words *govorica* ‘rumor’ and *knjigarna* ‘bookstore’, on the other hand, the ending is *-a*, the last syllable is *ca* and *na*, and the suffix is *-ica* and *-arna*, respectively. Their study was therefore limited by a possible bias (only pseudowords were assessed), the direct involvement of metalinguistic capacity (grammaticality judgments rather than lexical decisions), and the retention of the last syllable, which did not consistently correspond to a derivational suffix or inflectional ending.

The aim of our study is to investigate how different types of pseudowords affect participants’ performance in a lexical decision task, focusing on both response time and accuracy. Manually constructed pseudowords with retained suffixes will be compared with algorithmically generated ones to test whether human-generated forms are processed differently from machine-generated forms. The study will also investigate whether retaining or altering word formation suffixes in manually constructed pseudowords affect processing and whether pseudowords with retained suffixes appear more word-like, making it more difficult to distinguish them from existing words. These comparisons will not only form the basis for deciding how to construct the 10,000 or so pseudowords needed for a new Slovene prevalence megastudy but will also shed light on the role of morphological cues in word recognition by investigating whether retaining or altering suffixes has an impact on how strongly a pseudoword activates lexical representations. If certain suffixes make pseudowords appear more word-like, this suggests that morphological information plays a crucial role in shaping lexical access and controls decision-making processes in distinguishing existing words from non-existing words. In this way, the study not only tests the relative effects of different methods of constructing pseudowords but also contributes to a broader understanding of how morphology interacts with lexical processing mechanisms.

The following section 2 first presents the methods commonly used to construct and evaluate pseudowords. Section 3 describes the methodology used in the study

and continues with the analysis and results of Experiments 1 and 2 in Section 4. The last section 5 discusses the results.

2 CONSTRUCTING PSEUDOWORDS

A lexical decision task is a psycholinguistic procedure that was first described by Meyer and Schvaneveldt (1971). A participant is presented with sequences of sounds or graphemes and asked to judge whether they represent a word in the target language. In a digitally designed experiment, the participant responds by pressing a key or clicking or tapping a button. If the participants find the sequence in their mental dictionary, they select “yes”, otherwise they select “no”. Search for the sequence is influenced by several factors (Field 2004), including phonological form (Levelt, Roelofs and Meyer 1999; Marslen-Wilson 1987), syntactic category (Jackendoff 2002; Pulvermüller 1999), semantic features (Collins and Quillian 1969; McRae et al. 2005), frequency of use (Oldfield and Wingfield 1965; Jescheniak and Levelt 1994), lexical neighborhood density (Luce and Pisoni 1998), age of acquisition (Morrison and Ellis 1995) and, finally, morphological structure: words are linked by common morphemes (e.g., »teach«, »teacher«, »teaching«) and morphologically complex words are often decomposed during lexical access (Taft and Forster 1975; Marslen-Wilson et al. 1994). When words are presented in a sequence, the linguistic context also plays a role. The context for a particular sequence in a lexical decision task is provided by all the stimuli in the experiment. To avoid response bias, the test must also contain stimuli where the expected answer is “no”. Consequently, in addition to the meaningful sequences that represent existing words, it is extremely important how non-existing sequences are structured (Longtin and Meunier 2005).

There are two kinds of non-existent sequences. If they are constructed in such a way that they violate the phonology or phonotactics of the target language, the participants in the experiment do not have to search their mental lexicon but can easily answer based on the violated rule. For example, there are no words in Slovene with the onset *#ng* (1a) and practically none with the cluster *th* (1b). When participants come across the onset *#ng* or the cluster *th*, they know immediately (i.e. without accessing their mental dictionary) that this is not a Slovene word. These examples of non-existent sequences are called non-words and are distinguished from pseudowords, i.e. non-existent sequences that are formed according to the rules of the target language, such as Slovene in (2a) or (2b).

(1a) *ngapa* (1b) *patha*

(2a) *gapa* (2b) *pata*

Pseudowords should be processed as if they were existing words. Therefore, their construction must be based on the phonological rules of a language, in particular its phonemic inventory, phonotactics and syllable structure. In their overview, König et al. (2019) list three basic methods for constructing pseudowords:

Method	Example Input	Example Output	Key Operation
Manipulation of Existing Words	(3a) table	(3b) tabla	Substitution of one letter (e→a)
	(3c) fear	(3d) faar	
Concatenation of Grapheme Units	(4a) str, amp, ing	(4b) stramping	Combining high-freq trigrams
		(4c) ingstramp	
Sub-Syllabic Manipulation	(5a) fear	(5b) fer (5c) feaer	Changing the nucleus vowel

TABLE 1: Basic methods for constructing pseudowords by König et al. (2019)

However, each of these methods has its own limitations, especially when they are algorithmically generated: Manipulation of word stimuli requires an understanding of permissible changes from the source word (3a/c) to maintain phonological and morphological plausibility (3b), otherwise phototactically illicit combinations may result (3d). High-frequency grapheme sequences (4a) must follow phonotactic constraints (4b), otherwise phototactically illicit combinations may result (4c). And subsyllabic modifications require knowledge of the syllable structure and the transitions between syllables (5b), as otherwise phototactically illicit combinations may result (5c).

Similarity to existing words is the most important assessment point and an important aspect of all methods. Pseudowords that are more like existing words lead to shorter response times (Dorffner and Harris 1997). If a pseudoword is too like an existing word, participants may even associate the two words with each other, leading to a priming bias (New et al. 2023), whereas a pseudoword that is too dissimilar may be processed as a non-word. Research by Barca and Pezullo (2012) has shown that existing words are unambiguously recognized, while pseudowords are ambiguous but eventually classified as non-lexical stimuli. Similarity can be measured using Levenshtein distance, i.e. by counting the minimum number of individual steps required to turn one word into another (insertions, deletions or substitutions). For example, the distance between the English words *cat* and *bat* is one because only one substitution is required, and the distance between *cat* and *cart* is also one because only one addition is required. The Levenshtein distance is now often extended to the orthographic Levenshtein distance 20 (OLD20), which determines the average Levenshtein distance to the twenty most similar words in a reference list (Yarkoni, Balota and Yap 2008). To calculate the OLD20 for a pseudoword, the algorithm first identifies the twenty

most similar words from a reference list based on their Levenshtein distance. The final OLD20 score is then determined by averaging these distances. A lower OLD20 score indicates greater similarity to existing words. A higher OLD20 score, on the other hand, indicates that the pseudoword is more different from existing words, so that it appears less word-like. The OLD20 score thus ensures that researchers select pseudowords with a comparable degree of similarity to existing words, making them useful for experimental comparisons.

The methods for generating pseudowords have become increasingly sophisticated over time. An early method of generating pseudowords was letter substitution, in which letters in existing source words were replaced to form pseudowords (Brown et al. 1987). This approach has been widely used in linguistic and psychological studies (Imbir et al. 2015 and in language-specific databases, including English (Balota et al. 2007), French (Ferrand et al. 2010) and Dutch (Keuleers and Brysbaert 2010)).¹ Slowly, this method evolved into more advanced computerized algorithmic methods based on language-specific lexicons that can be used to control various properties of pseudowords, e.g. MCWord (Medler and Binder 2005), WordGen (Duyck et al. 2004), WordCreator (Trost 2002) and Wuggy (Keuleers and Brysbaert 2010). MCWord supports English only, WordGen supports English, French and Dutch and Wuggy supports Basque, Bulgarian, Dutch, English, French, German, Polish, Spanish, Turkish and now also Slovene. These tools combine sub-word units, usually syllables, to generate pseudowords that reflect the frequency distribution of letter sequences of different lengths (n-grams) in natural language (Suen 1979; Solso et al. 1979).

The Wuggy algorithm, for example, breaks down an existing word from the input source into its sub-syllabic components (onset, nucleus and coda) and systematically recombines these elements to generate new but linguistically plausible pseudowords. By preserving syllable structure and controlling segment length and transitions between letters, Wuggy generates pseudowords that are very similar to existing words in both orthographic and phonological form. In addition, Wuggy offers some customization options that allow researchers to adapt the results to specific linguistic or experimental requirements. For this reason, we decided to adapt Wuggy to Slovene and use it in our study.

¹ Judging by the limited description on the website <https://aljaxus.gitpage.si/generator-nebesed/#/>, this method was also used by M. Ozbič and A. Starc to create a pseudoword generator for Slovene.

3 METHODOLOGY

This section presents the materials, procedures, and participants of our study, which consisted of two experiments based on a lexical decision task. Keep in mind that the experiments were planned as a preparatory study for a mega-study in which prevalence data for a large part of the Slovene vocabulary (80,000 words) were to be collected. Due to the large number of participants needed to collect responses to so many stimuli, mega-studies such as Brysbaert et al. (2016) and Guasch et al. (2022) are conducted exclusively online and without the presence of the experimenter, which inevitably leads to a loss of experimental control: Researchers cannot monitor the participants' hardware, software or environment, which is especially problematic for time-critical tasks to record response times. The online lexical decision task is therefore also susceptible to latency and fluctuations between experimental setups. This is due to participant-side issues (distractions, multitasking and different motivations) that can affect data quality, as well as technical issues (e.g. slow browsers, intermittent connections) that can cause noise.

To test the extent to which these pitfalls can affect data quality, Ratcliff and Hendrickson (2021) repeated the lexical decision experiment of White et al. (2010) with subjects recruited from Amazon Mechanical Turk to directly compare the procedures. Overall, the results of these two experiments and four tasks show that the accuracy and response times from Amazon Mechanical Turk subjects replicate the results of experiments that provided carefully controlled in-person data collection. However, the results also revealed serious problems with the data from subjects where there were large differences in response time distributions between experimental runs. In many cases, these could be attributed to rapid guessing. With an aim, similar to Ratcliff and Hendrickson (2021), Angele et al. (2023) tested whether masked priming effects can be captured both qualitatively and quantitatively using either lab- or browser-based experimental software. The results of their online-based experiments replicated results previously established in the laboratory-based studies, suggesting that masked priming can reliably capture timed behavior across a variety of devices.

Note that online designs allow for faster and more extensive data collection and broader representation of participants, resulting in larger and more diverse samples that improve external validity (Rodd 2024). Even in traditional cognitive research, online recruitment enables the rapid collection of large data sets (Peer et al. 2017). This increased efficiency is a strong argument for moving experiments online, as it supports the much-needed scaling of laboratory-based paradigms to larger sample sizes (Hartshorne et al. 2019). Encouragingly, the typical sample size has improved somewhat over the last decade, likely due in part to increased online recruitment of

participants (Fraley et al. 2022; Sassenberg and Ditrich 2019). In reviewing these advantages, Hartshorne et al. (2019) conclude that online volunteers follow instructions and respond truthfully to a degree that matches or exceeds that of laboratory subjects. With appropriate technology standards, participant screening, and task monitoring in place, researchers can ensure reliable, valid, and scalable data collection outside the lab, even for time-sensitive tasks.

3.1 RESEARCH QUESTIONS AND HYPOTHESES

In the first experiment, a within-subjects design was used to investigate whether different types of pseudowords are processed differently (in terms of their generation) by observing the accuracy and timing of participants' responses:

- **H1a:** Manually constructed pseudowords with a preserved suffix differ from algorithmically generated pseudowords with a preserved suffix (see 7a, 8a, 9a and 10a below) in terms of response time and accuracy.
- **H1b:** Manually constructed pseudowords with a retained word-formation suffix (see 7b, 8b, 9b and 10b below) differ from manually constructed pseudowords with an altered word-formation suffix (see 7c, 8c, 9c and 10c below) in terms of response time and accuracy.

The second experiment used a between-subjects design to investigate how participants that had not participated in the first experiment processed existing words by again measuring the accuracy rate and response time. To this end, we hypothesized that pseudowords with retained word-formation suffixes would appear more word-like, making it more difficult to decide on the existing words. This in turn would be reflected in longer response times and a lower accuracy compared to the version of our experiment with pseudowords with altered word-formation suffixes (Hypothesis H2).

- **H2:** Manually constructed pseudowords with a retained suffix are more word-like, making it more difficult to distinguish them from existing words in a lexical decision task; this is reflected in longer response times and a lower accuracy rate for existing words.

This hypothesis is based on models of lexical access that assume early morphological decomposition during word recognition: The presence of a valid derivational suffix causes the parser to treat the pseudoword as a potentially legitimate lexical item (Taft and Forster 1975; Rastle, Davis and New 2004). If this is true for Slovene, it has methodological consequences that suggest that the construction of pseudowords is not a neutral design decision. Instead, the degree of morphological well-formedness of the pseudowords directly affects the difficulty of the task and influences both accuracy and response latency (Keuleers and Brysbaert 2010).

3.2 PROCEDURE

The experiment was conducted online using the web-based software environment Ibox Farm (Drummond 2007), which was extended with the PennController module (Zehr and Schwarz 2018). Prior to participating, participants gave their informed consent and completed a demographic questionnaire. This was followed by two practice trials (one pseudoword + one word), after which the words and pseudowords appeared in a random order on the screen. The participant's task was to judge for each item individually whether it was a Slovene word or not by pressing, clicking, or tapping the *C* or *M* key for *NE* 'no' or *JA* 'yes' displayed at the bottom left and right of the screen, respectively. The average duration was 3.3 minutes ($SD = 0.6$). Participants conducted the experiment using their own devices (i.e., computer: 40.5%, smartphone: 56.4%, and tablet: 3.1%; see Table 4) at a location of their choice and were asked to do so quickly and undisturbed. There was no time limit set for responding.

There are several theoretical and practical considerations for setting (or not setting) a time limit on a lexical decision task. Typically, the lexical decision is limited to 3–5 seconds, as the goal is to measure lexical access rather than deliberate reasoning. It has been shown that time pressure encourages automatic processing at the lexical level: Without a time limit, participants might resort to post-lexical strategies, such as consciously analyzing word structure, which can bias the results. A time limit favors the automatic activation of word representations, so that response time is a purer measure of lexical retrieval (Balota and Chumbley 1984). It also reduces variability in strategy use between participants or between trials, which improves the consistency of the data. In addition, given unlimited time, participants may bias their responses by, for example, waiting longer for difficult items or guessing pseudowords. Lexical effects, including word frequency, neighborhood density, and concreteness, are often more detectable under time-limited conditions. For example, word frequency effects may diminish or disappear when participants are allowed to think (Seidenberg et al. 1984). However, setting a time limit can also have disadvantages. It can increase the error rate, cause frustration, make the task seem unnatural or mask actual effects. Slower participants, such as younger children or older adults, slower devices, such as smartphones compared to computers, or longer stimuli could be unfairly disadvantaged. Because our experiment included various participant age groups, stimuli of different lengths, and was conducted on various devices, we decided not to set a time limit during the task and instead removed outlier responses afterward to maintain data quality.

3.3 MATERIALS

We formed the pseudowords from existing Slovene complex words with the suffixes *-ec*, *-nik*, *-ica*, and *-arna*. The suffixes were selected such that they differed in length (two to four phonemes) and meaning (agent, experiencer, tool, theme, or location), and that there were two for the masculine and two for the feminine gender. The source words were balanced in terms of their corpus frequency according to the deduplicated version of the Gigafida 2.0 corpus (Krek et al. 2019), as shown in Table 2. Twenty words were selected for each suffix, out of these five for each word length (seven, eight, nine, ten, and eleven letters)² and four for each predefined frequency interval (10–99, 100–999, 1,000–9,999, and 10,000–99,000).³

(6)		Lexeme ‘gloss’	Suffix	Ending	Phonemes	Gender
	a.	<i>oškodovan-ec</i> ‘victim’	<i>-ec</i>	Ø	2	m.
	b.	<i>prav-nik</i> ‘lawyer’	<i>-nik</i>	Ø	3	m.
	c.	<i>govor-ic-a</i> ‘rumor’	<i>-ica</i>	a	3	f.
	d.	<i>knjig-arn-a</i> ‘bookshop’	<i>-arna</i>	a	4	f.

TABLE 2: Source words were balanced with respect to gender and suffix length

After the list of original morphologically complex words was compiled, we began to create pseudowords (examples are presented in Table 3).

- For pseudoword set P1, we retained the onset, length, syllable structure, and word-formation suffix of the source word, and we replaced two sounds of the stem with a related sound (e.g., a voiceless stop with a voiced stop).
- For pseudoword set P2, we applied the same procedure as for set P1 but also altered the suffixes. Because we wanted to maintain the structure of the complex word in order to compare P2 with P1, we did not change the suffixes arbitrarily phoneme by phoneme, but removed the existing suffixes, created four pseudo-suffixes (*-ec* → *-es*, *-nik* → *nok*, *-ica* → *-epa* and *-arna* → *-arja*) and added them to the stems that were previously modified as described for P1. In Slovene, there are many existing word-formation suffixes which extremely limited our choice for pseudo-suffixes if we wanted to maintain the syllabic structure of the originals and adhere to the rules governing the internal structure of Slovene words.

² Complex words with fewer than seven and more than eleven letters are rare, and so it is impossible to create a balanced set.

³ Intervals are loosely based on Zipf’s law, according to which the value of the *n*th entry is often approximately inversely proportional to *n*. Therefore, in a frequency table of words in a text or corpus of natural language, word frequency is inversely proportional to the word rank.

- For pseudoword set P3, we used the Wuggy software (Keuleers and Brysbaert 2010), which was originally developed for English and then adapted for other languages. We adapted it for Slovene in four stages. First, a list of hyphenated Slovene words was created using the headword lists from three Slovene explanatory dictionaries: the second edition of the *Dictionary of the Slovenian Standard Language*, *eSSKJ*, and the *Growing Dictionary of the Slovene Language*, as described in Perdih et al. (2025). The word selection was limited by certain criteria, including word length, frequency in the corpus, and exclusion of proper names. The final list comprised 79,413 words. Second, we hyphenated these words with Pyphen (<https://pyphen.org/>), a Python module for hyphenating words using a Slovene dictionary of hyphenation patterns included in LibreOffice (these were based on Slovene TeX hyphenation patterns by Matjaž Vrečko (GPL/LGPL license; <https://github.com/hyphenation/tex-hyphen/blob/master/hyph-utf8/tex/generic/hyph-utf8/patterns/txt/hyph-sl.pat.txt>) and were later corrected by Mojca Miklavc, as described by Martin Srebotnjak (https://wiki.openoffice.org/wiki/Documentation/SL/Using_TeX_hyphenation_patterns_in_OpenOffice.org). After algorithmic hyphenation, we counted the occurrence of different syllables and we manually checked words that contained rare syllables (frequency < 10), thus correcting some repeating incorrect patterns (especially the hyphenation of words with an onset starting with a vowel; e.g., *abe_ce_da* → *a_be_ce_da* ‘alphabet’)⁴ and filtering out words with non-repeating patterns ($n = 377$). Third, the words were supplemented with the corpus frequency from the deduplicated version of the Gigafida 2.0 corpus (Krek et al. 2019). Fourth, we imported the list into Wuggy and applied its algorithm to create the P3 list of pseudowords. By restricting the output in the Wuggy interface, we preserved the number of letters, sub-syllabic length, letter transition frequencies, and sub-syllabic segments (see Figure 1). In addition, the word onset and the word-formation suffix were preserved by providing a regular expression for each word (e.g., *^[p].+arna\$* for *pekarna* ‘bakery’).

In total, 120 stimuli were created: forty existing words used as fillers (B0), forty existing morphologically complex words (B1), and three types of forty pseudowords based on these existing words (i.e., types P1, P2, and P3). In Experiment 1, we used all the different stimuli types, namely B0 + B1 + P1 + P2 + P3. In Experiment 2, we used either B0 + B1 + P1, B0 + B1 + P2, or B0 + B1 + P3.

⁴ Marks syllable boundaries.

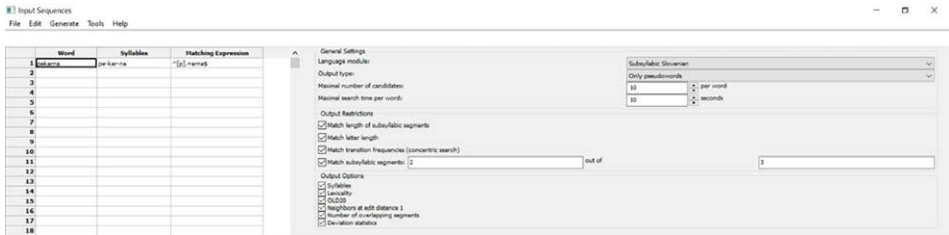

FIGURE 1: Screenshot of the Wuggy interface with all the settings

Pseudoword			Suffix	Type	Source word	Length	Onset	Frequency
(7)	a.	<i>pluvnik</i>	<i>nik</i>	P1	<i>prav-nik</i>	7	<i>p</i>	10,000–99,000
	b.	<i>pluvnok</i>	<i>nok</i>	P2				
	c.	<i>prejnik</i>	<i>nik</i>	P3				
(8)	a.	<i>gevolica</i>	<i>ica</i>	P1	<i>govor-ica</i>	8	<i>g</i>	10,000–99,000
	b.	<i>gevolepa</i>	<i>epa</i>	P2				
	c.	<i>gonorica</i>	<i>ica</i>	P3				
(9)	a.	<i>knjotarna</i>	<i>arna</i>	P1	<i>knjig-arna</i>	9	<i>k</i>	10,000–99,000
	b.	<i>knjotarja</i>	<i>arja</i>	P2				
	c.	<i>knjičarna</i>	<i>arna</i>	P3				
(10)	a.	<i>ohkadovanec</i>	<i>ec</i>	P1	<i>oškodovan-ec</i>	11	<i>o</i>	10,000–99,000
	b.	<i>ohkadovanec</i>	<i>es</i>	P2				
	c.	<i>odnodovanec</i>	<i>ec</i>	P3				

TABLE 3: Examples of pseudowords by the three generation methods (P1, P2, and P3) for all four suffixes (-ec, -nik, -ica, and -arna)

3.4 PARTICIPANTS

In total, we recruited 168 unique participants through personal contacts and social media for the two experiments, five of whom were excluded due to their early bilingualism, because we wanted to avoid pseudowords representing existing words in their other languages. We analyzed 163 adult Slovene native speakers (114 women, 48 men and 1 non-binary), with an average age of 33.5 years ($SD = 13.3$) and varying level of education. All informants participated in the survey voluntarily and anonymously, for which they were neither financially nor materially compensated.

Variable	<i>n</i>	%
Education		
Primary	2	1
Secondary vocational	0	0
Secondary technical	5	3
High school	47	29
Vocational college	4	2
Applied bachelor's	17	10
Bachelor's	51	31
Master's	11	7
Doctorate	26	16
Test application		
Computer	66	40
Smartphone	92	56
Tablet	5	3
Gender		
Male	48	29
Female	114	70
Other	1	1

TABLE 4: Participants in both experiments: education, test application, and gender

We divided the participants into four groups, and all of them received the same existing words (both filler and control words) and different sets of pseudowords (but the same number of stimuli). In within-subjects experiment 1, group G0 ($n = 61$) received all three types of pseudowords (P1 + P2 + P3). In between-subjects experiment 2, group G1 ($n = 38$) received manually prepared pseudowords with preserved suffixes (P1), group G2 ($n = 34$) received manually prepared pseudowords with non-preserved suffixes (P2), and group G3 ($n = 30$) received algorithmically created pseudowords with preserved suffixes (P3). The demographic details by group are shown in Table 5.

Experiment	Group, gender	<i>n</i>	Age	SD (age)
1	G0	61	34.9	12.8
	Other	1	43.0	NA
	Male	18	35.9	15.5
	Female	42	34.2	11.7
2a	G1	38	35.4	11.5
	Male	15	35.0	11.7
	Female	23	35.7	11.6
2b	G2	34	32.9	16.8
	Male	6	39.5	23.2
	Female	28	31.4	15.2
2c	G3	30	29.0	11.5
	Male	9	32.4	13.3
	Female	21	27.6	10.6
Total		163	33.5	13.3

TABLE 5: Experiment participants by age and gender

4 ANALYSIS AND RESULTS

The independent variable in the two experiments using the lexical decision task method was the generation of pseudowords. The dependent variables were response accuracy and response time for both words and pseudowords. An answer was scored as accurate if the participant identified an existing Slovene word as a word or if the pseudoword was not identified as a word. An answer was scored as inaccurate if the participant identified a non-existent Slovene word as a word or if the pseudo-word was identified as a word. Of the expected 19,560 responses, 19,554 were recorded. 288 (1.5%) were removed before analysis because their response time was two standard deviations above the average ($> 4,420$ ms), which was likely due to environmental interference (unlike most online lexical decision tasks, no time limit was set for the response). The total number of data points per type was comparable (mean = 1223.7; SD = 68.8): in Experiment 1 1192 for P1, 1210 for P2 and 1193 for P3, in Experiment 2 1369 for P1, 1226 for P2 and 1152 for P3. The accuracy rate of all participants' responses was above 95.7% (filler words B0: 99.5%, control words B1: 87.8%, pseudowords P1–3: 97.6%), indicating that participants were generally focused and attentive.

Modeling was performed in the open-source statistical environment R (version 4.2.0, R 2022) using the packages lme4 and lmerTest, and graphs were created using the packages ggplot2 and ggpubr. We report main effects and interactions as a series of chi-squared statistics. When results were significant, they were further modeled with mixed effects (Baayen 2008), which describe the relationship between dependent and independent variables through a linear/logistic combination of the latter. In these models, coefficients can vary with respect to one or more grouping variables and maximum random effects (i.e., participants and items: (1|ID)+(1|Item)) as long as they are justified by the design (Matuschek 2017). Ninety-five percent confidence intervals (CI) and p-values for the estimates were calculated using Laplace approximation.

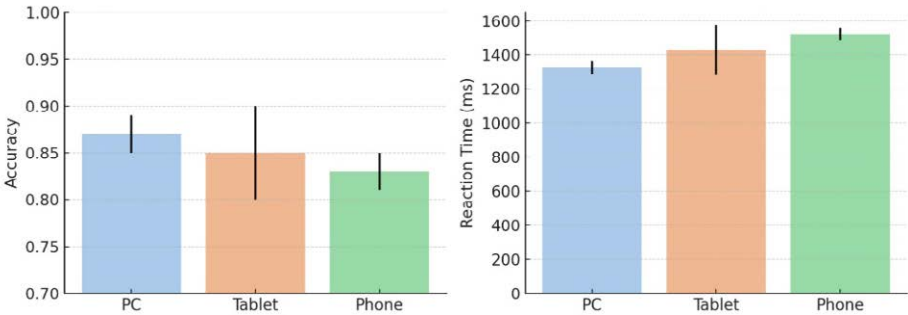

FIGURE 2: Accuracy and reaction times by device

Pairwise post-hoc comparisons were estimated using the Emmeans function of R, with p-values adjusted for multiple comparisons using the Bonferroni correction. Models were compared to their respective null models by subtracting the fixed factor and using the maximum likelihood method via R's Anova function.

Predictors such as word frequency and word length were scaled before integration into the model to improve both the numerical stability and interpretability of the model. When predictors have large ranges or different units, the optimizer can have difficulty converging, especially for models with random slopes. By z-scaling the predictor, the intercept becomes meaningful as it represents the expected result at an average measure, and the slope reflects the expected change when the measure changes by one standard deviation. Scaling also reduces the correlations between the predictors and the interaction terms, which minimizes multicollinearity and makes the effect sizes between the variables more comparable.

Before the actual analysis, we checked the effect of a device that the participants used to conduct the experiment. Using a one-way ANOVA, we tested whether device type affected response accuracy (generalized linear mixed model adjusted by maximum likelihood with the formula $\text{accuracy} \sim \text{device} * \text{type} + (1|\text{ID}) + (1|\text{item})$). The effect of device type was not significant, $F(2, 162) = 1.84$, $p = 0.162$, partial $\eta^2 = 0.01$, suggesting that accuracy does not reliably differ between PCs, tablets, and phones. On the other hand, the one-way ANOVA (Linear mixed model fit by REML with the formula $\text{RT} \sim \text{device} * \text{type} + (1|\text{ID}) + (1|\text{Item})$) revealed a significant effect of device type on response times, $F(2, 162) = 7.22$, $p = 0.001$, partial $\eta^2 = 0.08$. The estimated marginal means showed that responses were fastest on PCs ($M = 1325$ ms, $SE = 40$),

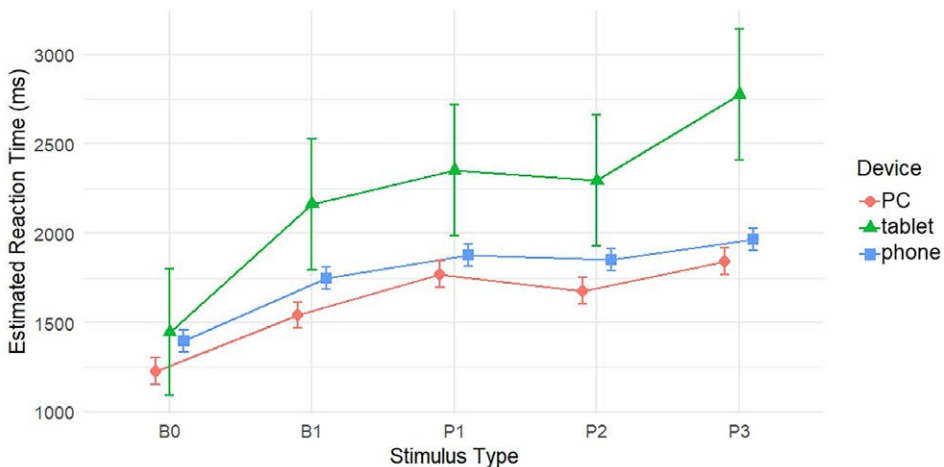

FIGURE 3: Estimated reaction times per stimulus type

followed by phones ($M = 1428$ ms, $SE = 145$) and slowest on tablets ($M = 1523$ ms, $SE = 33$). Post-hoc Tukey tests revealed that participants on phones responded significantly slower than participants on PCs ($p = 0.001$), while response times on tablets were not significantly different from those on PCs or phones (both $ps > 0.77$). Next, we wanted to see whether, despite the differences in absolute response times between devices, the pattern of relative response time differences between stimulus types was consistent. The interaction between device and stimulus type was significant, $F(8, 7163.7) = 3.35$, $p < 0.001$, but subsequent contrasts revealed that responses on all devices were fastest for B0, slower for B1, and slowest for pseudowords (P1–P3), thus maintaining the general rank order of the conditions. Only the magnitude of these differences varied between devices: while the contrasts between B1 and pseudowords and between pseudoword types were robust on PCs and phones, they were attenuated or non-significant on tablets. This indicates that the qualitative pattern of results was consistent across devices, but the strength of the pseudoword effects differed somewhat from device to device. We can now move on to our research questions. In the following section, we report on the analysis of experiments 1 and 2.

4.1 EXPERIMENT 1

In the first experiment, we were interested in how participants in group G0 ($n = 61$) responded when presented with the two conditions for words (B0 and B1) and the three conditions for pseudowords (P1, P2 and P3). B0 words that served as fillers, yielded the highest accuracy rate (99.0%) and the shortest response times (1,313 ms). B1, morphologically complex words with balanced frequency from low to high,

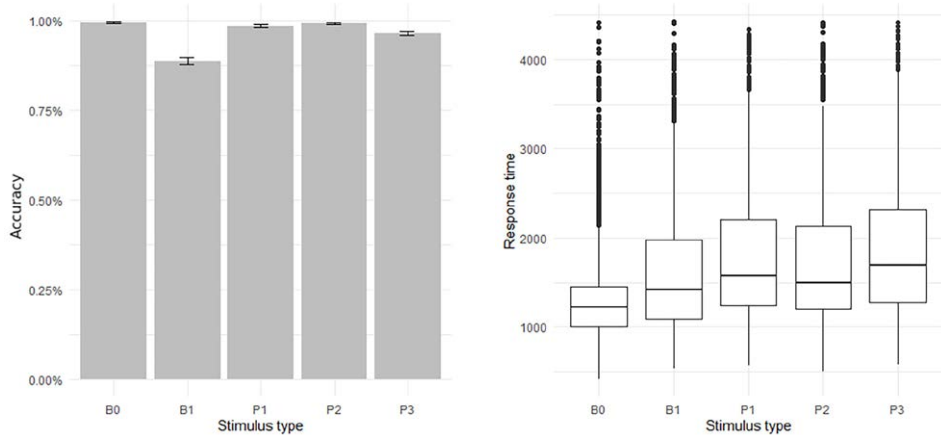

FIGURE 4: a) Accuracy rate (left), and b) response times (right) by stimulus type with SE error bars

which served as source words for the creation of pseudowords and as controls in the experiment, yielded the lowest accuracy rate (88.5%), but the second shortest response time (1,664 ms). The pseudowords were between B0 and B1 in terms of accuracy, and their response times were the longest. Pearson’s chi-square tests yielded highly significant results for both accuracy rate ($\chi^2 = 354.53$, $df = 4$, $p\text{-value} < 0.000$) and response times ($\chi^2 = 10753$, $df = 9684$, $p\text{-value} < 0.000$). The results for the accuracy and response times are shown in Figure 4 and Table 6.

	Accuracy		RT	
Type	mean	SD	mean	SD
B0	0.99	0.08	1404	1176
B1	0.87	0.33	2123	2695
P1	0.98	0.14	2150	1814
P2	0.99	0.10	2096	2125
P3	0.96	0.19	2250	2205
SUM	0.97	0.18	1905	1977

TABLE 6: Accuracy rate and response times by stimulus type

Mean response times for words (1400 ms (B0) and 2100 ms (B1)) and pseudowords (2150–2250 ms) were higher than expected based on other studies (see Table 7) reporting mean values and using lexical decision paradigms with pseudowords and without priming in healthy adults. The mean response times in the presented studies reporting the relevant values are between 550 ms and 850 ms in younger adults; only in older people do they regularly exceed 1000 ms – with the notable exception of Roxbury et al. (2016). Also note that words are generally processed faster than pseudowords while in our study filler B0 were faster while control B1 were slower.

Researcher	Year	Age group	RT (words)	RT (pseudowords)
Tainturier	1987	17 younger adults 54 older adults	551 681	NA NA
Gold et al.	2010	17 younger adults	574	644
Lynchard and Radvansky	2012	61 younger adults 54 older adults	879 1244	NA NA
Katz et al.	2012	99 younger adults	641	814
Roxbury et al.	2016	17 younger adults 17 older adults	1187 1288	1434 1738
Manouilidou	2016	21 older adults	960	1057

TABLE 7: Response times on words and pseudowords in recent studies

We attribute the longer response times (compared to previous studies) to a combination of two effects. The first effect was due to the experimental procedure: the lack of time pressure may have led participants to take more time to respond overall. This explanation is supported by the fact that response times were prolonged across all stimulus types, not just for words or pseudowords. However, the two groups of words, namely the filler group B0 and the control group B1, unexpectedly differed in response time: for B0 it was shorter (as expected), while for B1 it was longer (unexpected) than the response time for pseudowords. Therefore, the second effect may be linked to the difference between the two groups of stimuli. To understand the difference in accuracy and response time between word types B0 and B1, we analyzed their frequency and length in the corpus, since both low frequency and greater length can prolong lexical decisions. For example, in Gold et al. (2010), who reported a mean word length of 4.7, the response time was 574 ms for words and 644 ms for pseudowords. In our experiment, the mean word length was 6.58 for type B0 and 9.0 for type B1. The two groups did not differ much in mean frequency (7.23 in B0 versus 7.16 in B1). Using Pearson's chi-square tests, we found that the B0 and B1 types did not differ significantly in frequency ($\chi^2 = 80$, $df = 74$, $p = 0.296$), but differed significantly in length ($\chi^2 = 45.281$, $df = 6$, $p < 0.000$).

Word type	Frequency (corpus)		Length (phonemes)	
	mean	SD	mean	SD
B0	7.23	9.01	6.58	0.98
B1	7.16	15.23	9.00	1.43
SUM	7.20	12.43	7.79	1.73

TABLE 8: Corpus frequency and length for types B0 and B1

We included both corpus frequency and word length (in phonemes) in our model, using generalized linear mixed effects fitted with maximum likelihood for accuracy (accuracy $\sim$ type * frequency * length + (1 | ID) + (1 | item)) and a linear mixed model fitted by REML for response times (RT $\sim$ type * frequency * length + (1 | ID) + (1 | item)).

Frequency had a positive but nonsignificant effect on accuracy and did not differ between B0 and B1 words. Word length had no significant effect on accuracy, nor did it differ between B0 and B1 word types. The interaction between word length and word frequency was also not significant.

We also modeled the effects of corpus frequency and word length (in phonemes) on response times. Word frequency had a small, nonsignificant effect on response times ($p = 0.491$) and did not differ between B0 and B1 words. Word length also had

a small, nonsignificant effect on response time ($p = 0.430$), and again, the effect did not differ between B0 and B1 word types. The interaction between word length and word frequency was also not significant. Notably, for the B0 word type, each additional letter was associated with an estimated increase in response time of about 52 ms, while the increase was larger for the B1 word type, at about 81 ms per additional letter. However, as neither the main effect nor the interaction reached significance, these values should be interpreted as descriptive tendencies rather than reliable effects.

4.1.1 Accuracy

Here we present the more complex generalized linear mixed model (GLMM) without frequency or length as factors to account for random effects and provide a more refined analysis. The fixed effect results reveal that B0 has the highest log-odds of accuracy (5.860), and B1 has a substantial negative impact ($-3.217, p < 0.000$). P1 ($-0.9995, p = 0.019$) and P3 ($-1.848, p < 0.000$) also show significant effects, whereas P2 ($-0.195, p = 0.684$) does not significantly differ from B0. The estimates were transformed into probabilities using the odds ratio formula (see Tables 9a–c).

Variable	Estimate	SE	z	p	Odds ratio	Probability
(Intercept)	5.8603	0.369	15.896	0.000	350.45	~1.00
B1	-3.2173	0.372	-8.648	0.000	0.04	0.04
P1	-0.9995	0.424	-2.356	0.019	0.37	0.27
P2	-0.1954	0.481	-0.407	0.684	0.82	0.45
P3	-1.8477	0.391	-4.723	0.000	0.16	0.14

TABLE 9a: Summary of the GLMM accuracy used in Experiment 1

Model	Value
AIC	1621.9
BIC	1670.2
logLik	-804.0
Deviance	1607.9
Residual <i>df</i>	7306.0

TABLE 9b: GLMM performance in Experiment 1

Random effects	Variance	SD
Item	1236	11116
ID	0.55	0.74

TABLE 9c: Random effects in Experiment 1

Pairwise comparisons using the Bonferroni correction show significant differences between B0 and all other types, as well as between B1 and P1, P2, and P3. However, there are no significant differences between types of pseudowords (Table 10).

Contrast	Estimate	SE	z-ratio	p-value
B0–B1	–3.6220	0.329	–1.0998	< 0.0001
B0–P1	–2.0423	0.156	–1.3078	< 0.0001
B0–P2	–2.1408	0.163	–1.3162	< 0.0001
B0–P3	–1.6836	0.139	–12.091	< 0.0001
B1–P1	1.5797	0.358	4.417	0.0001
B1–P2	1.4812	0.360	4.113	0.0004
B1–P3	1.9384	0.350	5.534	< 0.0001
P1–P2	–0.0986	0.215	–0.459	1.0000
P1–P3	0.3587	0.198	1.809	0.7039
P2–P3	0.4572	0.203	2.250	0.2445
B1–P2	1.4812	0.360	4.113	0.0004

TABLE 10: Pairwise comparisons of accuracy rates in Experiment 1 show significant differences between words and pseudowords but not among pseudowords themselves

A comparison with the null model (which excludes type as a predictor) confirms that including type significantly improves the model’s performance ($\chi^2 = 235.09$, $p < 0.000$). We further used the Akaike information criteria (AIC) to compare models with respect to both their fit and complexity. The lower AIC (1670.2 vs. 1869.7) and deviance (–921.50 vs. –803.96) in the full model indicate a better fit.

4.1.2 Response time

We tested the significance of differences in response times using a more complex GLMM fitted with restricted maximum likelihood. The variances indicate considerable variability in response times between participants and less between items, and large residuals indicate considerable unexplained variability. However, a median close to zero indicates a well-centered model with reasonable spread and few potential outliers (Tables 11a and 11b). The intercept (1330 ms) represents the baseline response time for the reference type (i.e., B0). B1 has the smallest increase, followed by P2, P1, and P3, which have the largest increase. For linear mixed models fitted with restricted maximum likelihood, the degrees of freedom are often difficult to estimate accurately, making traditional p -values unreliable. Instead, t -values are used as a measure of significance. They indicate by how many standard errors the estimated coefficient deviates from zero. The higher the absolute t -value, the stronger the evidence that the predictor has an influence on the dependent variable. T -values around 2 usually indicate statistical significance at the level of $p < 0.05$. Because all t -values in our model were greater than 10, this indicates that all predictors (types) had highly significant

effects on response time. When we applied the Kenward–Roger corrections to derive p -values from t -values, we confirmed the significance.

Variable	Estimate	SE	t	p
(Intercept)	1,330.93	49.64	26.81	0.000
B1	339.15	31.96	10.61	0.000
P1	512.57	31.99	16.02	0.000
P2	456.33	31.91	14.30	0.000
P3	597.45	31.98	18.68	0.000

TABLE 11a: Summary of the GLMM response time used in Experiment 1

Random effects	Variance	SD
Item	15733	125.4
ID	119748	346.0

TABLE 11b: Random effects in Experiment 1

Pairwise comparisons provide information on how response times differ between the types. B0 has the shortest response time (1331 ms), whereas B1 takes significantly longer to process (i.e., 339 ms longer). Similarly, P1 and P2 show even longer response times, and P3 shows the longest (1928 ms). The standard errors (SE) were consistently between 49.2 and 49.6, and the confidence intervals confirmed that all the differences observed were significant. Among the pseudoword types, the difference between P1 and P2 was not statistically significant ($p = 0.201$), suggesting similar processing times. However, P3 was significantly slower than both P1 ($p = 0.005$) and P2 ($p < 0.0001$).

Contrast	Estimate	SE	df	z -ratio	p -value
B0–B1	–339.2	32.0	Inf	–10.612	< 0.0001
B0–P1	–512.6	32.0	Inf	–16.022	< 0.0001
B0–P2	–456.3	31.9	Inf	–14.298	< 0.0001
B0–P3	–597.5	32.0	Inf	–18.681	< 0.0001
B1–P1	–173.4	24.3	Inf	–7.151	< 0.0001
B1–P2	–117.2	24.2	Inf	–4.843	< 0.0001
B1–P3	–258.3	24.2	Inf	–10.656	< 0.0001
P1–P2	56.2	24.2	Inf	2.325	0.2007
P1–P3	–84.9	24.3	Inf	–3.492	0.0048
P2–P3	–141.1	24.2	Inf	–5.836	< 0.0001

TABLE 12: Pairwise comparisons of response times in Experiment 1 show significant differences between words and pseudowords but also among P1 and P3 and P2 and P3

A comparison with the null model (which excludes type as a predictor) confirms that the inclusion of type significantly improves the model's performance ($\chi^2 = 263.6$, $p < 0.000$). The lower AIC (114477 vs. 114732) and deviance (114724 vs. 11446) in the full model indicate a better fit.

4.1.3 Intermediate discussion

In Experiment 1, we found that pseudowords were processed longer than existing words, consistent with previous literature on this topic (Barca and Pezullo 2012). Because pseudowords are not listed in participants' mental dictionaries, they must search the entire dictionary before responding. The longer-than-expected response times overall were probably due to no time limit set for answering in the experimental protocol. We also expected participants to respond more accurately to words than to pseudowords, which was true only for filler B0 words. We tentatively explained that the differences between B0 and B1 might be due to their difference in mean length. Another possible factor could be that participants were less familiar with some of the existing words in B1, leading to a drop in the accuracy rate.

Turning to the research question, we found no differences in accuracy between the different types of pseudowords. However, there were slight but significant differences in response times between the algorithmically generated pseudowords (P3) and the two types of manually constructed pseudowords (P1 and P2). From this, we conclude that manual versus algorithmic construction of pseudowords plays a role in processing pseudowords in a Slovene lexical decision task, whereas the retention of the word-formation suffix does not. Because we found differences in processing pseudowords, we conducted Experiment 2 to test whether these differences influenced the processing of existing words.

4.2 EXPERIMENT 2

In Experiment 2, we explored how the structure of pseudowords influenced the processing of existing words. In this, we could not mix the different types of pseudowords because we could not disentangle their effects. We therefore opted for a between-groups

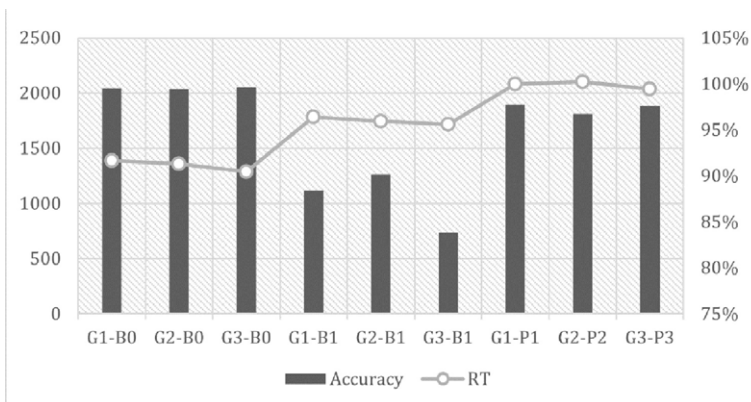

FIGURE 5: Accuracy (columns) and response times (line) by stimulus type

design in which different participants received different conditions so that each participant was only exposed to a subset of the total stimuli. Specifically, we tested three new groups of participants with the two types of words (B0 and B1) and only one type of pseudowords each (group G1 received pseudowords P1, G2 received P2, and G3 received P3). We plotted the results by both stimulus type and group (Figure 5).

4.2.1 Pseudowords

According to Pearson's chi-squared test, there was no statistically significant difference between pseudoword types (P1, P2, and P3) in terms of accuracy ($\chi^2 = 2.124$, $df = 2$, $p\text{-value} = 0.346$) or response times ($\chi^2 = 4213$, $df = 4162$, $p\text{-value} = 0.284$), as is evident from Figure 6.

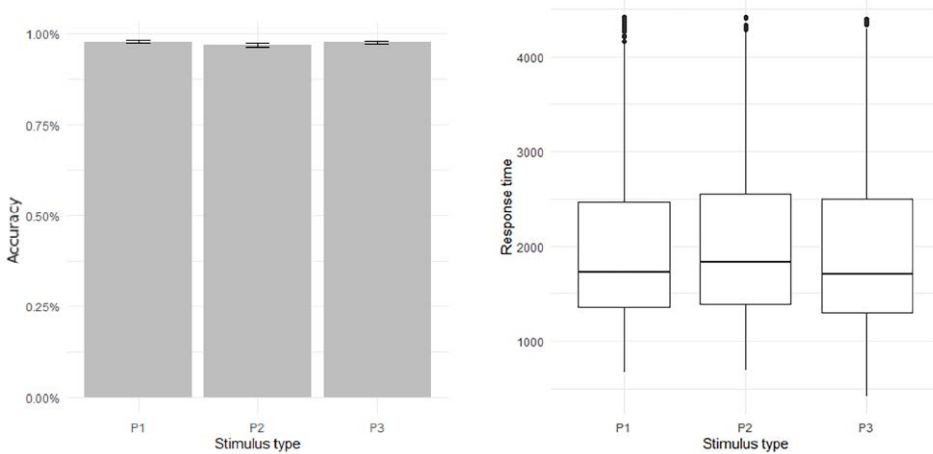

FIGURE 6: Accuracy (left) and response times (right) by pseudoword type with SE error bars

4.2.2 Words

On the other hand, according to Pearson's chi-squared test, there was a statistically significant main effect of the group in processing target words, both in terms of accuracy ($\chi^2 = 17.742$, $df = 2$, $p\text{-value} = 0.0001$) and response times ($\chi^2 = 5141$, $df = 4870$, $p\text{-value} = 0.003$), as is evident from Figure 7. Because all the participants received the same set of B0 and B1 stimuli, we attribute the effect to the different types of pseudowords they received. However, the values predicted by the model are characterized by relatively large standard errors that might signal a considerable effect of random variables (i.e., item and participant). To determine whether the main effect is due to differences between the groups, we modeled results with linear mixed effects. Again, we used Laplace's approximation to examine the accuracy and restricted maximum likelihood to examine the probability of response times.

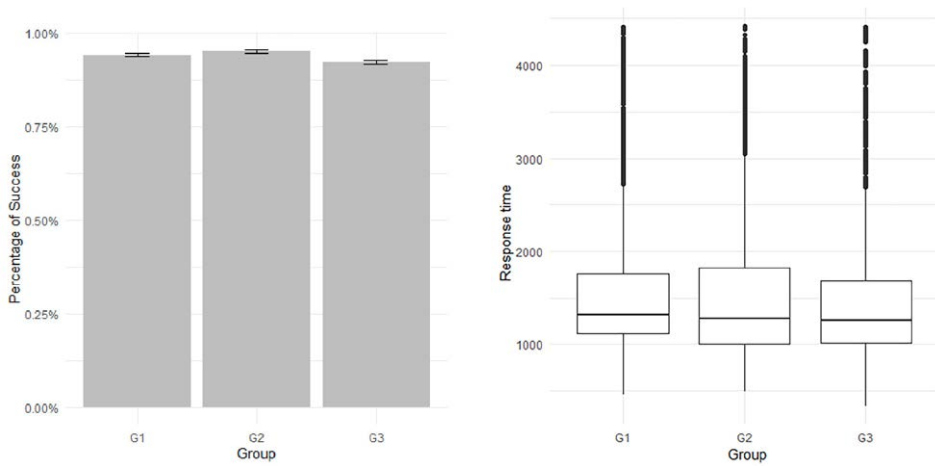

FIGURE 7: Accuracy (left) and response times (right) for existing words (B1) by group receiving different pseudoword types with SE error bars

Accuracy rate. The base estimate represents the logarithmic probability of accuracy for Group 1. The estimated effects for Group 2 (p -value = 0.88) and Group 3 (p -value = 0.08) indicate a slight decrease in probability compared to Group 1, but none of the effects reach significance. The random effects show considerable variability, especially for the items. Post-hoc pairwise comparisons using the Bonferroni correction confirm that none of the group differences are significant. Finally, when a comparison was conducted between the full model (with the group) and a null model (without the group), the AIC values were almost identical (2102.1 vs. 2101.7), suggesting that inclusion of the group does not improve the fit of the model. The likelihood-ratio test ($\chi^2(2) = 3.67, p = 0.160$) also confirms that the addition of the group does not significantly increase the predictive power of the model.

Response times. Comparisons between the groups show that neither Group 2 nor Group 3 differ significantly from Group 1, which is confirmed by p -values, high standard errors, and low t -values. The random effects show considerable variance at both the participant and item level, and the residuals indicate considerable unexplained variability. A comparison between the full model and a null model shows that the inclusion of the group does not improve the fit of the model ($\chi^2(2) = 0.88, p = 0.643$).

4.2.3 Intermediate discussion

In Between-Group Experiment 2, the results showed that the group did not significantly predict the accuracy and response times. Participants belonging to different groups (G1, G2, or G3) and receiving different pseudowords (P1, P2, or P3) processed

existing Slovene words in a similar way, in terms of both the accuracy and response times. From this we conclude that the construction of pseudowords does not play a role in processing existing words in a Slovene lexical decision task.

5 CONCLUSION

The motivation for our study was to explore whether pseudowords can be constructed in a systematic, computer-assisted way. We hypothesized that pseudowords generated by hand and those generated by computer might differ in their similarity to real words, which could in turn influence lexical processing. We used a lexical decision task to test how the structure of pseudowords affects the response accuracy and response time for morphologically complex Slovene words. We compiled a list of Slovene source words and balanced them in terms of their corpus frequency, length, and word-formation suffixes. We established various procedures for creating pseudowords, including the application of the Wuggy software (Keuleers and Brysbaert 2010) based on Slovene bigram chains and the manual substitution of similar phonemes with or without influence on the word-formation suffix. We included all three sets together with the Slovene source words in the first experiment. Although the three sets of pseudowords differed significantly from the words in terms of accuracy (higher) and response times (longer), they differed only partially from one another—that is, in terms of the response time only: there were no differences in the manually prepared pseudowords, regardless of whether their suffix was retained or not, but the two manually prepared sets were processed faster than the set that was created algorithmically. In the second step, we opted for a between-group design of the experiment so that each of the newly recruited participants received only one set of pseudowords. This time we were able to compare the processing of the existing words as a function of the type of pseudowords in the experiment. We found no statistically significant differences. Thus, we conclude that the construction of pseudowords with respect to their internal morphological structure and the protocol of their generation (computerized or by hand) has no effect on processing words in a lexical decision experiment. Consequently, we cannot propose concrete improvements for existing Slovene studies that rely on pseudowords.

An important question is to what extent these conclusions can be generalized to other languages: We would expect certain principles to apply more generally, since the cognitive processes underlying lexical decision – such as orthographic familiarity, phonotactic well-formedness and neighborhood density – are not language-specific (Balota and Chumbley 1984; Coltheart et al. 1977; Keuleers and Brysbaert 2010),

and the distinction between word and non-word is reliably dependent on frequency and length in many language systems (Brysbaert, Mandera and Keuleers 2018; Diependaele, Lemhöfer and Brysbaert 2013). These consistent results suggest that while the specific implementation of pseudoword generation must be tailored to the morphological properties of a particular language, the underlying mechanisms involved in the task are largely the same.

For these reasons, it is quite justified to extend our conclusions beyond Slovene. We hypothesize that while the relative usefulness of different pseudoword types may vary depending on the morphological profile of a language, the general finding that multiple construction methods can yield reliable and interpretable results should be generalized for typologically different languages.

Finally, mean response times for words (1400–2100 ms) and pseudowords (2150–2250 ms) in our study were substantially higher than values typically reported in lexical decision studies, where they generally range from 550 ms to 850 ms in younger adults and exceed 1000 ms only in older participants. Thus, the response times in our study were unusually long. We suggested two alternative and possibly cumulative explanations: (1) the absence of time pressure, which likely encouraged slower responses compared to studies with a limited response window, and (2) the relatively long stimuli. In our study, mean word length was 6.6 for type B0 and 9.0 for type B1 ($p < .001$), while in one study (Gold et al. 2010) that reported the mean length of existing words, it was 4.7. When length was included in our response time model, descriptively, each additional letter was associated with a 52 ms increase in response times for B0 words and an 81 ms increase for B1 words. However, this effect did not reach significance and should be interpreted as a tendency rather than a robust effect. Future work is needed to determine the effect of word length on response times in the lexical decision task.

ACKNOWLEDGEMENTS

This article was written as part of the research project Slovenian Word-Prevalence: An Online Mega-Study of Word Knowledge (code J6-50199) and the program Slovene Language in Synchronous and Diachronic Development (code P6-0038), funded by the Slovenian Research and Innovation Agency (ARIS).

Članek temelji na raziskovalnih podatkih, ki se hranijo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša in so javno dostopni na povezavi <<https://osf.io/ejqa/files/956eg>>.

BIBLIOGRAPHY

- Aguasvivas, Jose Armando, Carreiras, Manuel, Brysbaert, Marc, Mandera, Paweł, Keuleers, Emmanuel, Duñabeitia, Jon Andoni. 2018. Spalex: A Spanish Lexical Decision Database From a Massive Online Data Collection. *Frontiers in Psychology* 9. <<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02156>>.
- Angele, Bernhard, Baciero, Ana, Gómez, Pablo, Perea, Manuel. 2023. Does online masked priming pass the test? The effects of prime exposure duration on masked identity priming. *Behavior Research Methods*, 55/1: 151–167. <<https://doi.org/10.3758/s13428-021-01742-y>>.
- Baayen, R. Harald. 2008. *Analyzing linguistic data: A practical introduction to statistics using R*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Balota, David A., Yap, Melvin J., Hutchison, Keith A., Cortese, Michael J., Kessler, Brett, Loftis, Bjorn, Neely, James H., Nelson, Douglas L., Simpson, Greg B., Treiman, Rebecca. 2007. The English Lexicon Project. *Behavior Research Methods* 39/3: 445–459. <<https://doi.org/10.3758/BF03193014>>.
- Balota, David A., Chumbley, James I. 1984. Are lexical decisions a good measure of lexical access? The role of word frequency in the neglected decision stage. *Journal of Experimental Psychology: Human perception and performance*, 10/3: 340–357.
- Barca, Laura, Pezzulo, Giovanni. 2012. Unfolding visual lexical decision in time. *PLoS One*, 7/4: e3593. <<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0035932>>.
- Brown, Roger et al. 1987. Letter Substitution in Pseudoword Generation. *Linguistic Research Review* 5/2: 45–67.
- Brysbaert, Marc, Stevens, Michael, Mandera, Paweł, Keuleers, Emmanuel. 2016. The impact of word prevalence on lexical decision times: Evidence from the Dutch Lexicon Project 2. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 42. 441–458. <<https://doi.org/10.1037/xhp0000159>>.
- Brysbaert, Marc, Mandera, Paweł, Keuleers, Emmanuel. 2018. The word frequency effect in word processing: An updated review. *Current directions in psychological science*, 27/1: 45–50. <<https://doi.org/10.1177/0963721417727521>>.
- Brysbaert, Marc, Mandera, Paweł, McCormick, Samantha F., Keuleers, Emmanuel. 2019. Word prevalence norms for 62,000 English lemmas. *Behavior Research Methods* 51. 467–479. <<https://doi.org/10.3758/s13428-018-1077-9>>.
- Collins, Allan M., Quillian, M. Ross. 1969. Retrieval time from semantic memory. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 8/2. 240–247.
- Coltheart, Max, Davelaar, Eileen, Jonasson, Jon Torfi, Besner, Derek. ¹1977, 2022. Access to the internal lexicon. In: S. Dornić (ed.). *Attention and performance VI*. London: Routledge. 535–555. <<https://doi.org/10.4324/9781003309734>>.
- Diependaele, Kevin, Lemhöfer, Kristin, Brysbaert, Marc. 2013. The word frequency effect in first-and second-language word recognition: A lexical entrenchment account. *Quarterly journal of experimental psychology*, 66/5. 843–863. <<https://doi.org/10.1080/17470218.2012.720994>>.
- Dołżycka, Joanna Daria, Nikadon, Jan, Formanowicz, Magdalena. 2022. Constructing Pseudowords with Constraints on Morphological Features - Application for Polish Pseudonouns and Pseudoverbs. *Journal of Psycholinguistic Research* 51/6, 1247–1265. <<https://doi.org/10.1007/s10936-022-09884-6>>.

- Dorffner, Georg, Harris, Catherine L. 1997. When pseudowords become words: Effects of learning on orthographic similarity priming. In: M. G. Shafto, P. Langley (eds.): *Proceedings of the Nineteenth Annual Conference of the Cognitive Science Society*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. 185–190.
- Drummond, Alex. 2007. Ibox Farm: A web-based experiment platform. <<https://spellout.net/ibexfarm>>.
- Duyck, Wouter, Desmet, Timothy, Verbeke, Lieven P. C., Brysbaert, Marc. 2004. WordGen: A tool for word selection and nonword generation in Dutch, English, German, and French. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 36/3. 488–499. <<https://doi.org/10.3758/BF03195595>>.
- Ferrand, Ludovic, New, Boris, Brysbaert, Marc, Keuleers, Emmanuel, Bonin, Patrick, Méot, Alain, Augustinova, Maria, Pallier, Christophe. 2010. The French Lexicon Project: Lexical decision data for 38,840 French words and 38,840 pseudowords. *Behavior Research Methods*, 42/2. 488–496. <<https://doi.org/10.3758/BRM.42.2.488>>.
- Field, John. 2004. *Psycholinguistics: the key concepts*. London, New York: Routledge.
- Frale, R. Chris, Chong, Jia Y., Baacke, Kyle A., Greco, Anthony J., Guan, Hanxiong, Vazire, Simine. 2022. Journal N-pact factors from 2011 to 2019: evaluating the quality of social/personality journals with respect to sample size and statistical power. *Advances in Methods and Practices in Psychological Science*, 5/4. 1–17. <<https://doi.org/10.1177/25152459221120217>>.
- Gold, Brian T., David K., Powell, Xuan, Liang, Jiang, Yang, Hardy, Peter A. 2007. Speed of lexical decision correlates with diffusion anisotropy in left parietal and frontal white matter: evidence from diffusion tensor imaging. *Neuropsychologia*, 45/11. 2439–2446. <<https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2007.04.011>>.
- Guasch, Marc, Boada, Roger, Duñabeitia, Jon Andoni, Ferré, Pilar. 2022. Prevalence norms for 40,777 Catalan words: An online megastudy of vocabulary size. *Behavior Research Methods* 55. 3198–3217. <<https://doi.org/10.3758/s13428-022-01959-5>>.
- Hartshorne, Joshua K. et al. 2019. The meta-science of adult statistical word segmentation: Part 1. *Collabra: Psychology*, 5/1. <<https://doi.org/10.1525/collabra.181>>.
- Imbir, Kamil K., Spustek, Tomasz, Żygierewicz, Jarosław. 2015. Polish pseudo-words list: dataset of 3023 stimuli with competent judges' ratings. *Frontiers in Psychology* 6. <<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01395>>.
- Jackendoff, Ray. 2002. *Foundations of Language: Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. Oxford University Press.
- Jescheniak, Jörg D., Levelt, Willem J. M. 1994. Word frequency effects in speech production: retrieval of syntactic information and of phonological form. *Journal of experimental psychology: learning, Memory, and cognition*, 20/4. 824–843.
- Keuleers, Emmanuel, Brysbaert, Marc. 2010. Wuggy: A multilingual pseudoword generator. *Behavior Research Methods*, 42/3. 627–633. <<https://doi.org/10.3758/BRM.42.3.627>>.
- König, Jemma, Calude, Andreea S., Coxhead, Averil. 2020. Using Character-Grams to Automatically Generate Pseudowords and How to Evaluate Them. *Applied Linguistics* 41/6: 878–900. <<https://doi.org/10.1093/applin/amz045>>.
- Krek, Simon, et al. 2020. Gigafida 2.0: the reference corpus of written standard Slovene. V: N. Calzolari (ur.): *LREC 2020: Twelfth International Conference on Language Resources and Evaluation: May 11-16, 2020, Marseille, France*. Paris: ELRA - European Language Resources Association. 3340-3345. <<http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2020/LREC-2020.pdf>>.

- Levelt, Willem. J. M., Roelofs, Ardi., Meyer, Antje S. 1999. A theory of lexical access in speech production. *Behavioral and Brain Sciences*, 22/1. 1–75. [10.1017/s0140525x99001776](https://doi.org/10.1017/s0140525x99001776).
- Longtin, Catherine-Marie, Meunier, Fanny. 2005. Morphological decomposition in early visual word processing. *Journal of Memory and Language*, 53/1: 26–41. <https://doi.org/10.1016/j.jml.2005.02.008>.
- Luce, Paul A., Pisoni, David B. (1998). Recognizing spoken words: The neighborhood activation model. *Ear and Hearing*, 19/1. 1–36.
- Manouilidou, Christina, Dolenc, Barbara, Marvin, Tatjana, Pirtošek, Zvezdan. 2016. Processing complex pseudo-words in mild cognitive impairment: The interaction of preserved morphological rule knowledge with compromised cognitive ability. *Clinical Linguistics & Phonetics*, 30/1: 49–67. <https://doi.org/10.3109/02699206.2015.1102970>.
- Marjanovič, Katarina, Manouilidou, Christina, Marvin, Tatjana. 2013. Word-formation rules in Slovenian agentive deverbal nominalization: A psycholinguistic study based on pseudo-words. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 9. 93–109. <https://hdl.handle.net/1808/11432>.
- Marslen-Wilson, William D. 1987. Functional parallelism in spoken word-recognition. *Cognition*, 25/1–2. 71–102. [https://doi.org/10.1016/0010-0277\(87\)90005-9](https://doi.org/10.1016/0010-0277(87)90005-9).
- Marslen-Wilson, William, Tyler, Lorraine K., Waksler, Rachelle, Older, Lianne. 1994. Morphology and meaning in the English mental lexicon. *Psychological review*, 101/1. 3–33. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.101.1.3>.
- Matuschek, Hannes, Kliegl, Reinhold, Vasishth, Shravan, Baayen, Harald, Bates, Douglas. 2017. Balancing type I error and power in linear mixed models. *Journal of Memory and Language* 94. 305–315. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.101.1.3>.
- McRae, Ken, Ferretti, Todd R., Amyote, Liane. 1997, 2010. Thematic roles as verb-specific concepts. *Language and Cognitive Processes*, 12/2–3. 137–176. <https://doi.org/10.1080/016909697386835>.
- Medler, David A., Binder, Jeffrey R. 2005. *Mcword. An on-line orthographic database of the English language*. <http://www.neuro.mcw.edu/mcword/>.
- Meyer, David E., Schvaneveldt, Roger W. 1971. Facilitation in recognizing pairs of words: Evidence of a dependence between retrieval operations. *Journal of Experimental Psychology*, 90/2. 227–234. <https://doi.org/10.1037/h0031564>.
- Morrison, Catriona M., Ellis, Andrew W. 1995. Roles of word frequency and age of acquisition in word naming and lexical decision. *Journal of experimental psychology: learning, memory, and cognition*, 21/1. 116–133. <https://doi.org/10.1037/0278-7393.21.1.116>.
- Oldfield, Richard C., Wingfield, Arthur. 1965. Response latencies in naming objects. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 17/4: 273–281. <https://doi.org/10.1080/17470216508416445>.
- Pavlič, Matic, Andreetta, Sara, Stateva, Penka, Stepanov, Arthur. 2022. Vpliv koaktivacije italijanščine kot drugega jezika na fonološko presojanje besedišča v slovenščini kot prvem jeziku. N. Pirih Svetina, I. Ferbežar (eds.): *Na stičišču svetov: slovenščina kot drugi in tuji jezik. Obdobja 41*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani. 261–270.
- Peer, Eyal, Brandimarte, Laura, Samat, Sonam, Acquisti, Alessandro. 2017. Beyond the Turk: Alternative platforms for crowdsourcing behavioral research. *Journal of experimental social psychology* 70: 153–163. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2017.01.006>.
- Perdih, Andrej, Gabrovšek, Dejan, Pavlič, Matic. 2025. Izdelava seznama besed za množično raziskavo razširjenosti slovenskih besed. *Slavistična revija*, 73/1. 121–138. <https://doi.org/10.57589/srl.v73i1.4231>.

- Pulvermüller, Friedemann. 1999. Words in the brain's language. *Behavioral and Brain Sciences*, 22/2. 253–336.
- Rastle, Kathleen, Davis, Matthew H., New, Boris. 2004. The broth in my brother's brothel: Morpho-orthographic segmentation in visual word recognition. *Psychonomic bulletin & review* 11. 1090–1098. <<https://doi.org/10.3758/BF03196742>>.
- Ratcliff, Roger, Hendrickson, Andrew T. 2021. Do data from mechanical Turk subjects replicate accuracy, response time, and diffusion modeling results? *Behavior Research Methods*, 53/6. 2302–2325. <<https://doi.org/10.3758/s13428-021-01573-x>>.
- Rodd, Jennifer M. 2024. Moving experimental psychology online: How to obtain high quality data when we can't see our participants. *Journal of Memory and Language* 134. <<https://doi.org/10.1016/j.jml.2023.104472>>.
- Roxbury, Tracy, McMahon, Katie, Coulthard, Alan, Copland, David A. 2016. An fMRI study of concreteness effects during spoken word recognition in aging. Preservation or attenuation?. *Frontiers in Aging Neuroscience* 7. <<https://doi.org/10.3389/fnagi.2015.00240>>.
- Sassenberg, Kai, Ditrich, Lara. 2019. Research in social psychology changed between 2011 and 2016: Larger sample sizes, more self-report measures, and more online studies. *Advances in Methods and Practices in Psychological Science*, 2/2. 107–114. <<https://doi.org/10.1177/2515245919838781>>.
- Seidenberg, Mark S., Waters, Gloria S., Barnes, Marcia A., Tanenhaus, Michael K. 1984. When does irregular spelling or pronunciation influence word recognition? *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 23/3. 383–404. <[https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(84\)90270-6](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(84)90270-6)>.
- Solso, Robert L., Barbuto, Paul F., Juel, Connie L. 1979. Bigram and trigram frequencies and versatilities in the English language. *Behavior Research Methods & Instrumentation*, 11/5. 475–484. <<https://doi.org/10.3758/BF03201360>>.
- Suen, Ching Y. 1979. N-gram statistics for natural language understanding and text processing. *IEEE transactions on pattern analysis and machine intelligence* 2. 164–172. <<https://doi.org/10.1109/TPAMI.1979.4766902>>.
- Trost, Stefan. 2002. *WordCreator*. <<https://www.sttmedia.com/wordcreator>>.
- White, Corey N., Ratcliff, Roger, Vasey, Michael W., McKoon, Gail. 2010. Using diffusion models to understand clinical disorders. *Journal of mathematical psychology*, 54/1: 39–52. <<https://doi.org/10.1016/j.jmp.2010.01.004>>.
- Yarkoni, Tal, Balota, David, Yap, Melvin. 2008. Moving beyond Coltheart's N: A new measure of orthographic similarity. *Psychonomic Bulletin & Review*, 15/5. 971–979. <<https://doi.org/10.3758/PBR.15.5.971>>.
- Zehr, James, Schwarz, Florian. 2018. PennController for Internet Based Experiments (IBEX). <<https://doi.org/10.17605/OSF.IO/MD832>>.

SUMMARY

In this study, we used a lexical decision task to examine how the structure of pseudowords affects accuracy and response time in processing morphologically complex Slovene words, specifically derivations. We compiled a list of Slovene source words and balanced them for corpus frequency, length,

and derivational suffixes. We then developed several procedures for generating pseudowords: using the Wuggy application (Keuleers and Brysbaert 2010) based on Slovene bigrams, as well as manual replacement of similar phonemes with or without altering the derivational suffix. All three pseudoword lists, together with the Slovene source words, were included in the first experiment. Although all three pseudoword lists differed significantly from source words in accuracy (lower) and response time (longer), they only partially differed from one another in response time: for the manually created pseudowords, there were no differences regardless of whether the suffix was preserved, while both manually created lists were processed more quickly than the algorithmically generated list. In the second phase, we repeated the experiment, but each group of participants – none of whom had taken part in the first experiment – received only one pseudoword list. This allowed us to compare the processing of source words as a function of pseudoword type. No statistically significant differences were observed. We therefore conclude that the described differences in pseudoword construction do not affect word processing in a lexical decision experiment in a highly inflectional language with rich morphology.

LEKSIKALNO PROCESIRANJE MORFOLOŠKO ZAPLETENIH SLOVENSКИH BESED PRI TESTU PRESOJANJA BESEDIŠČA: VLOGA PSEVDOBESED

V tej študiji smo z nalogo leksikalnega presojanja preverili, kako struktura psevdobesed vpliva na uspešnost reševanja in reakcijski čas pri procesiranju morfološko zapletenih slovenskih besed, in sicer izpeljank. Sestavili smo seznam slovenskih izhodiščnih besed in jih uravnotežili glede na korpusno pogostnost, dolžino in besedotvorne pripone. Vzpostavili smo različne postopke za tvorbo psevdobesed, in sicer uporabo programa Wuggy (Keuleers & Brysbaert 2010) na podlagi slovenskih dvočrkovnih verig in ročno zamenjavo podobnih fonemov z ali brez vpliva na besedotvorno pripono. Vse tri sezname smo skupaj s slovenskimi izhodiščnimi besedami vključili v prvi eksperiment. Čeprav so se vsi trije sezname po uspešnosti (višja) in odzivnem času (daljši) bistveno razlikovali od besed, so se po odzivnem času med seboj razlikovali le deloma: pri ročno pripravljenih psevdobesedah ni bilo razlik ne glede na to, ali je bila njihova pripona ohranjena ali ne, medtem ko sta bila dva ročno pripravljena seznama obdelana hitreje kot seznam, ki je bil pripravljen strojno. V drugem

koraku smo isti eksperiment ponovili tako, da je vsaka od skupin udeležencev, ki niso bili vključeni v prvi eksperiment, prejela le en nabor psevdobesed. Zato smo lahko primerjali obdelavo obstoječih besed glede na vrsto psevdobesed. Statistično pomembnih razlik nismo ugotovili. Tako sklepamo, da opisane razlike pri pripravi psevdobesed ne vplivajo na procesiranje besed v eksperimentu leksikalnega odločanja v pregibnem jeziku z bogato morfologijo.

Karin Kavčič HvalaUniverza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija
karin.kavcic@ff.uni-lj.si | <https://orcid.org/0009-0003-8736-2150>**Tatjana Marvin Derganc**Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija
tatjana.marvin@ff.uni-lj.si | <https://orcid.org/0000-0002-4507-966X>

Slovenian Expressive Suffixes: Variation in the Manner of Attachment in Diminutive Suffixes and in Attitude Suffixes with a Positive Connotation

This paper presents a typological classification of Slovenian expressive suffixes based on their formal properties. Our analysis builds on crosslinguistic research on expressive suffixation in Russian, Spanish, German, and Greek (Wiltschko and Steriopo 2007; Steriopo 2008, 2009, 2015, 2016; Steriopo, Markopoulos, and Spyropoulos 2021). These studies demonstrate that the place and manner of attachment of expressive suffixes can be predicted from their meaning within each language, though crosslinguistic variation exists. For instance, in Russian, expressive suffixes conveying attitude function as morphological heads, whereas in Greek, they act as modifiers. Similarly, size suffixes behave as modifiers in Russian and Spanish but as heads in Greek and German. In this paper, we analyze a subset of Slovenian expressive suffixes, specifically attitude suffixes with a positive emotional connotation and size suffixes with diminutive meaning, focusing on their manner of attachment. Our findings indicate that Slovenian does not exhibit a one-to-one correlation between form and function, as both size and attitude suffixes can behave either as modifiers or heads. This demonstrates that variation in attachment patterns is not only a crosslinguistic phenomenon but also occurs within a single language.

KEYWORDS: expressive suffixes, diminutives, attitude suffixes, size suffixes, Slovenian

V prispevku je predstavljena tipološka delitev slovenskih ekspresivnih pripon na podlagi njihovih formalnih lastnosti. Naše izhodišče je medjezikovna raziskava o ruskih, španskih, nemških in grških ekspresivnih tvorjenkah (Wiltschko in Steriopo 2007; Steriopo 2008, 2009, 2015, 2016; Steriopo, Markopoulos in Spyropoulos 2021). Te raziskave pokažejo, da je formalno obliko ekspresivne pripone, natančneje njeno mesto in način dodajanja, mogoče predvideti iz pomena ekspresivnih pripon v vsakem posamičnem jeziku, vendar z medjezikovnimi razlikami.

Na primer, ekspresivne pripone, ki izražajo čustveno naravnost, se v ruščini obnašajo kot morfološka jedra, medtem ko v grščini delujejo kot modifikatorji. Nasprotno pa se pripone, ki izražajo velikost oz. manjšalnost, obnašajo v ruščini in španščini kot modifikatorji, medtem ko v grščini in nemščini delujejo kot jedra. V tem prispevku preučujemo slovensko podmnožico ekspresivnih pripon, natančneje čustveno izrazne pripone s pozitivno konotacijo in pripone za izražanje manjšalnosti, ter njihov način dodajanja k osnovi. V članku pokažemo, da v slovenščini ne moremo potrditi enoznačne korelacije med obliko in funkcijo, saj lahko tako čustveno izrazne pripone kot pripone za izražanje manjšalnosti delujejo bodisi kot modifikatorji bodisi kot jedra. To pomeni, da je razlike v načinu dodajanja obrazil mogoče najti ne le medjezikovno, temveč tudi znotraj enega samega jezika.

KLJUČNE BESEDE: ekspresivne pripone, manjšalnice, čustveno izrazne pripone, pripone za izražanje velikosti, slovenščina

1 INTRODUCTION

Slovenian is a language with a rich expressive suffixation inventory. Expressive suffixes are generally classified into two major semantic groups: size affixes and attitude affixes. Size affixes express the meaning of “small/young” (diminutives) or “big” (augmentatives) and can at the same time convey the meaning of speaker’s positive (“nice/endearing”) or negative attitude (“bad/ugly”), illustrated in (1, 2).

(1) Kako srčkana **kravica**! “What a cute little cow!” (size + attitude/positive)

krav-a	→	krav-ic-a
cow-fem.nom.sg		cow-EXPR.fem.nom.sg
‘cow’		‘cute little cow’

(2) Kakšna obupna **hišura**! “What a big and ugly house!” (size + attitude/negative)

hiš-a	→	hiš-ur-a
house-fem.nom.sg.		house-EXPR.fem.nom.sg
‘house’		‘big and ugly house’

Attitude affixes express a positive or negative attitude on the part of the speaker without reference to size, as shown in (3, 4).

(3) Mami nam vedno kupi čokolado. ‘Mummy always buys chocolate for us.’

mam-a	→	mam-i
<i>mother-fem.nom.sg</i>		<i>mother-EXPR.fem.nom.sg</i>
‘mother’		‘mummy’

(4) Novak je en navaden pisun! ‘Novak is one bad writer.’

pis-ec	→	pis-un
<i>writ-er-masc.nom.sg</i>		<i>write-EXPR.masc.nom.sg</i>
‘writer’		‘bad writer’

In this paper, we analyse Slovenian expressive suffixes that appear in nouns, focusing on size affixes associated with the notion “small/young” and on attitude affixes with a positive connotation (affectionate/endearing).¹ The paper is organized as follows. In section 2, we provide a crosslinguistic classification of expressive suffixes found in previous work, where the main objective is establishing the correlation between form and function (Wiltschko and Steriopo 2007; Steriopo 2008, 2009, 2015, 2016; Steriopo et al. 2021). Our main task is to examine Slovenian within this framework, focusing on the manner of attachment of expressive suffixes in question. In section 3, we introduce Slovenian expressive suffixation under investigation in more detail. We present an analysis in terms of mapping expressive meaning to the structure, showing that in Slovenian, we cannot confirm a one-to-one correlation between form and function. Section 4 concludes the paper.

2 CROSSLINGUISTIC VARIATION IN EXPRESSIVE SUFFIXES: THE MANNER OF ATTACHMENT

In this part, we present the morphological framework adopted in this work (2.1.) and the crosslinguistic analysis of expressive suffixation that relates to the manner of attachment and is provided in the work by Steriopo and her collaborators (2.2.–2.4.).

¹ Expressive suffixation in Slovenian most commonly occurs in nouns, but is also frequently observed in verbs, adjectives, adverbial derivatives, interjections, and numerals, (Toporišič 2000, Černe, 2010, Stramljič Breznik 2010, 2015).

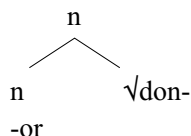
2.1 THEORETICAL FRAMEWORK

The analysis here (as well as in the work by Steriopolo and collaborators) is conducted within the framework of Distributed Morphology, proposed by Halle and Marantz (1993), Halle (1997), Marantz (1997) and subsequent work.

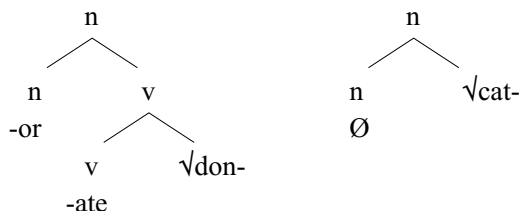
The assumption that is relevant in this paper concerns the treatment of roots and syntactic categories (N, V, A). We adopt Marantz's (1997) proposal, where $\sqrt{\text{roots}}$ have no category *per se*, but are rather merged with category-defining functional heads such as the 'little' *n*, *v*, *a* to form nouns, verbs, and adjectives, respectively. These functional heads are typically realized by derivational affixes (5a), or by zero derivational affixes (5b).

(5)

a)

b)

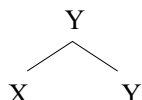

2.2 THE MANNER OF ATTACHMENT

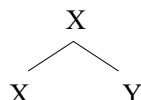
In generative literature, affixes have been argued to be either heads or modifiers.² Morphological heads contribute properties such as grammatical features which influence the labels of higher nodes, determining the syntactic category and/or subcategory features such as gender. Morphological modifiers do not project, thus only contributing meaning and not the syntactic category and/or subcategory features. The difference is illustrated in (6), where X is the modifier in (6a) and X is the head in (6b).

(6)

a) MODIFIER

b) HEAD

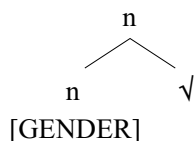
² The notion of head appears in several morphological theories (Williams 1981; Selkirk 1982; Scalise 1988; Lieber 1989; Zwicky 1985, Wilschko and Steriopolo 2007 among others).

It is not always possible to predict whether a derivational affix is a head or a modifier. When it comes to expressive suffixes, they have been shown to vary in this property across languages (Lieber 1989; Scalise 1988; Wiltchko and Steriopo 2007; Steriopo 2008, 2009, 2015; Steriopo et al. 2021). We turn to a more detailed description of the cross-linguistic proposal regarding this issue by Steriopo and her collaborators in section 2.4.

2.3 GENDER

Slovenian has three genders, masculine, feminine and neuter, and derivational affixes can determine the gender of the derived noun. As to the category of gender, we adopt the assumption that gender is a feature on the category defining head *n* (see e.g. Ferrari 2005; Lowenstamm 2008; Acquaviva 2009; Kramer 2015).³ We assume the following gender features: [masculine], [feminine], and [neuter].⁴

(7)

With respect to expressive suffixes and their head or modifier status that relates to gender feature, we adopt the diagnostic from Steriopo et al. (2021): If an expressive suffix can cause a change in gender feature of the base it attaches to, then this affix is a morphological head.^{5,6}

³ Alternative proposals claim that gender is introduced in its own phrase GenP (e.g. Picallo 1991) or that it is distributed across different positions and can also be a property of a root (Steriopo and Wiltchko 2010).

⁴ See Kramer (2015) for a more detailed cross-linguistic analysis of gender features.

⁵ The same argument is found also in Scalise (1988), which identifies Italian diminutive suffixes as non-heads, given that they inherit the gender of the base they attach to. See also Gouskova and Bobaljik (2022) for an analysis of the Russian affix *-onok*. In their proposal, the affix *-onok* behaves as head when it comprises a lexical morpheme and a functional nominalizing head (in its baby-diminutive function), while it behaves as a modifier when it comprises the lexical morpheme alone (in its evaluative function).

⁶ In an earlier proposal, Steriopo (2008, 2009) defined a morphological head as an affix that alters at least one of the following properties of the base: syntactic category, grammatical gender, or inflectional class. However, in Steriopo et al. (2021), the change of inflectional class is no longer considered relevant. In this study, we adopt gender as the sole defining characteristic for two reasons. First, we found no conclusive evidence that category change is relevant for Slovenian. The Slovenian counterparts of Russian examples with category change can be interpreted as nominalizations to which expressive morphology is added (e.g., *umazan* 'dirty' (Adj) → *umazanec* 'dirty person' (N) → *umazanček* 'dirty person-exp.' (N)). Second, Steriopo's (2008, 2009) approach fails to account for cases where size suffixes alter declension. To preserve her analysis, Steriopo attributes these changes to phonological properties of nouns, making the use of declension class as a criterion questionable. Moreover, Gouskova and Bobaljik (2022) demonstrate that declension class does not function as the same type of feature as gender.

2.4 MANNER OF ATTACHMENT IN RUSSIAN, SPANISH, GERMAN AND GREEK EXPRESSIVE MORPHOLOGY

Steriopolo (2008, 2009, 2015) and Steriopolo et al. (2021), argue that Russian size suffixes act as syntactic modifiers, as they do not change the syntactic category or grammatical gender, (8), while Russian attitude suffixes act as heads, being capable of determining the syntactic category as well as gender change, (9).⁷

(8)

masc → masc

a)	č'elov'ek
<i>person-masc.nom.sg</i>
'person' | č'elov'eč-ek
<i>person-EXPR.masc.nom.sg</i>
'person (diminutive)' |
|----|--|---|

fem → fem

b)	ovc-a
<i>sheep-fem.nom.sg</i>
'sheep' | ov'eč'-k-a
<i>sheep-EXPR.fem.nom.sg</i>
'sheep (diminutive)' |
|----|---|--|

neu → neu

c)	bolot-o
<i>swamp-neu.nom.sg</i>
'swamp' | bolot-c-e
<i>swamp-EXPR.neu.nom.sg</i>
'swamp (diminutive)' |
|----|---|---|

(9)

neu → fem

a)	bolot-o
<i>swamp-neu.nom.sg</i>
'swamp' | bolot-in-a
<i>swamp-EXPR.fem.nom.sg</i>
'swamp (vulgar)' |
|----|---|--|

masc → fem

b)	golod
<i>hunger-masc.nom.sg</i>
'hunger' | golod-ux-a
<i>hunger-EXPR.fem.nom.sg</i>
'hunger (vulgar)' | (Steriopolo, 2009). |
|----|--|--|---------------------|

⁷ Steriopolo (2008) is also concerned with the place of attachment of expressive suffixes in Russian. She shows that attitude suffixes attach to category-free as well as to categorized roots, while size suffixes merge only with categorized roots of the type *nP*. In this paper, we only consider the manner of attachment in Slovenian expressive suffixation, leaving place of attachment for future research.

Steriopolo (2015) and Steriopolo et al. (2021) also examine a subset of expressive suffixation in German and Spanish, specifically their diminutives. They show that in German, diminutives act as syntactic heads, as they can change the grammatical gender of the base, (10). In Spanish, on the other hand, diminutives act as modifiers, (11).

(10)

masc $\rightarrow$ neuter

a)	der/klein-er	Tisch	b)	das/klein-es	Tisch- chen/-lein
	<i>the.masc/little-masc</i>	<i>table</i>		<i>the.neu/little-neu</i>	<i>table-dim/dim</i>

- c)
n_2^{neu}

n_2^{neu} n_1^{masc}
-chen/-lein Δ
Tisch
'table'	Tisch-chen/-lein	'table (dim)'

(11)

a)	El	perr-o	de	Juan	está	enferm-o.
	<i>the.masc</i>	<i>dog-masc</i>	<i>of</i>	<i>Juan</i>	<i>is</i>	<i>ill-masc</i>
	'Juan's (male) dog is ill.'					

b)	El	perr- it -o	de	Juan	está	enferm-o.
	<i>the.masc</i>	<i>dog-dim-masc</i>	<i>of</i>	<i>Juan</i>	<i>is</i>	<i>ill-masc</i>
	'Juan's little (male) dog is ill.'					

c)	La	perr-a	de	Juan	está	enferm-a.
	<i>the.fem</i>	<i>dog-fem</i>	<i>of</i>	<i>Juan</i>	<i>is</i>	<i>ill-fem</i>
	'Juan's (female) dog is ill.'					

	La	perr- it -a	de	Juan	está	enferm-a.
	<i>the.fem</i>	<i>dog-dim-fem</i>	<i>of</i>	<i>Juan</i>	<i>is</i>	<i>ill-fem</i>
	'Juan's little (female) dog is ill.'					

Fortin (2011, p.c.), from Steriopolo (2015)

Finally, Steriopolo et al. (2021) argue that Greek expressive suffixes are symmetrically opposite to the Russian ones. The Greek attitude suffixes behave as syntactic modifiers, while Greek size suffixes behave as syntactic heads.⁸

⁸ Steriopolo et al. (2021) examine two most productive affixes in Greek, *-ak*, and *-ul*.

The data from Russian, German, Spanish and Greek shows that even though expressive suffixes in these languages carry the same meaning (function), they differ in their syntactic structure (form), providing evidence that there is no one-to-one correlation between form and function of expressive suffixes across languages. However, given the data analyzed by Steriopo and collaborators, one can still maintain a one-to-one correlation between form and function within a single language, e.g. all size affixes in Russian behave as modifiers and all attitude affixes behave as heads. We now proceed to analyzing Slovenian expressive morphology, where we show that variation can occur even within a single language.

3 SLOVENIAN EXPRESSIVE SUFFIXES

Slovenian expressive suffixes can be divided into two major semantic groups, size affixes (diminutive or augmentative) and attitude affixes (with positive or negative connotation). In this paper we limit ourselves to diminutive size affixes (section 3.1.) and attitude affixes expressing a positive meaning (section 3.2.).

3.1 SIZE AFFIXES (DIMINUTIVES)

3.1.1 The list of nominal diminutives

Nominal diminutives in Slovenian are created by attaching one of numerous suffixes to a base that can be either masculine (12a), feminine (12b) or neuter (12c), producing nouns of masculine, feminine or neuter gender, respectively.

(12)

a)	fant
<i>boy-masc.nom.sg.</i>
'boy'	→	fant- ek
<i>boy-EXPR.masc.nom.sg</i>
'little boy'
b)	hiša
<i>house.fem.nom.sg.</i>
'house'	→	hiš- k-a
<i>house-EXPR.fem.nom.sg</i>
'little house'
c)	zrcalo
<i>mirror.neu.nom.sg.</i>
'mirror'	→	zrcal- c-e
<i>mirror.EXPR.neu.nom.sg</i>
'little mirror'

Different lists of Slovenian diminutive affixes appear in the works by Bajec (1950), Toporišič (1973), Toporišič (2000), Stramljič Breznik (2010), Vidovič Muha (2018). In this paper we take the list by Vidovič Muha (2018) in Table 1 as the starting point, supplementing it with our modifications of the affixes and by adding expressive affixes that we believe are missing.⁹ In Vidovič Muha's list, suffixes are presented in their singular nominative case form: for the masculine form this means a zero ending, while the feminine and neuter forms consist of the suffix and the declension ending (e.g. *-ica* = *ic* + *a*). In our paper, we insert a hyphen between the affix and the declension ending in examples (e.g. *kravi-ic-a*) while for in-text reference to individual affixes, we put the ending in brackets (e.g. *-ic(a)*). Similarly to Vidovič Muha (2018), we use brackets for the fleeting vowel *-e-* (e.g. *-(e)k*, *gumbek* 'small button-sg.nom', *gumbka* 'small button-sg.gen').

Gender	Suffixes (adding the meaning of 'small' + optionally 'affectionate') ¹⁰					
masculine	<i>-(e)k</i> gumb-ek button-EXPR	<i>-č(e)k</i> hotel-ček hotel-EXPR	<i>-(e)c</i> vrag-ec devil-EXPR	<i>-ič</i> gozd-ič forest-EXPR	<i>-ic</i> mož-ic man-EXPR	<i>-et</i> kamion-et camion-EXPR
feminine	<i>-ica</i> žab-ica frog-EXPR	<i>-ka</i> rač-ka duck-EXPR	<i>-ca</i> noč-ca night-EXPR	<i>-ice</i> hlač-ice trousers-EXPR	<i>-ce</i> dver-ce door-EXPR	<i>-ke</i> hlač-ke trousers-EXPR
neuter	<i>-ce</i> kril-ce skirt-EXPR	<i>-ece</i> lič-ece cheek-EXPR	<i>-ko</i> klob-ko ball.of.thread-EXPR	<i>-iče</i> perj-iče feathers-EXPR	<i>-eca</i> ust-eca mouth-EXPR	
	<i>-ca</i> dur-ca door-EXPR	<i>-ka</i> pljuč-ka lungs-EXPR				

TABLE 1: List of diminutive suffixes, adapted from (Vidovič Muha 2018)¹¹

⁹ We chose Vidovič Muha (2018) as our starting point for the following reasons. First, it offers the most comprehensive list of expressive suffixes, together with the discussion on the meaning and productivity of individual affixes, supplemented with the list of all examples taken from *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Dictionary of Standard Slovenian). Second, it points to cases in which gender change occurs in expressive suffixation.

¹⁰ It is sometimes very difficult to tease the two meanings (size vs. attitude) apart, as size affixes almost always contain attitude meaning. See also Sicherl and Žele (2011) for a discussion on the blurred boundaries between denotation and connotation in diminutives.

¹¹ The list of affixes in Table 1 could be optimized and reduced by recognizing that some affixes represent *pluralia tantum* forms. For example, *-ice* (feminine plural) is simply the plural form of *-ica* when attached to a feminine *pluralia tantum* noun. The same pattern applies to *-ce* (plural of *-ca*), *-ke* (plural of *-ka*), and for neuters, *-eca* (plural of *-ece*), *-ca* (plural of *-ce*), and *-ka* (plural of *-ko*). Further simplifications are possible across gender categories. For instance, we could generalize a single affix, *-e-*, which manifests as *-(e)c* in masculines (via schwa insertion), *-ca* in feminines, and *-ce* in neuters, once the case ending has been added.

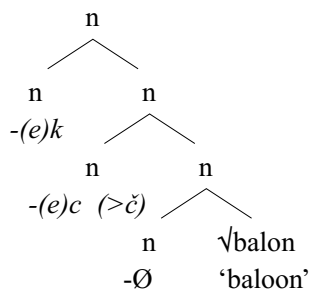
Our main modification of this list is a different treatment of *-č(e)k*, one of the most productive suffixes. This suffix is traditionally considered to be a phonetically conditioned allomorph that occurs in complementary distribution with the diminutive suffix *-(e)k*: *-č(e)k* attaches to words that end in sonorants (m, l, n, r, j, v), while *-(e)k* is added to all other endings (Vidovič Muha 2018).

(13)

- a) gumb – gumbek, *gumbček
 button button.EXPR
- b) balon – balonček, *balonek
 balloon balloon.EXPR

In this paper we propose that instead of being an allomorph of *-(e)k*, the suffix *-č(e)k* is a combination of two separate expressive suffixes, *-(e)c* and *-(e)k*, with the schwa in the suffix *-(e)c* being dropped after the addition of *-(e)k*, and /c/ turning into /č/ [tʃ] due to palatalization. For words such as *balonček*, we propose the structure in (14).¹²

(14)

We present two main arguments for our claim. First, if we assume the allomorph analysis, in which the suffix *-č(e)k* only attaches to sonorants, then we cannot explain how this suffix can be attached to examples which do not end in sonorants, (15):

¹² In this study, we analyze the suffix *-č(e)k* as a combination of the suffixes *-(e)c* and *-(e)k* even in cases where the intermediate form with *-(e)c* does not exist as an independent word (e.g., *balon* 'balloon' → *balon-ec* non-existent → *balon-č-ek* 'little balloon'). Such cases, where an intermediate stage is unattested, are common in Slovenian derivation. For instance, when forming the verbal noun *padanje* 'falling', the nominalizer *-je* attaches to the *-n* participle *padan* ('fallen', from the verb *padati* 'fall'), which does not exist as a standalone form. A similar phenomenon occurs with the affix *-ov*, as in *bank-ov-ec* ('banknote'). For further discussion, see Simonović and Mišmaš (2020).

(15)

hleb-ček	hrib-ček	trebuš-ček,	hlod-ček
<i>loaf-EXPR</i>	<i>hill-EXPR</i>	<i>belly-EXPR</i>	<i>log-EXPR</i>
‘small loaf’	‘small hill’	‘small belly’	‘small log’

koš-ček,	sod-ček	hip-ček
<i>piece-EXPR</i>	<i>barrel-EXPR</i>	<i>moment-EXPR</i>
‘small piece’	‘small barrel’	‘quick moment’

If we analyse the affix $-(e)k$ as the combination of $[-(e)c + -(e)k]$, then these and other similar problematic cases can be explained, (16).

(16)

hleb	→	hleb-ec	→	hleb-č-ek
<i>loaf</i>		<i>loaf-EXPR</i>		<i>loaf-EXPR-EXPR</i>

Second, our proposal aligns with Vidovič Muha (2018) regarding numerous words that contain the non-diminutive suffix $-(e)c$ but form their diminutives by adding $-(e)k$, such as *begun-ec* ‘refugee’ > *begun-č-ek* ‘refugee-EXPR’. Although $-(e)c$ is not a diminutive suffix in these cases, the same process of schwa-dropping and palatalization occurs when $-(e)k$ is added.

3.1.2 The manner of attachment of diminutive suffixes

Slovenian diminutive affixes produce nouns belonging to one of the three genders, at the same time also selecting for a particular gender of the noun they attach to: e.g. $-(e)k$ will select for masculine stems, $-ic(a)$ for feminine and $-c(e)$ for neuter stems, producing diminutives such as (17a), but not diminutives as in (17b). Clearly, this points to a modifier-like behaviour, as the gender of the noun remains unchanged after adding the diminutive suffix.¹³

(17)

a) vrč	→	vrč-ek
<i>jug.masc</i>		<i>jug-EXPR.masc</i>
‘jug’		‘small jug’

¹³ In some cases, these affixes change the declension without changing gender, as seen in (i): (i) stvar ‘thing, fem.(declension II)’ → stvar-c-a ‘small thing, fem.(declension I)’. We adopt the view in Gouskova and Bobaljik (2022), where declension class is not the same type of feature as gender and thus not treated as a feature that percolates in the structure of the word. The same view is adopted in Steriopo et al. (2021), though interestingly not in Steriopo (2008, 2009).

hiša	→	hiš-ic-a
<i>house.fem</i>		<i>house-EXPR.fem</i>
‘house’		‘small house’

okno	→	oken-c-e
<i>window.neu</i>		<i>window-EXPR.neu</i>
‘window’		‘small window’

b) vrč ‘jug’ → *vrč-ic-a hiša ‘house’ → *hiš-ek okno ‘window’ → *okn-ic-a¹⁴

There are a few examples, however, where diminutive attachment results in gender change, leading us to conclude that Slovenian diminutive affixes can also behave as heads. The affixes that show such behaviour are *-(e)k* and *-(e)c*. *-(E)k* can attach also to feminine or neuter nouns, producing masculine diminutives, as seen in (18). *-(E)c* can attach to neuter nouns, producing masculine diminutives, (19).

(18)

a) fem → masc

miš	→	miš- ek
<i>mouse-fem.nom.sg</i>		<i>mouse-EXPR.masc.nom.sg</i>

raca	→	rač- ek
<i>duck-fem.nom.sg</i>		<i>duck-EXPR.masc.nom.sg</i>

b) neu → masc

sonce	→	sonč- ek
<i>sun-neu.nom.sg</i>		<i>sun-EXPR.masc.nom.sg</i>

srce	→	srč- ek
<i>heart-neu.nom.sg</i>		<i>heart-EXPR.masc.nom.sg</i>

(19)

neu → masc

mleko	→	mlek- ec
<i>milk-neu.nom.sg</i>		<i>milk-EXPR.masc.nom.sg</i>

¹⁴ The word *oknica* exists in the meaning of “window sash”, which is not a diminutive. In fact, many of expressive suffixes have homophonous non-expressive counterparts. For example, *-ic(a)* is widely used to form feminatives (učitelj “teacher” – učitelj-ic-a “female teacher”), *-(e)c* is used in the agentive noun formation (pis-ec “writer”), etc.

kolo → koles-**ec**¹⁵
bike-neu.nom.sg → *bike-EXPR.masc.nom.sg*

uho → uh-**ec**¹⁶
ear-neu.nom.sg → *ear-EXPR.masc.nom.sg*

3.2 ATTITUDE SUFFIXES WITH THE MEANING “NICE/ENDEARING”

We now turn to attitude affixes that are associated with a positive emotional connotation, for which Vidovič Muha (2018) proposes the following list, Table 2.

Gender	Suffixes (adding the meaning ‘affectionate’)					
masculine	-o	-i	-ej	-ko	-ka	
	dečk-o <i>boy-EXPR</i>	strič-i <i>uncle-EXPR</i>	ded-ej <i>grandad-EXPR</i>	sin-ko <i>son-EXPR</i>	oč-ka <i>father-EXPR</i>	
	-či	-čki				
	papa-či <i>father-EXPR</i>	možgan-čki <i>brain-EXPR</i>				
feminine	-i	-an				
	muc-i ¹⁷ <i>cat-EXPR</i>	mam-an <i>mother-EXPR</i>				
neuter						

TABLE 2: List of expressive suffixes (positive connotation), adapted from (Vidovič Muha 2018)

The affixes in Table (2) act as modifiers, as none of them change gender.

(20)

- a) stric → strič-**i**
uncle-masc.nom.sg → *uncle-EXPR.masc.nom.sg*
 ‘uncle’ → ‘uncle (affectionate)’
- b) mama → mam-**an**¹⁸
mother-fem.nom.sg → *mother-EXPR.fem.nom.sg*
 ‘mother’ → ‘mother (affectionate)’

¹⁵ In some neuter nouns (e.g. *kolo* ‘wheel’, *uho* ‘ear’, *oko* ‘eye’, *drevo* ‘tree’, *telo* ‘body’) the stem is modified by the addition of the extension -s-.

¹⁶ This word appears often in children’s literature as a right attributive modifier: *medvedek Uhec* ‘bear cub Uhec’, *zajček Uhec* ‘bunny Uhec’.

¹⁷ See Snoj (2015) for a discussion on the attitude affixes -i.

¹⁸ This example involves a change in declension class, but not the change in gender (from feminine I to feminine III). The word *maman* ‘mother (affectionate)’ is an indeclinable feminine noun.

We now proceed to expanding Vidovič Muha's (2018) list by incorporating additional affixes that were not originally included: $-(e)k_{AT}$, $-ič_{AT}$, $-(e)c_{AT}$, $-ic(a)_{AT}$, $-k(a)_{AT}$, $-c(e)_{AT}$. To distinguish the latter from their diminutive homophones (cf. 3.1.), we use the subscript for attitude suffixes.

We begin with $-(e)k_{AT}$ and the examples derived from masculine nouns in (21), which are all classified as diminutives in Vidovič Muha (2018).¹⁹ Contrary to Vidovič Muha, we would like to suggest that these nouns are not diminutives, but rather nouns formed with the attitude affix $-(e)k_{AT}$. For example, the word *atek* is not a father who is small in terms of size, but an endearing form of the word *ata* "father".

(21)

a)	<i>ata</i>
<i>dad-masc.nom.sg</i>
'dad'	→	<i>at-ek</i>
<i>dad-EXPR.masc.nom.sg</i>
'dad (affectionate)'
b)	<i>ded</i>
<i>grandad-masc.nom.sg</i>
'grandad'	→	<i>ded-ek</i>
<i>grandad-EXPR.masc.nom.sg</i>
'grandad (affectionate)'
c)	<i>stric</i>
<i>uncle-masc.nom.sg</i>
'uncle'	→	<i>strič-ek</i>
<i>uncle-EXPR.masc.nom.sg</i>
'uncle (affectionate)'

The attachment of $-ek_{AT}$ to feminine nouns is seen with the nouns in (22). Again, the affix does not express the meaning of size but rather conveys the speaker's affectionate attitude toward the referent.

(22)

<i>punc-a</i>
<i>girl-fem.nom.sg</i>
'girl'	→	<i>punč-ek</i>
<i>girl-EXPR.masc.nom.sg</i>
'girl (affectionate)'
<i>sirot-a</i>
<i>orphan-fem.nom.sg</i>
'orphan'	→	<i>sirot-ek</i>
<i>orphan-EXPR.masc.nom.sg</i>
'orphan (affectionate)'

¹⁹ Toporišič (2000) does not list these specific examples, however, we can assume that in his system, they would be listed under the category affectionate-diminutive.

The attachment of $-(e)k_{AT}$ to neuter nouns is exemplified in (23). As above, the affix here expresses the speaker's affectionate attitude. For example, *mesek* is not a small amount of meat, but an endearing form of the word *meso* 'meat'. Such form is typically used in parent-child conversation when a parent uses the affectionate word with the goal of persuading the child to eat the meat.

(23)

mes-o	→	mes- ek
<i>meat-neu.nom.sg</i>		<i>meat-EXPR.masc.nom.sg</i>
'meat'		'meat (affectionate)'
sonc-e 'sun'	→	sonč- ek 'sun (affectionate)'
jajc-e 'egg'	→	jajč- ek 'egg (affectionate)'
src-e 'heart'	→	srč- ek 'heart (affectionate)'
želez-o 'iron'	→	želez- ek 'iron (affectionate)'
lic-e 'cheek'	→	lič- ek 'cheek (affectionate)'
uh-o 'ear'	→	uh- ek , ušes- ek 'ear (affectionate)'
ok-o 'eye'	→	oč- ek , očes- ek 'eye (affectionate)'
pišč-e 'chick'	→	pišč- ek 'chick (affectionate)'
jabolk-o 'apple'	→	jabolč- ek 'apple (affectionate)'

Note that some of the words in (23) can be ambiguous between the size and attitude meaning, depending on the context in which they are used. For example, *sonček* could be used to refer to a small sun (e.g. in a drawing when comparing a small sun (*sonček*) to a big sun (*sonce*)) but is not a size affix in (24), where it is used to express an affectionate attitude of the speaker.

(24) Zunaj je krasen sonček!

'The sun (affectionate) outside is lovely!'

Next we provide examples where $-(e)k_{AT}$ attaches to neuter diminutives in $-c(e)$ formed from neuter nouns, (25).²⁰ We believe that in such cases, the suffix $-(e)k$ does not function as a diminutive but rather reinforces the attitude meaning already inherent in the diminutive. For example, *cedilček* is not the diminutive of *cedilce* in the sense of indicating a smaller size; rather, it serves as a more endearing form of the word.

²⁰ The consonant /c/ turns into /č/ [tʃ] due to palatalization.

(25)

cedil-o	→	cedil- ce	→	cedil-č- ek
strainer-neu.n.sg		strainer-EXPR.neu.n.sg		strainer-EXPR.EXPR.neu.n.sg
‘strainer’		‘strainer (affectionate)’		‘strainer (affectionate)’

drev-o ‘tree’	→	dreves- ce	→	dreves-č- ek
kolen-o ‘knee’	→	kolen- ce	→	kolen-č- ek
kol-o ‘bike’	→	koles- ce	→	koles-č- ek
kladiv-o ‘hammer’	→	kladiv- ce	→	kladiv-č- ek
masl-o ‘butter’	→	masel- ce	→	masel-č- ek
mil-o ‘soap’	→	mil- ce	→	mil-č- ek
ogledal-o ‘mirror’	→	ogledal- ce	→	ogledal-č- ek
okn-o ‘window’	→	oken- ce	→	oken-č- ek
polen-o ‘log’	→	polen- ce	→	polen-č- ek
tel-o ‘body’	→	teles- ce	→	teles-č- ek
zelj-e ‘cabbage’	→	zelj- ce	→	zelj-č- ek

We now turn to the affix $-i\check{c}_{AT}$, which in examples (26) functions not as a size but as an attitude affix. The nouns in $-i\check{c}$ that refer to young animals, (26a, b) are derived from bases that are inherently diminutive, meaning the affectionate nuance is simply layered onto the diminutive meaning already present in the root. The word *deklič* in (26c) is not a smaller or younger variant of *dekle* but rather a more endearing form of it. As can be seen from (26), $-i\check{c}_{AT}$ behaves as head, changing the gender of the base noun.

(26)

a) žreb-e	→	žreb- ič
foal- neu.nom.sg		foal- EXPR.masc.nom.sg
‘foal’		‘foal (affectionate)’
b) tel-e	→	tel- ič
calf- neu.nom.sg		calf- EXPR.masc.nom.sg
‘calf’		‘calf (affectionate)’
c) dekl-e ²¹	→	dekl- ič
girl- neu.nom.sg		girl- EXPR.masc.nom.sg
‘girl’		‘girl (affectionate)’

²¹ Note that the word *dekle* can also be of feminine gender (used with feminine agreement).

Finally, we examine the affixes $-ic(a)_{AT}$ - $k(a)_{AT}$ - $c(e)_{AT}$, which convey endearment and function as modifiers without altering the gender of the base to which they attach, as shown in (27). Notably, these affixes are absent from Vidovič Muha's (2018) classification, where only their homophonous counterparts are categorized as size affixes. In contrast, Toporišič (2000) classifies them separately as affectionate-diminutive affixes, distinguishing them from their purely diminutive variants.

(27)

a) Suffix $-ic(a)_{AT}$

mam-a	→	mam- ic -a
<i>mother-fem.nom.sg</i>		<i>mother-EXPR.fem.nom.sg</i>
'mother'		'mother (affectionate)'

kav-a 'coffee'	→	kav- ic -a 'coffee (affectionate)'
rev-a 'poor woman'	→	rev- ic -a 'poor woman (affectionate)'
sirot-a 'orphan'	→	sirot- ic -a 'orphan (affectionate)' ²²

b) Suffix $-k(a)_{AT}$

mam-a	→	mam- k -a
<i>mother-fem.nom.sg</i>		<i>mother-EXPR.fem.nom.sg</i>
'mother'		'mother (affectionate)'
tet-a 'aunt'	→	tet- k -a 'aunt (affectionate)'

c) Suffix $-c(e)_{AT}$

vin-o	→	vin- c -e
<i>wine-neu.nom.sg</i>		<i>wine-EXPR.neu.nom.sg</i>
'wine'		'wine (affectionate)'
piv-o 'beer'	→	piv- c -e 'beer (affectionate)'

²² The noun *jokica* 'crybaby' is a case where the affix $-ic(a)$ changes the gender of the base noun *jok* 'crying-masc.' This affix is not part of our current research, as we do not consider attitude affixes with a negative connotation.

4. SUMMARY AND CONCLUSION

Slovenian diminutives and attitude suffixes expressing a positive connotation in relation to their manner of attachment can be classified as in Table 3.

Type	Meaning	Modifier attachment	Head attachment
Size	Small/Young+ Affectionate	Masc: <i>-(e)k, -(e)c, -ič, -ic, -et</i> Fem: <i>-ic(a), -k(a), -c(a), -ic(e), -c(e), -k(e)</i> Neu: <i>-c(e), -ec(e), -k(o), -ič(e), -ec(a), -c(a), -k(a)</i>	Masc: <i>-(e)k, -(e)c</i> Fem: - Neu: -
Attitude	Affectionate	Masc: <i>-(o), -k(o), -i, -ej, -k(a), -či, -čk(i)</i> Fem: <i>-i, -an, -ic(a)_{AT}, -k(a)_{AT}</i> Neu: <i>-c(e)_{AT}</i>	Masc: <i>-(e)k_{AT}, -ič_{AT}</i> Fem: - Neu: -

TABLE 3: Manner of attachment in Slovenian diminutives and attitude suffixes with positive connotation

This classification is based on an analysis of Slovenian data, with a particular focus on the gender-changing potential of expressive affixes. While most size affixes in Slovenian are formed through modifier attachment, some cases involve head attachment, such as *-(e)k* and *-(e)c*. Similarly, although attitude affixes primarily function as modifiers, there are numerous instances where two of them, *-(e)k_{AT}* and *-ič_{AT}*, attach as heads. Slovenian data demonstrates that variation in the correlation between form and meaning is not limited to crosslinguistic differences but also occurs within a single language. This insight makes a significant contribution to the broader study of expressive morphology.

The author states that the article is based on research data from existing and publicly available sources and literature, which are cited in the list of bibliography below.

BIBLIOGRAPHY

Acquaviva, Paolo. 2009. Roots and lexicality in Distributed Morphology. *York Essex Morphology Meeting (YEMM)* 2. 1–21. <<http://hdl.handle.net/10197/4148>>.

Bajec, Anton. 1950. *Besedotvorje slovenskega jezika I: Izpeljava samostalnikov*. Ljubljana: SAZU.

Černe, Simon. 2010. *Translation of Slovenian diminutives into English*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

eSSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2016-*. <<https://www.fran.si/201/esskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika>> (25. 2. 2025).

- Ferrari, Franca. 2005. *A syntactic analysis of the nominal systems of Italian and Luganda: how nouns can be formed in the syntax*. Doktorska disertacija. Univerza v New Yorku.
- Fortin, Antonio. 2011. *The morphology and semantics of expressive affixes*. Doktorska disertacija. Univerza v Oxfordu.
- Gouskova, Maria, Bobaljik, Jonathan David. 2022. The lexical core of a complex functional affix: Russian baby diminutive *-onok*. *Natural Language and Linguistic Theory* 40. 1075–1115. <<https://doi.org/10.1007/s11049-021-09530-1>>.
- Halle, Morris, Marantz, Alec. 1993. Distributed Morphology and the Pieces of Inflection. V: K. Hale, S. Jay Kesler (ur.): *The View from Building 20: Essays in Linguistics in Honor of Sylvain Bromberger*. Cambridge MA: MIT Press. 111–76.
- Halle, Morris. 1997. Distributed Morphology: Impoverishment and Fission. V: B. Bruening, Y. Kang, M. McGinnis (ur.): *MITWPL 30: Papers at the Interface*. Cambridge MA: MITWPL. 425–449.
- Kramer, Ruth. 2015. *The morphosyntax of gender*. Oxford: Oxford University Press.
- Lieber, Rochelle. 1989. On percolation. V: G. Booij, J. van Marle (ur.): *Yearbook of morphology* 2. Dordrecht: Foris. 95–138.
- Lowenstamm, J. 2008. On little n, $\sqrt{\text{ }}$, and types of nouns. V: J. Hartmann, V. Hegedüs, H. van Riemsdijk (ur.). *Sounds of Silence: Empty Elements in Syntax and Phonology*. Amsterdam: Elsevier. 105–144.
- Marantz, Alec. 1997. No Escape from Syntax: Don't Try Morphological Analysis in the Privacy of Your Own Lexicon. V: A. Dimitriadis et al. (ur.): *Penn Working Papers in Linguistics* 4.2. Philadelphia: Penn Linguistics Club. 201–225.
- Picallo, Carme M. 1991. Nominals and nominalization in Catalan. *Probus* 3. 279–316. <<https://doi.org/10.1515/prbs.1991.3.3.279>>.
- Scalise, Sergio. 1988. The notion of 'head' in morphology. V: G. Booij, J. van Marle (ur.): *Yearbook of morphology* 1. Dordrecht: Foris Publications. 229–245.
- Selkirk, Elizabeth O. 1982. The syntax of words. *Linguistic Inquiry Monograph* 7. Cambridge, MA: MIT Press. 361–365.
- Sicherl, Eva, Žele, Andreja. 2011. Nominal diminutives in Slovene and English. V: *Linguistica*, 51/1. 135–142. <<https://doi.org/10.4312/linguistica.51.1.135-142>>.
- Simonović, Marko, Mišmaš, Petra. 2020. $\sqrt{\text{ov}}$ Is in the Air: The Extreme Multifunctionality of the Slovenian Affix *ov*. *Linguistica*, 60/1. 83–102. <<https://doi.org/10.4312/linguistica.60.1.83-102>>.
- Snoj, Marko. 2015. Slovenske ljubkovalnice s pripono *-i*. V: I. Stramljič Breznik (ur.): *Manjšalnice v slovanskih jezikih: oblika in vloga = Dminutivy v slavjanskih jazykah: forma i rol' = Diminutives in Slavic languages: form and role*. Zora 113. Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 533–539.
- Steriopolo, Olga. 2008. *Form and Function of Expressive Morphology: A Case Study of Russian*. Disertacija. Vancouver: Univerza Britanske Kolumbije.
- Steriopolo, Olga. 2009. Form and function of expressive morphology: A case study of Russian. *Russian Language Journal* 59. 149–194.
- Steriopolo, Olga. 2015. Syntactic Variation in Expressive Size Suffixes: A Comparison of Russian, German, and Spanish. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*, 12/1. 2–21.
- Steriopolo, Olga. 2016. Expressives Across Languages: Form/Function Correlation. *Annual Review of Linguistics*, 2/1. 293–324. <<http://dx.doi.org/10.1146/annurev-linguistics-011415-040818>>.

- Steriopolo, Olga, Wiltshko, Martina. 2010. Distributed GENDER hypothesis. V: G. Zybatow, P. Dudchuk, S. Minor, E. Pshehotskaya (ur.): *Formal Studies in Slavic Linguistics*. New York. 155–172.
- Steriopolo, Olga, Markopoulos, Giorgos, Spyropoulos, Vassilios. 2021. A morphosyntactic analysis of nominal expressive suffixes in Russian and Greek. *The Linguistic Review*, 38/4. 645–686.
- Stramljič Breznik, Irena. 2010. *Tvorjenje slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*. Zora 71. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.
- Stramljič Breznik, Irena. 2015. Glagolske manjšalnice v slovenskem jeziku. V: I. Stramljič Breznik (ur.): *Manjšalnice v slovanskih jezikih: oblika in vloga = Diminutivy v slavjanskih jazykah: forma i rol' = Diminutives in slavic languages: form and role*. Zora 113. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 363–74.
- Toporišič, Jože. 1973. Stilna vrednost glasovnih, prozodijskih, (pravo)pisnih, morfoloških in naglasnih variant slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija*, 21/2. 217–263.
- Toporišič, Jože. 2000. *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja
- Vidovič-Muha, Ada. 2018. *Slovensko skladenjsko besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Williams, Edwin. 1981. On the notions 'lexically related' and 'head of a word'. *Linguistic Inquiry* 12. 245–274.
- Wiltshko, Martina, Steriopolo, Olga. 2007. Parameters of variation in the syntax of diminutives. *Proceedings of the 2007 annual conference of the Canadian Linguistic Association*. <https://cla-acl.ca/pdfs/actes-2007/Wiltshko_Steriopolo.pdf> (25. 2. 2025).
- Zwicky, Arnold. 1985. Heads. *Journal of Linguistics* 21. 1–29.

SUMMARY

This paper presents a typological division of Slovenian expressive suffixes based on their formal properties. The analysis is conducted within the framework of Distributed Morphology, proposed by Halle and Marantz (1993), Halle (1997), Marantz (1997) and subsequent work. Our starting point is the crosslinguistic research on Russian, Spanish, German and Greek expressive suffixation (Wiltshko and Steriopolo 2007; Steriopolo 2008, 2009, 2015, 2016; Steriopolo, Markopoulos and Spyropoulos 2021). The authors show that the form of expressive suffixation, specifically its place and manner of attachment, can be predicted from the meaning of expressive suffixes in each individual language, but with cross-linguistic differences. For example, expressive suffixes with the meaning of attitude act as morphological heads in Russian, while in Greek they act as modifiers. Expressive suffixes with the meaning of size act as modifiers in Russian and Spanish, while they behave as heads in Greek and German. In this paper, we examine a Slovenian subset of expressive suffixes,

more precisely attitude suffixes with a positive emotional connotation and size suffixes with diminutive meaning and study their manner of attachment. We show that in Slovenian, we cannot confirm a one-to-one correlation between form and function, as both size and attitude suffixes behave either as modifiers or heads. This means that variation in the manner of attachment can be found not only cross-linguistically but also within a single language.

**SLOVENSKE EKSPRESIVNE PRIPONE: VARIACIJA V NAČINU DODAJANJA
OBRAZILA NA PRIMERU POZITIVNO KONOTIRANE MANJŠALNOSTI IN POZITIVNE
KONOTACIJE BREZ MANJŠALNOSTI**

V prispevku je predstavljena tipološka delitev slovenskih ekspresivnih pripon na podlagi njihovih formalnih lastnosti. Analiza je predstavljena v okviru pristopa t. i. razpršene morfologije (Distributed Morphology), ki sta jo prva predlagala Halle in Marantz (1993), Halle (1997), Marantz (1997) ter so jo kasneje prevzeli številni drugi avtorji. Naše izhodišče je medjezikovna raziskava o ruskih, španskih, nemških in grških ekspresivnih tvorjenkah (Wiltschko in Steriopolu 2007; Steriopolu 2008, 2009, 2015, 2016; Steriopolu, Markopoulos in Spyropoulos 2021). Avtorji te raziskave pokažejo, da je formalno obliko ekspresivne pripone, natančneje njeno mesto in način vezave, mogoče predvideti iz pomena ekspresivnih pripon v vsakem posamičnem jeziku, vendar z medjezikovnimi razlikami. Na primer, ekspresivne pripone, ki izražajo čustveno naravnost, delujejo kot morfološka jedra v ruščini, medtem ko v grščini delujejo kot modifikatorji. Nasprotno pa pripone, ki izražajo velikost oz. manjšalnost, delujejo kot modifikatorji v ruščini in španščini, medtem ko se v grščini in nemščini obnašajo kot jedra. V tem prispevku preučujemo slovensko podmnožico ekspresivnih pripon, natančneje čustveno izrazne pripone s pozitivno konotacijo in pripone za izražanje velikosti, ter preučujemo njihov način vezave. V članku pokažemo, da v slovenščini ne moremo potrditi enoznačne korelacije med obliko in funkcijo, saj lahko tako čustveno izrazne pripone kot pripone za izražanje velikosti delujejo bodisi kot modifikatorji ali kot jedra. To pomeni, da je razlike v načinu vezave mogoče najti ne le medjezikovno, temveč tudi znotraj enega samega jezika.

Kaja DobrovoljcUniverza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija; Institut Jožef Stefan, Slovenija
kaja.dobrovoljc@ff.un-lj.si | <https://orcid.org/0000-0002-5909-7965>

Pregled raziskav skladenjskih posebnosti govorne slovenščine

V prispevku predstavljamo pregled slovenističnih raziskav skladenjskih značilnosti spontano govorne slovenščine in na njih temelječ popis skladenjskih posebnosti govornega jezika. Pregled potrjuje izjemen porast raziskav te problematike na različnih področjih slovenskega jezikoslovja, ki pa so v svojem naboru obravnavanih skladenjskih pojavov vsebinsko le deloma prekrivne. V drugem delu prispevka to vrzel zapolnimo z izčrpnim primerjalnim popisom doslej obravnavanih skladenjskih posebnosti slovenskega govora, ki razkriva, da govorna slovenščina izkazuje številne posebnosti na različnih ravneh jezikoslovnega opisa, pri čemer poleg najpogostejše izpostavljenih, kot so samopopravljanja in posebnosti besednega reda, te vključujejo še številne druge, strukturno ali statistično manj izstopajoče skladenjske pojave. Ugotovitve pregleda tako potrjujejo nujnost nadaljnjih raziskav s področja, a obenem razkrivajo tudi tri pomembne omejitve njegovega trenutnega stanja: pretirano osredotočenost na opisovanje govora skozi prizmo pravil pisnega jezika, izrazito terminološko razdrobljenost ter manko obsežnejših korpusnojezikoslovnih raziskav.

KLJUČNE BESEDE: govorna slovenščina, površinska skladnja, slovnica govornega jezika, pregledni članek

This study provides a comprehensive overview of literature on syntactic characteristics of spoken Slovene, culminating in the first exhaustive inventory of speech-specific syntactic phenomena in Slovene. Our findings reveal a notable surge in research addressing this topic within various domains of Slovene linguistics, with only a partial overlap in the sets of syntactic features considered. To bridge this gap, this study introduces a consolidated inventory of speech-specific syntactic idiosyncrasies identified thus far, which demonstrates that these peculiarities span all levels of syntactic description. These include the most structurally salient or frequently occurring phenomena, such as self-repairs, ellipsis and atypical word order, as well as numerous other grammatical peculiarities related to spontaneous speech and its analysis. Our review thus highlights the imperative for continued research in this area, but also identifies three significant limitations of its current state: excessive focus on identifying deviations from the norms of the written language, highly heterogeneous terminology, and lack of large-scale corpus-linguistic research.

KEYWORDS: spoken Slovene language, surface syntax, spoken grammar, literature review

1 Uvod

Z uveljavljanjem funkcijskih pristopov k raziskavam jezika, znotraj katerih sta govorni in pisni jezik razumljena kot dva enakovredna pola istega sporazumevalnega kontinuuma, ki ga je treba opisovati kot nedeljivo celoto (Leech 2000; Sinclair in Mauranen 2006; Carter in McCarthy 2017), smo bili v zadnjih treh desetletjih priča skokovitemu porastu raziskav govornega jezika, ki se osredotočajo na opis tipično govornih jezikovnih pojavov, kakršni so bili v tradicionalnih slovnicaх prezrti ali opisani pomanjkljivo. Ta trend je opazen tudi v slovenskem prostoru, saj se poleg splošnejših razprav o pomenu raziskav govorne slovenščine (Pogorelec 1965; Smolej 2023), tj. jezika, kot se uporablja v najrazličnejših oblikah govorne komunikacije, pojavlja vse več razprav o njenih značilnostih in posebnostih v primerjavi s pisnim jezikom. Čeprav te segajo na vse ravni jezikoslovnega opisa, od oblikoslovja do analize diskurza, so med najočitnejšimi prav razlike v (površinski) skladnji, ki razkrivajo specifične vidike tvorjenja govornega jezika, kot sta načrtovanje in posredovanje sporočil v realnem času in konkretnih situacijskih okoliščinah.

Kljub precejšnjemu številu razprav o skladenjskih posebnostih govorjene slovenščine, ki jih podrobneje predstavimo v naslednjem razdelku (za seznam gl. tudi razdelek z bibliografijo), pa se te glede na raznolike raziskovalne cilje in metode večinoma osredotočajo zgolj na izbrane jezikovne pojave ali sporazumevalne oblike, zato celostnega pregleda nad doslej identificiranimi skladenjskimi posebnostmi govorjene slovenščine še nimamo. Čeprav je glede na kompleksnost in relativno novost raziskovalnega področja to razumljivo, pa je potreba po tovrstnem sintetičnem pregledu precejšnja, ne le z vidika načrtovanja prihodnjih referenčnih slovničnih opisov slovenskega jezika (prim. npr. Biber idr. 1999 za angleščino), ampak tudi z vidika vseh drugih teoretičnih in aplikativnih raziskav, ki temeljijo na analizi posnetkov in prepisov spontano tvorjenega govora v slovenskem jeziku.

Kot nujni prvi korak k zapolnjevanju te vrzeli v prispevku tako predstavljamo pregled dosedanjih raziskav skladenjskih lastnosti slovenskega govora, in sicer v prvem delu strnjeno povzamemo nabor in najpomembnejše ugotovitve dosedanjih razprav s področja (2. razdelek), v drugem delu pa ta spoznanja sintetiziramo v obliki sistematičnega popisa najpogostejše izpostavljenih skladenjskih posebnosti govorjene slovenščine (3. razdelek). V sklepnem 4. razdelku najpomembnejše izsledke pregleda povzamemo in izpostavimo nekaj relevantnih smernic nadaljnjih raziskav.

2 PREDSTAVITEV RAZISKAV SKLADENJSKIH ZNAČILNOSTI GOVORJENE SLOVENŠČINE

V pričujočem razdelku strnjeno povzamemo 42 razprav o skladenjskih specifikah spontano govorjenih besedil v slovenščini, ki so bile identificirane na podlagi sistematičnega pregleda Digitalne knjižnice Slovenije (portal dLib.si) in vzajemne bibliografsko-kataložne baze COBIB (portal COBISS.si), pri čemer smo kot glavno merilo za izbiro upoštevali predvsem relevantnost vsebine glede na izhodiščno področje pregleda (skladnja govorjene slovenščine), ne glede na uveljavljenost avtorjev ali obseg njihovega doprinosa k področju.¹ Glede na temeljne raziskovalne cilje so v nadaljevanju razvrščene v pet krovnih skupin (razdelki 2.1 do 2.5), ki so namenjene predvsem jasnejši organizaciji besedila in ne njihovem razmejevanju, saj večina

¹ Pri razpravljalcih z več podobnimi ali prekrivnimi prispevki (npr. podvojene vsebine v monografijah in člankih) smo zaradi omejenosti s prostorom v pregled vključili samo najbolj reprezentativne, tj. najnovejše ali najbolj obširne. Prav tako v pregled niso vključena zaključna študentska dela s področja skladnje govorjenega jezika (diplomske, magistrske in doktorske naloge), ki nastajajo pod mentorstvom izpostavljenih raziskovalcev, zlasti M. Smolej (npr. Roršek 2012; Pikš 2014; Berend 2015; Šmajdek 2016; Rednak 2019; Grgorinič 2020; Kepic 2020; Lovšin 2022).

raziskav hkrati naslavlja več komplementarnih ciljev. Podrobnejše ponazoritve obravnavanih posebnosti podajamo v 3. razdelku.

2.1 SLOVNIČNI OPIS

Kot prvo skupino izpostavljamo (tematsko sicer zelo heterogene) razprave, ki si prizadevajo za splošnejši opis skladenjskih lastnosti govorne slovenščine z namenom njenega sistematičnega opisa ali razvoja novih teorij. Med zgodnejšimi tovrstnimi prispevki lahko izpostavimo razpravo M. Smolej (2004), ki skladenjsko razhajanje med pisnim in spontano govorjenim jezikom (za katerega so značilne številne neizpeljane strukture, kot so pretrganost in izpusti) pojasnjuje kot rezultat hkratnega poteka govora na dveh ravneh – paradigmatski in sintagmatski (linearni) osi. Za razliko od pisnega jezika, pri katerem paradigmatska os ostaja sprejemniku zakrita, se pri spontanem govoru razkrivajo tako sintagmatske kot paradigmatske jezikovne izbire, kar avtorica ponazori s primeri samopopravljanj, ponavljanj, netipične stave naslonk, nizanjem izjav, apozicijo in drugimi oblikami dodajanj ter vrivanjem metabesedilnih komentarjev. V poznejših prispevkih (Smolej 2006, 2007, 2012) se poleg teh avtorica podrobneje osredotoči še na nekatere druge vidnejše skladenjske značilnosti, kot so besedilni aktualizatorji, eliptične strukture (brezpovedkove ali delno brezpovedkove strukture), stava ujemalnega pridevniškega prilastka za odnosnico, specifična narava medstavčnih povezav in funkcijske vloge povezovalca *k*. V nedavni monografiji (Smolej 2022) avtorica popise dopolni še s podrobnejšim opisom načinov poročanega govora v spontano govorjenem jeziku, za katerega je značilen delni ali popolni izpust glagolov rekanja ali mišljenja v spremnem stavku, izpust spremenega stavka nasploh ali navajanje poročanega govora v stavčni obliki odvisnika z neizpeljanim spremnim stavkom.

V približno enakem obdobju sta se pojavila tudi dva pomembna poskusa celovitega opisa skladenjskih značilnosti slovenskega govora na gradivu mariborščine. M. Krajnc Ivič (2004) na podlagi analize prepisov sej mestnega sveta Mestne občine Maribor izpostavlja številne razlike med vnaprej pripravljenim in spontanim govorom. To so nedokončane skladenjske strukture (npr. zamolki, preskoki oz. opustitve, elipse oz. izpusti in samostojni odvisni stavki), spremembe besednega reda (npr. premik bistvenega na začetek pri prosti stavi, pri stalni stavi pa odstopanja v zaporedju naslonk v naslonskem nizu, stavi levega prilastka desno od odnosnice in stavi glagola na zadnjem mestu stavka) in paralelizem, med besedilnoskladenjskimi pa tudi pogosta raba diskurznofunkcijskih sredstev, kot so začetniki, skupni oz. deljeni stavčni členi povedka ter pogosto vračanje oz. kopičenje informacij (npr. dopolnjevanje, ponavljanje, reformulacija). V drugem delu avtorica podrobneje analizira še skladenjsko strukturo izrekov in ugotavlja, da bolj urejena besedila

oblikujejo govorci, vajeni javnih nastopov, prevladujejo pa zapleteno zloženi izreki s preprosto stavčnočlensko zgradbo.

Podobno tudi A. Valh Lopert (2006) na podlagi analize pogovornih oddaj mari-borskega komercialnega radia ugotavlja, da – v nasprotju s stereotipno predstavo o enostavnejši skladnji govorjenega jezika v primerjavi s pisnim jezikom – v spontanem govoru prevladujejo zapleteno zložene povedi. Kot najpogostejše realizirane tipe skladenjskih struktur avtorica navaja enostavne povedi (enodelni neglagolski stavki, pastavki, dvodelni stavki), polstavčne tvorbe (npr. deležijski polstavki), stavke z okrnjeno zgradbo (npr. zamolki, preskoki, elipse), različne tipe večstavčnih povedi in (sicer redka) odstopanja v stavi naslonk v naslonskem nizu, med izrazitimi značilnostmi pogovornega jezika pa izpostavi tudi pogosto ponavljanje, popravljanje in pristavčno pojasnjevanje. V poznejšem prispevku (Valh Lopert 2018) avtorica govor komercialnega radia primerja tudi z javnim in ugotavlja, da se opazovane značilnosti pogovornega jezika (nedokončani skladenjski vzorci, prekinitve, ponavljanja in samopopravljanja) pojavljajo v obeh.

Med zgodnejšimi razpravami, ki se prav tako osredotočajo na skladenjsko strukturo povedi v govoru, lahko omenimo še prispevek N. Hribar (2002), ki analizira skladenjsko zapletenost povedi v govorjenem jeziku politikov in ugotavlja, da prevladujejo skladenjsko zapleteno zložene povedi, v katerih se pojavljajo zlasti vezalna priredja ter predmetni in prilastkovi odvisniki. Enaki metodologiji na aktualnejšem gradivu sledi tudi A. Benko (2005), ki ugotavlja, da se skladenjska zgradba povedi opazovanega govorca čez čas ni bistveno spremenila. J. Zemljarič Miklavčič (2008) na gradivu Učnega korpusa govorjene slovenščine izpostavlja pogostost besedilnih aktualizatorjev in diskurznihi označevalcev, med skladenjskimi pojavi pa ponavljanja, napačne začetke, parafraziranja, prekrivni govor in premore v govoru.

Poleg zgoraj navedenih raziskav, ki so si v želji po sistematičnem opisu opazovanih pojavov prizadevale za popis čim širšega nabora skladenjskih posebnosti govora v najrazličnejših sporazumevalnih okoliščinah, so vse pogostejše tudi predmetno bolj zamejene razprave o posamičnih skladenjskih posebnosti govorjene slovenščine. Marušič in Žaucer (2007) se denimo osredotočata na določni člen *ta* v pogovorni slovenščini, ki ga pojasnjujeta skozi prizmo generativne slovnice in primerjata z določno obliko pridevnika v knjižni slovenščini. H. Bažec (2012) preučuje gramatikalizacijo nedoločnega člena v pogovorni slovenščini in na podlagi opazovanja enakega procesa v izbranih drugih jezikih ugotavlja, da je glavni števnik *en* v slovenščini ta proces že prišel (a ne še zaključil) in ga opredeli kot poseben tip naslonke, ki se pojavlja na predvidljivem skladenjskem položaju. J. Belc (2016) preučuje inverzijo osebka in ugotavlja, da je zlasti v govorjenem jeziku ta pogosto posledica vpliva tujih prozodičnih oz. skladenjskih vzorcev. G. Ilc (2016) analizira morfofonološko krčenje označevalcev

zanikanja v slovenščini (Jespersenov krog) in ugotavlja, da sta v nasprotju s knjižno slovenščino, za katero je značilno naslonsko zanikanje, v panonski narečni skupini prisotna tudi prislovno in dvodelno zanikanje.

Eno ključnih vprašanj skladijske analize govora izpostavlja A. Zwitter Vitez (2018), ki problematizira določitev osnovne enote analize spontanega govora, ki ga ni mogoče celostno opisati z v pisni jezik usmerjenimi pojmi, kot sta stavek ali poved. Kot smiselno osnovno enoto predlaga koncept govorjenega odstavka, ki je opredeljen na skladijski in prozodični ravni, pragmatično pa se členi na preambulo, v kateri se zgostijo strateška vprašanja formuliranja in pokaže osebni odnos govorca do izrečenega, in remo, ki jo je mogoče analizirati z utečenimi kategorijami skladijske analize.

2.2 NAREČNI OPIS

Kot velja za slovnične raziskave slovenskega govora nasploh, se skladijske specifičnosti govorne slovenščine pogosto izpostavljajo tudi v narečjeslovnih razpravah. Med najbolj odmevnimi lahko omenimo zlasti prispevke D. Zuljan Kumar, ki raziskuje skladijske značilnosti zahodnih slovenskih narečij. V opisu značilnosti briškega narečja (Zuljan Kumar 2007a) kot posebnosti govorjenega jezika denimo izpostavlja oklevanja, premore, prekrivajoči govor, ponavljanja (tudi Zuljan Kumar 2007b), skladijske nedoslednosti in spremembe, vrinjene in dodajalne strukture ter tudi pogostost elipse, diskurznihi označevalcev, zvalnikov in premege govora. Ta popis avtorica v nedavni monografiji (Zuljan Kumar 2022) razširi še na nadiško narečje in se osredotoči na tri najzanimivejša področja skladijskega opisa: besedni red (stava v samostalniški besedni zvezi, stava naslonk ali naslonskega niza, členitev po aktualnosti), besedilno gradnjo (gradnja in konektorji večstavčnih povedi) in pomen-sko-skladijske prenose (znotraj jezika in med stičnimi jeziki). V zaključku izčrpne kontrastivne analize avtorica ugotavlja, da so skladijske specifičnosti obeh narečij le deloma posledica romanskega jezikovnega vpliva, razlikovalne značilnosti med obema narečjema pa so kljub različnim jezikovnim vplivom v zgodovini maloštevilne. Podobno avtorica v raziskavi izbranih pravil stalne stave na vseh slovenskih narečjih (Zuljan Kumar 2019) ugotavlja, da so nekateri pojavi regionalno specifični (npr. stava *ne* za *bi* ali pomožnikom v narečjih primorske narečne skupine), spet drugi pa splošni (npr. netipična stava levih in desnih prilastkov). Ugotavlja tudi, da skladijske specifičnosti govora niso nujno zgolj posledica omejenega načrtovalnega časa oz. časa za prenos misli v govor (npr. stava naslonk, dodajanje prislovnih določil za glagolom, stava poudarnih členkov), ampak odražajo (tudi) uveljavljeni oz. preferenčni besedni red v govoru nasploh (npr. desna stava levega ujemalnega prilastka, modalni glagol pred nedoločnikom v narečjih primorske narečne skupine).

Tudi R. Benacchio (1998) se v svoji analizi oblikoslovno-skladenjskih lastnosti rezijanščine na podlagi Steenwijkove slovnice (1992) osredotoča na vprašanje vpliva stičnih narečij in jezikov, pri čemer med skladenjskimi posebnostmi izpostavlja zlasti hkratno, 'redundantno' pojavljanje naslonskih in naglasnih oblik (kalkirano po furlanskem modelu), pojavljanje kazalnih zaimkov v vlogi določnega člena in števnikar v vlogi nedoločnega člena ter pogostost modalne vloge glagolskega imperfekta in neosebni stavčnih tvorb s tožilniškim predmetom. Skladenjske posebnosti izpostavljajo tudi številne druge narečjeslovne raziskave. V krembrškem govoru M. Koletnik (1996) poroča o ponovitvah, izpustih, posebnostih zanikanja, stavi deležniške oblike *biti* na zadnjem mestu stavka, posebnostih zaporedja naslonk ter nekaterih specifičnih vezniških sredstvih. R. Grošelj (2016) na podlagi vprašalnice Slovanskega lingvističnega atlasa (OLA) predstavi splošni skladenjski opis koroškega ziljskega govora v Lipalji vasi, pri čemer v sklepnem delu izpostavi tudi več posebnosti, povezanih z zanikanjem ob določenih glagolih, izražanjem svojine, strukturami z nedoločniki in namenilniki, količinskimi izrazi ter vezniškimi sredstvi. V krajevnom govoru Dolnje Košane J. Škofic (2006) poleg vezniških posebnosti pri tvorjenju zloženih povedi navaja tudi izražanje namere z nedoločnikom in predlogom *za*, stavo ujemalnega pridevniškega prilastka za samostalniškim jedrom ter drugačen vrstni red naslonk. V različnih narečjih panonske narečne skupine A. Valh Lopert in Z. Zorko (2013) izpostavljata posebnosti na ravni zgradbe enostavčne in zložene povedi, besednega reda (npr. premik glagola proti koncu stavka, stava prislovnih določil) in vezniških sredstev (narečno specifični izrazi, vezalna priredja s *pa*, brezvezja).

Na pomembno vlogo preučevanja narečij pri prepoznavanju in spoznavanju nekaterih skladenjskih pojavov v lastnem jeziku opozarja tudi A. Žele (2017), ki na primeru pivškega govora izpostavlja nekaj tipično govorjenih skladenjskih pojavov, kot so pogostost povedkovodoločilne oz. povedkovniške uporabe določenih besed, paralelizma, glagolskih primitivov, glagolskih tvorjenk, glagolov s predložnimi morfemi, odvisnikov (predmetnih, prislovnodoločilnih, prilastkovnih) in povezanih veznikov, izpustov povedja ali udeležencev, vezljivostnih sprememb in sklapljanja.

Na širše področje dialektoloških raziskav se umešča tudi prispevek J. Umer Kljun (2023), ki se osredotoča na kodno preklapljanje v mešanem dvojezičnem govoru pripadnikov italijanske narodne skupnosti, zlasti na preklapljanje na ravni besed ali (samostalniških, predložnih in glagolskih) besednih zvez. Njene ugotovitve na podlagi analize specializiranega korpusa polformalnega in neformalnega govora kažejo, da do preklapljanja iz italijanščine v slovenščino pogosto prihaja na mestih, kjer preklap krši pravila slovenskega jezika (npr. preklopi med jedrom in določili), slovnični sistem osnovnega koda pa običajno prevlada nad sistemom vključenega koda, kar pomeni, da se vključene prvine prilagajajo osnovnemu kodu izjave.

2.3 PRAGMATIČNO JEZIKOSLOVJE

V skupino pragmatičnojezikoslovnih raziskav skladenjskih posebnosti govorne slovenščine umeščamo predvsem razprave, ki se bolj kot na jezikovnosistemski opis jezika osredotočajo na opazovanje in pojasnjevanje jezikovne rabe v konkretnih sporazumevalnih okoliščinah, zlasti na analizo izbire jezikovnih sredstev nad ravno stavka.

D. Verdonik v svoji analizi jezikovnih elementov spontanosti v pogovorih (Verdonik 2007) izpostavlja zlasti popravljajna in diskurzne označevalce, za katere ugotavlja, da so pomembni metadiskurzni elementi, ki vzpostavljajo povezave med posameznimi enotami pogovora in pomagajo organizirati potek govora, v poznejših razpravah pa tudi, da se njihova raba med žanri razlikuje (Verdonik idr. 2007; Verdonik in Kačič 2012). Tudi nasploh se popis in pomenski opis diskurznofunkcijske leksike kaže kot eno osrednjih vprašanj raziskav slovenskega govora, saj jih kot eno izmed najbolj izstopajočih značilnosti govora izpostavljajo tudi številne druge zgoraj navedene raziskave. Podrobneje jih analizirajo tudi. M. Schlamberger Brezar (2007), ki ugotavlja, da povezovalci v govornem diskurzu hkrati delujejo kot organizatorji diskurza in označevalci govorčevega odnosa do povedanega, M. Smolej (2012), ki izpostavlja njihovo ključno vlogo pri izgradnji govornih besedil, ter M. Krajnc Ivič (2015), ki z analizo konektorsko-kohezivnih sredstev v predvolilnih besedilih opozarja na nujnost združevanja strukturnega in semantičnega pristopa k analizi besedil s komunikacijsko-pragmatičnim.

Med drugimi pragmatičnimi pojavi B. Vičar (2011) preučuje vlogo parenteze v parlamentarnem govoru in ugotavlja, da je ta pomemben mehanizem za uresničevanje retoričnih strategij, saj delujejo kot vrednotenjski komentarji, ki vzpostavljajo konfrontacijske interakcije in polarizacije. D. Unuk (2011) se osredotoča na razmerje med elipso in izpustnostjo ter njuno vlogo v organiziranju informacijske strukture diskurza. Kot posebno področje lahko ob koncu izpostavimo še raziskave formulaičnosti slovenskega govora (Dobrovoljc 2018, 2021), ki s korpusnimi analizami ponavljajočih se besednih nizov (t. i. formulaičnih nizov oz. sporočanjških obrazcev) dokazujejo, da je govorna slovenščina bistveno bolj formulaična kot pisna, med formulaičnimi nizi govornega jezika pa izstopajo zlasti taki z diskurznofunkcijsko vlogo.

2.4 KOGNITIVNO JEZIKOSLOVJE

Med raziskave slovenskega govora za opis kognitivnih procesov usvajanja, tvorjenja in razumevanja jezika se umeščajo zlasti razprave S. Kranjc, ki se osredotoča na opazovanje strategij grajenja slovničnih vzorcev pri otrocih (Kranjc 1999, 2006) ter posebnosti besednega reda pri usvajanju in učenju jezika z vidika tematske progresije besedila, ki se prilagaja vsakokratnim okoliščinam sporazumevanja in govorčevemu namenu (2004). Na zapisih otroškega govora S. Kranjc delno temelji tudi razprava

A. Stoparja in G. Ilca (2004), ki skladenjske specifičnosti procesa usvajanja jezika (npr. izpust zaimka in pomožnika) izpostavljata kot dokaz za hierarhično organiziranost skladenjskih struktur in v osrednjem delu razprave ugotavljata, da se pri patoloških motnjah jezika, kot so afazija in specifične govorno-jezikovne motnje, slovnična okrnjenost kaže predvsem na hierarhično višjih mestih skladenjske zgradbe.

2.5 RAČUNALNIŠKO JEZIKOSLOVJE

Prvi skladenjsko razčlenjeni korpus govorjene slovenščine, drevesnica SST (Dobrovoljc in Nivre 2016; Dobrovoljc 2024a), je bila kot reprezentativni vzorec korpusa GOS izdelana za potrebe korpusnojezikoslovnih raziskav govorjene slovenščine na eni strani in strojnega učenja računalniških orodij za razčlenjevanje govora na drugi strani. Kot posebnosti govorjenega jezika, ki so zahtevale prilagoditev izbrane označevalne sheme, primerno usmerjene v razčlenjevanje pisnega jezika, avtorja izpostavljata zlasti različne oblike netekočnosti (samopopravljanja in ponovni začetki), elipse, diskurznofunkcijsko leksiko, stavčne parenteze, brezvezniška in skladenjsko asimetrična priredja ter netipični besedni red. Končna kvantitativna primerjava nastale drevesnice z drevesnico pisnega jezika je obenem pokazala, da govor vsebuje krajše in bolj eliptične izjave, manj samostalniških besednih zvez, ki imajo tudi enostavnejšo zgradbo, ter več struktur, povezanih z netekočnostmi, interaktivnostjo, deiktičnostjo in modalnostjo. V nedavnem prispevku (Dobrovoljc 2024b) avtorica metodološki potencial tega korpusa za raziskave govorjene slovenščine ponazori s prikazom uporabe korpusa za priklic primerov in analizo treh tipično govorjenih pojavov (samopopravljanj, diskurzni členov in desno stavljenih pridevniških prilastkov), na podlagi podrobnejše statistične analize distribucije samopopravljanj pa ugotavlja, da se ta pojav pogosteje pojavlja v nejavnih govornih položajih in pri govorcih moškega spola.

	Pojav	Izrekanje	Izjave	Stavki	Zveze	Razno
	Premori					
	Popravljanje					
	Ponavljanje					
	Nedokončane izjave					
	Skladjenjska neskladja					
	Hkratni govor					
	Vivanje					
	Dodajanje					
	Paralelizem		*			
	Medstavčni razmetja					
	Poročani govor					
	Organizatorji diskurza					
	Zvalniki					
	Sava starč, členov		*			
	Sava naslonk					
	Elipse					
	Podvajanje zaimkov		*			
	Brezosebkovi stavki			*		
	Posobnosti zanikanja					
	Sava priplaskov					
	Določni člen			*		
	Nedoločni člen		*			
	Deiktčnosti					
	Pomen-sklad posebnosti				*	
	Osnovna enota govora					*
	Formuličnost					*
	Medjezičkovni vplivi					*
	Otroški govor					*
	Motnje govora					*
	Bažec 2012					
	Belc 2016					
	Benacchio 1998					
	Benko 2005					
	Dobrovolje 2018, 2021					
	Dobrovolje 2024b	*				
	Dobrovolje in Nivre 2016	*	*	*		
	Grošelj 2016		*	*		
	Hribar 2002		*	*		
	Ilc 2011		*	*		
	Koletnik 1996	*	*	*		
	Krajnc Ivič 2004	*	*	*	*	
	Krajnc Ivič 2015		*	*		
	Kranjc 1999, 2006			*		
	Kranjc 2004					
	Marušič in Žaucer 2007			*		
	Schlamberger Brezar 2007		*	*		
	Smolej 2004	*	*	*	*	
	Smolej 2006		*	*	*	
	Smolej 2007			*		
	Smolej 2012		*	*		
	Smolej 2022		*	*	*	
*	Stopar in Ilc 2004		*	*	*	
	Škofic 2006		*	*	*	
	Umer Kljun 2023					
	Unuk 2011		*	*		
	Valh Lopert 2006	*	*	*	*	
	Valh Lopert 2018	*	*	*	*	
	Valh Lopert in Zorko 2013		*	*	*	
	Verdonik 2007	*	*	*	*	
	Verdonik idr. 2008, 2012	*	*	*	*	
	Vičar 2011		*	*	*	
	Zemljarič Miklavčič 2008	*	*	*	*	*
	Zuljan Kumar 2007a, 2007b	*	*	*	*	*
	Zuljan Kumar 2019		*	*	*	
	Zuljan Kumar 2022		*	*	*	
	Zwitter Vitez 2018					
	Žele 2017		*	*	*	

TABELA 1: Pregled obravnavanih skladijskih posebnosti govornice slovenščine in povezanih razprav

3 PREGLED OBRAVNAVANIH SKLADENJSKIH POSEBNOSTI GOVORJENE SLOVENŠČINE

Zgornji pregled potrjuje porast raziskav skladnje govorjene slovenščine, ki izpostavljajo številne skladenjske posebnosti spontano govorjene slovenščine, obenem pa razkriva, da je nabor obravnavanih pojavov glede na različne raziskovalne cilje, teoretska izhodišča in metodološke pristope le deloma prekriven. To razpršenost skušamo v nadaljevanju nasloviti s sintetičnim povzetkom obravnavanih pojavov v obliki primerjalne tabele (Tabela 1), v kateri so v stolpcih navedene zgoraj predstavljene razprave, v vrsticah pa skladenjski pojavi, ki so bili v teh razpravah obravnavani oz. izpostavljeni kot posebnosti govorjenega jezika.

Za popis slednjih je bila glede na prostorsko omejitev in potrebo po teoretsko razbremenjeni sintezi oblikovana tudi nova, robustna tipologija skladenjskih posebnosti. Nobeden od dosedanjih poskusov celostnega popisa skladenjskih značilnosti govora, kakršni so izpostavljeni zlasti v razdelkih 2.1 in 2.2, namreč ne naslavlja vseh v literaturi izpostavljenih pojavov, obenem pa ponujene tipologije zaradi svoje osredotočenosti na specifične raziskovalne cilje niti strukturno niti terminološko za naš namen niso neposredno prenosljive. Nabor skladenjskih posebnosti v Tabeli 1 je torej predvsem rezultat potrebe po strnjenem, vključujočem in teoretsko čim manj zaznamovanem popisu, zaradi česar je imel pri razvrščanju formalni vidik tudi prednost pred funkcijskim.

V nadaljevanju besedila posebnosti, povzete v Tabeli 1, predstavimo tudi podrobneje, pri čemer jih za lažjo preglednost združujemo glede na raven skladenjske opisa (od posebnosti izrekanja do besednozvezne skladnje). Obravnavane skladenjske pojave na kratko predstavimo, ponazorimo s primeri, ovrednotimo z vidika pogostosti obravnave v literaturi in jih povežemo s sorodnimi termini v zgoraj predstavljeni literaturi.

3.1 POSEBNOSTI NA RAVNI IZREKANJA

Med posebnosti na ravni izrekanja se umeščajo pojavi, ki so predvsem posledica kognitivnih mehanizmov tvorjenja govorjenih besedil v realnem času. Med njimi poleg tihih [1] in zapolnjenih [2] **premorov** (Huber 2019) razprave najpogosteje izpostavljajo različne oblike (samo)**popravljanj**, s katerimi govorci neko že izrečeno (a ne nujno v celoti izpeljano) strukturo nadomestijo s popravkom, ki se na linearni osi umešča na isto mesto. Pri tem je lahko 'popravljen' struktura izpeljana v celoti [3] ali zgolj delno, kot v primeru nedokončanih besed, zvez ali stavkov [4]. Glede na izbrani zorni kot preučevanja se sicer v literaturi za opis mehanizma samopopravljanj uporabljajo tudi izrazi modifikacije, reformulacije, preskoki in parafraze, za nedokončane popravljenе strukture pa tudi neizpeljane, pretrgane ali opuščene strukture ter napačni starti.

- [1]² *je že moglo biti // [pause] // aj smo mulci od desetega leta naprej pasli* (gos238.163-165)
 [2] *eee to te mora pač eee resnično eee zanimati* (gos039.178)
 [3] *torej kaj eee česa je lastnik dnevnik* (gos179.154)
 [4] *mmm ne bom po- prispeval svojega podpisa za referendum* (gos027.073)

Druga pogosto izpostavljena posebnost spontano tvorjenih besedil so **ponavljanja** [5], tj. ponovne pojavitve, ki poleg podaljševanja načrtovalnega časa v govoru opravljajo še številne druge vloge (Zuljan Kumar 2007b), ter **nedokončane izjave** [6], tj. izjave, ki so zaradi samoustavitve ali prekinitve sogovorca popolnoma opuščene (v literaturi imenovane tudi prekinitve, zamolki, preskoki, opustitve ali slovnično nepopolni izreki).

- [5] *iskalnik je po krajih po imenih po po po po ukrepih ne* (gos206.138)
 [6] *recimo eee čevlje nogavice ali pa kravato jaz sem rec- /// ampak [ime] kako ji vi podarite če ste prej rekli da žena kupuje?* (gos167.140-141)

Poleg pojava prekrivajočega oz. **hkratnega govora** [7], ki lahko vodi tudi v skupno grajenje skladijskih struktur, razprave med posebnostmi na ravni izrekanja v manjšem obsegu izpostavljajo še **skladijska neskladja** (tudi nedoslednosti, neujemanja), pri katerih govorec med izrekanjem spreminja oblikoskladijske lastnosti strukture, ne da bi napačne oblike kakorkoli popravljaj.

- [7] *če dovolite ... glejte mi dovolite ... a mi dovolite da dam en predlog* (gos073.383)
 [8] *eee zato pa za st- strokovne besedila je pa osem evrov* (gos196.121)

3.2 POSEBNOSTI NA RAVNI TVORJENJA IZJAV

Med posebnostmi na ravni tvorjenja izjav, tj. skladijsko-pomensko zaključenih enot govora, za katere so bila sicer v literaturi ponujena številna poimenovanja (npr. izrek, poved, govorni odstavek) in opredelitve (gl. tudi 3.5), raziskovalci kot najbolj izstopajoče izpostavljajo številne **vrinjene strukture** (parenteze, vrvke, komentarje) [9] in **dodajanja** (dopolnjevanja, nizanja, apozicije) [10], v nekoliko manjši meri tudi **paralelizme**, predvsem pa so pogoste razprave, ki se osredotočajo na **medstavčna razmerja** nasploh, kot so analize zapletenosti zgradbe izjav in najpogostejše realiziranih vrst podredij in priredij. Pogosto, ne pa vedno, tovrstne analize potekajo hkrati z analizo vezniških sredstev (ali njihove odsotnosti), ki so v tabeli sicer naslovljeni kot del širše kategorije **organizatorjev diskurza** [11–13], kamor se umeščajo tudi

² Razen če ni drugače navedeno, so vsi primeri vzeti iz referenčnega korpusa govorjene slovenščine Gos (Verdonik in Zwitter Vitez 2011). Več primerov in podrobnejše razlage pojavov lahko bralci poiščejo v razpravah, ki so z dano kategorijo povezane v Tabeli 1.

druga ustaljena leksikalna sredstva za strukturiranje diskurza, ki so v literaturi sicer poimenovana z raznolikimi izrazi, kot so besedilni povezovalci, navezovalni členki, diskurz(iv)ni označevalci, govorni signali, začetniki, kazalci stopenj besedilne zgradbe, metabesedilni elementi in podobno.

[9] *pri ustnih harmonikah je to kaj jaz vem dvajset trideset evrov ne* (gos035.037)

[10] *eee takoj najdeš stik eee dobiš nove prijatelje se pogovoriš* (gos050.146)

[11] *mhm ja vse je do te višine a ne* (gos175.149)

[12] *torej volilni molk tega v združenih državah ne poznajo* (gos075.020)

[13] *ki ona je z rijeke se mi zdi ne vem* (gos223.340)

Med drugimi tipično govorjenimi leksikalnimi sredstvi na ravni izjav nekatere raziskave izpostavljajo tudi **zvalnike** [14], med tipično govorjenimi skladenjskimi strukturami pa so bili izpostavljeni tudi skladenjsko specifični mehanizmi uvajanja premega oz. **poročanega govora** [15].

[14] *ne ne bom mogel učiteljica* (gos019.004)

[15] *eee ti in jaz čisto v dobri veri dajta mi malo za piti a veš* (gos280.030)

3.3 POSEBNOSTI NA RAVNI TVORJENJA STAVKOV

Med posebnostmi na ravni skladenjske organizacije stavka so najpogosteje izpostavljena različna odstopanja od besednega reda, pričakovanega na podlagi pravil pisnega jezika. V tipologiji v Tabeli 1 te ločujemo na razprave, ki se osredotočajo na (nepričakovani) **položaj stavčnih členov** [16], npr. zaradi členitve po aktualnosti ali naknadno zaznane potrebe po dodatnem pojasnjevanju, na eni strani ter na razprave, ki se osredotočajo na različne vidike **položaja naslonk** [17] v naslonskih nizih ali stavku nasploh, na drugi.

[16] *in seveda vlekel sem vprašanja noter in sem gledal samo da izvlečem da popravljam jaz* (gos249.194)

[17] *ampak ker je to v jugoslaviji se hitro razvedelo so naši južni prijatelji že vse ople kupili* (gos166.158)

Druga pogosto obravnavana stavčna posebnost govora pa so **elipse** oz. izpusti [18], ki so posledica dejstva, da so želena sporočila govorca ali njihovi deli pogosto razvidni že iz prehodnega besedila, situacijskih okoliščin ali skupnega vedenja govorcev. Čeprav nekateri zgoraj izpostavljeni avtorji ločujejo med različnimi vrstami elips glede na vzroke (prim. npr. Zuljan Kumar 2007a, Smolej 2007), jih v Tabeli 1 povzemamo kot eno kategorijo, saj gre formalno ne glede na vzrok za soroden skladenjski mehanizem.

[18] *škoda če je ra- rad bereš eno knjigo pa jo pol mislim tako da ti je ena všeč pol jo pa kupiš za ne vem koliko denarja /// eem pri nas pa po potrebi pa za šolo* (gos010.443-444)

Med drugimi, redkeje naslovljenimi posebnostmi lahko omenimo še različne **posebnosti zanikanja** [19], **brezosebkove stavke** in njihove sklonske specifikke [20] ter **zaimkovno podvajanje predmetov** [21], ki je bilo izpostavljeno zlasti v analizah izbranih narečij primorske narečne skupine.

[19] *eee to bi te bilo vse ven pobrati samo jaz sem to ne imela toliko časa* (gos.284.109)

[20] *Kakuə sə jəh hodilo pərdajət tiste čišpe?* (Zuljan Kumar 2022: 141)

[21] *Te znajo tabe* (Benacchio 1998: 252)

3.4 POSEBNOSTI NA RAVNI TVORJENJA BESEDNIH ZVEZ

Pri analizah posebnosti na ravni tvorjenja besednih zvez avtorji najpogosteje izpostavljajo (glede na pravila pisnega jezika) nepričakovano **stavo prilastkov**, zlasti levega ujemalnega pridevniškega prilastka, ki ga govorce z namenom dodatnega pojasnjevanja pogosto dodajajo po izraženi odnosnici [22] ali razdruženo od nje, podobno pa je bila kot atipična izpostavljena tudi stava predložnih desnih prilastkov pred odnosnico [23].

[22] *ja ker jaz imam pa tak tudi debelo ono uro jekleno ne* (gos198.226)

[23] *s katerimi rastlinami v povezavi* (gos016.602)

Druga pogosto obravnavana posebnost besednozvezne skladnje govornega jezika sta tudi pogostejša raba **določnega** [24] in **nedoločnega člena** [25], ki se v nekaterih razprav obravnavata tudi kot del širše kategorije besedilnih aktualizatorjev oz. **deiktčnih sredstev** [26] nasploh.

[24] *v ta tretji gostilni najdemo eee tako še zunaj ne tako eno mizico* (gos228.057)

[25] *in pridemo mi ke v ta rodik ti gremo v eno gostilno vse polno* (gos228.055)

[26] *ja res veš kaj je še one maske je imel ki se dajo čez usta veš* (gos273.082)

3.5 DRUGE POSEBNOSTI

V zadnji skupini združujemo v literaturi obravnavane posebnosti govornega jezika, ki jih je glede na specifično raziskovalno usmeritev nemogoče zamejiti na eno izmed zgoraj naštetih ravni skladijskega opisa in so običajno omejene zgolj na majhno število razprav.

Najbolj številčno skupino predstavljajo (sicer raznolike) razprave o **pomensko-skladijskih posebnostih** govorne slovenščine, ki poročajo o tipično govorni rabi določenih struktur za izražanje določenih pomenov, kot so denimo predložni desni prilastki za izražanje vrstnosti in svojilnosti [27], spremembe v vezljivosti ter pogostejša raba povedkov, tvorjenih z glagolskimi primitivi, predložnimi morfemi in glagolskimi tvorjenkami (gl. npr. Žele 2017) [28].

[27] *od fructala voda samo da pač eee z okusom* (gos268.217)

[28] *kaj imamo pa volumen pa prostornino za izračunati* (gos060.s628)

Kot drugo podskupino lahko izpostavimo razprave, ki opazujejo **medjezikovne vplive** oz. skladenjske interference med različnimi (običajno stičnimi) jeziki, kot so pomensko-skladenjski prenosi (kalkiranje) [29] in kodno preklapljanje med različnimi jeziki [30], ki je značilno zlasti za večjezične govorce.

[29] *Sən si žə pozabu, kakuə si kliče* (Zuljan Kumar 2022: 154)

[30] *A quel bisogna pagare la pijača* (Umer Kljun 2023: 302)

Ob koncu pa se v to skupino umeščajo tudi prispevki, ki odpirajo povsem nove vidike skladenjskega preučevanja govorjenih besedil, kot so denimo razprave o **opredelitvi osnovne enote** skladenjske analize govora, o **formulaičnosti** skladanja v govoru ter o posebnostih **govora otrok** in govorcev **z motnjami v govoru**.

4 DISKUSIJA

Pregled dosedanjih razprav s širšega področja skladenjskih značilnostih govorjene slovenščine, predstavljen v 2. razdelku, potrjuje izjemen porast zanimanja za to problematiko v zadnjih dveh desetletjih na številnih jezikoslovnih področjih, pri čemer pa so glede na raznolike raziskovalne cilje in izhodišča konkretni nabori obravnavanih skladenjskih posebnosti v teh razpravah le deloma prekrivni. To vrzel smo v 3. razdelku skušali zapolniti z izčrpnim primerjalnim popisom doslej obravnavanih skladenjskih pojavov v obliki robustne tipologije, ki razkriva, da govorjena slovenščina izkazuje številne posebnosti na različnih ravneh jezikoslovnega opisa, pri čemer poleg najpogostejše obravnavanih, kot so samopopravljanja in posebnosti besednega reda, te vključujejo še številne druge, strukturno ali statistično manj izstopajoče skladenjske pojave. V prizadevanjih za celostni popis slovničnih lastnosti govorjene slovenščine bi slednje v nadaljnjih raziskavah vsekakor veljalo nasloviti še podrobneje in jih obenem dopolnjevati z izpostavljanjem novih, doslej neproblematiziranih skladenjskih specifik slovenskega govora.

Vendarle pa pričujoči pregled razkriva tudi nekaj pomembnih pomanjkljivosti dosedanjih razprav, ki bi jih bilo treba v prihodnosti za doseg tega cilja nujno preseči. Prva taka omejitev je zagotovo pretirana osredotočenost na opisovanje posebnosti govora skozi prizmo pravil pisnega jezika, ki je usmerjena zlasti v popis odstopanj od skladenjskih struktur, kakršne bi pričakovali v pisnem jeziku, manj pa v njihovo sistematično pojasnjevanje glede na specifične zakonitosti in kompleksnost govorjenega jezika. Pozitiven korak v to smer nedvomno predstavljajo izpostavljene razprave s področja pragmatičnega (razdelek 2.3) in kognitivnega jezikoslovja (razdelek 2.4),

a se te doslej večinoma osredotočajo zgolj na analizo izbranih skladenjskih pojavov in z njimi povezanih kognitivnih mehanizmov. V slovenističnih razpravah tako nezaopolnjen ostaja prostor za celostno in dosledno izpeljano teorijo delovanja skladenjskih mehanizmov v govoru, ki bi spodbudila hkratno upoštevanje jezikovnih, akustičnih in situacijskih prvin govornega sporazumevanja ter s tem omogočila bolj sistematično opisovanje in pojasnjevanje doslej izpostavljenih slovničnih posebnosti.

Delno se s pomanjkanjem poenotenih teoretskih izhodišč povezuje tudi izrazita terminološka razdrobljenost, ki predstavlja drugo pomembno omejitev dosedanjih razprav. V nasprotju s slovničnimi področji z daljšo tradicijo raziskav in povezane terminologije so raziskovalci govorjene slovenščine namreč pogosto predstavljeni pred izziv poimenovanja prej neznanih ali nezadovoljivo opredeljenih jezikovnih pojavov. Dosedanje razprave to večinoma rešujejo z naslanjanjem na terminologijo obstoječih referenčnih slovničnih opisov pisnega jezika ali z vzpostavljanjem lastnega terminološkega aparata, bistveno redkeje pa v literaturi zasledimo poskuse upoštevanja izrazoslovja sorodnih predhodnih razprav, tudi če te opisujejo podobne jezikovne pojave (kot npr. izrazi *nedokončane izjave*, *slovnično nepopolni izreki*, *nedokončani stavki*, *zamolki*, *preskoki*, *opustitve*, *prekinitve* ipd.). Ta razdrobljenost je glede na neraziskanost in kompleksnost področja seveda razumljiva in do neke mere za pluralizem idej tudi dobrodošla, vendarle pa bi se prihodnje razprave morale te specifikke zavedati bolj kot dosedanje ter uporabljeno terminologijo za podobne pojave dosledno sopostavljati s pregledom že predlagane. Verjamemo, da pomemben doprinos k terminološkemu poenotenju predstavlja tudi primerjalni popis doslej obravnavanih skladenjskih pojavov v 3. razdelku, kjer smo pri poimenovanju kategorij izbirali najpogostejše uporabljene in teoretsko najmanj zaznamovane izraze.

Kot tretjo pomembno pomanjkljivost dosedanjih raziskav pa lahko na koncu izpostavimo še problem metodološke zamejenosti, saj večina pregledanih razprav temelji na kvalitativni analizi razmeroma majhnih, zvrstno ali demografsko omejenih vzorcev jezikovne rabe, kar pomembno omejuje možnost posploševanja dognanj onkraj izbranega vzorca ali na govorjeno slovenščino kot celoto. Obenem uporabljeno gradivo praviloma ni dosledno dokumentirano ali javno objavljeno, denimo kot prosto dostopni jezikovni vir, kar onemogoča tako ponovljivost rezultatov kot ponovno uporabo podatkov za druge sorodne raziskave. Slednje je še zlasti pomembno v kontekstu raziskav govorjenega jezika, saj zbiranje in obdelava govornih virov zahteva bistveno večje časovne in finančne vložke kot pisnih. Pomemben korak proti trdnjšim empiričnim temeljem za nadaljnje slovnične raziskave govorjene slovenščine predstavljata izdelava prosto dostopnega referenčnega korpusa govorjene slovenščine Gos (Verdonik in Zwitter Vitez 2011; Verdonik 2024) in njegovega oblikoslovno in skladenjsko razčlenjenega vzorca, odvisnostne drevesnice SST (Dobrovoljc 2024a),

ki omogočata tako preverjanje veljavnosti že znanih ugotovitev na obsežnejšem in bolj uravnoteženem gradivu kot njihovo dopolnitev z novimi spoznanji. Nujno pa je, da se pri načrtovanju nadaljnjega razvoja tovrstnih korpusnih virov upoštevajo tudi specifične metodološke potrebe zgoraj predstavljenih razprav, kot sta denimo dopolnitev z doslej premalo zastopanimi zvrstmi govora (narečja, otroški govor) in obogatitev prepisov s širokim naborom strojno berljivih jezikoslovnih oznak (od oblikoslovno-skladenjskih do pragmatičnih razčlemb), ki bi jezikoslovcem omogočila enostavnejši priklic relevantnega gradiva in njegovo poglobljenejšo analizo.

5 ZAKLJUČEK

V prispevku smo predstavili pregled izbranih raziskav s področja skladnje govorjene slovenščine in iz njih izpeljan popis doslej obravnavanih skladenjskih specifik govorjenega jezika. Naši rezultati potrjujejo aktualnost tega raziskovalnega področja in izjemno širok nabor posebnosti govorjene slovenščine na različnih ravneh skladenjskega opisa. Verjamemo, da bo predstavljeni primerjalni pregled kljub svoji zgoščenosti prepoznan kot koristen pripomoček pri nadaljnjih raziskavah govorjene slovenščine na številnih področjih (od opisnega jezikoslovja do leksikografije, psiholingvistike, strojne obdelave jezika in nevroznosti), sklepna diskusija pa v pomoč pri preseganju teoretske, terminološke in metodološke razdrobljenosti obstoječega stanja.

ZAHVALE

Delo, predstavljeno v prispevku, je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije v okviru raziskovalnega projekta *Na drevesnici temelječ pristop k raziskavam govorjene slovenščine* (št. Z6-4617) in raziskovalnega programa *Jezikovni viri in tehnologije za slovenski jezik* (št. P6-0411). Zahvaljujemo se tudi anonimnim recenzentom za koristne pripombe in predloge, ki so pomembno pripomogli k izboljšanju prispevka.

Članek temelji na raziskovalnih podatkih iz že obstoječe in javno dostopne literature, ki je navedena v razdelku Bibliografija.

BIBLIOGRAFIJA

- Bažec, Helena. 2012. Gramatikalizacija nedoločnega člena v slovenščini. *Annales. Series historia et sociologia*, 22/2. 461–470. <https://zdlp.si/wp-content/uploads/2015/10/ASHS_22-2012-2_Bazec.pdf> (19. 1. 2024).
- Belc, Jasna. 2016. Inverzija osebka v slovenščini. V: E. Kržišnik, M. Hladnik (ur.): *Obdobja 35: Toporišičeva obdobja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 219–228. <<http://centerslo.si/wp-content/uploads/2016/11/Belc.pdf>> (19. 1. 2024).
- Benacchio, Rosanna. 1998. Oblikoslovno-skladenjske posebnosti rezijanščine. *Slavistična revija* 46/3. 249–259. <https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-8577122> (19. 1. 2024).
- Benko, Anja. 2005. Skladenjska zapletenost povedi v govorjenem jeziku sodobnih slovenskih politikov. *Jezikoslovni zapiski*, 11/2. 135–151. DOI: <https://doi.org/10.3986/jz.v11i2.2551>
- Biber, Douglas, Conrad, Susan, Finegan, Edward, Johansson, Stig, Leech, Geoffrey. 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Carter, Ronald, McCarthy, Michael. 2017. Spoken grammar: Where are we and where are we going? *Applied linguistics*, 38/1. 1–20. <<https://doi.org/10.1093/applin/amu080>>.
- Dobrovoljc, Kaja, Nivre, Joakim. 2016. The Universal Dependencies Treebank of Spoken Slovenian. V: N. Calzolari idr. (ur.): *Proceedings of the Tenth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2016)*. European Language Resources Association. 1566–1573. <<https://aclanthology.org/L16-1248>> (19. 1. 2024).
- Dobrovoljc, Kaja. 2018. Formulaičnost v slovenskem jeziku. *Slovenščina 2.0*, 6/2. 67–95. <<https://doi.org/10.4312/slo2.0.2018.2.67-95>>.
- Dobrovoljc, Kaja. 2021. Leksikon formulaičnih besednih nizov v pisni in govorjeni slovenščini. V: Š. Arhar Holdt (ur.): *Nova slovnica sodobne standardne slovenščine: viri in metode*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 298–324. <<https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/catalog/view/325/477/7317>> (19. 1. 2024).
- Dobrovoljc, Kaja. 2024a. Skladenjska drevesnica govorjene slovenščine: stanje in perspektive. V: M. Krajnc Ivič (ur.): *Stanje in perspektive uporabe govornih virov v raziskavah govora*. 41–62. Univerza v Mariboru: Univerzitetna založba. <<https://dx.doi.org/10.18690/um.ff.4.2024.3>>.
- Dobrovoljc, Kaja. 2024b. Uporaba drevesnice SST v raziskavah govorjene slovenščine: prednosti in omejitve. *Jezik in slovstvo*, 69/4. 187–209. <<https://dx.doi.org/10.4312/jis.69.4.187-209>>.
- Grošelj, Robert. 2016. Skladenjski opis slovenskega govora v Lipalji vasi. V: N. Gliha Komac, A. Legan Ravnikar (ur.): *Lipalja vas in njena slovenska govorica*. 91–109. Ljubljana: Založba ZRC, Ukve: Slovensko kulturno središče Planika. <<https://doi.org/10.3986/9789610503712>>.
- Hribar, Nataša. 2002. Vprašanje skladenjske zapletenosti povedi v govorjenem jeziku politikov. *Jezik in slovstvo*, 47/7–8. 315–329. <<https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-0R7F9UFI/c3f451ef-7727-42fb-a112-c8200abb1670/PDF>> (19. 1. 2024).
- Huber, Damjan. 2019. Soodvisnost poudarkov in tihih premorov v govoru. V: H. Tivadar (ur.): *Obdobja 38: Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 49–57. <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2019/10/Obdobja-38_Huber.pdf> (19. 1. 2024).
- Ilc, Gašper. 2011. Jespersen's cycle in Slovenian. *Linguistica*, 51/1. 349–363. <<https://doi.org/10.4312/linguistica.51.1.349-363>>.

- Koletnik, Mihaela. 1996. Kremberški govor. *Slavistična revija*, 44/2. 165–178. <https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-5473032> (19. 1. 2024).
- Krajnc Ivič, Mira. 2004. Besedilnoskladenjske značilnosti javne govorjene besede (na gradivu mariborščine). *Slavistična revija*, 52/4. 475–498. <https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-13747208> (19. 1. 2024).
- Krajnc Ivič, Mira. 2015. Kohezivno-konektorska sredstva v besedilih, nastalih v predvolilnih obdobjih. *Slavistična revija*, 63/3. 269–283. <https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-21759496> (19. 1. 2024).
- Kranjc, Simona. 1999. *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Kranjc, Simona. 2004. Besedni red, usvajanje prvega in učenje drugega/tujega jezika. *Jezik in slovstvo*, 49/3–4. 145–157. <<https://journals.uni-lj.si/jezikinslovstvo/article/view/17310/14621>> (19. 1. 2024).
- Kranjc, Simona. 2006. *Poglavja iz skladnje otroškega govora*. Domžale: Izolit.
- Leech, Geoffrey. 2000. Grammars of spoken English: new outcomes of corpus-oriented research. *Language Learning*, 50/4. 675–724. <<https://doi.org/10.1111/0023-8333.00143>>.
- Marušič, Franc, Žaucer, Rok. 2007. O določenem ta v pogovorni slovenščini (z navezavo na določno obliko pridevnika). *Slavistična revija*, 55/1–2. 223–247. <https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-700923> (19. 1. 2024).
- Pogorelec, Breda. 1965. Vprašanja govorjenega jezika. V: F. Vurnik (ur.): *Jezikovni pogovori*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 132–156.
- Schlamberger Brezar, Mojca. 2007. Vloga povezovalcev v govorjenem diskurzu. *Jezik in slovstvo*, 52/3–4. 21–32. <<https://journals.uni-lj.si/jezikinslovstvo/article/view/17401>> (19. 1. 2024).
- Sinclair, Mch. John, Mauranen, Anna. 2006. *Linear Unit Grammar: Integrating speech and writing*. John Benjamins.
- Smolej, Mojca. 2004. Načini tvorjenja govorjenega diskurza – paradigmatska in sintagmatska os. V: E. Kržišnik (ur.): *Obdobja 22: Aktualizacija jezikovnovrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 423–436.
- Smolej, Mojca. 2006. Nekatere skladenjske značilnosti spontano tvorjenih besedil govorcev Ljubljane: V: I. Novak Popov (ur.): *Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 42. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 11–21.
- Smolej, Mojca. 2007. Eliptične strukture in njihove metabesedilne vloge. *Jezik in slovstvo*, 52/3–4. 67–78. <<https://doi.org/10.4312/jis.52.3-4.67-78>>.
- Smolej, Mojca. 2012. *Besedilne vrste v spontanem govoru*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Smolej, Mojca. 2022. *Skladanje: izbrana poglavja iz skladnje slovenskega jezika*. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. <<https://doi.org/10.4312/9789610606000>>.
- Smolej, Mojca. 2024. 60 let pozneje – pomen analize govorjenega diskurza. V: M. Krajnc Ivič (ur.): *Stanje in perspektive uporabe govornih virov v raziskavah govora*. Univerza v Mariboru: Univerzitetna založba. 9–24. <<https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2024.1>>.
- Steenwijk, Han. 1992. *The Slovene Dialect of Resia: San Giorgio*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi.

- Stopar, Andrej, Ilc, Gašper. 2004. Language impairment and generative analysis. *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Enquiries*, 1/1–2. 47–60. <<https://doi.org/10.4312/elope.1.1-2.47-60>>.
- Škofic, Jožica. 2006. Krajevni govor Dolnje Košane. V: M. Dolgan (ur.): *Dolnja Košana in okolica: študije, dokumentarna in literarna besedila*. 337–359. Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba. <https://sla.zrc-sazu.si/eSLA/FO_T148.pdf> (19. 1. 2024).
- Umer Kljun, Jerneja. 2023. Skladnja dvojezičnih besednih zvez v mešanem italijansko-slovenskem govorjenem jeziku. V: M. Smolej (ur.): *Prispevki k preučevanju skladnje*. 295–308. <<https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/catalog/view/421/764/8507>> (19. 1. 2024).
- Unuk, Drago. 2011. Izpustnost in elipsa. *Jezik in slovstvo*, 56/5–6. 109–118. <<https://doi.org/10.4312/jis.56.5-6.109-118>>.
- Valh Lopert, Alenka. 2006. Skladenjski elementi govorjenega jezika v jutranjem programu komercialnega radia (Radio City). *Jezikoslovni zapiski*, 12/2. 51–62. <<https://ojs.zrc-sazu.si/jz/article/view/2527>> (19. 1. 2024).
- Valh Lopert, Alenka. 2018. Colloquial features in the syntax of spoken media in Maribor. *Dialectologia et Geolinguistica*, 26/1. 97–111. <<https://doi.org/10.1515/dialect-2018-0005>>.
- Valh Lopert, Alenka, Zorko, Zinka. 2013. Skladnja v panonski narečni skupini. *Jezikoslovni zapiski*, 19/2. 221–235. <<https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-GMD5VOIZ>> (14. 2. 2025).
- Verdonik, Darinka, Rojc, Matej, Stabej, Marko. 2007. Annotating discourse markers in spontaneous speech corpora on an example for the Slovenian language. *Language Resources and Evaluation* 41. 147–180. <<https://doi.org/10.1007/s10579-007-9035-7>>.
- Verdonik, Darinka, Kačič, Zdravko. 2012. Označevalci odprte propozicije v govorjenem diskurzu. *Slavistična revija*, 60/1. <https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID48889442> (19. 1. 2024).
- Verdonik, Darinka, Zwitter Vitez, Ana. 2011. *Slovenski govorni korpus GOS*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- Verdonik, Darinka. 2007. *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru: diskurzni označevalci in popravljanja*. Zora 48. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.
- Verdonik, Darinka, Dobrovoljc, Kaja, Erjavec, Tomaž, Ljubešić, Nikola. 2024. Gos 2: A New Reference Corpus of Spoken Slovenian. V: N. Calzolari idr. (ur.): *Proceedings of the 2024 Joint International Conference on Computational Linguistics, Language Resources and Evaluation (LREC-COLING 2024)*. Torino: ELRA in ICCL. 7825–7830. <<https://aclanthology.org/2024.lrec-main.691>> (28. 11. 2024).
- Vičar, Branislava. 2011. *Parenteza v novinarskem in parlamentarnem diskurzu*. Zora 77. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.
- Zemljarič Miklavčič, Jana. 2008. Iskanje odgovorov na vprašanja govorjenega jezika. *Jezik in slovstvo*, 53/2. 89–106. <<https://doi.org/10.4312/jis.53.1.89-106>>.
- Zuljan Kumar, Danila. 2007a. *Narečni diskurz*. *Linguistica et philologica* 16. Ljubljana: Založba ZRC. <<https://doi.org/10.3986/9789612540050>>.
- Zuljan Kumar, Danila. 2007b. Funkcije ponavljanj v govorjenem narečnem diskurzu. *Slavistična revija*, 55/1–2. 315–326. <https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-26827309> (19. 1. 2024).
- Zuljan Kumar, Danila. 2019. Besedni red v slovenskem narečnem diskurzu. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 12. 53–74. <<https://doi.org/10.3986/sjsls.12.1.04>>.
- Zuljan Kumar, Danila. 2022. *Skladnja nadiškega in briškega narečja*. Ljubljana: Založba ZRC. <<https://doi.org/10.3986/9789610506195>>.

- Zwitter Vitez, Ana. 2018. Enota analize spontanega govora: interakcija prozodije, pragmatike in skladnje. *Jezik in slovstvo*, 63/2–3. 157–175. <<https://doi.org/10.4312/jis.63.2-3.157-175>>.
- Žele, Andreja. 2017. Narečje kot dobro izhodišče za prepoznavanje in spoznavanje nekaterih skladenjskih pojavov v lastnem jeziku. *Jezikoslovni zapiski*, 23/2. 373–381. <<https://doi.org/10.3986/JZ.23.2.6928>>.

POVZETEK

V prispevku predstavljamo pregled 42 slovenističnih raziskav skladenjskih značilnosti spontano govorjene slovenščine in na njih temelječ popis skladenjskih posebnosti govorjenega jezika. Izsledki pregleda v prvem delu prispevka potrjujejo izjemen porast raziskav te problematike na različnih področjih slovenskega jezikoslovja, pri čemer so glede na raznolike raziskovalne cilje, teoretska izhodišča in metodološke pristope nabori obravnavanih skladenjskih posebnosti govora vsebinsko in terminološko le deloma prekrivni. V drugem delu prispevka to vrzel zapolnimo s sintetičnim popisom doslej izpostavljenih skladenjskih posebnosti, ki jih povzamemo v obliki robustne krovne tipologije, povežemo z relevantnimi razpravami in ponazorimo s primeri iz referenčnega korpusa govorjene slovenščine. Rezultati tega popisa kažejo, da posebnosti govorjenega jezika segajo na vse ravni skladenjskega opisa, pri čemer poleg pojavov, ki odražajo specifične okoliščine tvorjenja govorjenega diskurza, kot so samopopravljanja, ponavljanja in premori, raziskovalci najpogosteje izpostavljajo posebnosti na ravni besednega reda in medstavčnih razmerij ter izstopajočo frekventnost elipse in leksikalnih sredstev za organizacijo diskurza. Pregled obenem kaže, da je nabor skladenjskih posebnosti v govoru v resnici veliko obširnejši, saj posamične razprave izpostavljajo tudi številne druge slovnične specifikke spontano tvorjenega diskurza in njegove analize. Te ugotovitve potrjujejo potrebo po nadaljnjih raziskavah skladenjskih značilnosti slovenskega govora, pri čemer v sklepni diskusiji kot tri najpomembnejše izzive področja izpostavimo (1) odmik od prevladujočega opisovanja govora skozi prizmo pravil pisnega jezika k bolj celostnim, kognitivno utemeljenim pristopom, (2) poenotenje izrazito heterogene terminologije za opisovanje sorodnih slovničnih pojavov ter (3) nujnost dopolnjevanja obstoječih metodoloških pristopov z ambicioznejšimi korpusnojezikoslovnimi raziskavami.

SYNTACTIC CHARACTERISTICS OF SPOKEN SLOVENE: A SURVEY

In this paper, we present an overview of 42 studies on the syntactic features of spontaneous speech in Slovene and the resulting inventory of speech-specific syntactic characteristics. The results of the literature review in the first part of the paper confirm the significant increase of research on this issue in various fields of Slovene linguistics, where, given the diversity of research objectives, theoretical backgrounds and methodological approaches, the sets of discussed syntactic features of speech overlap only partially in terms of content and terminology. In the second part of the paper, we fill this gap with a consolidated inventory of speech-specific idiosyncrasies identified so far, which we summarise in the form of a robust overarching typology, link to relevant papers, and illustrate with examples from the reference corpus of spoken Slovene. The results show that the peculiarities of spoken language span all levels of syntactic description, amongst which researchers most frequently highlight the performance-related phenomena, such as self-repairs, repetitions and pauses, as well as atypical word order and clause combining, and the high frequency of ellipsis and discourse structuring devices. At the same time, the study shows that the range of speech-specific syntactic features is in fact much broader, as individual discussions also point to many other grammatical specificities of spontaneous speech and its analysis. These findings confirm the need for further research in the field, where three key challenges are highlighted in the concluding section: (1) shifting away from the predominant approaches, which focus on identifying deviations from the rules of the written language, towards more holistic, cognitively informed approaches; (2) unifying the highly heterogeneous terminology for describing similar grammatical phenomena in speech; and (3) complementing existing methodological approaches with more ambitious, corpus-based research.

Анастасия Сергеевна Кузьмина [Anastasija Sergejevna Kuzmina]

Высшая школа экономики, Россия
askuzmina5487@gmail.com | <https://orcid.org/0009-0009-5647-5105>

Арсений Владимирович Манусов [Arsenij Vladimirovič Manusov]

Высшая школа экономики, Россия
arseniymanusov@gmail.com | <https://orcid.org/0009-0007-1152-1353>

Михаил Николаевич Саенко [Mihail Nikolajevič Sajenko]

Институт славяноведения РАН, Россия
michail.sajenko@yandex.ru | <https://orcid.org/0000-0002-5829-7527>

Классификация славянских языков на материале Общеславянского лингвистического атласа: пробный шар

В статье предлагается инновационный подход к классификации славянских языков, базирующийся на данных, представленных в Общеславянском лингвистическом атласе. В основе подхода лежит попарное сравнение рефлексов праславянских гласных из 780 населённых пунктов. К матрице близостей говоров применяется алгоритм иерархической кластеризации, позволяющий разделить славянский континуум на 15 ареалов. К каждому ареалу предлагается не только формальное описание, но и теоретическое осмысление.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: славянские языки, классификация, диалектометрия, Общеславянский лингвистический атлас

Članek predlaga inovativen pristop h klasifikaciji slovanskih jezikov na podlagi podatkov, predstavljenih v Slovanskem lingvističnem atlasu. Pristop temelji na parni primerjavi refleksov praslovanskih samoglasnikov iz 780 lokacij. Za ugotavljanje narečne bližine je uporabljen hierarhični algoritem združevanja, ki omogoča razdelitev slovanskega območja na 15 območij. Pri vsakem območju se ob formalnem navaja tudi teoretičen opis.

KLJUČNE BESEDE: slovanski jeziki, klasifikacija, dialektometrija, Slovanski lingvistični atlas

This article proposes an innovative classification methodology for Slavic languages based on data from the The Slavic Linguistic Atlas (OLA). The approach employs pairwise comparison of Proto-Slavic vowel reflexes across 780 settlements. Applying hierarchical clustering algorithms to a matrix of dialect proximity measures, we have identified 15 distinct linguistic areas within the Slavic continuum. For each delineated area, we provide both formal linguistic descriptions and theoretical interpretations.

KEYWORDS: Slavic languages, classification, dialectometry, The Slavic Linguistic Atlas

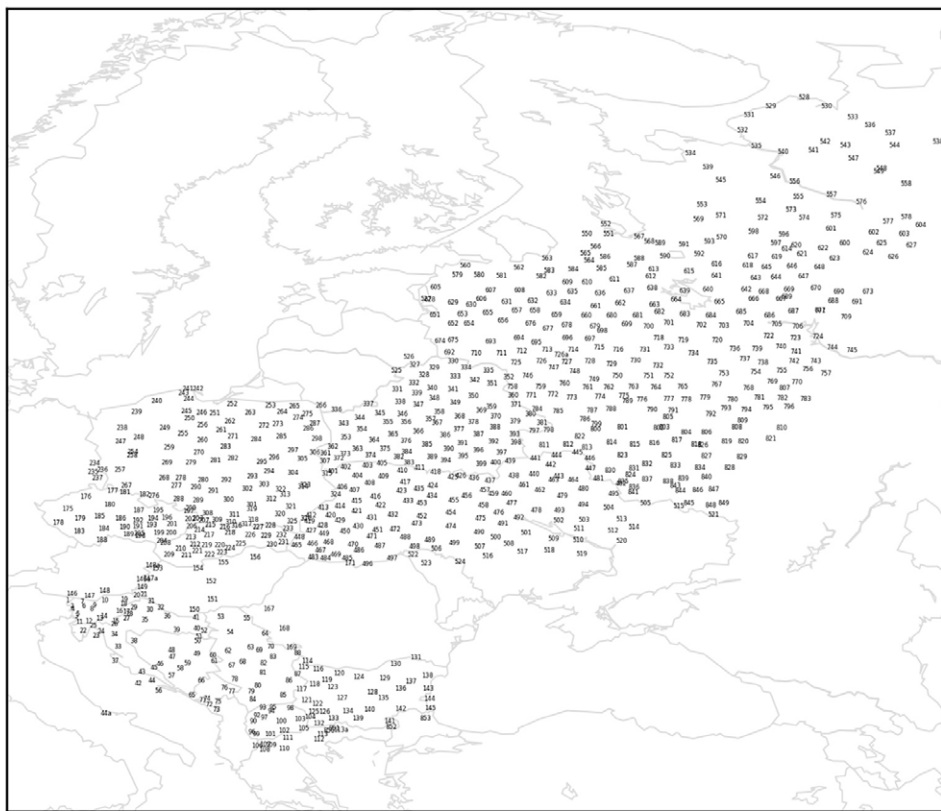
1 ВВОДНЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ

Первые попытки создать научную классификацию славянских языков принадлежат перу «отца славистики» Й. Добровского. Последующие двести лет развития науки породили десятки разнообразных классификаций, строящихся на различных основаниях, включающих в себя разное количество языков и разделяющих эти языки на разное количество групп и подгрупп [Saenko 2022].

К сожалению, большинство этих классификаций пыталось работать с данными только (или, по крайней мере, преимущественно) литературных языков, не учитывая говор и того факта, что славянские языки представляют собой несколько континуумов, в рамках которых границы диалектов не всегда совпадают с границами литературных языков.¹ Кроме того, статус литературного языка во многом является результатом исторической случайности: если бы история пошла по другому пути, вполне возможно, что славянский континуум (с теми же изоглоссами) сейчас официально делился бы на большее или наоборот меньшее количество литературных языков, что напрямую сказалось бы на классификации. В то же время, диалекты, обычно считающиеся частью одного языка, иногда могут демонстрировать старые фонетические черты, характерные для другого языка. Таким образом строго лингвистическая классификация славянских языков должна строиться в первую очередь на данных говоров без учёта того, к каким языкам эти говоры относят по экстралингвистическим критериям.

Подходящий материал для такой классификации был собран в рамках проекта «Общеславянский лингвистический атлас» (далее ОЛА). Работа над ОЛА началась в 1958 г. после IV съезда славистов в Москве. Сбор полевого материала вёлся преимущественно в 1960–70-е гг. Сеть атласа включает в себя 830 населённых

¹ Похвальным исключением являются работы М. Шекли, например [Šekli 2018].

КАРТА 1: 780 пунктов ОЛА, используемых в работе (об исключении 50 пунктов из-за недостатка данных см. ниже)

пунктов: 1–21, 146–149 – словенские² (всего 25); 22–88, 146а–148а, 150–153, 168, 169 – сербохорватские (всего 77); 90–113а – македонские (всего 24); 114–145, 167, 850–853 – болгарские (всего 37); 175–206, 299 – чешские (всего 33); 154–156, 208–232 – словацкие (всего 28); 234, 236 – нижнелужицкие; 235, 237 – верхнелужицкие; 207, 238–240, 246–298, 300–326 – польские (всего 84); 241–245 – кашубские (всего 5). Восточнославянские пункты распределяются по странам следующим образом: 327–400 – в Белоруссии (всего 74); 171 в Румынии, 233 в Словакии, 401–524 на Украине (всего 124); 525–558, 560, 562–593, 596–598, 600–648, 651–671, 673–707, 709–716, 718–765, 767–841, 843–849 в России (всего 313); при этом языковые границы не совпадают с государственными (подробнее см. ниже в разделе 4).

² Языковая маркировка отдельных пунктов наша. В самом ОЛА она отсутствует.

Выпуски атласа выходят в двух сериях, фонетико-грамматической и лексико-словообразовательной. В первой из них к настоящему времени напечатано 9 томов: “1. Рефлексы *ѣ” (1988 г.), “2а. Рефлексы *е” (1990 г.), “2б. Рефлексы *q” (1990 г.), “3. Рефлексы *ьг, *ьг, *ьл, *ьл” (1994 г.), “4а. Рефлексы *ь, *ь” (2006 г.), “4б. Рефлексы *ь, *ь. Вторичные гласные” (2003 г.), “5. Рефлексы *o” (2008 г.), “6. Рефлексы *е” (2011 г.), “9. Рефлексы *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt” (2019 г.). Отдельно вышел том с болгарскими материалами к выпускам 1–4 (2015 г.).³ Тома, посвящённые истории прочих гласных и согласных, пока ещё не выпущены и информацию на эту тему можно почерпнуть из данных ОЛА лишь в ограниченном объёме.

Несмотря на свои внушительные размеры, сетка пунктов ОЛА далека от идеала. Она обладает недостаточной густотой в некоторых ареалах с сильным диалектным дроблением (например, словенском⁴) а также в ареалах со смешанным населением. Кроме того, следует помнить, что материалы ОЛА отражают состояние на 1960–70-е гг. и не позволяют отследить даже поздних случаев смещения языковых границ, например, обмен населением между ПНР и СССР в 1944–1946 гг.⁵, не говоря уже о более ранних миграциях, таких как русская и украинская колонизация Дикого поля⁶ или переселения болгар, сербов и хорватов после захвата турками Балкан. Таким образом, демонстрируемые картами ОЛА изоглоссы далеко не всегда восходят к праславянскому состоянию. Тем не менее, обследование по программе ОЛА – это единственный массовый сбор материала говоров всех славянских языков по унифицированной программе, что делает данные ОЛА по-настоящему незаменимыми и заслуживающими всестороннего изучения.

³ Болгарская комиссия ОЛА временно выходила из проекта в связи со своей радикальной позицией по македонскому вопросу.

⁴ С.Б. Бернштейн изначально предлагал, чтобы в атлас вошло 40 словенских пунктов. Т. Логар считал, что это число нужно увеличить до 50, но в конечном итоге по различным причинам это количество было сокращено до 25 [Kenda-Jež 2012: 62–63].

⁵ Так, в польских пунктах 238–240, 252, 253, 257, 267, 268 и 276 живут выходцы с восточных кресов.

⁶ Например, в Воронежской области как русские, так и украинские пункты ОЛА возникли в XVII–XVIII вв.: 828 (Хреновое) в 1680-е гг.; 834 (Новая Ольшанка) в 1665 г.; 840 (Истобное) между 1645 и 1650; 847 (Новая Осиновка) в конце XVII в.; 849 (Шапошниковка) в 1750-е гг. [Прохоров 1973: 339, 199, 112, 200, 344].

2 СЛАВЯНСКИЕ ГОВОРЫ И ДИАЛЕКТОМЕТРИЯ

Диалектометрический (количественный) подход к классификации отдельных славянских языков и говоров начал применяться с конца XX в. Классификация, разработанная Н.Н. Пшеничной [1996], предполагала разделение русских говоров на единицы четырех уровней: первые два уровня, объединяющие большое количество населённых пунктов, отображали русский ареал дискретно, тогда как третий и четвертый уровни благодаря высокой детализации позволяли представлять ареал континуально. При описании каждого населённого пункта были взяты все лингвистические материалы, используемые для составления карт ДАРЯ за исключением статистических карт. Также на основе материалов ДАРЯ была предложена классификация русских диалектов [Марченко, Ронько 2025]. В работе исходная матрица признаков была превращена в матрицу близостей населённых пунктов и затем уменьшена с помощью метода многомерного шкалирования. Полученные значения были визуализированы на карте, что позволило выделить 6 групп говоров и определить диалектные признаки, делящие русские говоры на запад и восток.

В работе [Кузьмина, Манусов 2024] с помощью диалектометрических методов был описан весь восточнославянский ареал. В основе классификации лежали карты из сборника «Восточнославянские изоглоссы», которые были перерисованы в электронном формате и трансформированы в бинарную матрицу, где каждому пикселю карты соответствовало наличие или отсутствие конкретной диалектной черты. Далее к полученной матрице был применён алгоритм k -средних, в результате чего были созданы две кластеризации: на 5 (макроуровневая) и на 25 (микроуровневая) кластеров. Для каждого кластера был предложен список дифференциальных диалектных признаков, вносящих наибольший вклад в их формирование. Помимо дискретного кластерного метода был также применен континуальный, построенный с применением Евклидова расстояния.

Используя материалы проекта «Идеографски диалектен речник на българския език», группа исследователей попыталась получить классификацию болгарских говоров при помощи расстояния Левенштейна. В качестве материала использовалось 39 языковых черт в 156 словах, записанных в 197 населённых пунктах каждое [Houtzagers et al. 2010]. Такая методика имеет свои ограничения: во всех изучаемых пунктах должен быть представлен одинаковый набор лексем, что при работе с материалом не отдельных языков, а таксонов становится проблематичным. Кроме того, этот метод критиковался за то, что любая разница между сопоставляемыми единицами оценивается одинаково. В качестве альтернативы П. Хеггартти предложил метод, при котором диалектные формы сравниваются

не напрямую, а с общей праформой и диалектные рефлексy получают разный вес в зависимости от своего качества [McMahon 2005: 210–239].

Количественным методом является также лексикостатистика, однако большинство работ по славянской лексикостатистике ограничивается данными литературных языков.⁷ Важным шагом к изучению в этом ключе также говоров стала работа А.В. Дыбо и А.С. Касьяна, где наряду со списками Сводеша литературных славянских языков были использованы данные ряда говоров [Kushniarevich et al. 2015]. Полностью на диалектных данных (были взяты 25 славянских говоров) основана работа М.Е. Васильева и М.Н. Саенко [Васильев, Саенко 2020]. На материалы корпусов и списков Сводеша опирается также И. Афанасьев. Особого внимания заслуживает его работа [Afanasev 2023]. В ней автор провёл сравнительный анализ двух принципиально различных подходов к определению расстояний между языками: систем типа «чёрный ящик», показывающих языковую близость без возможности интерпретации, и «языково-независимых» систем, обеспечивающих прозрачную обработку данных, но игнорирующих специфику отдельных языков. Помимо сравнения существующих подходов он также предложил новую «антипрозрачную» систему, учитывающую преимущества обоих методов, и применил ее к трём восточнославянским лектам: говорам с. Хиславичи, Мегра и Белогорное.

Следует подчеркнуть, что классификации, полученные с помощью диалектометрических методов в нашей работе, не предлагаются в качестве замены существующих классификаций, основанных на качественных подходах. Диалектометрия в исследовании – лишь один из способов увидеть связи и близости между лектами, которые могут остаться незамеченными без статистического анализа.

3 МЕТОДОЛОГИЯ И ДАННЫЕ

3.1. МАТЕРИАЛ

Используемый материал представлен 6 томами фонетико-грамматической серии ОЛА (1, 2а, 2б, 4а, 5 и 6), посвящёнными континуантам следующих праславянских гласных: *ѣ, *ѣ, *ѣ, *ѣ и *ѣ, *ѣ, *ѣ. Во всех томах приведены реконструированные

⁷ Если говорить о лексикостатистике не в «сводешевском» понимании, то установление близости языков на основании сравнения параллельных текстов, предложенное независимо В. Маньчаком [Mańczak 2006] и С.А. Старостиным [Старостин 2007], в целом трудно применить к диалектному материалу.

лексемы праязыка, содержащие рассматриваемые фонемы. Для каждой лексемы приводится список длиной 830 (количество обследованных населённых пунктов) форм, наследующих исходной лексеме. В населённом пункте может быть зафиксировано как несколько, так и ни одной удовлетворяющей формы. Одна форма может фиксироваться в нескольких подряд идущих пунктах. В качестве примера приводятся данные по населённым пунктам 715–719 карты 13 (*č/ĭ/stǣ) тома на редуцированные гласные (пункт 717 в атласе отсутствует, в нумерации бывают пробелы):

715–716	čes't'
718	č'es', č'is'
719	

Тома были преобразованы в таблицы, из форм нами были извлечены непосредственно сами рефлексy – звуки и звукосочетания, развившиеся из фонемы праязыка. Карты из тома 4а в дальнейшем были разделены на две таблицы, в зависимости от того, рефлексy какого из редуцированных гласных там представлены. Так, после разметки рассматриваемый фрагмент таблицы тома на *ъ, соответствующий приведённому выше примеру, приобрёл следующую структуру:

(13) č/ĭ/stǣ	
715	е
716	е
718	е / і
719	нет

Населённые пункты, для которых хотя бы в одном из томов больше половины значений отсутствовало, были исключены из рассмотрения, в результате чего общее количество пунктов сократилось до 780. Были исключены следующие населённые пункты: 23, 34, 44а, 64, 93, 106–109, 112, 113, 139, 140, 142, 145, 167, 207, 253, 307, 327, 534, 538, 539, 550, 553, 558, 566, 598, 601, 615, 629, 630, 645, 669, 676, 677, 731, 735–737, 739–741, 755, 767, 768, 802, 808, 852, 853.

Важно отметить, что одни рефлексy встречались в двух и более томах, а другие — оказывались специфичными только для одного тома. Например, рефлекс *wo* был зафиксирован лишь трижды в томе на *о, в то время как рефлексy *a* или *i* были представлены в значительном количестве во всех томах. Вместе с тем все рефлексy демонстрировали структурную схожесть, что послужило основанием для объединения рефлексов разных томов в один набор данных.

Однако принятая методология имеет ряд ограничений: во-первых, теряется информация о связи с исходной фонемой, а, во-вторых, при включении нового материала, который будет структурно отличаться от имеющегося, например, из тома атласа на сочетании вида *ToT, методология будет нуждаться в совершенствовании.

3.2 РЕФЛЕКСЫ

При рассмотрении всех встретившихся рефлексов (всего 344) нами была предпринята попытка осмыслить их структуру, чтобы далее было возможно производить сравнение. Формальная схема всех рефлексов была представлена следующим образом:

1. Группа гласного, имеющая следующую внутреннюю структуру, либо её отсутствие:
 - 1.1. Один гласный из таблицы (Таблица 1). Каждый гласный охарактеризован по подъему (от самого верхнего, 1-го, до самого нижнего, 7-го), ряду (от самого переднего, 1-го, до самого заднего, 11-го), степени реализации (0 при нулевой реализации, 1 – для неслоговых частей дифтонгов, 2 – для гласных полного образования), огубленности (1 при наличии и 0 при отсутствии) и назализации (2 при наличии и 0 при отсутствии).
 - 1.2. Подстрочная дужка на два символа либо её отсутствие.
 - 1.3. Долгота (:) или полудолгота (˙) либо их отсутствие.
2. $\dot{\imath}$ в интервокальной позиции (в рефлексе $\dot{\imath}e$) либо его отсутствие.
3. Группа гласного, имеющая внутреннюю структуру, аналогичную пункту 1. списка, за исключением подпункта 1.2. либо её отсутствие.
4. Один носовой согласный (m, n, ŋ, ɲ, ɲ^m, ɲⁿ) либо его отсутствие.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	і			и		ы			ы		и
2		1	у		ѳ						
3		е	э							о	
4			е	ø		э			о		
5				ε		Λ		э			
6					а		а̣				
7						а					

РИСУНОК 1: Треугольник гласных в транскрипции ОЛА

Звук	Реализация	Подъём	Ряд	Огубленность	Назализация
0 ⁸	0	4	6	0	0
а	2	7	6	0	0
а	2	6	5	0	0
а	2	6	7	1	0
е	2	5	4	0	0
л	2	5	6	0	0
о	2	5	8	1	0
е	2	4	3	0	0
е	2	4	6	0	0
е	1	4	6	0	0
о	2	4	4	1	0
о	2	3	2	1	0
э	2	4	6	0	0
э	2	4	6	0	2
о	2	4	9	1	0
о	2	4	6	1	0
е	2	3	2	0	0
э	2	3	3	0	0
е	2	3	5	0	0
о	2	3	10	1	0
і	2	2	2	0	0
у	2	2	3	1	0
і	2	1	1	0	0
і	1	1	1	0	0
і ⁹	1	1	1	0	0
і	1	1	1	0	0
і	1	1	1	0	0
і	1	1	1	0	2
і	2	2	6	0	0
и	2	1	4	1	0
ы	2	1	6	0	0
ы	2	1	9	0	0
и	2	1	11	1	0
и	2	2	6	1	0
и	1	2	6	1	0
v	1	2	6	1	0
w	1	2	6	1	0
а	2	7	6	0	2
а	2	6	5	0	2
а	2	6	7	1	2
е	2	5	4	0	2
е	2	4	3	0	2
е	2	3	2	0	2
і	2	1	1	0	2
о	2	4	9	1	2
о	2	3	10	1	2
у	2	2	3	1	2
ц	2	1	11	1	2
о	2	2	10	1	0

ТАБЛИЦА 1: Классификация гласных рефлексов

⁸ Было принято решение принять 0 за центральный гласный (э) с нулевой реализацией.

⁹ В силу сложности корректного определения веса этих элементов неслоговые части дифтонгов были разделены на два типа: $i = j = i$ и $u = w = v$. Кроме того, звуки l' и h , иногда развивающиеся на месте j , получили тот же вес, что и сам j .

3.3. ПОПАРНОЕ СРАВНЕНИЕ

На следующем этапе исследования было проведено попарное сравнение имеющихся рефлексов, направленное на установление условных расстояний между ними. Сравнение двух рефлексов заключалось в соотнесении характеристик составных частей рефлексов. Характеристики гласных приведены в таблице 1; долгота, полудолгота и отсутствие долготы получили вес 2, 1 и 0 соответственно; интервокальный *i* при наличии давал вес 1, при отсутствии – 0; подстрочная дужка не учитывалась. В ходе такого сравнения рефлексy были представлены как векторы равной длины, чтобы между ними можно было вычислить Евклидово расстояние (схема 1), которое и стало конечной мерой дистанции между парой рассматриваемых рефлексов. Данный подход позволил перейти от качественного описания рефлексов к их количественной характеристике, что повысило объективность сравнительного анализа.

$$d(p, q) = \sqrt{(p_1 - q_1)^2 + (p_2 - q_2)^2 + \dots + (p_n - q_n)^2} = \sqrt{\sum_{k=1}^n (p_k - q_k)^2}$$

СХЕМА 1: Формула подсчёта Евклидова расстояния

Для сопоставления структурно различных единиц, а именно монофтонгов и дифтонгов, например, *a* и *a:i*, был разработан специальный алгоритм, в основе которого лежат два сравнения. Первое – прямое, при котором первый гласный дифтонга сравнивается с единственным гласным монофтонга, а второму гласному дифтонга в пару ставится вектор $\bar{q} = \bar{v} - \bar{c}$, где $\bar{v}$ – это вектор характеристик второго гласного, а $\bar{c}$ – это вектор такой же длины, что и $\bar{v}$, все значения которого равны некоторой константе *C*. Второе сравнение – обратное, при нём единственный гласный монофтонга будет сравниваться со вторым гласным дифтонга. Выбирается то сравнение, которое даст меньший результат. Таким образом, в приведённом примере меньший результат обеспечит прямое сравнение: соотнесение первого элемента дифтонга *a:* с монофтонгом *a*, а *i* – с $\bar{q}$, итоговое значение близости в данной паре составит 4,8990. Значения в матрице близостей (Таблица 2) лежат в диапазоне от 0 при сравнении одинаковых рефлексов до 17,2047 между рефлексом *ии* и рефлексом *in, iñ, iŋ, ĩn, ĩñ, ĩŋ, ĩ̃*. Такой подход позволяет верно устанавливать соответствие элементов одного рефлекса элементам другого, «штрафуя» за неправильные сравнения.

Два дифтонга между собой сравниваются аналогично: из прямого и обратного сравнений выбирается такое, которое обеспечит меньший результат.

	0	a	a:	a:i	a:ɨ	a:ɥ
0	0	3	3,6055	5,7446	5,7446	5,7446
a	3	0	2	4,8990	4,8990	4,8990
a:	3,6055	2	0	4,4721	4,4721	4,4721
a:i	5,7446	4,8990	4,4721	0	1	5,2915
a:ɨ	5,7446	4,8990	4,4721	1	0	5,1966
a:ɥ	5,7446	4,8990	4,4721	5,2915	5,1966	0

ТАБЛИЦА 2: Фрагмент квадратной матрицы попарных сравнений

Наконец, из этого следует, что в ходе сравнений одного и того же рефлекса с различными другими рефлексами он периодически будет получать различные векторы. Например, вектор рефлекса *a* при сравнении с рефлексом вроде *e* будет короче, чем вектор того же *a* при сравнении с дифтонгом *ei*. Однако, нам не кажется, что это является сколько-либо слабой стороной подхода, поскольку в конечном счёте, мы оперируем не самими векторами, а значениями, полученными через Евклидово расстояние между парами векторов.

3.4. МАТРИЦЫ ТОМОВ

После завершения попарных сравнений рефлексов появилась возможность перейти к вычислению итоговых расстояний между диалектами. Для этого была осуществлена обработка каждой из семи таблиц и внутри таблицы – каждой карты.

Для обработки всей таблицы *t* нам потребуется не только обработать каждую карту в ней, получив в результате матрицы ($M_1, M_2, \dots, M_{n-1}, M_n$), описанные в следующем абзаце, где *n* – количество карт в таблице, но и создать матрицу V_t , в которой будут храниться данные о количестве произведённых сравнений.

Обработка карты *k* представляет собой построение квадратной матрицы M_k размером 780×780 , значения которой сначала приравниваются к нулю, а затем заполняются следующим образом: для элемента с индексом (*i*, *j*) берём два множества: *I* – рефлексы, представленные в населённом пункте с номером *i*, и *J* – рефлексы в населённом пункте *j*; если оба множества оказались не пустыми, прямым произведением получаем множество пар рефлексов, между которыми надо произвести сравнение, в качестве значения $M_k(i, j)$ записываем среднее арифметическое набора из $|I| \cdot |J|$ результатов сравнений, значение $V_k(i, j)$ увеличиваем на единицу.

Далее полученные n матриц складываются, получаемая матрица поэлементно делится на матрицу V_t . Иными словами, задаётся матрица T_t такая, что $T_t(i, j) = (\sum_{k=1}^n M_k(i, j)) / V_t(i, j)$, это позволяет нивелировать эффект от различающегося количества карт, по которым проводились сравнения между различными парами диалектов. Матрица T_t – матрица тома, представляет собой матрицу с информацией о языковом расстоянии между каждой из пар диалектов, полученной посредством сравнения рефлексии конкретной фонемы в различных лексемах.

3.5. ИТОГОВАЯ МАТРИЦА

При попытке сложения матриц томов с целью создания диалектной классификации, основывающейся на вкладе рефлексом всех исследуемых континуантов гласных, возникает существенная методологическая сложность, связанная с количеством карт в разных томах. Так, таблица, отражающая судьбу *е, содержит 73 карты, в то время как в таблице, посвящённой *ъ, содержится 24 карты. Вариант с простым суммированием 7 матриц ($T_1, T_2, \dots, T_6, T_7$) имеет очевидную проблему: оба рефлекса имеют равную лингвистическую значимость, но каждая отдельная карта на *е будет весить втрое меньше, чем карта на *ъ. Альтернативный вариант предполагает перед сложением умножить каждую из 7 матриц T на количество карт в соответствующей таблице, но в таком случае возникает иная проблема – несмотря на равный вес каждой карты, непропорционально увеличивается вклад рефлексов с большим количеством карт. В нашем примере это приведёт к тому, что совокупный вклад всех рефлексов *е в дифференциацию исследуемых диалектов становится в три раза больше, чем вклад рефлексов *ъ.

Нами был выбран компромиссный вариант, при котором перед сложением каждая матрица умножалась на квадратный корень отношения наибольшего количества карт среди всех таблиц к количеству карт в данной таблице. Так, например, матрица *ъ будет домножена на $\sqrt{73 / 24} \approx 1,744$, в результате чего вклад каждой отдельной карты, посвящённой *ъ, во столько же раз превосходил вклад карты на *е, насколько совокупный вклад всех карт на *е превосходил аналогичный вклад всех карт на *ъ.

3.6. КЛАСТЕРИЗАЦИЯ

Полученная квадратная матрица, отражающая языковые расстояния между каждой из пар диалектов, служит основой для проведения кластерного анализа. В настоящей работе была применена иерархическая кластеризация методом Уорда. Это агломеративный алгоритм, нацеленный на обнаружение таких объединений,

при которых будут получаться кластеры с минимальным приростом дисперсии. Такой подход релевантен для лингвистических исследований, так как позволяет выявлять естественные группировки диалектов на основе объективных количественных показателей их сходства и различия.

3.7. Полигоны

Для удобства визуализации мы приняли решение построить диаграмму Вороного, тем самым получив для каждой из пар координат, соответствующей одному из 780 населённых пунктов, полигон. Такие полигоны геометрически точно ограничивают ту область пространства, для которой соответствующий ей населённый пункт является ближайшим из представленных. Внешние полигоны затем были дополнительно ограничены альфа-формой, описанной вокруг множества всех точек, чтобы избежать проблемы потенциально бесконечных полигонов. Стоит заметить, что иногда полигоны заметно не согласуются с границами государств. Например, полигон, соответствующий пункту 282 в северной Богемии ощутимо вклинивается на территорию польской Силезии. Кроме того, несмотря на то, что в Австрии представлены только 6 пунктов, 3 на востоке в Бургенланде и 3 на юге в Каринтии, соответствующие им полигоны, а также полигоны южных пунктов Чехии и западных пунктов Словакии занимают непропорционально большие территории Австрии.

3.8. ЦВЕТА

Для визуального представления близостей между диалектными группами матрицы расстояний были преобразованы в синтетические наборы n -мерных векторов с помощью метода многомерного шкалирования. Метод гарантирует получение такого набора, при котором расстояния между векторами в наборе минимально отличаются от расстояний в исходной матрице. В рамках настоящего исследования многомерное шкалирование применяется для получения трёхмерных векторов с дальнейшим преобразованием в пространство RGB цветов. Цвета кластеров определяются как среднее цветов всех точек, попавших в кластер. Таким образом, чем меньше цветовое расстояние между двумя кластерами, тем больше в среднем похожи диалекты, отнесённые к этим кластерам.

4 АНАЛИЗ

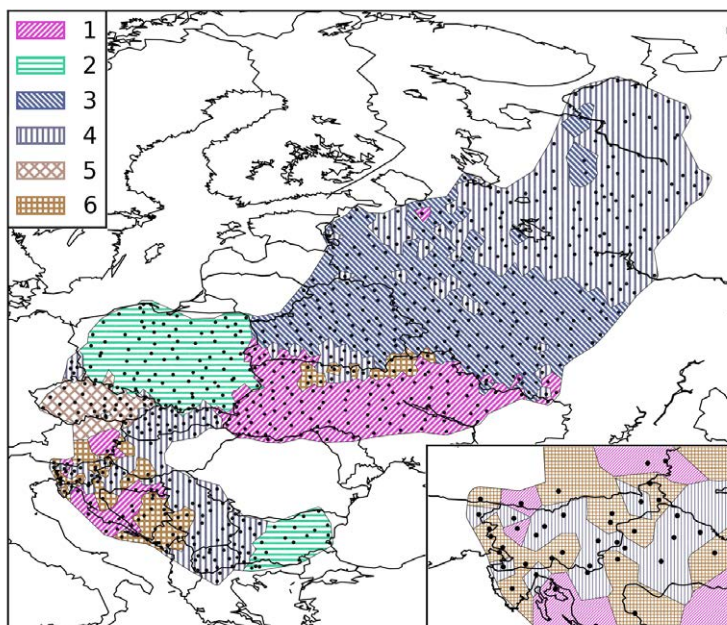
Ниже представлены карты, полученные по данным отдельных томов ОЛА. Опытным путём было обнаружено, что наиболее адекватной (то есть, соответствующей представлениям традиционной компаративистики) кластеризация выходила при делении на 6 кластеров.

Рефлексы *ě (карты *kvěť ‘цветок’, *lěsъ ‘лес’, *svěť ‘свет, мир’ и т.д.) разделили славянские говоры на следующие кластеры: 1) идиомы с переходом *ě > i, преимущественно украинские и икавские, но также некоторые словенские и один русский; 2) идиомы с рефлексацией *ě > e / a в результате лехитской перегласовки (*biały, śnieg*) и болгарского перехода *ě > a под ударением перед твёрдым согласным (*бял, сняг*); 3) белорусские и русские идиомы с рефлексацией *ě > e, также редукцией безударного e (яканье, иканье); 4) идиомы, в которых *ě всегда отражается как e; 5) чешские говоры с рефлексацией i: / (j)e ~ (ñ)e в зависимости от долготы / краткости ятя (*víra*, но *věrit*); 6) дифтонговые рефлексы в сербохорватских, словенских и украинских говорах – *je, ej, ije* и т.д.

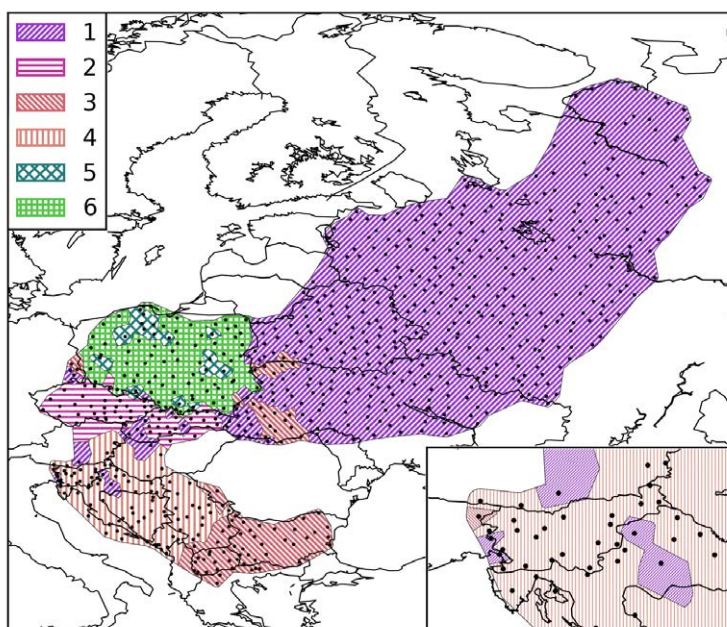
Рефлексы *ę (*ęзыкъ ‘язык’, *zajęсь ‘заяц’, *ęсьму ‘ячень’ и т.д.) дали следующее деление: 1) идиомы с рефлексацией *ę > a или a; 2) чешские и словацкие говоры с рефлексацией *ę > a / e (в результате разных процессов); 3) идиомы с рефлексацией *ę > e и утратой долготной корреляции (болгарские, македонские, часть сербских, нижнелужицкие), а также украинские говоры с рефлексацией a / e в зависимости от ударения; 4) идиомы с рефлексацией *ę > e и сохранением долготной корреляции; 5) кашубские и польские говоры с частично неносовыми рефлексами; 6) польские говоры с преимущественно носовыми рефлексами.

Рефлексы *q (*qsъ ‘ус’, *qzъкъ(яь) ‘узкий’, *qsenica ‘гусеница’ и т.д.) дали следующие кластеры: 1) словенские говоры с переходом *q > o, а также чешские говоры с дифтонгизацией и монофтонгизацией *q: > u: > ou > o:; 2) чешские говоры с рефлексацией *q > u и дифтонгизацией u: > ou; 3) идиомы с рефлексацией *q > u и утратой долготной корреляции; 4) идиомы с рефлексацией *q > u и сохранением долготной корреляции; 5) польские идиомы с сохранением носовости в том или ином виде; 6) идиомы, в которых *q дал неносовой или преимущественно неносовой рефлекс, отличающийся от u и o.

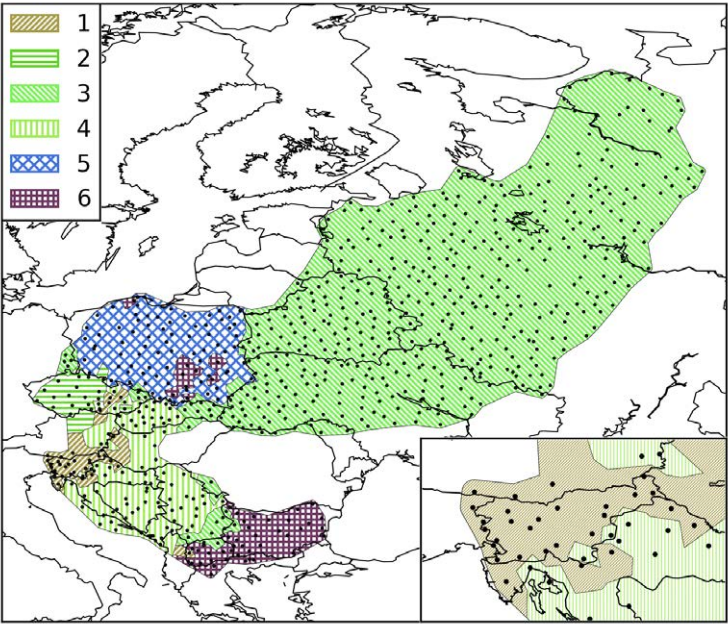
Рефлексы *ъ (*тъ ‘тот’, *сънь ‘сон’, *дъжь ‘дождь’ и т.д.) дали следующую кластеризацию: 1) идиомы с рефлексацией *ъ > o, перед j – o или ъ; 2) идиомы с рефлексацией *ъ > o, перед j – ъ; 3) идиомы с рефлексацией *ъ > o, перед j – у; 4) идиомы с рефлексацией *ъ > e, перед j – i; 5) идиомы с рефлексацией *ъ > a, перед j – i; 6) идиомы с рефлексацией *ъ > ə или o, перед j – i.

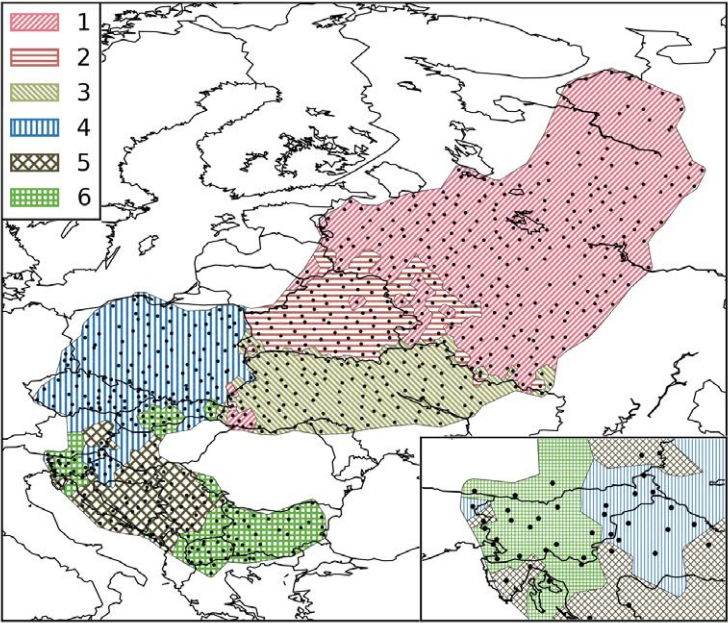
КАРТА 2: Рефлексы *ě

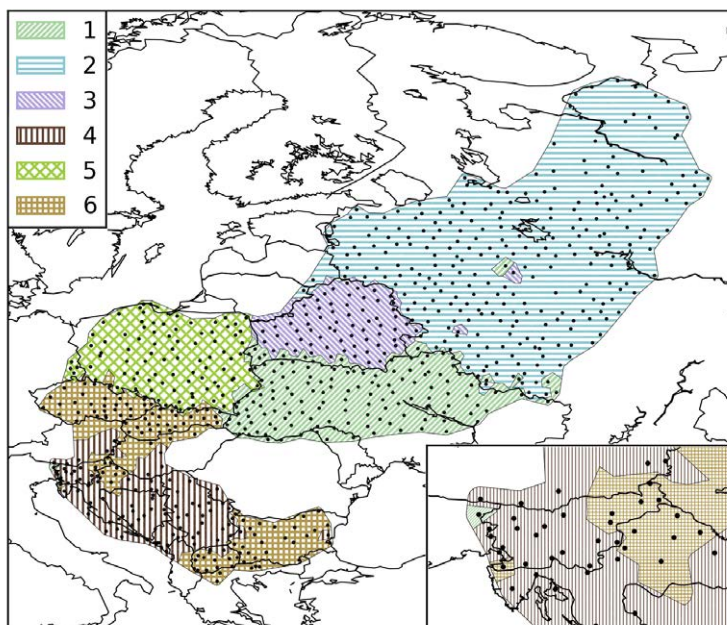
КАРТА 3: Рефлексы *ę

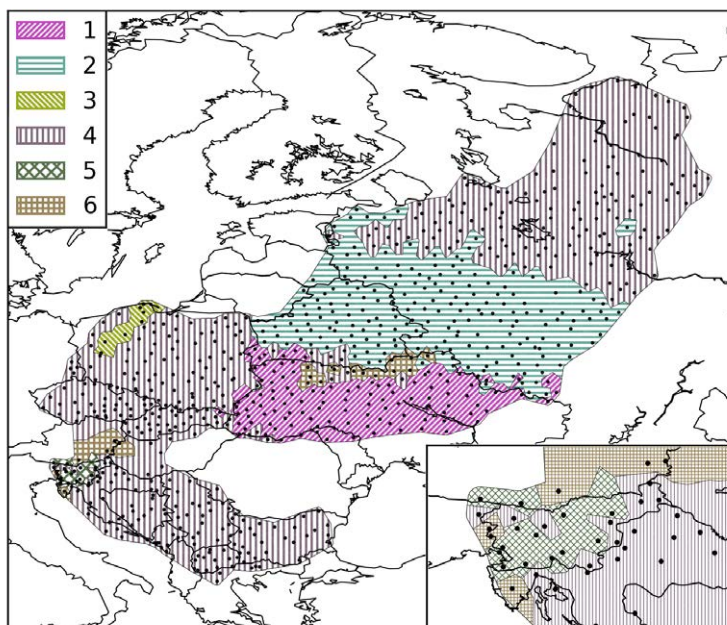
КАРТА 4: Рефлексы *q

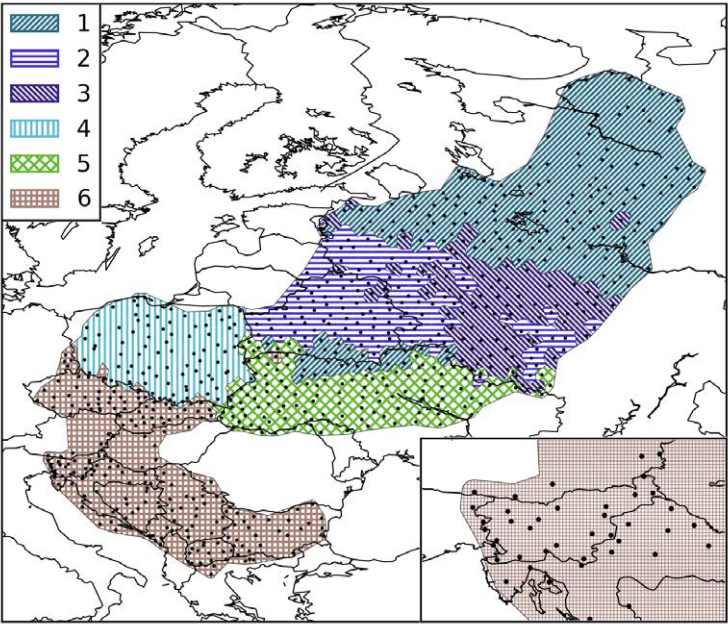
КАРТА 5: Рефлексы *ъ

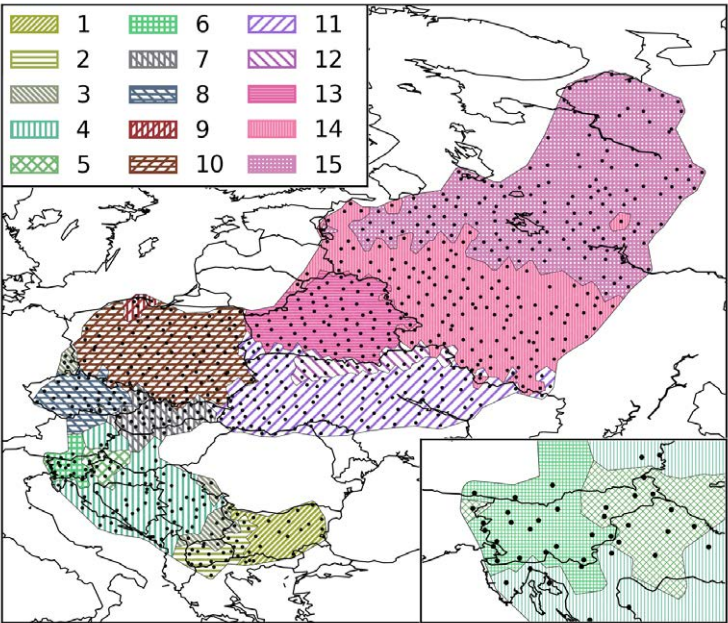
КАРТА 6: Рефлексы *ь

КАРТА 7: Рефлексы *о

КАРТА 8: Рефлексы *е

КАРТА 9: Деление славянских говоров на 15 кластеров на основе всего обработанного материала

Рефлексы *ь (*ръпъ ‘пень’, *дьпъ ‘день’, *дьпъсь ‘сегодня’ и т.д.) рисуют следующую картину: 1) идиомы с рефлексацией *ь > е, перед $j - i / y / 0$; 2) идиомы с рефлексацией *ь > е, перед $j - e / 0$; 3) идиомы с рефлексацией *ь > е, перед $j - i / ы / 0$; 4) идиомы с рефлексацией *ь > а или э, перед $j - i$; 5) идиомы с рефлексацией *ь > е, перед $j - i / y^{10}$; 6) идиомы с рефлексацией *ь > е, перед $j - i$.

Рефлексы *о (*опъ ‘он’, *огнь ‘огонь’, *осмъ ‘восемь’ и т.д.) дают следующие кластеры: 1) украинская рефлексация *о > о / i (в новом закрытом слоге); 2) рефлексация *о > о с накладывающимся сверху аканьем; 3) говоры с дифтонгизацией о > ъо в части случаев; 4) идиомы с о в большинстве позиций; 5) словенские говоры с и: и разнообразными “широкими” дифтонговыми рефlekсами в части позиций – ъа, ъэ:, ъэ, а:ъ и т.д.; 6) идиомы с “узкими” дифтонговыми рефlekсами в части позиций – ъо, ъу и т.д.

Рефлексы *е (*ежь ‘ёж’, *едла ‘ель’, *единъ ‘один’ и т.д.) показывают следующее деление: 1) идиомы с рефлексацией *е > е / о (в начале слова и под ударением перед твёрдыми согласными); 2) идиомы с рефлексацией *е > е / о (в начале слова и под ударением перед твёрдыми согласными) и наложившимся сверху яканьем; 3) идиомы с рефлексацией *е > е / о (в начале слова и под ударением перед твёрдыми согласными) и наложившимся сверху иканьем; 4) идиомы с рефлексацией *е > е / о по лехитской перегласовке; 5) идиомы с рефлексацией *е > е / о (в начале слова) / i (в новом закрытом слоге); 6) идиомы с сохранением е в большинстве позиций.

Наложение всего обработанного материала на карту показало, что наилучший результат (не слишком крупное деление, но и не слишком дробное), можно увидеть на карте с 15 кластерами (карта 9).

Распределение населённых пунктов между кластерами выглядит следующим образом:

1. (восточноболгарские говоры): 113а, 114, 116, 120, 124, 127–131, 133–138, 141, 143, 144, 850, 851.
2. (македонские и западноболгарские говоры): 90, 92, 94, 96, 97, 99–105, 110, 111, 119, 121–123, 125, 126, 132.
3. (торлакские и лужицкие говоры): 84–87, 95, 98, 115, 117, 118, 168, 169, 234–237.

¹⁰ у вместо i в формах вроде *czyj, szyja* в польских и лужицких говорах является результатом отвердения шипящих, однако в связи с малым количеством карт на *ь этого вторичного изменения хватило, чтобы отделить польские и лужицкие говоры от чешских и словацких, в которых изначальная рефлексация *ь была идентична.

4. (сербохорватские говоры): 22, 24, 25, 27, 33, 36–63, 65–83, 88, 146а, 147а, 148а, 150–153.
5. (“западнoслoвенские” и один кайкавский говор): 2–17, 26, 146, 147, 148.
6. (“вoстoчнoслoвенские” и часть кайкавских говoрoв): 1, 18–21, 28–32, 35, 149.
7. (словацкие и часть чешских говoрoв): 154–156, 197, 200, 202–206, 208–232, 299.
8. (чешские говоры): 175–196, 198, 199, 201.
9. (кашубские говоры): 241–245.
10. (польские говоры): 238–240, 246–252, 254–298, 300–306, 308–326.
11. (украинские говоры): 171, 233, 361, 362, 372–374, 382, 401–409, 412–416, 419–422, 427–434, 443, 448–524, 836, 843, 847, 849.
12. (полесские говоры): 383, 410, 411, 417, 418, 423–426, 435–442, 444, 446, 447.
13. (белорусские говоры): 328–360, 363–371, 375–381, 384–400.
14. (южнорусские говоры): 445, 525–527, 560, 562, 579, 580, 605, 651–654, 656, 658, 660, 662, 670, 674, 675, 678–680, 692–698, 710–716, 725–730, 732–734, 746–754, 758–765, 769, 771–807, 809–835, 837–841, 844–846, 848.
15. (севернорусские говоры): 528–533, 535–537, 540–549, 551, 552, 554–557, 563–565, 567–578, 581–593, 596, 597, 600, 602–604, 606–614, 616–628, 631–644, 646–648, 655, 657, 659, 661, 663–668, 671, 673, 681–691, 699–707, 709, 718–720, 722–724, 738, 742–745, 756, 757, 770.

Полученное распределение по большей части соответствует представлениям компаративистики о делении славянского языкового континуума¹¹. Нет ошибок в проведении границ между восточно-, западно- и южнославянскими пунктами, например, пункт 233 в Словакии верно атрибутирован как украинский. Восточноболгарские идиомы отделены от западноболгарских и македонских по ятовой границе. Алгоритм правильно отделил кашубские говоры от польских, а также польские от чешских и словацких. Также он совершенно верно определил украинские пункты на территории России (836, 843, 847, 849 с рефлексацией *ě > i, оканьем, а также i в новом закрытом слоге) и русский на территории Украины (445 с *ě > e, переходом e > o под ударением (мёд), аканьем и, что самое важное, яканьем). Справедливо, на наш взгляд, западнополесские говоры на территории Белоруссии (361, 362, 372–374, 382) были отнесены к украинским (*ě > i, оканье, i в новом закрытом слоге). Правильно атрибутирован говор 670 в составе Чухломского акающего острова.

¹¹ Снова напомним, что полученная карта отражает современное состояние славянских языков (включены переселенческие говоры, в том числе XX века).

Конечно, есть и недостатки. Наибольшим является ложный кластер, объединяющий торлакские говоры с лужицкими. Также не вполне понятно, насколько обоснованно включение в него пунктов 95, 98, 115, 117, 118 (из-за рефлексации $*q > u$) и переселенческих 168 и 169 (из-за рефлексации $*ъ, *ь > ə / a$), кажется, данных одних только гласных для решения этого вопроса недостаточно. Необоснованно деление словенских говоров на две части и объединение их с кайкавскими по отдельности. Некорректна также полученная чешско-словацкая граница.

Перечисленные недостатки вызваны тем, что классификация основывается исключительно на данных вокализма. В то же время её достоинства позволяют полагать, что, когда выйдут тома, посвящённые консонантизму, удастся построить более надёжную и исчерпывающую классификацию славянских говоров. Кроме того, в нашей работе мы отказались от арбитрного подхода к выбору весов для рефлексов разных гласных, так как не хотели вновь возвращаться к стандартным качественным подходам в лингвогеографии, при которых классификация языков может существенно меняться в зависимости от того, что конкретный исследователь считать более важным.

Второй путь дальнейших исследований, по которому авторы данной работы надеются направиться в ближайшее время, заключается в создании классификации говоров ОЛА на основе диахронных фонетических изменений, а не близости рефлексов в современных идиомах.

Статья основана на научных данных из опубликованных и общедоступных источников (в первую очередь Общеславянского лингвистического атласа), список которых приведен в разделе «библиография».

БИБЛИОГРАФИЯ

- Васильев, Михаил Е., Саенко, Михаил Н. 2020. Анализ топологии и оценка точности лексикостатистических классификаций (на примере славянских языков). *Вопросы языкового родства*, 18/3–4. 130–157. [Vasil'jev, Mikhail Je., Saenko, Mikhail N. 2020. Analiz topologii i otsenka tochnosti leksikostatisticheskikh klassifikatsii (na primere slavianskikh iazykov). *Voprosy iazykovogo rodstva*, 18/3–4. 130–157.]
- Кузьмина, Анастасия С., Манусов, Арсений В. 2024. Диалектометрический подход к диалектной классификации восточнославянских языков на материале сборника «Восточнославянские изоглоссы». *Вопросы языкового родства*, 22/3–4. 342–366. [Kuz'mina, Anastasiia S., Manusov, Arsenii V. 2024. Dialektometricheskii podkhod k dialektnoi klassifikatsii vostochnoslavianskikh iazykov na materiale sbornika «Vostochnoslavianskije izoglossy». *Voprosy iazykovogo rodstva*, 22/3–4. 342–366.]

- Марченко, Игорь А., Ронько, Роман В. 2025. Дialeктные различия между востоком и западом на материале данных Дialeктологического атласа русского языка: результаты многомерного шкалирования. *Исследования по славянской диалектологии* 25. 236–259. [Marchenko, Igor' A., Ron'ko, Roman V. 2025. Dialektnyje razlichii mezhdu vostokom i zapadom na materiale dannykh Dialektologicheskogo atlasa russkogo iazyka: rezul'taty mnogomernogo shkalirovaniia. *Issledovaniia po slavianskoi dialektologii* 25. 236–259.]
- ОЛА = *Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая*, 1–9. 1988–2019. Београд, Москва, Wrocław, Warszawa, Kraków, Zagreb, Скопје, Минск, Praha, Bratislava, Санкт-Петербург. [OLA = *Obshcheslavianskii lingvisticheskii atlas. Seriiia fonetiko-grammaticheskaia*, 1–9. 1988–2019. Beograd, Moskva, Wrocław, Warszawa, Kraków, Zagreb, Skopije, Minsk, Praha, Bratislava, Sankt-Peterburg.]
- Прохоров, Валентин А. 1973. *Вся Воронежская земля. Краткий историко-топонимический словарь*, Воронеж. [Prokhorov, Valentin A. 1973. *Vsia Voronezhskaia zemlia. Kratkii istoriko-toponimicheskii slovar'*, Voronezh.]
- Пшеничнова, Надежда Н. 1996. *Типология русских говоров*, Москва. [Pshenichnova, Nadezhda N. 1996. *Tipologiiia russkikh govorov*, Moskva.]
- Старостин, Сергей А. 2007. Сравнительно-историческое языкознание и лексикостатистика. В: С. А. Старостин. *Труды по языкознанию*. М.: Языки славянских культур. 407–447. [Starostin, Sergei A. 2007. Sravnitel'no-istoricheskoe iazykoznanije i leksikostatistika. V: S. A. Starostin. *Trudy po iazykoznaniiu*. М.: Iazyki slavianskikh kul'tur. 407–447.]
- Afanasev, Ilia. 2023. Cipher, transform, get lost: an anti-transparent system for distance measurement in East Slavic lects. *Journal of Language Relationship*, 21/3–4. 159–177.
- Houtzagers, Peter, Nerbonne, John, Prokić Jelena. 2010. Quantitative and Traditional Classifications of Bulgarian Dialects Compared. *Scando-Slavica* 56. 29–54.
- Kenda-Jež, Karmen. 2012. Slovenska narečja v Slovanskem lingvističnem atlasu (OLA). *Slavistica Vilnensis*, 57/2. 57–76.
- Kushniarevich, Alena et al. 2015. Genetic heritage of the Balto-Slavic speaking populations: Asynthesis of autosomal, mitochondrial and Y-chromosomal data. *PLoS ONE*, 10/9.
- Mańczak, Witold. 2006. *Pochodzenie języka staro-cerkiewno-słowiańskiego a kodeks Zografski*. Warszawa: Zakład Graficzny Uniwersytetu Warszawskiego.
- McMahon, April, McMahon, Robert, 2005. *Language Classification by Numbers*. Oxford.
- Saenko, Mikhail N. 2020. Taxonomy of Slavic Languages, History of the. In: Marc L. Greenberg, ed. *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*, Leiden.
- Šekli, Matej. 2018. *Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov*. Ljubljana.

POVZETEK

KLASIFIKACIJA SLOVANSKIH JEZIKOV NA PODLAGI SLOVANSKEGA LINGVISTIČNEGA ATLASA: PRVI POSKUS

Prispevek predlaga klasifikacijo slovanskih jezikov, ki temelji na objektivni dialektometrični analizi gradiva Slovanskega lingvističnega atlasa (OLA). Za

razliko od tradicionalnih klasifikacij, ki se opirajo predvsem na knjižne jezike in so pod vplivom zunajjezikovnih dejavnikov, se ta metoda osredotoča na narečni kontinuum.

Delo temelji na podatkih iz šestih zvezkov fonetično-slovnične serije OLA, ki vsebujejo informacije o refleksih sedmih praslovanskih samoglasnikov (*č, *ċ, *q, *b, *b̥, *o, *e) v 780 krajih. Za vsak refleks so bile določene jezikovne značilnosti (mesto tvorbe, dolžina, labializacija, nazalizacija) in predstavljene kot vektorji. Ključna faza je bila parna primerjava refleksov med vsemi točkami z izračunom evklidske razdalje, pri čemer so bile upoštevane strukturne razlike (na primer med monoftongi in diftongi). Na podlagi konstruirane matrice jezikovnih razdalj je bilo uporabljeno hierarhično združevanje po Wardovi metodi.

Analiza je na podlagi obravnavanega gradiva pokazala optimalno delitev slovanskega območja na 15 skupin. Algoritem je potrdil tradicionalne koncepte slovanske dialektologije, saj je pravilno razdelil vzhodno-, zahodno- in južnoslovansko območje ter pravilno pripisal točke zunaj državnih meja. Obenem pa so bile razkrite tudi pomanjkljivosti, povezane z zanašanjem zgolj na vokalizem, med katerimi je bila najbolj presenetljiva lažna združitev torlaških in lužiških narečij.

Študija prikazuje potencial kvantitativnih metod za identifikacijo strukture narečnega kontinuum, brez subjektivnih ocen. Nastala klasifikacija služi kot pomembna referenčna točka, vendar ne nadomešča tradicionalnih pristopov.

A CLASSIFICATION OF THE SLAVIC LANGUAGES BASED ON THE MATERIAL OF THE SLAVIC LINGUISTIC ATLAS: A TRIAL RUN

This study proposes a classification of Slavic languages based on an objective dialectometric analysis of the materials of the Slavic Linguistic Atlas. Unlike traditional classifications, which rely primarily on literary languages and are influenced by extralinguistic factors, this method focuses on the dialect continuum.

The work is based on data from 6 volumes of the phonetic-grammatical series of the Slavic Linguistic Atlas, containing information on the reflexes of 7 Proto-Slavic vowels (*č, *ċ, *q, *b, *b̥, *o, *e) in 780 localities. For each reflex, linguistic characteristics (height, backness, length, rounding, nasalization) were determined and presented as vectors. The key stage was a pairwise comparison of reflexes between all locations with the calculation of the Euclidean distance, taking into account structural differences (for example,

between monophthongs and diphthongs). Based on the constructed matrix of linguistic distances, hierarchical clustering by Ward's method was applied.

The analysis revealed that, for the material considered, the optimal division of the Slavic area is into 15 clusters. The algorithm confirmed established views in Slavic dialectology, as it correctly separated the East, West, and South Slavic areas and accurately attributed locations outside state borders. However, shortcomings associated with relying solely on vocalism were also identified, the most striking of which was the erroneous unification of the Torlak and Sorbian dialects.

The study demonstrates the potential of quantitative methods to reveal the structure of a dialect continuum, free from subjective assessments. The resulting classification serves as an important benchmark but does not replace traditional approaches.

Barbara Jurša PotoccoUniverza na Primorskem, Fakulteta za vede o zdravju, Slovenija
barbara.jursa.potocco@fvz.upr.si | <https://orcid.org/0000-0003-4813-1491>**Matej Plevnik**Univerza na Primorskem, Fakulteta za vede o zdravju, Slovenija
matej.plevnik@fvz.upr.si | <https://orcid.org/0000-0002-5472-0156>

Slovenski kineziološki termini s pridevniško sestavino *gibalni* ali *motorični* in njihovi angleški ustrezniki

Prispevek ponuja pregled večbesednih terminov, sestavljenih iz zveze levega pridevniškega prilastka *gibalni* ali *motorični* in samostalniškega jedra, ki se pojavljajo v terminoloških slovarjih in strokovnih besedilih s področja kineziologije. Poiskati poskuša njihove angleške ustreznike s primerjavo slovarskih gesel v slovenskih in angleških terminoloških slovarjih ter z vzporejanjem prevodov, v katerih se pojavljajo termini, znotraj dvojezičnih izvlečkov člankov v slovenskih strokovnih in znanstvenih revijah. Osrednji namen članka je z opozarjanjem na primere nedosledne rabe terminov prispevati k večji jasnosti in prečiščenosti slovenskega znanstvenega jezika na področju kineziologije.

KLJUČNE BESEDE: kineziologija, večbesedni termini, terminološka variantnost, angleški jezik, prevajanje

The paper examines Slovenian kinesiological multiword terms containing either the adjectival element *gibalni* or *motorični* as a noun premodifier based on their occurrence in terminological dictionaries and scientific and professional texts in the subject field of kinesiology. By comparing the relevant entries in Slovenian and English terminological dictionaries and examining bilingual abstracts from Slovenian kinesiological journals, the study attempts to determine the English equivalents of these terms. However, the overall aim is to contribute to greater clarity and transparency of the Slovenian scientific language in kinesiology, by noting examples of inconsistent use of terms.

KEYWORDS: kinesiology, multiword terms, terminological variation, English language, translation

1 Uvod

Pričujoča razprava je odziv na vrsteča se opozorila slovenistov o potrebi po skrbi za slovenski znanstveni jezik (Žele 2020: 107). Njen namen je prispevati k razvoju slovenske kineziološke terminologije. Osrednji predmet obravnave področja kineziologije je celostno proučevanje gibalne aktivnosti človeka, ki je posledica hotenega oz. zavestnega krčenja skeletnih mišic in za katero je značilna višja poraba energije kot v mirovanju (Hoffman 2009). Številne raziskave v zadnjem obdobju pa preučujejo tudi posledice odsotnosti gibalne aktivnosti, torej gibalno neaktivnost (Pavy-Le Traon idr. 2007; Brower 2009) in sedeče vedenje (Biddle idr. 2020). Prispevek si zastavlja pregled večbesednih terminov, katerih leva objedrna sestavina je pridevnik *gibalni* ali pridevnik *motorični*, na podlagi njihovega pojavljanja v terminoloških slovarjih in znanstveno-strokovni periodiki. Glavni namen raziskave je bil preučiti pogostost pojavljanja prevzete sestavine *motorični* v razmerju do neprevzete sestavine *gibalni*, ob zavedanju, da je upoštevanje t. i. jezikovnokulturnega terminološkega načela, po katerem imajo termini domačega izvora prednost pred termini tujega izvora, le eno od terminoloških načel, ki se kljub svoji relevantnosti ne uporablja avtomatsko (Žagar Karer 2018: 245).

Termin razumemo kot »jezikovni znak, ki označuje pojem« (Fajfar in Žagar Karer 2015: 8), *pojem* pa kot miselno abstrakcijo ali miselno enoto, ki se uvršča v pojmovni sistem neke stroke prek razmerij z drugimi pojmi, ki tej stroki pripadajo. Termini sestavljajo, po drugi strani, poimenovalni sistem neke stroke.

V pričujočem prispevku sledimo definicijama *sinonima* in *sinonimije* Žagar Karer in Fajfar (2020: 493), ki *sinonimijo* v terminologiji razumeta kot »pojav, ko en pojem označujeta vsaj dva termina«, *sinonim* pa kot »enega od vsaj dveh terminov za isti pojem«. Žagar Karer in Fajfar (prav tam) poudarita, da bi bilo v terminologiji točneje govoriti o vzporednih poimenovanjih in ne sinonimih, saj imamo v terminologiji opraviti s pojmi in ne pomeni, vendar pa hkrati ugotavljata, da je poimenovanje *sinonim* v slovenski terminologiji že tako ustaljeno, da ga ne bi bilo smiselno spreminjati.

Z *ustreznikom* mislimo na termin v drugem jeziku, ki poimenuje isti pojem, tako da obstaja med terminom v domačem jeziku in njegovim ustreznikom v tujem jeziku odnos koreferenčnosti (kadar pa je v prispevku govora o *prevodu*, mislimo s tem konkretno rabo oz. realizacijo ustreznikov v analiziranih besedilih). Tako termin kot ustreznik pripadata poimenovalni ravni, kot temelj za primerjavo dveh terminov pa nam služi pojem, natančneje intenzija pojma oz. skupek nujnih in zadostnih lastnosti, ki nek pojem definirajo (Sandrini 1996). Raziskujemo lahko tako razmerja med pojmi znotraj enega jezika (znotraj pojmovnega sistema neke stroke) kot tudi razmerja med pojmi, poimenovanimi v dveh ali več jezikih, pri opisu katerih moramo izhajati iz

primerjave ustreznih pojmovnih sistemov (prav tam). Ker se pojmovni sistemi strok med jeziki ne prekrivajo povsem, ne premorejo vsi termini ustreznika v tujem jeziku. Vintar (2018: 32) v zvezi s tem opozarja, da »so tudi pojmi nedvomno kulturno, verjetno pa tudi jezikovno pogojeni«.

Za naš prispevek pa je relevanten tudi pojem *terminološke variacije*. Po Vintar (2018: 45) so terminološke variacije »različne jezikovne oblike termina«, ki se »nanašajo na isti pojem«. Termini so pri rabi v besedilih namreč podvrženi spreminjanju svojih sestavin. Kot razlaga Vintar (2018: 42, 43), se v besedilih termini »obnašajo podobno kot leksikalne enote splošnega jezika«, saj »prehajajo skozi različne postopke oblikoslovnih, skladenjskih in pomenskih transformacij«. V novejših obravnavah terminološke variantnosti se vse bolj uveljavlja termin *varianta termina*, ki označuje v odnosu do *sinonima* in ozko definirane *terminološke variacije* nadredni pojem, saj ne zajema le odnosa koreferenčnosti, temveč predvideva, da lahko med pojmi, na katere se različice nekega termina nanašajo, obstaja tudi odnos podobnosti (Biel 2023).

Pridevnika *gibalni* in *motorični* sta v *SSKJ 2* označena kot sinonima. Beseda *motorični* ima kvalifikator knjižno. Terminološko gnezdo besede *motorični* vključuje terminološki kvalifikator anatomija (*motorični živec* in *motorično središče*), medtem ko se beseda *gibalni* ne pojavlja samo s terminološkim kvalifikatorjem anatomija (*gibalni živec*), temveč tudi v zvezi s fiziko (*gibalna količina*) in športom (*gibalni aparat*), vsa navedena terminološka področja pa so podpodročja kineziologije. V večbesednih terminih na področju kineziologije se besedi pogosto pojavljata kot levoprilastkovni objedrni sestavini v terminih, ki označujejo isti pojem. To ni presenetljivo, saj predstavlja sinonimno razmerje prevzeto: domače najbolj tipično sinonimno razmerje (Žagar Karer in Fajfar 2020: 498), prevzemanje iz drugih jezikov pa velja za pomemben terminotvorni proces (Vintar 2018: 51). Terminologija se namreč razvija v tesnem stiku s tujimi jeziki (Šverko 2011: 132), v modernejših strokah posebno v stiku z angleščino (Humar 2004: 17). Zaradi želje po čim boljšem razumevanju procesa prevzemanja terminov iz angleščine smo skušali terminom, najdenim v slovarjih in strokovnih besedilih, določiti njihove angleške ustreznike.

2 METODE

Kakovostni terminološki slovarji nam lahko omogočijo najboljši vpogled v poimenovalni sistem stroke (Žagar Karer 2011: 11). Ker kineziološki terminološki slovarji zaenkrat še ne obstajajo, smo bili omejeni na *Športni terminološki slovar* (v nadaljevanju *ŠTS*; 2012) in spletni *Slovar telesne kulture* (v nadaljevanju *STK*; 2021), ki je v glavnem

ohranil gesla *ŠTS* in jih dopolnil z manjšimi spremembami. Čeprav terminološki slovarji velikokrat vsebujejo tuje ustreznike (Šverko 2011: 132), to za omenjena slovarja ne velja. Slovarske definicije slovenskih terminov smo zato vzporejali s tistimi iz najobsežnejšega dostopnega terminološkega slovarja na področju športne znanosti in medicine športa, in sicer tretje izdaje *The Oxford Dictionary of Sports Science and Medicine* Michaela Kenta (v nadaljevanju *ODSSM*; 2006). To metodo smo dopolnili z uporabo strokovnih revij kot »najbolj pričakovanega okolja terminov« (Žagar Karer 2011: 12). Iz 366 dvojezičnih povzetkov vseh strokovnih in znanstvenih člankov, ki so izšli v osrednjih slovenskih kinezioloških revijah *Šport* in *Kinesiologia Slovenica* v obdobju med 1. januarjem 2019 in 15. septembrom 2022, smo izpisali vse večbesedne termine, ki vsebujejo pridevnik *gibalni* ali *motorični* (34 terminov), ter njihove angleške ustreznike (oboje so prikazani v tabelah 1 in 2 v razdelku 4). Kadar smo bili v precepu glede ustaljenosti posameznega termina, smo njegovo pogostost s pomočjo orodja SketchEngine preverili v korpusih akademske slovenščine KAS-Diplome in KAS-Doktorati.

3 PREGLED SLOVARSKIH SESTAVKOV V TERMINOLOŠKIH SLOVARJIH

Spodnji pregled razkriva štirinajst terminov iz *ŠTS*-ja in *STK*-ja, ki imajo angleški ustreznik v *ODSSM*-ju (ustreznik slovenskega termina je naveden v oklepajih). Vpogled v vse relevantne slovarske sestavke je na voljo v prilogi 1.

1. *gibalna količina (momentum)*
2. *gibalna naloga (motor task)*
3. *gibalni občutek (kinaesthesia)*
4. *gibalni program (motor programme)*
5. *gibalni razvoj (motor development)*
6. *gibalna rekreacija (physical recreation)*
7. *gibalna skladnost (coordination)*
8. *gibalni spomin (motor memory)*
9. *gibalna sposobnost (motor ability)*
10. *motorični test (STK: gibalni merski postopek) (fitness test)*
11. *gibalni transfer (motor transfer)*
12. *gibalno učenje s sinonimom motorično učenje (motor learning)*
13. *gibalni vzorec (movement pattern)*
14. *motorična enota (motor unit)*

Iz pregleda je razvidno, da *ŠTS* in *STK* tudi v primerih, ko angleški termin vključuje sestavino *motor*, dajeta prednost neprevzeti sestavini *gibalni* pred sestavino *motorični*, z izjemo termina *motorični test*, ki pa je v *STK* v celoti poslovenjen (*gibalni merski postopek*), ter *motorične enote* in *motoričnega učenja*, pri čemer je slednji sinonim *gibalnega učenja*.

Spodaj navajamo tiste termine s sestavino *gibalni* ali *motorični*, pri katerih v *ODSSM*-ju nismo našli angleškega ustreznika.¹

1. *gibalna igra*
2. *gibalna natančnost*
3. *gibalna spretnost*
4. *gibalna vzgoja*
5. *motorična struktura*
6. *motorični kompleks*
7. *gibalna informacija* (*STK*: *gibalni podatek*)
8. *motorične informacije* s sinonimom *gibalne informacije* (*STK*: *gibalni podatki* s sinonimom *motorični podatki*)
9. *gibalni stereotip* (*STK*: *gibalni obrazec* s sinonimom *stereotip*)
10. *gibalna izobrazba*²
11. *gibalno znanje* s sinonimom *motorično znanje*
12. *gibalni aparat* s sinonimoma *gibalni sistem* in *gibalni ustroj* (*STK*: sinonim *lokomotorni aparat*)³

Gibalna igra je specifična vrsta *igre* in kot taka v *ODSSM*-ju nima ustreznika, je pa termin *play* iz *ODSSM*-ja ustreznik drugega termina, vključenega v *ŠTS*, in sicer *igre*, ki označuje nadredni pojem.

Tako *gibalna natančnost* kot *agility* označujeta »eno od gibalnih sposobnosti« (»a component of physical fitness«). *Gibalna natančnost* je opredeljena kot »gibalna sposobnost za natančno določitev smeri in odmero intenzivnosti gibanja«, kar se do neke mere prekriva z definicijo angleškega termina, pri katerem gre za »sposobnost hitrega in natančnega spreminjanja položaja telesa«.

¹ Po drugi strani vključuje tudi *ODSSM* kar štirinajst večbesednih terminov s sestavino *motor* ali *movement* brez ustreznika v *ŠTS*-ju in *STK*-ju, in sicer naslednje termine: *motor behaviour*, *motor control*, *motor educatability*, *motor endplate*, *motor engrams*, *motor fitness*, *motor imagery*, *motor nerve*, *motor neuron*, *motor neurone pool*, *motor outflow time*, *motor reaction time*, *motor reflex*, *movement time* (za termina *motor area* in *motor cortex* bi lahko trdili, da sta pojmovno povezana s terminom *kortikalni centri*).

² V *ODSSM*-ju najdemo »lažnega prijatelja« *physical education*, vendar v pomenu *športne vzgoje*.

³ V *ODSSM*-ju zasledimo *gibalnemu aparatu* (*sistemu*, *ustroju*) soroden termin *skeletomuscular system*, katerega najbližji ustreznik pa je *mišično-skeletni sistem*.

Termin *gibalna spretnost* avtorji članka razumemo kot ustreznik angleškega termina *motor skill*, in sicer kot oznako za koordinirano gibanje človeškega telesa z namenom učinkovitega doseganja željenega gibalnega učinka, ki temelji na posameznikovih gibalnih in kognitivnih sposobnostih, predhodnih izkušnjah in znanju ter ki ga zaznamuje visoka in ponovljiva gibalna uspešnost. Vendar pa slovarska definicija, ki je na voljo v ŠTS-ju, termin definira drugače: »po starejši klasifikaciji ena od gibalnih sposobnosti (moč, hitrost, spretnost, vzdržljivost)«. STK dodaja kot definicijo pojma, ki ga poimenuje ta termin, »sposobnost opraviti delo, nalogo z lahkoto in brez spodrsrlajev«, s čimer se vsaj deloma približa definiciji termina *motor skill* v ODSSM-ju.

Omeniti je treba tudi termin *gibalna vzgoja*, preusmerjen na prednostni termin *gibalna izobrazba*, ki nima angleškega ustreznika, vendar pa uporabnika z eno od svojih definicij usmerja na termin *športna vzgoja*, ki se nanaša na »proces vzgoje in izobraževanja na športnem področju« in katerega angleški ustreznik je *physical education*.

Med naštetimi termini brez angleškega ustreznika velja posebej opozoriti, da označujejo *gibalna informacija* (STK: *gibalni podatek*) v ednini ter *motorične informacije* s sinonimom *gibalne informacije* (STK: *gibalni podatki* oz. *motorični podatki*) dva različna pojma. ŠTS poimenuje z *gibalno informacijo* »didaktični postopek, katerega cilj je, da ustvari celostno predstavo nekega giba ali gibalnega vzorca, ki vključuje vizualno nazoren prikaz (demonstracijo), teoretično osvetlitev in prve praktične preizkuse«, *motorične informacije* pa označujejo »količino podatkov, ki so posledica gibalnega učenja in je hranjena v osrednjem živčnem sistemu ter pomaga udeležiti določeno gibanje«.

Primerjava slovenskih in angleških poimenovalnih sistemov nakazuje dva povezana, a vendar različna pojmovna sistema. Kljub mednarodnemu značaju znanosti tudi na področju kineziologije velja, da so zanjo značilne lokalne posebnosti (Rey 1995: 114).

4 PREGLED TERMINOV IN NJIHOVIH ANGLEŠKIH USTREZNIKOV V STROKOVNIH REVIJAH

Pridevnik *gibalni* slovenski kineziologi v dvobesednih terminih v angleščino večinoma prevajajo z besedo *motor*, pogosto pa tudi z besedo *movement* ali kako drugače, medtem ko pridevnik *motorični* v angleščino dosledno prevajajo kot *motor*. Posamezni slovenski termini s pridevniško sestavino *gibalni*, katerih angleški ustreznik ne vsebuje določila *motor*, so, denimo, v našem vzorcu *24-urno gibalno vedenje* (angl. *24-hour movement behaviour*), *gibalni odmor* (angl. *exercise break, activity break*), *gibalna dejavnost* in *gibalna aktivnost* (angl. *physical activity*) ter *gibalna terapija* (angl. *exercise therapy*).

Od petindvajsetih terminov s pridevnikom *gibalni*, ki so se pojavili v zajetem vzorcu, jih je bilo le devet vključenih v *ŠTS* in *STK* (izključene so bile zveze *gibalna aktivnost*, *gibalna dejavnost*, *gibalna kompetenca*, *gibalna metoda*, *gibalni nadzor*, *gibalne navade*, *gibalna neaktivnost*, *gibalni odmor*, *gibalna predstava*, *gibalna tehnika*, *gibalna terapija*, *gibalna učinkovitost*, *gibalno udejstvovanje*, *gibalna umetnost*, *gibalna veščina*, *24-urno gibalno vedenje*). Od devetih uporabljenih terminov oz., natančneje, besednih zvez s sestavino *motorični*, za katere smo predvideli, da so termini, se le dva pojavita tudi v *ŠTS*-ju in *STK*-ju, in sicer *motorične sposobnosti* in *motorično učenje*. Zanimivo je, da sta se pridevnika *gibalni* in *motorični* v vzorcu samo dvakrat pojavila v zvezi z istim samostalnikom, in sicer v zvezi s samostalnikoma *sposobnost* in *sistem*.

Raznolikost ustreznikov slovenskih terminov v strokovnih revijah se pojavlja kot posledica slabe seznanjenosti posameznih strokovnjakov z angleško terminologijo, morda pa je tudi odraz njihove neusklajenosti glede rabe posameznih terminov in razlik med pojmovnimi (in posledično poimenovalnimi) sistemi kineziologije v različnih jezikih. Prevajanje *gibalne sposobnosti* tako z *motor ability* kot z *motor skill* kaže na vsebinsko povezanost teh pojmov, medtem ko bi lahko bilo dejstvo, da se namesto sestavine *motor* pojavljajo v zvezi s samostalnikoma *ability* in *skill* še druge sestavine (*mobility*, *motion*, *motoric*), predvsem znak nepoznavanja angleške terminologije.

Motorična kontrola je bila edini zabeleženi ustreznik angleškega termina *motor control*, sestavljen iz zveze pridevnika in samostalnika. V vzorcu smo zasledili še en ustreznik tega angleškega termina, ki pa v spodnji tabeli ni naveden, ker ne vsebuje sestavine *gibalni* ali *motorični*, in sicer *nadzor gibanja*. Prevzeti termin *motorična kontrola* lahko razumemo kot sinonim termina *gibalni nadzor*, ki pa je bil v angleščino preveden kot *movement control* in ne *motor control*. V korpusu KAS-Diplome najdemo termin *motor control* v eksplicitni povezavi s termini *kontrola gibanja* oz. *motorična kontrola gibanja*, pa tudi *motorični nadzor*, v korpusu KAS-Doktorati pa je z njim eksplicitno povezan termin *gibalni nadzor*, kar kaže, da strokovnjaki glede poimenovanja tega pojma niso poenoteni.

Angleški termin *motor performance* se je v vzorcu pojavil kot ustreznik termina *gibalna učinkovitost*, pa tudi kot ustreznik termina *motorična izvedba*.

Termin *gibalna sposobnost* se je najpogosteje prevajal kot *motor ability*, vendar skoraj enako pogosto tudi kot *motor skill*, medtem ko je bil sinonim *motorična sposobnost* dosledno prevajan kot *motor ability*. *Gibalne spretnosti*, ki so se pojavile samo v enem besedilu, so bile prevedene kot »motor abilities and motor skills«, kar razkriva nejasnosti v zvezi s pojmom *gibalna sposobnost* in *gibalna spretnost*, čemur se podrobneje posvečamo v naslednjem razdelku. Slovenski kineziologi s terminom *motor ability* niso prevajali samo poimenovanj *gibalna sposobnost*, *motorična sposobnost* in *gibalna spretnost*, pač pa tudi termin *gibalna učinkovitost*, prav tako pa so termin

motor abilities uporabili kot angleški ustreznik za slovenski termin *motorika* (slednji primer v tabelah sicer ni zabeležen). V nadaljevanju bomo zato poskušali osvetliti pojmovna razmerja med navedenimi termini oz. preverili njihovo koreferenčnost.

Slovenski termin	Angleški ustreznik	Število strokovnih besedil, v katerih se ustreznik pojavi
gibalna sposobnost	<i>motor ability</i>	11
	<i>motor skill</i>	10
	<i>physical ability</i>	4
	<i>movement skill</i>	4
	<i>movement ability</i>	3
	<i>physical skill</i>	1
	<i>mobility skill</i>	1
	<i>motion skill</i>	1
	<i>motoric ability</i>	1
gibalna učinkovitost	<i>movement efficiency</i>	5
	<i>physical efficiency</i>	3
	<i>motor efficiency</i>	1
	<i>locomotor efficiency</i>	1
	<i>motor performance</i>	1
	<i>motor abilities</i>	1
gibalna dejavnost	<i>physical activity</i>	5
	<i>motor activity</i>	1
	<i>motor abilities</i>	1
gibalna naloga	<i>movement task</i>	4
	<i>motor task</i>	3
	<i>exercise task</i>	2
	<i>movement</i>	1
	<i>physical activity</i>	1
gibalni test	<i>motor test</i>	4
	<i>movement test</i>	1
	<i>mobility test</i>	1
gibalni vzorec	<i>movement pattern</i>	4
gibalna aktivnost	<i>physical activity</i>	3
	<i>motor activity</i>	1
gibalni razvoj	<i>motor development</i>	3
gibalne navade	<i>physical activity</i>	2
	<i>movement habits</i>	1

24-urno gibalno vedenje	<i>24-hour movement behaviour</i>	2
gibalna koordinacija	<i>motor coordination</i>	1
gibalni nadzor	<i>movement control</i>	1
gibalni sistem	<i>motor system</i>	1
gibalna spretnost	<i>movement skill</i>	1
	<i>motor abilities and motor skills</i>	1
gibalna kompetenca	<i>motor competence</i>	1
	<i>motor competency</i>	1
gibalna veščina	<i>motor skill</i>	1
gibalna tehnika	<i>motor technique</i>	1
gibalna metoda	<i>movement method</i>	1
gibalna predstava	<i>motor imagery</i>	1
gibalno znanje	<i>motor knowledge</i>	1
gibalno udejstvovanje	<i>physical activity</i>	1
gibalna neaktivnost	<i>physical inactivity</i>	1
gibalni odmor	<i>exercise break</i>	1
	<i>activity break</i>	1
gibalna umetnost	<i>art of movement</i>	1
gibalna terapija	<i>exercise therapy</i>	1

TABELA 1: Termini s pridevnikom *gibalni* v strokovnih besedilih

Slovenski termin	Angleški ustreznik	Število strokovnih besedil, v katerih se ustreznik pojavi
motorične sposobnosti	<i>motor abilities</i>	5
motorična kontrola	<i>motor control</i>	1
motorične spremenljivke	<i>motor dimensions</i>	1
	<i>motor variables</i>	1
motorične značilnosti	<i>motor characteristics</i>	1
motorični dejavniki	<i>motor factors</i>	1
motorična izvedba	<i>motor performance</i>	1
motorično učenje	<i>motor learning</i>	1
motorični odziv	<i>motor respond</i> (sic!)	1
motorični sistem	<i>motor system</i>	1

TABELA 2: Termini s pridevnikom *motorični* v strokovnih besedilih

5 GIBALNE SPOSOBNOSTI, GIBALNE SPRETNOSTI, GIBALNA UČINKOVITOST IN MOTORIKA; GIBALNA KOMPETENTNOST IN GIBALNA PISMENOST

Gibalne sposobnosti so »človekove lastnosti, ki povzročajo individualne razlike v gibalni uspešnosti posameznikov. Tako kot druge človekove sposobnosti so prirojene, a se jih da učinkovito razvijati« (SLOfit 2023). Pistotnik termin *gibalna sposobnost* eksplicitno poveže z angleškim samostalnikom *ability*, ki poudarja definicijsko lastnost prirojenosti, medtem ko *skill* prevaja kot *spretnost*, *gibalne spretnosti* pa opredeli kot »z učenjem, oz. vadbo, pridobljene gibalne obrazce, katerih izvedba temelji na sposobnostih in značilnostih človeka« (Pistotnik 2019: 15). Pojem *gibalne sposobnosti* je v odnosu do pojma *gibalne spretnosti* ožji. *Gibalna sposobnost* je namreč lastnost posameznika, ki temelji na anatomsko-fizioloških predispozicijah, *gibalna spretnost* pa predstavlja koriščenje te lastnosti z vsebino gibalne aktivnosti z namenom učinkovitega doseganja željenega gibalnega učinka, pri čemer k doseganju cilja prispevajo tudi kognitivne sposobnosti, predhodne izkušnje in znanje posameznika. Navedena definicija pojma *gibalna spretnost* se razlikuje od njegove definicije v ŠTS-ju (po katerem gre za starejše poimenovanje za zgolj eno od *gibalnih sposobnosti*, ki so bile sčasoma na novo definirane, in sicer tako, da naj bi *gibalna spretnost* združevala današnja pojma *gibalne natančnosti* in *gibalne skladnosti*). V STK-ju je ta definicija pojma še vedno vključena v slovarski sestavek, kot prva pa je dodana definicija, ki je bližje Pistotnikovemu razumevanju pojma.

K nejasni razmejitvi med *gibalnimi spretnostmi* in *gibalnimi sposobnostmi* morda prispeva tudi pojem *motorike*, za katerega se zdi, da oba povezuje. Konkordance v korpusu akademske slovenščine KAS-Diplome pokažejo, da bi lahko pojem *motorike* zajemal celoto *gibalnih oz. motoričnih spretnosti* (pogoste so, denimo, kolokacije z glagoli *razvijati*, *usvajati*, *utrjevati*, *obvladovati*, *izboljšati*, ki se pojavljajo tudi z *motoričnimi spretnostmi*), pa tudi *gibalnih oz. motoričnih sposobnosti*, kot lahko sklepamo na podlagi minimalnega sobesedila korpusnih pojavitev te besede (npr. »motorika (motorične sposobnosti)« in »specialna alpska motorika (specialne gibalne sposobnosti)«).⁴

Pregled sestavkov v terminoloških slovarjih je razkril, da se termin *gibalne sposobnosti* pojmovno v veliki meri prekriva z angleškim terminom *motor fitness*, katerega popoln slovenski ustreznik je z *gibalno učinkovitostjo povezana telesna*

⁴ Še natančneje, konkordance besede *motorika* v korpusu KAS-Diplome nakazujejo, da termin morda označuje tudi specifične športne dejavnosti in tehnike (»k judo motoriki prištevamo vse tiste aktivnosti, ki jih izvajajo tekmovalci med judo borbo«; »nogometna tehnika (nogometna motorika)«, nauk o gibalnih funkcijah (»veda, ki proučuje osnove človekovega gibanja, se imenuje motorika«) in, na splošno, gibanje ali, ožje, telesno dejavnost (»gibanje (motorika)«; »šport ne pomeni samo gibalne aktivnosti (motorike)«).

zmogljivost (Jurak idr. 2021: 6). *Gibalne sposobnosti* so namreč posamezne sestavine tega nadrednega pojma: »Z gibalno učinkovitostjo povezano telesno zmogljivost [...] sestavljajo: agilnost, ravnotežje, koordinacija, moč,⁵ hitrost, reakcijski čas in gibljivost« (Jurak idr. 2021: 7). Pojem *motor fitness* in pojem *health-related fitness* (slednjega v slovenščini označuje termin *z zdravjem povezana telesna zmogljivost*) sta podredna pojmu, ki ga v angleščini označuje termin *physical fitness*. Najbolj ustaljeni slovenski termin za ta pojem je *telesna pripravljenost* (Atelšek idr. 2017), področni strokovnjaki pa so zanj predlagali tudi termin *telesna zmogljivost* (SLOfit 2023). *Telesna pripravljenost* oz. *telesna zmogljivost* se torej pojmovno deli na gibalno komponento (*gibalno učinkovitost*), ki se pri posameznikih ocenjuje zgolj s pomočjo gibalnih testov, in z zdravjem povezano komponento, ki se ne meri le z gibalnimi testi, ampak vsebuje tudi mere telesne sestave (Riebe idr. 2018). Kljub temu razlikovanju se v praksi za prikaz in razlago istih merskih rezultatov (SLOfit, KAS-Diplome) termin *gibalna učinkovitost* nedosledno uporablja koreferenčno s *telesno zmogljivostjo*, to je terminom za nadredni pojem, kar je verjetno pripisati temu, da sta pojma tesno prepletena in se v veliki meri prekrivata.

Nadalje je potrebno razlikovanje med *gibalno učinkovitostjo* in *gibalno kompetentnostjo*. Iz definicije *gibalne kompetentnosti* v SLOfit-ovem slovarju je razvidno, da označuje vsebinsko širši pojem kot *gibalna učinkovitost*, saj vključuje *gibalno učinkovitost* kot eno od svojih pojmovnih sestavin:

Gibalna kompetentnost pomeni, da je posameznik ustrezno gibalno učinkovit, da je usvojil osnovne gibalne in športne spretnosti, ki mu omogočajo sodelovanje v različnih športnih dejavnostih, razume pomen gibanja in športa ter njunih vplivov na njegovo telo in zdravje ter je redno športno dejaven (SLOfit 2024).

V vzorcu strokovnih besedil smo zaznali termin *gibalna kompetenca*, prevajan kot *motor competence* in *motor competency*. Za termin *motor competence* podaja slovar *Dictionary of Sport Psychology* naslednjo definicijo: »raven obvladovanja raznolikih gibalnih spretnosti (*motor skills*) in mehanizmov, ki te spretnosti omogočajo, vključno s kvaliteto gibanja (*quality of movement*), motorično koordinacijo in upravljanjem gibanja (*motor coordination and motor control*)« (Bardid in Utesch 2019: 186).

⁵ Poimenovanja za posamezne gibalne sposobnosti v terminoloških slovarjih se deloma razlikujejo od pravkar navedenih: *agilnost* je, denimo, poimenovana *gibalna natančnost*, medtem ko se *koordinacija* pomensko prekriva s poimenovanjem *gibalna skladnost*; opaziti je torej prizadevanje področnih strokovnjakov, da bi uslovarjali domača poimenovanja, tudi v primerih, ko tujke predstavljajo bolj ustaljene termine. Posebej pa tudi opozarjamo, da Kozinc in Šarabon (2021: 44) tisto gibalno sposobnost, ki jo Jurak idr. poimenujejo *moč* (v angleščini *power*), poimenujeta *mišična moč*.

Vsebina pojma *motor competence* je torej opredeljena ožje kot vsebina pojma *gibalna kompetentnost*; angleški ustreznik slednje je *physical competence*. Iz spodnjega citata je razvidna povezava med pojmom *gibalna kompetentnost* in *telesna zmogljivost*, prav tako pa prepletenost pojmov *telesna zmogljivost* in *gibalne spretnosti* (povezanih s pojmom *gibalne učinkovitosti*):

Gibalno kompetentnost (*physical competence*) določa posameznikova raven telesne zmogljivosti (*physical fitness*) in osnovnih gibalnih spretnosti (*fundamental motor skills*), ki so medsebojno vzajemno povezane. Preprosto povedano, usvajanje gibalnih spretnosti vodi k telesni zmogljivosti, velja pa tudi obratno (Jurak idr. 2025).

Sam pojem *gibalne kompetentnosti* je nadalje vključen kot ena od lastnosti v širši pojem *gibalne pismenosti* (angl. *physical literacy*), ki se je dokončno oblikoval z razvojem koncepta različnih pismenosti in ki se ne nanaša samo na usvojenost gibalnih veščin, razumevanje pomena vplivov gibanja in športa na zdravje ter redno telesno dejavnost posameznika, pač pa tudi in predvsem na sprejemajoč odnos do gibalne aktivnosti, ki posamezniku omogoča dejaven, zdrav in izpolnjujoč življenjski slog skozi celotno življenje (Carl idr. 2023). Pojem *gibalne pismenosti* vključuje tudi samozavest pri izvajanju različnih gibalnih aktivnosti v različnih okoljih, kar naj bi pripomoglo k zdravemu razvoju celotne osebnosti (Mandigo idr. 2012: 28).

Gibalno pismenost (*physical literacy*) lahko opredelimo kot motivacijo, samozavest, gibalno kompetentnost (*physical competence*) ter znanje in razumevanje, ki vsi prispevajo k temu, da zna posameznik ceniti gibalno aktivnost ter da prevzame odgovornost za vključevanje v gibalne aktivnosti za vse življenje (IPLA, 2017).

6 SKLEP

Med večbesednimi termini s pridevniško sestavino *gibalni* ali *motorični* najdemo sinonime s prevzetimi in neprevzetimi sestavinami, ki označujejo isti pojem. Slovenska terminološka slovarja (*ŠTS*, *STK*) vsebujeta le malo večbesednih terminov s pridevniško sestavino *motorični*, prav tako pa kažeta prehod k vse večjemu slovenjenju. Kljub tej težnji pa se dvojice koreferenčnih domačih in prevzetih terminov, ki zmanjšujejo jasnost strokovne komunikacije, še vedno pojavljajo tako v terminoloških slovarjih kot še posebej v strokovnih besedilih.

Najpomembnejši izsledek naše raziskave je opazen razkorak med termini v slovarjih in tistimi, ki se najpogosteje pojavljajo v znanstveno-strokovni periodiki. Od petindvajsetih terminov s pridevniško sestavino *gibalni*, zaznanih v strokovnih besedilih, jih je v slovarjih le devet, od devetih terminov z besedo *motorični* pa sta v slovarja vključena le dva. Ugotavljamo tudi, da bi morali slovenski kineziologi z dosledno rabo terminov razmejiti pojma *gibalna sposobnost* (angl. *motor ability*) in *gibalna spretnost* (angl. *motor skill*). Prav tako se pojem *gibalne učinkovitosti* (angl. *motor fitness*, *motor competence*) v praksi meša z nadrednim pojmom *telesne zmogljivosti* oz. *telesne pripravljenosti* (angl. *physical fitness*). *Gibalno učinkovitost* in *telesno zmogljivost* je treba nadalje ločiti od širšega pojma *gibalne kompetentnosti* (angl. *physical competence*), slednjega pa od nadrednega pojma *gibalne pismenosti* (angl. *physical literacy*). Že iz navedenih primerov je razvidno, da se pridevnik *gibalni* kot sestavina kinezioloških večbesednih terminov pogosto uporablja tako pri prevajanju angleških terminov s pridevniško sestavino *motor* kot pri prevajanju angleških terminov s pridevniško sestavino *physical*.

Obstoječa terminološka slovarja podajata tudi definicije terminov, ki se ne skladajo s potrebami aktualne strokovne komunikacije na tem področju, zato bi ju veljalo posodobiti in razširiti na podlagi dejanske rabe in s pomočjo eksplicitnega terminološkega dogovora, pri katerem bi sodelovalo čim več področnih strokovnjakov.

Članek temelji na raziskovalnih podatkih iz že obstoječih in javno dostopnih virov (besedilni viri, podatkovne baze), ki so navedeni v razdelku Viri.

BIBLIOGRAFIJA

VIRI

- Atelšek, Simon, Fajfar, Tanja, Jemec Tomazin, Mateja, Trojar, Mitja, Žagar Karer, Mojca. 2017. Telesna pripravljenost. V: Terminologišče, Terminološka svetovalnica. <<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/node/92192>> (1. 2. 2023).
- Kent, Michael. 2006. *The Oxford Dictionary of Sports Science and Medicine*. Oxford; New York: Oxford University Press. <<https://doi.org/10.1093/acref/9780198568506.001.0001>>.
- Kinesiologia slovenica: revija Fakultete za šport*. 2018–2021: 25–27. <<https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-3H28FQVG>>.
- Kristan, Silvo. 2012. *Športni terminološki slovar: delovni izvod za širšo strokovno razpravo*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- SketchEngine – Text Corpus Query System for All*. <<https://www.sketchengine.eu/>>.
- SLOfit*. <www.slofit.org/slovar> (3. 8. 2024).

Slovar telesne kulture. <www.termania.net/slovarji/295/Slovar_telesne_kulture> (12. 9. 2022).
 SSKJ 2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. 2014. <<https://www.fran.si/133/sskj2-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika-2>> (12. 9. 2022).
Šport: revija za teoretična in praktična vprašanja športa. 2019–2022. 67–70.

LITERATURA

- Bardid, Farid, Utesch, Till. 2019. Motor Competence. V: D. Hackfort, R. Schinke, B. Strauss (ur.): *Dictionary of Sport Psychology: Sport, Exercise, and Performing Arts*. Academic Press. <<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-813150-3.00013-9>>.
- Biel, Łucja. 2023. Variation of legal terms in monolingual and multilingual contexts: types, distribution, attitudes and causes. V: Ł. Biel, H. J. Kockaert (ur.): *Handbook of Terminology: Legal Terminology* 3. John Benjamins Publishing Company. 90–123. <<https://doi.org/10.1075/hot.3.var1>>.
- Biddle, Stuart, Pearson, Natalie, Ross, Gemma M., Braithwaite, Rock. 2010. Tracking of sedentary behaviours of young people: a systematic review. *Preventive medicine*, 51/5. 345–351. <<https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2010.07.018>>.
- Brower, Roy G. 2009. Consequences of bed rest. *Critical care medicine*, 37/10. 422–428. <<https://doi.org/10.1097/CCM.0b013e3181b6e30a>>.
- Carl, Johannes, idr. 2023. Physical literacy in Europe: the current state of implementation in research, practice, and policy. *Journal of Exercise Science & Fitness*, 21/1. 165–176. <<https://doi.org/10.1016/j.jesf.2022.12.003>>.
- Fajfar, Tanja, Žagar Karer, Mojca. 2018. Strokovnjaki in prepoznavanje terminov v strokovnih besedilih. *Jezikoslovni zapiski*, 21/1. <<https://doi.org/10.3986/JZ.21.1.6843>>.
- Hoffman, Shirl J. 2009. *Introduction to kinesiology: studying physical activity*. Champaign: Human Kinetics.
- Humar, Marjeta. 2004. Stanje in vloga slovenske terminologije in terminografije. V: M. Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije: zbornik prispevkov s simpozija Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: Založba ZRC. <<https://doi.org/10.3986/9789610503262>>.
- IPLA – International Physical Literacy Association. 2017. <www.physical-literacy.org.uk> (15. 2. 2025).
- Jurak, Gregor, idr. 2021. *SLOfit odrasli: priročnik za izvajalce*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport. <<https://www.slofit.org/Portals/0/Vsebine/Prirocnik%20SLOfit%20odrasli.pdf>> (15. 2. 2025).
- Jurak, Gregor, Kovač, Marjeta, Leskošek, Bojan, Starc, Gregor. 2025. Fitness is the foundation of physical literacy. <www.fitbackeurope.eu/Portals/0/Images/Fitback-paper_Fitness-is-the-foundation-of-physical-literacy.pdf> (15. 2. 2025).
- Kozinc, Žiga, Šarabon, Nejc. 2021. *Osnove analize gibalnih sposobnosti*. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- Mandigo, James, Francis, Nancy, Lodewyk, Ken, Lopez, Ron. 2009. *Position Paper: Physical Literacy for Educators*. Physical & Health Education Canada. <http://blogs.ubc.ca/ubcpe/files/2014/09/PHE-Canada-pl_position_paper.pdf> (15. 2. 2025).
- Pavy-Le Traon, Anne, Heer, Martina, Narici, Marco, Rittweger, Jörn, Vernikos, Joan. 2007. From space to Earth: advances in human physiology from 20 years of bed rest studies (1986–2006). *European journal of applied physiology* 101. 143–194. <<https://doi.org/10.1007/s00421-007-0474-z>>.

- Pistotnik, Borut. 2019. *Osnove gibanja v športu: osnove gibalne izobrazbe*. Ponatis. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport.
- Rey, Alain. 1995. *Essays on Terminology*. Amsterdam: John Benjamins.
- Riebe, Deborah, Ehrman, Jonathan K., Liguori, Gary, Magal, Meir. 2018. *ACSM's Guidelines For Exercise Testing And Prescription*. Philadelphia: Wolters Kluwer.
- Sandrini, Peter. 1996. Comparative analysis of legal terms: equivalence revisited. V: K. Schmitz, K. Dirk, C. Galinski (ur.): *Terminology and knowledge engineering (TKE '96)*. Frankfurt: INDEKS. 342–351.
- Šverko, Elena. 2011. Prvi slovenski razlagalni terminološki slovar turizma. *Jezikoslovni zapiski*, 17/2: 131–142. <<https://doi.org/10.3986/jz.v17i2.2381>>.
- Vintar, Špela. 2018. *Terminologija: Terminološka veda in računalniško podprta terminografija*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani.
- Žagar Karer, Mojca. 2011. *Terminologija med slovarjem in besedilom: analiza elektrotehniške terminologije*. Ljubljana: Založba ZRC. <<https://doi.org/10.3986/9789610503989>>.
- Žagar Karer, Mojca. 2018. Upoštevanje terminoloških načel v terminografski praksi. *Slavistična revija*, 66/2: 235–249. <<https://srl.si/ojs/srl/article/view/2018-2-1-8>> (15. 2. 2025).
- Žagar Karer, Mojca, Fajfar, Tanja. 2020. Sinonimija v terminologiji: analiza normativnih odločitev v terminoloških slovarjih. *Slavistična revija*, 68/4: 491–507. <<https://srl.si/ojs/srl/article/view/3894>> (15. 2. 2025).
- Žele, Andreja. 2020. Slovenščina v sodobni slovenski znanosti. V: J. Vogel (ur.): *Slovenščina – diskurzi, zvrsti in jeziki med identiteto in funkcijo*. Obdobja 39. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 103–109. <<https://doi.org/10.4312/Obdobja.39.103-109>>.

POVZETEK

Prispevek obravnava slovenske kineziološke večbesedne termine s pridevniško sestavino *gibalni* ali *motorični*. Med tistimi, ki so vključeni v slovenska terminološka slovarja s tega področja, jih ima štirinajst ustreznik v angleškem slovarju, uporabljenem v tej raziskavi, medtem ko za ostalih dvanajst terminov to ne velja.

Čeprav tako v slovarjih kot v strokovnih besedilih prevladujejo termini s pridevniško sestavino *gibalni* in ne *motorični*, pa niso povsem redke tudi terminološke variante, v katerih se pojavita obe pridevniški sestavini.

Pridevniško sestavino *gibalni* slovenski kineziologi kot del termina v angleščino večinoma prevajajo z besedo *motor*, pogosto pa tudi z besedama *physical* in *movement* ali kako drugače, medtem ko pridevniško sestavino *motorični* v angleščino dosledno prevajajo z besedo *motor*. Posamezni termini, ki vsebujejo pridevniško sestavino *gibalni* in bi jih bilo neprimerno prevajati z uporabo angleške besede *motor*, so v našem vzorcu strokovnih besedil, denimo,

24-urno gibalno vedenje (angl. *24-hour movement behaviour*), *gibalni odmor* (angl. *exercise break, activity break*), *gibalna dejavnost* in *gibalna aktivnost* (angl. *physical activity*) ter *gibalna terapija* (angl. *exercise therapy*).

Nekatere termine s sestavino *gibalni* je treba natančneje opredeliti, saj kineziologi pri njihovem prevajanju uporabljajo več angleških ustreznikov. Opozarjamo, denimo, da se termin *gibalna sposobnost* nedosledno prevaja kot *motor ability* in kot *motor skill*. Drugi s stališča pojmov sorodni termini, ki jih članek na pojmovni ravni razčleni, so *gibalna učinkovitost* (angl. *motor competence, motor fitness*), *gibalna kompetentnost* (angl. *physical competence*) in *gibalna pismenost* (angl. *physical literacy*).

Med raziskanimi termini, vključenimi v terminološka slovarja, ki sta izšla leta 2012 in leta 2021, ter tistimi, ki se pojavljajo v slovenskih znanstvenih in strokovnih revijah med letoma 2019 in 2022, obstaja opazen razkorak. Od petindvajsetih terminov s sestavino *gibalni* iz zajetih strokovnih besedil jih je bilo v omenjeni slovarja vključenih le devet, od devetih s sestavino *motorični* pa sta v slovarjih pristala le dva. Obstoječa terminološka slovarja s tega področja bi bilo torej treba posodobiti in razširiti na podlagi dejanske rabe.

SLOVENIAN KINESIOLOGICAL MULTIWORD TERMS WITH THE ADJECTIVAL ELEMENT *GIBALNI* OR *MOTORIČNI* AND THEIR ENGLISH EQUIVALENTS

The paper examines Slovenian kinesiological multiword terms that consist of nominal phrases with the adjectival premodifiers *motorični* or *gibalni*. Fourteen of such terms included in the Slovenian terminological dictionaries from the subject field have an equivalent in the English terminological dictionary used in this study, while the other twelve terms do not.

Multiword terms containing the adjectival element *gibalni* prevail, in comparison to those containing the word *motorični*, both in the dictionaries and professional texts. However, terminological variations, or co-referential terms that include both adjectival elements are not totally uncommon.

As an element of multiword terms, the Slovenian adjective *gibalni* is often translated into English with the word *motor*, but also with the words *physical*, *movement* or some other words, while the adjective *motorični* is consistently translated into English as *motor*. In our sample of professional texts, the specific terms containing the adjectival element *gibalni* that would be inappropriate to translate with the English word *motor* include, for example, *24-urno gibalno*

vedenje (24-hour movement behaviour), gibalni odmor (exercise break, activity break), gibalna dejavnost and gibalna aktivnost (physical activity) and gibalna terapija (exercise therapy).

Some of the examined terms need to be defined and distinguished more clearly, as Slovenian kinesiologists seem to use several English equivalents when translating them. For example, the study revealed that the term *gibalna sposobnost* tends to be translated inconsistently as both *motor ability* and *motor skill*. Some of the other conceptually related terms analysed in this paper include *gibalna učinkovitost (motor competence, motor fitness), gibalna kompetentnost (physical competence) and gibalna pismenost (physical literacy).*

There is a significant discrepancy between the terms included in the Slovenian terminological dictionaries from the field that were published in 2012 and 2021 and those that appeared in Slovenian scientific and professional journals in the period between 2019 and 2022. Of the twenty-five multiword terms containing the adjectival element *gibalni* that were identified in professional texts, only nine had been included in the said dictionaries, while only two of the nine different terms with the adjectival element *motorični* also appeared as dictionary entries. The existing terminological dictionaries in the field should thus be updated and expanded based on the actual usage.

PRILOGA: VZPOREJANJE SLOVARSKIH SESTAVKOV V SLOVENSKIH IN ANGLEŠKIH KINEZIOLŠKIH TERMINOLOŠKIH SLOVARJIH

TABELA 1: Vzorejanje slovarskih sestavkov za iztočnice, ki vsebujejo sestavino *gibalni*, z angleškimi slovarskimi sestavki

Slovenski termin	Definicija termina	Angleški ustreznik	Definicija angleškega ustreznika (op.: v prevodu avtorjev članka)
<i>gibalna igra</i>	→ <i>igra</i> (1. v najbolj splošnem pomenu vsaka prijetna ali zabavna dejavnost, ki jo spodbudi zgolj dejavnost sama in nima neposrednega koristnega ali celo pridobitnega cilja)	<i>play</i>	spontana, otroška telesna dejavnost, pri kateri je mogoče takoj začutiti užitek; igra je prostovoljna dejavnost, ki nima drugega cilja kot užitek
<i>gibalna informacija</i>	didaktični postopek, pri katerem gre za celostno predstavitev nekega giba ali → <i>gibalnega vzorca</i> , ki vključuje vizualen nazoren prikaz, teoretično osvetlitev in prve praktične preizkuse Sinonim v <i>STK</i> : <i>gibalni podatek</i>	/	/
<i>gibalna izobrazba</i>	stanje obvladanja različnih → <i>gibalnih znanj</i> ; dve ravni: ustrezno obvladanje → <i>naravnih oblik gibanja</i> in primerno (praktično uporabno) obvladanje osnov tehnike različnih športnih zvrsti in disciplin. Primerjaj s → <i>športno izobrazbo</i>	/	/
<i>gibalna količina</i>	fiz. (simbol <i>p</i>) zmnožek mase in hitrosti telesa ($p=m \cdot v$)	<i>momentum</i>	količina gibanja, ki jo ima premikajoči se predmet
<i>gibalna naloga</i>	gib ali skupina gibov, ki jih mora kdo storiti, opravljati po volji ali zahtevi koga (učitelja, vodnika, trenerja)	<i>task</i>	specifična aktivnost, ki jo je treba opraviti; v športu običajno zahteva uporabo gibalnih spretnosti (<i>motor skills</i>)

<i>gibalna natančnost</i>	sinonima <i>natančnost gibanja</i> in <i>preciznost (gibanja)</i> ; ena od šestih → <i>gibalnih sposobnosti</i> ; gibalna sposobnost za natančno določitev smeri in odmero intenzivnosti gibanja, npr. pri vseh gibalnih nalogah, pri katerih je treba natančno zadeti cilj (zadevanje tarče pri → <i>pikadu</i> , met na koš, met žoge na gol, udarjanje v boks, vodenje žoge z roko ali nogo itn.)	<i>agility</i>	sposobnost hitrega in natančnega spreminjanja položaja telesa brez izgube ravnotežja; pomembna je pri športih in aktivnostih, pri katerih se je treba izogibati nasprotnikom ali oviram (npr. pri slalomu); je osnovna sestavina telesne zmogljivosti; njena natančna narava še ni določena, vendar je odvisna od mišične moči, reakcijskega časa, koordinacije in dinamične gibljivosti Druga kandidata za ustreznika, katerih definicija pa se ne ujema povsem s slovenskim terminom, sta <i>accuracy</i> in <i>control precision</i> . <i>accuracy</i> : 1. sposobnost zadeti tarčo 2. sposobnost izvajalca (naloge), na primer drsalca, da uspešno ponavlja gibe 3. sposobnost izvajanja (naloge) brez napak 4. zanesljivost meritve, pogosto izražena z odstopanjem (+ ali -) meritve od njene prave vrednosti <i>control precision</i> : spretnostno usmerjena sposobnost (<i>skill-oriented ability</i>), ki je podlaga odziva, katerega rezultat je hiter in natančen, vendar izveden z gibi razmeroma velikega dela telesa (npr. zamah pri golfu)
<i>gibalna rekreacija</i>	→ <i>fizična rekreacija</i> V <i>STK</i> se namesto <i>gibalne rekreacije</i> in <i>fizične rekreacije</i> priporoča termin <i>telesna rekreacija</i> , vendar pa termin (<i>telesna</i>) <i>rekreacija</i> v slovarju ni pojasnjen.	<i>physical recreation</i>	gibalna aktivnost, ki se izvaja za zabavo oziroma razvedrilo in zaradi ugodnega vpliva na zdravje ali razpoloženje; običajno je bolj ciljno usmerjena in načrtovana kot igra, vendar je njena organizacijska strukturiranost navadno omejena
<i>gibalna skladnost</i>	sinonimi <i>skladnost gibanja</i> , <i>gibalna usklajenost</i> in (<i>gibalna</i>) <i>koordinacija</i> ; sposobnost učinkovitega oblikovanja in izvajanja zapletenejših sestavljenih celostnih gibalnih nalog; učinkovito udejanjanje in povezovanje prostorskih, časovnih in energetskih prvin v smotrno gibanje, ki je natančno, časovno usklajeno, gospodarno (brez odvečnega trošenja energije), zanesljivo in hitro prilegajoče se spremenjenim razmeram; ena od šestih → <i>gibalnih sposobnosti</i>	<i>coordination</i>	sposobnost usklajevanja različnih delov telesa za izvajanje gladkih in učinkovitih gibov Sinonim: <i>motor coordination</i>

<i>gibalna vzgoja</i>	1. → <i>gibalna izobrazba</i> 2. terminološko neutemeljen sinonim za športno vzgojo v vrtcu; dopusten le za gibalne dejavnosti malčkov (od 1. do 4. leta starosti), pozneje (za 5- in 6-letne) je zaradi izobraževalnih vsebin in vertikalne povezanosti z osnovno šolo ustrenejši izraz <i>športna vzgoja</i>	/ <i>physical education</i>	/ Termin <i>physical education</i> ni ustreznik; druga navedena definicija se deloma ujema s pojmom, ki ga poimenuje slovenski termin <i>športna vzgoja</i> (»proces vzgoje in izobraževanja na športnem področju«). <i>physical education</i>: 1. vsak načrtovan program gibalnih dejavnosti, ki posamezniku pomaga razvijati in nadzorovati svoje telo; proces, pri katerem ugodno prilagajanje in učenje (organsko, živčno-mišično, intelektualno, socialno, kulturno, čustveno in estetsko) poteka preko precej intenzivne gibalne dejavnosti in se pojavlja kot njena posledica 2. formalno področje vzgojno-izobraževalne dejavnosti, ki se ukvarja predvsem s telesnimi gibi in poteka v vzgojno-izobraževalni ustanovi
<i>gibalne sposobnosti</i>	sinonima <i>motorične sposobnosti</i>, <i>psihomotorične sposobnosti</i>; gibalne lastnosti, ki so odgovorne za smotno in učinkovito udejanjanje določenega gibanja, → <i>motorika</i>, → <i>osnovna motorika</i>. G. s. so: <i>gibljivost</i>, <i>moč</i>, <i>hitrost</i>, <i>gibalna skladnost</i> (koordinacija gibanja, gibalna koordinacija), <i>natančnost gibanja</i> (preciznost gibanja, gibalna preciznost) in <i>ravnotežje</i>; starejša sinonima: <i>fizične sposobnosti</i>, <i>psihofizične sposobnosti</i>; navedene g. s. imenujemo osnovne ali primarne, za razliko od <i>sekundarnih gibalnih sposobnosti</i>.; g. s. so deloma prirojene, deloma z vadbo pridobljene; v različnih športnih zvrsteh odločajo o uspešnosti različne gibalne sposobnosti; merimo jih z ustreznimi gibalnimi preizkusi oz. testi	<i>motor fitness</i> <i>motor ability</i>	živčno-mišične prvine telesne zmogljivosti, ki človeku omogočajo uspešno izvajanje določene gibalne spretnosti, igre ali dejavnosti; specifične prvine pojma <i>motor fitness</i> vključujejo agilnost, ravnotežje, koordinacijo, moč, reakcijski čas in hitrost; <i>motor fitness</i> včasih imenujemo tudi <i>skill-related fitness</i> dedno določena osebna lastnost ali značilnost, kot, denimo, ročna spretnost in reakcijski čas, ki prispeva k učinkovitosti (<i>proficiency</i>) pri izvajanju številnih gibalnih spretnosti (<i>skills</i>) in ki je ni mogoče zlahka spremeniti z vajo ali izkušnjami <i>ability</i>: v kontekstu usvajanja gibalnih spretnosti (<i>skill acquisition</i>) relativno stabilna, v glavnem podedovana lastnost ali značilnost, ki omogoča in prispeva k učinkovitosti (<i>proficiency</i>) pri številnih gibalnih spretnostih (<i>skills</i>); lahko so zaznavne, gibalne (<i>motor</i>) ali kombinacija obojih; slednje so poznane kot <i>psychomotor abilities</i>; čeprav niso naučene, jih lahko z izkušnjami razvijamo in širimo <i>motor capacity</i>: dedno določen največji potencial posameznika za uspešno izvajanje gibalne spretnosti (<i>motor skill</i>), na katerega naj bi okolje ali učenje le malo vplivalo

<i>gibalna spretnost</i>	po starejši klasifikaciji ena od gibalnih sposobnosti (moč, hitrost, spretnost, vzdržljivost); v sodobnejši strokovni klasifikaciji namesto o spretnosti govorimo o <i>gibalni natančnosti</i> ('preciznost') in <i>gibalni skladnosti</i> ('koordinacija'); glej → <i>gibalne sposobnosti</i> V <i>STK</i> dodana kot prva definicija: sposobnost opraviti delo, nalogo z lahkoto in brez spodrseljavev; ločimo tri vrste osnovnih spretnosti: ravnotežne, gibalne in ročne; vse tri so pomembne pri telesni dejavnosti	<i>skill</i> <i>motor skill</i>	gibanje, katerega izvedba je odvisna od vaje in izkustva in ni dedno določena; naučeno gibanje, ki je bistvena prvina športa; športnikom omogoča, da dosežajo zastavljene rezultate z največjo možno gotovostjo, pogosto z minimalno porabo energije; tri pomembne prvine tega pojma so uspešnost (<i>effectiveness</i>), doslednost (sposobnost ponovitve izvedbe; <i>consistency</i>) in učinkovitost v smislu ekonomičnosti (<i>efficiency</i>) spretnost, povezana z aktivnostjo mišic; spretnosti, ki se izvajajo v športu, sestavljajo kontinuum od fine do grobe motorike; nekateri strokovnjaki nasprotujejo uporabi pridevnika <i>motor</i>, saj ta implicira, da je spretnost v veliki meri motorični refleks; raje uporabljajo izraze, kot so zaznavno-gibalna spretnost, psihomotorična spretnost ali senzomotorična spretnost, saj ti poudarjajo umske prvine gibalnih spretnosti; spretno gibanje lahko opredelimo kot rezultat štirih različnih elementov: sile, hitrosti, natančnosti in ciljne usmerjenosti; pri spretni izvedbi gibanja morajo biti vsi štirje elementi prisotni istočasno, v pravem medsebojnem razmerju in obsegu
<i>gibalni aparat</i>	sinonima <i>gibalni sistem</i> in <i>gibalni ustroj</i>; del človekovega organizma, ki omogoča gibanje, premikanje telesa: kosti, sklepi z vezmi, mišice s kitami Sinonim v <i>STK</i>: <i>lokomotorni aparat</i>	/	/
<i>gibalni občutek</i>	sposobnost zaznavanja položaja in gibov telesa ter okončin; sinonim → <i>kinestetični občutek</i>	<i>kinaesthesia</i>	čut, s katerim zaznavamo gibanje, težo in položaj različnih delov telesa
<i>gibalni program</i>	sinonim <i>motorični program</i>; niz živčnih povezav v osrednjem živčnem sistemu, ki se je vzpostavil v procesu gibalnega učenja, ponavljanja in utrjevanja in zagotavlja smiselno, smotrno in uspešno izvajanje kakega že naučenega gibanja; oblikuje s z → <i>gibalnim učenjem</i> in → <i>gibalnim spominom</i> Sinonim v <i>STK</i>: <i>gibalni načrt (program)</i>	<i>motor programme</i>	abstraktna koda ali struktura, ki predstavlja enega ali več spretnih gibov in je shranjena v osrednjem živčevju; spominja na računalniški program, saj se zdi, da je sestavljena iz niza nevronskega ukazov, ki ob sprožitvi povzročijo določeno zaporedje usklajenih gibov

<i>gibalni razvoj</i>	starosti primeren skladen razvoj temeljnih → <i>gibalnih sposobnosti</i>	<i>motor development</i>	1. spremembe v spretnosti gibanja, ki so povezane z rastjo, zorenjem in izkušnjami 2. preučevanje sprememb v spretnosti gibanja, ki so povezane z rastjo, zorenjem in izkušnjami
<i>gibalni stereotip</i>	ustaljen, pogosto ponavljajoč se, samodejen, mehanski vzorec ali obrazec gibanja, ki za udejanjanje navadno ne rabi posebnega miselnega napora Sinonim v <i>STK</i> : <i>gibalni obrazec</i>	/	/
<i>gibalni spomin</i>	sprejemanje gibalnih informacij in shranjevanje teh v spominu, zapis gibalnega programa v osrednjem živčnem sistemu; posledica večjega števila ponovitev nekega gibanja	<i>short-term motor memory</i> <i>long-term motor memory</i>	kratkoročna hramba motoričnih informacij (<i>motor information</i>) ali gibalnih nalog (<i>motor tasks</i>), ki je analogna kratkoročnemu jezikovnemu spominu pomnjenje relativno dobro naučenih gibalnih spretnosti (<i>motor skills</i>) z večmesečnimi ali celo večletnimi intervali ohranjanja
<i>gibalni transfer</i>	pojav, da se neka gibalna izkušnja prenaša na do zdaj neznano gibanje in omogoča hitrejšo učenje novega, npr. osebe, ki obvladajo drsanje, to gibalno izkušnjo prenašajo na smučanje in se ga zato hitreje naučijo Iztočnica v <i>STK</i> : <i>gibalni prenos (transfer)</i>	<i>intertask transfer</i>	oblika prenašanja usvajanja gibalnih spretnosti, pri kateri učenje in/ali izvajanje ene spretnosti vpliva na učenje in/ali izvajanje nove spretnosti <i>transfer of learning</i> : učinek, ki ga ima učenje ene spretnosti na poznejše učenje druge; učenje nove spretnosti je lahko pospešeno, upočasnjeno ali pa prejšnje učenje nanjo sploh ne vpliva
<i>gibalni ustroj</i>	sinonima <i>gibalni sistem</i> in <i>gibalni aparat</i>	/	/
<i>gibalni vzorec</i>	logično, smiselno in smotno zaporedje gibov, ki sestavljajo zaključeno celoto; gibalni vzorec je lahko prirojen (npr. hoja) ali pridobljen (z učenjem, npr. preval naprej)	<i>movement pattern</i> <i>motor pattern</i>	splošno zaporedje anatomskih gibov, ki imajo skupne prvine prostorske in časovne konfiguracije, denimo gibanje delov telesa v isti ravnini; primeri gibalnih vzorcev so hoja, skakanje in brcanje posebno zaporedje mišičnih gibov, usmerjeno k doseganju zunanjega cilja; termin je blizu pojmu <i>motor skill</i> , vendar se običajno uporablja za opis dejanj, ki se izvajajo z manj spretnosti (<i>skill</i>) in pri katerih je poudarjeno gibanje

<i>gibalno učenje</i>	sinonim <i>motorično učenje</i> ; učenje gibov in gibanj, proces postopnega prilagajanja gibalnega in živčnega stroja na smotno izvedbo novega gibanja; proces utrjevanja → <i>gibalnih programov</i> ; proces oblikovanja → <i>gibalnih vzorcev</i> in → <i>gibalnega znanja</i>	<i>motor learning</i>	1. usvajanje gibalnih spretnosti (<i>skills</i>) ali spretnih gibov (<i>skilled movements</i>) s pomočjo vaje (<i>practice</i>); gibalno učenje vključuje vrsto notranjih procesov, povezanih z vajo ali izkustvom (<i>experience</i>), ki vodijo do relativno trajnih sprememb v gibalni spretnosti (<i>motor skill</i>) 2. preučevanje usvajanja gibalnih spretnosti (<i>skills</i>)
<i>gibalno znanje</i>	smotno, gospodarno obvladanje kakega gibanja, že izoblikovan → <i>gibalni vzorec</i> ; posledica → <i>gibalnega učenja</i>	/	/

TABELA 2: Vzporejanje slovarskih sestavkov za iztočnice, ki vsebujejo sestavino *motorični*, z angleškimi slovarskimi sestavki

Slovenski termin	Definicija termina	Angleški ustreznik	Definicija angleškega ustreznika (op.: v prevodu avtorjev članka)
<i>motorična enota</i>	<i>gibalna enota</i> ; skup mišičnih vlaken, ki jih oživčuje isti živec	<i>motor unit</i>	en gibalni živec in vsa mišična vlakna, ki jih stimulira
<i>motorična struktura</i>	zgradba določenega gibanja glede na → <i>gibalne sposobnosti</i> Iztočnica v <i>STK</i> : <i>gibalna (motorična) struktura</i>	/	/
<i>motorične sposobnosti</i>	<i>gibalne sposobnosti</i>	<i>motor abilities</i>	gl. tabelo 1
<i>motorične informacije</i>	<i>gibalne informacije</i> ; količina podatkov, ki so posledica gibalnega učenja in je hranjena v osrednjem živčnem sistemu ter pomaga udeležiti določeno gibanje Sinonim v <i>STK</i> : <i>gibalni (motorični) podatki</i>	/	Iztočnice, ki bi predstavljala ustreznika slovenskega termina, sicer ni, najdemo pa v slovarskem sestavku za iztočnico <i>short-term motor memory</i> tudi termin <i>motor information</i> , ki, glede na kontekst, definiciji pojma povsem ustreza.
<i>motorični kompleks</i>	<i>gibalni sklop</i> ; skupek delnih gibalnih prvin, ki tvorijo zaključeno gibanje, npr. delne gibalne prvine skoka v daljavo so: šprint, enonožni odziv, let in doskok	/	/

<i>motorični test</i>	<i>gibalni test</i> ; preskus za ugotavljanje motoričnih/gibalnih sposobnosti (→ <i>gibljivost</i> → <i>moč</i> , → <i>hitrost</i> → <i>skladnost gibanja/koordinacija</i> → <i>natančnost gibanja/preciznost</i> in → <i>ravnotežje</i>) Sinonim v <i>STK</i> : <i>gibalni merski postopek</i>	<i>fitness test</i>	test, ki se običajno izvaja za oceno stopnje telesne pripravljenosti (<i>physical fitness</i>), na primer pri športniku med rehabilitacijo po poškodbi; pojem <i>fitness</i> je sestavljen iz več prvin, zato ne obstaja en sam test telesne pripravljenosti (<i>fitness test</i>); trenerji nenehno subjektivno ocenjujejo svoje športnike, vendar je za objektivno oceno telesne pripravljenosti običajno potrebno neodvisno merjenje vsake prvine v standardiziranih laboratorijskih pogojih; prvine, ki se običajno ocenjujejo, so mišična jakost (<i>strength</i>), hitrost, moč, gibljivost in vzdržljivost
<i>motorično učenje</i>	<i>učenje</i> → <i>motorike</i> → <i>gibalno učenje</i>	<i>motor learning</i>	gl. tabelo 1
<i>motorično znanje</i>	→ <i>gibalno znanje</i>	/	/

Ocene • Reviews

Metod ČeparZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Slovenija
metod.cepar@zrc-sazu.si | <https://orcid.org/0000-0002-4925-4197>

Kozma Ahačič, Stati inu obstati. Prvih petdeset slovenskih knjig.

**AHAČIČ, KOZMA. 2024. STATI INU OBSTATI: PRVIH PETDESET SLOVENSKIH KNJIG.
2., DOPOLNJENA IN POPRAVLJENA IZDAJA. LJUBLJANA: CANKARJEVA ZALOŽBA.**

Predstojnik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU nas v svoji monografiji o začetkih slovenskega knjižnega jezika popelje v razburljivi svet 16. stoletja, ki mestoma spominja na kriminalko, mestoma na tragikomedijo, ponekod pa celo pa na psihološki triler.

»Zgodba prvih slovenskih knjig še zdaleč ni zanimiva samo za bralce, ki se ukvarjajo s časom reformacije, humanizma in katoliške preнове, prav tako ni zanimiva samo za bralce, ki jih zanimajo začetki slovanskih knjižnih jezikov.« Tako Ahačič; lahko mu samo pritrdim.

Številka petdeset je simbolična, kot je tudi poimenovanje knjiga širše; kot knjiga je obravnavan tudi letak.

V uvodu Ahačič omenja tudi narečno razdrobljenost slovenščine, pri čemer bi bilo treba opozoriti, da to ne drži na način, kot to dojemamo danes, ko velja, da ima vsaka vas svoj glas. V 16. stoletju narečja še niso bila tako razcepljena, kot so bila v začetku ali sredini dvajsetega stoletja. Obstajalo je nekaj osnovnih narečnih ploskev, ki so se seveda delile na posamezna narečja, vendar niti približno še ne tako zelo, kot to dojemamo danes. Pod osnovno dolenjščino so spadala tudi narečja oz. govori, ki so danes v primorski narečni skupini (področje od Ilirske Bistrice, Kozine, Trsta, Ajdovščine, Postojne), podobno velja za gorenjščino. Govoriti o veliki narečni razcepljenosti v 16. stoletju je torej zavajajoče. Izrazita narečna razcepljenost, kot jo poznamo in smo nanjo upravičeno ponosni, naj bi se po Riglerju zgodila kakih sto do dvesto let kasneje. Ker so si bila narečja bolj podobna kot danes, se lahko pri špekulacijah, za katero različico je šlo, opiramo na precej manjše razlike kot danes. Tako je Ahačičevo izhajanje iz splošne slovenščine neprepričljivo, saj so bile razlike (še) tako majhne, da niso vplivale na medsebojno razumljivost. Jurij Juričič je bil čakavski Hrvat iz Novega Vinodolskega, predpostavljam, da je, vsaj na začetku,

pridigal v hrvaščini (takratni čakavščini), pa ni bilo ovire, da ne bi postal eden od avtorjev slovenskega knjižnega jezika.

Koristen je podatek, katere knjige so najobsežnejše po številu znakov: *Biblija* Jurija Dalmatina, *Hišna postila* Primoža Trubarja in *Postila* Jurija Juričiča, le da pri slednji manjka podatek o številu znakov. Kot se da izvedeti iz prejšnjih avtorjevih člankov, je obseg *Hišne postile* po številu znakov pribl. polovica *Biblije* in obseg *Postile* pribl. polovica *Hišne postile*. Informativen se mi zdi tudi podatek, kako obsežno je bilo besedišče slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja: 22.184 različnih besed (leksemov). Formulacija, da je vsaka od teh besed bila enkrat omenjena prvič, se mi zdi nerodna, saj je to jasno, glede na to, da gre za začetke knjižnega jezika. Ahačič želi s tem verjetno nakazati, da je število besed, ki so v določenem delu rabljene prvič, različno. Če izvzamemo *Katekizem* iz leta 1550, kjer so v knjižnem jeziku prvič rabljene vse besede, lahko naprej sledimo razvoju besedišča. To je toliko lažje, ker so si knjige med sabo vsebinsko podobne: gre za katekizme, pesmarice (kjer so kot v katekizmu vsebovane verske resnice, le da v obliki pesmi), postile (tj. zbirke pridig) ali pa prevode (delov) Svetega pisma. V nadaljevanju uvoda avtor pojasnjuje razlike med zapisovanjem pri različnih avtorjih. Dobro se mi zdi, da že tukaj nakaže, da Kreljev vpliv na jezik ni bil tako velik, kot je veljalo včasih.

Sledi opis posameznih knjig. Vsaka knjiga zavzema svoje poglavje. Naslovu v gajici sledi leto izida, avtor dela, polni ter okrajšani naslov v bohoričici ter kraj, kjer je bila knjiga natisnjena. Naslovnemu delu poglavja, tudi vizualno ločenemu od ostalega besedila, sledi najprej splošen oris okoliščin nastanka; kaj se je takrat dogajalo z avtorjem in v svetu okoli njega. Sledi obnova vsebine knjige s poudarki na pomembnejših vplivih. Naslednji sklop, tudi vizualno posrečeno ločen z veliko sivo piko, je avtorjev komentar, sledi mu podatek o številu ohranjenih izvodov in kje se nahajajo. Pri vsaki knjigi je tudi usmeritev na Korpus 16, kjer je v elektronski obliki dostopna večina knjig. Čisto na koncu poglavja je še razdelek, kjer avtor na kratko strne svoj pogled na dotično knjigo. Struktura poglavja je tako jasna, tudi vizualno dobro členjena. Besedilo je zelo dobro berljivo, kot napeta zgodba, ki te ne spusti do zadnje pike. Ahačič se tukaj pokaže kot zelo spreten in nadarjen pisec, daleč od suhoparnega znanstvenega nizanja nerazumljivih izrazov. Čeprav se vsebina bere kot zgodba kakega dobrega romana, pa ne zgubi svoje znanstvene relevantnosti. Vsi podatki in komentarji so jasno razvidni. Moteče je samo dejstvo, da so opombe na koncu monografije in nanje ni nikjer v besedilu opozorjeno. Želel bi si vedeti, kateri del besedila ima še kje kako opombo, saj so te zelo bogate in tehtne. Prav v njih vidim velik doprinos te monografije. V opombah je npr. razloženo, kateri jezik je kdaj (navedena je letnica) dobil prevod Svetega pisma ali svojo slovnico.

V nadaljevanju je izpostavljenih nekaj obravnav posameznih knjig, začenši s prvo, Trubarjevim *Katekizmom* (1550). Pozornega bralca zmoti kraj izida, in sicer Schwäbisch Hall namesto Tübingen, kot je veljalo do nedavnega. Ahačič je namreč po primerjavi inicialk ugotovil, da so delo tiskarne v Schwäbisch Hallu. Avtor poudarja tudi, da je Trubar moral dati knjigo tiskati na skrivaj, v svoji odsotnosti. Tako ni z ničimer opozoril na svojo nezakonito dejavnost in zato ni nihče preganjal ne njega ne tiskarja. V isti tiskarni je bil istega leta natisnjen tudi *Abecednik*. Ahačič dalje poudarja, da je *Katekizem* narejen kot življenjsko delo, saj je Trubar verjetno mislil, da je to prvi in zadnji tisk v slovenščini, ki ga je izdal. Nenazadnje je imel že dvainštirideset let, kar so bila za tiste čase zrela leta, ki se nagibajo v starost. *Katekizem* je po avtorjevi oceni namenjen predvsem teološko izobraženemu bralcu, medtem ko je *Abecednik* prvo delo, ki je namenjeno tudi navadnim ljudem. Takrat se ocenjuje, da je bilo v nemških deželah pismenih tri do štiri odstotke ljudi. Torej je bila katerakoli knjiga, kot tudi poudarja Ahačič, namenjena glasnemu branju večjemu krogu poslušalcev. Zato je tudi treba Trubarjeve zapise, naj se kaka od njegovih knjig bere drugim, vzeti čisto dobesedno.

Pomembna je tudi zgodba, povezana s tretjo knjigo, *Ta evangeli svetiga Matevža* (1555). Nekdanji koprski škof Vergerij, ki je prestopil v protestantizem, je nagovarjal Trubarja, naj prevede Sveto pismo v jezik, ki bo razumljiv Slovincem in Hrvatom. Trubar je bil skeptičen, saj je trdil, da ne zna dobro hrvaško. Oglasili so se tudi deželni stanovi, ki so trdili, da ni potrebe, da se dodajajo »elegantnejše besede, ki bi bile razumljive vsem Slovanom«, ampak da je dovolj, če so besede »okornejše«, kar je pomenilo, da želijo verodostojen slovenski prevod in ne neke umetne mešanice. Zanimivo se zdi v tistih časih zavedanje, da sta slovenščina in hrvaščina dva samostojna jezika. To je verjetno imelo vpliv tudi na jasnejše formiranje narodne zavesti v kasnejših stoletjih. Kljub kasnejšemu ilirizmu in navdušenju nad idejo jugoslovanskega bratstva narodov in jezikov ter nenazadnje, kljub še danes v stičnih narečjih ne povsem jasnemu prehodu, so se naši predniki zavedali samostojnosti svojega jezika. Prav mogoče, da je prvi »krivec« za to ravno Trubar s svojo pokončno držo.

Ta prvi dejl tiga Noviga testamenta (1557–1558) Ahačič obravnava kot eno knjigo skupaj s *Tem slovenskim koledarjem* (1557) in *Registrom* (1558), ki se klasično obravnavata posebej. Taka odločitev se mi zdi popolnoma na mestu, saj se tako uzvesti, da so bile vse tri (pravzaprav štiri, saj *Eno dolgo predgovor* avtor obravnava kot samostojno enoto) enote tiskane in mišljene kot ena celota. Kako se zgodovina ponavlja, nam da vedeti podatek, da je bil tiskar zelo zaseden, ker je imel nujno delo za (že takrat!) frankfurtski knjižni sejem. Avtor poudarja tudi, da je delo izšlo v dveh različicah, z nemškim predgovorom in brez njega.

Prva zgodovina protestantskega gibanja v slovenščini je v *Artikulah oli dejlih* (1562). V njih Trubar razpravlja o vlogi koncila in njegovih pristojnostih, kar je bila tema, ki se je vlekla že od prvih časov krščanstva naprej. Glavno vprašanje je bilo, ali je papež nad koncilom ali ne, oziroma kdo ima v Cerkvi absolutno, nezmotljivo oblast. Ahačič poudarja, da je bil Trubar praktik, kar kaže to, da je združil augsburško, württemberško in saško veroizpoved in tako naredil svojo lastno različico veroizpovedi. Dejanje je bilo, kot opozarja Ahačič, pogumno, saj je veljalo, da se nobene od veroizpovedi ne sme spreminjati, prirejati. Pri Trubarjevih posegih sicer avtor monografije opozarja, da nikoli ni šlo za teološke posege, besedilo je le skušal narediti bolj razumljivo.

Pri *Cerkovni ordningi* (1564) Ahačič opozarja na to, da se je Trubar dosledno držal prevodne predloge, saj je tudi namesto dvojine uporabljal kar množino; *zakramenti* namesto *zakramenta*. Zveni logično, ampak samo s stališča sodobnega knjižnega jezika. Pomislimo že na nedoslednost dvojine pri ženskem spolu tudi v osrednjeslovenskih narečjih, da ne govorimo o odsotnosti dvojine v primorskih narečjih, belokranjskem narečju ... Res je izguba dvojine v narečjih verjetno posledica vplivov sosednjih jezikov, pa vendar. Trubar je veliko časa služboval v Trstu, kjer dvojine ni, veliko časa je že do leta 1564 preživel v Nemčiji. Tudi sicer, če pogledamo rabo dvojine v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja, je ta bistveno manj dosledna kot v sodobnem knjižnem jeziku. Naj navedem primer:

po Boshy Stalti ga ye fturill/ moſha inu ſheno ye ftuarill inu ye Bug obba ſhegnall/ inu ye rekall. Raſtyte tar gmeraitſſe inu napelnite femlo/ inu to poduerfite ſebi (de vom ſhlufhi) (TC 1550, 6a); Kadar pag Ioannes vti uoſi ta dela Criftuſeua ſaſliſhi, poſhle on dua fuia mlaſhi (TE 1555, 24b).

Gre za zgodnji deli, kjer gre za očitno mešanje glagolskih oblik, celo za rabo množine pri moškem spolu neposredno ob števniku dva (in celo pridevniku v dvojini). Zato menim, da pri rabi množine namesto dvojine ni šlo samo za sledenje predlogi. Celó v Dalmatinovi Bibliji je revizijska komisija spregledala zvezo *Cebedeovi synuvi*, čeprav je iz sobesedila (in kasnejših prevodov v slovenščino) zelo jasno razvidno, da sta bila dva. Podobno ima Tudi Trubar (TT 1557, 130) v besedilu sicer dvojino, v robni opombi pa množino:

*Tedai prido knemu, Iacop inu Ioannes *Zebedeoua fynuuu, inu prauita, Moifter, midua hozhua, de ti tu nama fturiſh, kar boua tebe proſſila. <*Zebedeoui Synuui proſſio ſa poſuitne rizhi, Criftus vuzhi pohleuſzhino.>*

Ahačiču, pa verjetno tudi lektorju monografije je na koncu poglavja ušel dostavek, da je delo dostopno na Korpusu 16.

Ene duhovne pejsni iz leta 1563 so delo, ki je izšlo brez Trubarjevega privoljenja, čeprav je bil podpisan kot avtor. Matija Klombner je bil glavni protestant v Ljubljani in si je želel izdati pesmarico. Ahačič opozarja, da je bil Klombner zelo sposoben, ni pa bil tako izobražen kot Trubar. Pri pesmih mu ni šlo toliko za estetiko; metrum, rime, kot za produkcijo. Trubar se s tem ni strinjal in je med njima prišlo do spora.

Otročjo biblijo in *Postilo slovensko* je napisal Sebastijan Krelj. V *Otročji bibliji* se še dokaj drži Trubarjevega pravopisa, v *Postili* pa ga odkrito kritizira. Ahačič opozarja na dejstvo, da čeprav so raziskovalci pripisovali vplivom Kreljevega jezika (mislim, da bi bilo bolje reči vplivom črkopisa) velik pomen, ni tako. Že trideset let kasneje, ob izidu *Hišne postile*, je bila Kreljeva *Postila* pozabljena in ni imela nikakršnega vpliva na formiranje slovenskega knjižnega jezika.

Postila Jurija Juričiča iz leta 1578 sicer ni bila odmevna, je pa po obsežnosti med obravnavanimi knjigami na tretjem mestu (za *Biblijo* in *Hišno postilo*). Ahačič opozarja, da je pomenljivo, da je prvi del, ki ga je prevedel Krelj, precej predelan. Sam vidim predelavo predvsem v opustitvi Kreljevega načina zapisovanja, kar je lahko preprosto naredil tiskar sam, ko je uporabil črke, ki so bile v njegovem fondu. Ahačič je mnenja, da je jezikovni pregled opravljal Janž Tulščak. To utemeljuje tudi pri Tulščakovih *Krščanskih lejpah molitvah* iz leta 1579, in sicer na primerih *ponedeljek*, *četrtek*, *petek*, *teden*, ker naj bi bil polglasnik zapisan z *a* le pri Tulščaku in Juričiču ter zgodnjem Trubarju. Sam sem pregledal gradivo za omenjene samostalnike. Pri *ponedeljek* ima Juričič *ponedeljak* in *pondeljak*, Tulščak pa *pondelak* in *pondelek*. Zakaj torej Tulščak ni pri Juričiču odpravil *lj* in bi bila oblika *pondelak*? Zakaj mu ni prečrtal oblike *ponedeljak*, ki se (kot tudi odraz *lj*) pojavlja samo pri Juričiču? Pri samostalniku *četrtek* ima oblike *četrta* tudi Krelj, torej gre za Kreljev vpliv. Zapis *petak* se pojavlja kar v 6 delih; poleg Juričiča in Tulščaka ter zgodnjega Trubarja in Krelja ima tak zapis še *Hišna postila* leta 1595. Spet gre torej za širši pojav. Samostalnik *teden* je pri Juričiču zapisan kot *tyedan*, enako v *Enih duhovnih pejsnih* 1563 (pesem je podpisana z začetnicama H. K.; torej ni Juričičeva ali od Sebastijana Krelja), Tulščak ima zapis *tiedan*, *Hišna postila* *tedan*, enako pesmarica iz leta 1595, ki jo je uredil Felicijan Trubar. Tudi če primerjamo npr. odraze palatalnega **n*, ima Juričič *nj*, Tulščak pa v svojih *Krščanskih lejpah molitvah* *jn*, kar bolj spominja na zgodnja Dalmatinova dela. Osebnost posebnega Tulščakovega vpliva na Juričičev jezik ne vidim in sem mnenja, da je jezik Juričičeve *Postile* izstopajoč, značilen samo za to delo. To je tudi pričakovano, saj je bil Juričič, kot je bilo že omenjeno, čakavski Hrvat iz Novega Vinodolskega.

Fragmentarno ohranjeni letak *Otročja tabla*, ki se ga tradicionalno datira v leto 1580, Ahačič datira v leto 1579. Morda nepomemben detajl pri nepomembnem delu, ampak za stroko gotovo pomembno, čeprav še ne upoštevano odkritje. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja je delo BTa še vedno z letnico 1580 in ne 1579.

Najbolj znana in pomembna knjiga je Dalmatinov prevod *Biblije* iz leta 1584. Ahačič opozarja, da so bile priprave na to delo obsežne in dolgotrajne. Mednje je spadal že Dalmatinov prevod Sirahove knjige leta 1575, od 29. 8. do 22. 10. 1581 pa se je v Ljubljani sestala revizijska komisija, ki je pregledovala besedilo, da bi bilo teološko in jezikovno neoporečno. Tiskar Mandeljč je bil izgnan iz Ljubljane, zato knjiga ni mogla biti natisnjena v Ljubljani. Drugje je bil tisk najcenejši v Württembergu. Zanimiv je podatek, da je 1500 izvodov stalo 8000 goldinarjev. Mesečni zaslužek delavca je takrat znašal okoli tri goldinarje, Dalmatin, ki je imel solidno plačo, je letno zaslužil 300 goldinarjev. Prodajna cena enega izvoda je bila 4 goldinarje in 30 krajcarjev, kar še vedno ni pokrilo stroškov. Veliko izvodov je bilo tudi razdeljenih zastonj. Zato je bilo še toliko bolj pomembno, da je bilo besedilo teološko neoporečno, da so njegov tisk finančno podprli deželni stanovi. To je bil po mojem mnenju tudi osrednji namen revizijske komisije. Res da je bil njen predsednik Bohorič, ki je gotovo pregledoval predvsem jezikovno, vendar je bilo v njej veliko Nemcev, ki jim je bilo treba besedilo prevajati v nemščino in so skrbeli izključno za teološko neoporečnost. V *Bibliji* se je uveljavila bohoričica, kot jo z manjšimi spremembami poznamo do sredine 19. stoletja, ko jo zamenja gajica. Bohoriču se v *Bibliji* pripisuje slovarček (Nekranjcem) manj znanih izrazov, bolj znan kot *Register*. Dalmatinov prevod *Biblije* je dvanajsti prevod *Biblije* v kak danes še živ jezik, kar postavlja slovenščino ob bok največjim evropskim narodom. Od prvega prevoda, v nemščino, leta 1466 je minilo 119 let, kar je za tisti čas, ko je bil tisk še relativno nova iznajdba, malo.

Splošno znano delo je tudi slovnica *Proste zimske urice* Adama Bohoriča. Tiskana je bila leta 1584, dejansko pa je bila napisana že 1582 in so bila njena načela preizkušena v Dalmatinovi *Bibliji*. Inovacija v tem delu je, kot opozarja avtor monografije, da obravnava samo tri slovnice spole in ne več (takratne slovnice so jih obravnavale tudi sedem). Ker je bil poglobitni namen slovnice, da dokaže, da je slovenščina kultiviran jezik, tj. podoben latinščini, je bilo seveda treba slovenščino malce prilagoditi. Tako sta mestnik ali orodnik opisana kot »dajalnik s posebno končnico«. V pisavi sta bili predvideni tudi diakritični znamenji: krativec za glasove, ki se izgovarjajo nejasno, komaj občuteno – torej polglasnik in ostrivec za naglašene zloge, če je to potrebno. Ahačič opozarja tudi na seznam besed, nekakšen slovarček, kar je glede na takratne slovnice inovacija. Ni nepomembno, da gre za deveto slovnico kakega živega jezika, kar slovenščino uvršča npr. pred angleščino.

Pomenljiv je Troštov prevod Andreajeve pridige ob Trubarjevem pogrebu, v katerem Ahačič vidi svojevrsten poklon Trubarju in zagotovilo, da se bo njegova knjižna norma razvijala naprej. Zanimivo (ne pa nepričakovano, glede na odnose s papežem) je, da so protestanti takrat uporabljali še stari julijanski koledar: tako je bil pogreb po starem koledarju 28. 6. 1586, po novem gregorijanskem pa 8. 7. 1586. Avtorjeva trditev, da se je Trošt, čeprav Vipavec, prilagodil Trubarjevemu jeziku, se mi ne zdi popolnoma na mestu. Je pa opaziti podobnost z jezikom Biblije, kar kaže na to, da je njen jezik res že takoj postal standarden.

Hišna postila iz leta 1595 je delo, ki si ga je Primož Trubar zelo želel dokončati, pa je ostalo v rokopisu in bilo izdano šele po njegovi smrti. Za to sta zaslužna njegov sin Felicijan Trubar in Andrej Savinec. Avtor monografije trdi, da posegi v jezik niso bili veliki, kar pa ni čisto res. Že zapisovanje palatalnega **n̂* v nasprotju s Trubarjem ni *n*, ampak *jnj* ali *nj*, pravopis je drugačen. Tudi sklanjatvene paradigme se razlikujejo od siceršnjih Trubarjevih. Če Trubar npr. samostalniki *gospod* sklanja še *gospud*, *gospudi*, je v *Hišni postili* skoraj izključno *gospud*, *gospuda*. Razen odrazov *jnj* je jezik (in pravopis) te knjige bolj podoben *Bibliji* in že na prvi pogled *Hišna postila* med Trubarjevimi deli izrazito izstopa.

Pomemben avtor je še Hieronim Megiser, ki je izdal dva slovarja, v katera je bila vključena tudi slovenščina. *Slovar štirih jezikov* iz leta 1592 je med drugim pomemben zato, ker po Ahačičevi interpretaciji vsebuje prvo slovensko večjezično slovnico; seznam sklanjatev in spregatev. Hkrati je to prvo delo, ki ga je napisal tujec, Neslovan, in vsebuje slovenščino. *Tezaver več jezikov* iz leta 1603, s katerim se zaključuje obdobje začetkov slovenskega knjižnega jezika, je poskus uslovariti vse takrat znane jezike. Tako je avtor monografije naštel kar 72 jezikov, ki jih Megiser obravnava, pod posamezno latinsko iztočnico hkrati do dvajset. Obenem pa opozarja na dejstvo, da je bilo takratno dojemanje, kaj je jezik, narečje, govor, zelo zabrisano.

Izpostaviti velja tudi, da Ahačič v svoji monografiji ni samo naredil čudovito berljivih opisov nastanka prvih slovenskih tiskov, ampak se je tudi potrudil ugotoviti, kje jih hranijo. In nemalokrat je našel tudi kak izvod, ki ga do zdaj še nismo poznali. Tako vemo, da so ohranjeni izvodi od New Yorka v ZDA do Estonije, Italije, Nemčije, Nizozemske, Slovaške in seveda Slovenije.

Monografija *Stati inu obstati. Prvih petdeset slovenskih knjig* izpod peresa Kozme Ahačiča predstavlja zgodbo o času in okoliščinah nastanka prvega slovenskega knjižnega jezika ter je vsekakor delo, ki si zasluži priti na naše police.

Navodila avtorjem: Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies objavlja prispevke o slovenskem jeziku, ki so zanimivi za slovenistiko in jezikoslovje nasploh. Sprejema izvirne in še neobjavljene znanstvene in strokovne članke, ki niso v uredniški presoji za nobeno drugo publikacijo, ter ocene monografij, zbornikov idr. jezikoslovnih del o slovenskem jeziku. Prispevki so v slovenskem ali angleškem jeziku, po dogovoru lahko tudi v kakem drugem jeziku. Naslov, izvleček in povzetek so v slovenščini in angleščini. Članki obsegajo do 30.000 znakov s presledki (tj. avtorska pola), ocene do 20.000 znakov s presledki. Vsi prispevki gredo skozi postopek dvojnega slepega recenziranja.

Natančnejša navodila za avtorje so dostopna na:

<https://ojs.zrc-sazu.si/sjsls/prispevki>

in <https://sjsls.byu.edu/guidelines-for-contributors>

Guidelines for contributors: Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies publishes articles about the Slovene language that are of interest to Slovene linguistics and linguistics generally. The journal accepts original unpublished scientific and technical articles, which are not under review for any other publication. The journal also accepts monograph reviews, collections and other linguistic works on the Slovene language. Articles are written in Slovene or English. By agreement, they may also appear in another language with the title, abstract and summary in Slovene and English. Articles should not exceed 18 double-spaced typewritten pages (30,000 characters including spaces). Book reviews should not exceed 20,000 characters including spaces. All articles go through a double-blind review process.

More detailed guidelines for contributors are available at:

<https://ojs.zrc-sazu.si/sjsls/prispevki>

and <https://sjsls.byu.edu/guidelines-for-contributors>

Naročila sprejemamo na naslova • Subscription inquiries should be addressed to (za vse države, razen severnoameriških • all countries, except in North America):

zalozba@zrc-sazu.si

Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306

1000 Ljubljana

Cena • price: 11 €

za Severno Ameriko • North America

grant_lundberg@byu.edu

Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies

Department of German and Russian

Brigham Young University,

3092 JSFB, Provo, UT 84602, USA • ZDA

Cena • price: \$ 20

Prispevki so pripravljani z vnašalnim sistemom ZRCola (ZRCola.zrc-sazu.si), ki ga je na ZRC SAZU v Ljubljani (www.zrc-sazu.si) razvil Peter Weiss.

Papers were prepared using data entry system ZRCola (ZRCola.zrc-sazu.si), which is located at ZRC SAZU in Ljubljana (www.zrc-sazu.si). The system was developed by Peter Weiss.

Članki • Articles

Alenka Jelovšek, Andreja Legan Ravnikar

Posredniška vloga slovarskih del 16. stoletja pri ohranjanju besedne zapuščine čakavca Jurija Juričiča v slovenskem knjižnem jeziku

Alenka Vrbinc, Donna M. T. Cr. Farina, Marjeta Vrbinc

Izbira iztočnic v angleško-slovenskih in slovensko-angleških slovarjih za slovenske priseljence v ZDA

David Blažek

Metodologija ponazarjanja z zgledi v Slovensko-češkem slovarju

Matic Pavlič, Andrej Perdih

Lexical processing of morphologically complex Slovene words in a lexical decision task: the role of pseudowords

Karin Kavčič Hvala, Tatjana Marvin Derganc

Slovenian Expressive Suffixes: Variation in the Manner of Attachment in Diminutive Suffixes and in Attitude Suffixes with a Positive Connotation

Kaja Dobrovoljc

Pregled raziskav skladenjskih posebnosti govorne slovenščine

Анастасия Сергеевна Кузьмина, Арсений Владимирович Манусов, Михаил

Николаевич Саенко

Классификация славянских языков на материале Общеславянского лингвистического атласа: пробный шар

Barbara Jurša Potocco, Matej Plevnik

Slovenski kineziološki termini s pridevniško sestavino *gibalni* ali *motorični* in njihovi angleški ustrezniki

Ocene • Reviews

Metod Čepar

Kozma Ahačič, Stati inu obstati. Prvih petdeset slovenskih knjig.

